

2004. APR 15!

2004/2

HONISMERET

375

A HONISMERETI SZÖVETSÉG FOLYÓIRATA

XXXII. ÉVFOLYAM

HONISMERET

XXXII. évfolyam • 2. szám
2004. április

Kiadja a
HONISMERETI SZÖVETSÉG

Szerkesztőbizottság:
ANDRÁSFALVY BERTALAN
BARTHA ÉVA CSORBA CSABA
HAVASSY PÉTER KANYAR JÓZSEF
KOVÁTS DÁNIEL
SEBESTYÉN KÁLMÁN
SELMECZI KOVÁCS ATTILA
SZABÓ FERENC
SZÉKELY ANDRÁS BERTALAN
TOLNAY GÁBOR VIGA GYULA

Szerkeszti:
HALÁSZ PÉTER

Szerkesztőség:
Budapest I., Corvin tér 8.
Postacím: 1251 Budapest, Pf. 101
Levelezési cím:
1370 Budapest, Pf. 364
Tel/fax: 36-1-327-7761
Internetes elérési cím:
vjrktf.hu/honisme.htm
INDEX 25387
E-mail: bartha.eva@hnm.hu

Megjelenik a

Nemzeti Kulturális
Örökség
Minisztériuma,

a Nemzeti Kulturális
Alapprogram,
valamint az

Oktatási
Minisztérium

támogatásával, évente hatszor.

Előfizetési díj egy évre 1500 Ft,
fél évre 750 Ft,
az egyes számok ára 300 Ft.
Terjeszti a Levél- és Hírlapüzletági
Igazgatóság,
valamint alternatív terjesztők.
Előfizethető postautalványon:
1900 Budapest, Orczy tér 1.,
valamint a Postabanknál
az 11991102-02102799 számlán.

Nyomdai előkészítés:
Kolumbán Viktória,
Halminé Bartó Anna, Kovács Gyula

Készült:
az ETO-Print Nyomdaipari Kft.-ben
Felelős vezető: Balogh Mihály
ISSN 0324-7627 (nyomtatott)
ISSN 1588-0672 (online)

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI

- Babel, Rainer professzor, Párizs
Bai József helytörténész, Lengyel
Bartha Éva muzeológus, Budapest
Bartha Júlia dr. néprajzkutató, Karcag
Beke György író, Budapest
Béla Pál szerkesztő, Budapest
Bencze Géza muzeológus, Budapest
Bogdán Lajos népművelő, Szeged
Csenki Ágnes gimnáziumi tanuló,
Hódmezővásárhely
Csiszár Miklós dr. könyvtáros-tanár, Veszprém
Csorba Csaba dr. főiskolai docens, Budapest
Dankó Imre dr. etnográfus, ny. egyetemi tanár,
Debrecen
Erdélyi Mónika egyetemi hallgató, Szeged
Forgó István dr. ny. tanácselnök, Makó
Frigyesy Ágnes újságíró, Budapest
Fülöpszállási Székely Gábor helytörténész,
Kunszentmiklós
Gyanó Szilvia muzeológus, Keszthely
Halász Péter főmunkatárs, Budapest
Halminé Bartó Anna muzeológus, Budapest
Hangodi László tanár, Tapolca
Harangozó Imre tanár, Újkígyós
Kancsó János dr.
Koczó József dr. tanár, Vámosmikola
Kováts Dániel dr. ny. főiskolai tanár, Szeged
Kóka Rozália előadóművész, Érd
Kríza Ildikó dr. néprajzkutató, Budapest
Kun Ilona
Lukács László néprajzkutató, Székesfehérvár
Paládi-Kovács Attila néprajzkutató, Budapest
Romhányi András népművelő, Budapest
Siska József muzeológus, Szirmabesenyő
Szüle Katalin tanár, Jászákóhalma
Takács András szerkesztő, Budapest
Tolnay Gábor múzeumigazgató, Túrkeve
Udvarhelyi Nándor geológus, Miskolc
Vecseryés János ny. középiskolai tanár, Szeged
Viga Gyula megyei múzeumigazgató-helyettes,
Miskolc

A Honismereti Szövetség köszönetet mond mindazon
szerzőknek, akik Alapítványunk javára lemondtak
tiszteletdíjukról.

Az első borítón „Bollenhut” kalap, a németországi
Schwarzwald jellegzetes népviselete látható.
A hátsó borítón *Márton Zoltán* felvételei a csíksomlyói
búcsúról.

TARTALOM

HONISMERET ÉS EURÓPA

Honismeret Európában (<i>Halász Péter</i>).....	3
Külföldön tanuló magyarországi diákok (<i>Tolnay Gábor</i>).....	4
Németország és Franciaország között – Elzász kulturális önállóságának kérdése (<i>Babel, Rainer</i>)	10
A „Bollenhut”-ok hazájában. Hagyományok, mai szokások, egyleti élet Schwarzwaldban (<i>Halminé Bartó Anna</i>).....	13
Hagyománytisztelet Hollandiában (<i>Szüle Katalin</i>).....	22
Helytörténet a globalizáció korában (<i>Beke György</i>).....	24

ÉVFORDULÓK

Wosinsky emlékhelyek Lengyelén (<i>Bai József</i>).....	29
Egy „izzó lelkű magyar” ember (<i>Halász Péter</i>).....	34
Hetvenöt évvel ezelőtt halt meg Váry Gellért (<i>Bogdán Lajos</i>).....	38
Czine Mihály útja a Parnasszusig (<i>Kováts Dániel</i>).....	39
Hatvanéves lenne Mándoky Kongur István (<i>Dr. Bartha Júlia</i>).....	42
A Hány János csákvári bemutatója és előzményei (<i>Lukács László</i>).....	45

ISKOLA ÉS HONISMERET

Kósa László: Néprajz a középiskolában.....	48
Nyarády András nyomában Felsőnyáradon (<i>Kun Ilona</i>).....	49
Élet a házban. Baksa Brigitta hon- és népismereti tankönyve 5. osztályosok számára (<i>Kovács Dániel</i>).....	50

AZ ÉN FALUM – AZ ÉN VÁROSOM

Gölle. Bodó Imrével, a dombóvári Fekete István Emlékház vezetőjével beszélget <i>Béla Pál</i>	52
Csongrád. Szűcs Judit múzeumigazgatóval beszélget <i>Takács András</i>	56

HAGYOMÁNY

A nemzeti kulturális örökség fogalma, tárgya. Örökség, hagyomány, néprajz (<i>Paládi-Kovács Attila</i>).....	61
Kisebbség és kultúra. Székely András Bertalan művelődésszociológussal, a Magyar Kultúra Lovagijával beszélget <i>Frigyesy Ágnes</i>	68
Nagy Imre vallomása szülőföldjéről (<i>Csorba Csaba</i>).....	73
„Mert Tászkán ennek hagyománya van” (<i>Erdélyi Mónika – Gyanó Szilvia</i>).....	76
A székelykapu (<i>Romhányi András</i>).....	82
János Anna emlékezete (<i>Kóka Rozália</i>).....	86
<i>János Anna: A lüdercszerető</i>	87
Tanyai élet Szegváron a két világháború között (<i>Csenki Ágnes</i>).....	91
Felhívás a tótkomlói temetőkapu helyreállítására (<i>Dr. Kancsó János</i>).....	92

TÁRLAT

Egy szirmabesenyői plébános fotográfiái (<i>Siska József</i>).....	93
--	----

TERMÉS

A csanyteleki római katolikus egyházközösség és templomai (<i>Dr. Forgó István</i>).....	94
Újszentiváni gyermekek játéka a XX. század derekán (<i>Vecsernyés János</i>).....	99

KRÓNIKA

A Honismereti Szövetség 2003. évi tevékenységéről (közhasznú beszámoló) (<i>Bartha Éva</i>).....	103
„Becsület és kötelesség” Regionális emlékkonferencia Deák Ferenc születésének 200. évfordulóján (<i>Hangodi László</i>).....	106
Szász Károly szobor Kunszentmiklóson (<i>Fülöpszállási Székely Gábor</i>).....	107
Horsa Istvánné, Sebestyén Gyula-éremmel kitüntetett önkéntes néprajzi gyűjtő.....	108
<i>In memoriam</i>	
Dudás Lajos (<i>Georgades Ildikó–Bogdán Lajos</i>).....	109
Zsótér József újkígyósi helytörténeti kutató (<i>Harangozó Imre</i>).....	110
A Honismereti Szövetség 2004. február 23-i tisztújító közgyűlésén megválasztott Országos Elnöksége.....	111

KÖNYVESPOLC

Kürti László: Történelem és emlékezet. Lajosmizsei fényképek 1896–1946 (<i>Csorba Csaba</i>) .	112
Marosvári Attila–Zombori István: A legmakaibb makai (<i>Viga Gyula</i>).....	113
Dusnoki-Draskovich József: Nyitott múlt (<i>Dankó Imre</i>).....	115
Csáky Károly: Híres selmecbányai tanárok (<i>Dr. Koczó József</i>).....	116
Ajkai életrajzi lexikon (<i>Csiszár Miklós</i>).....	117
Kiss Erika: A Hűtőgépgyár és Jászberény fél évszázada (<i>Bencze Géza</i>).....	118
Márton Zoltán: A búcsú – Pünkösöd Csíksomlyón (<i>Udvarhelyi Nándor</i>).....	119
Laki-Lukács László (szerk.): Millenniumi Bódva-völgyi képeskönyv (<i>Dankó Imre</i>).....	121
Lancendorfer Zsuzsanna–Gülch Csaba: A vérző liliom (<i>Kriza Ildikó</i>).....	121
HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA.....	123

Tisztelt Szerzőink!

A Honismeret folyóirat nyomdai előállításánál könnyebbé szeretnénk tenni a munkát, s a korrektúra megtakarításával esetenként gyorsíthatja a megjelenést, ha a közlésre szánt írásokat **hajlékony (folyó) lemezen** küldi el számunkra. Ezeket azonban csak WORD 6/95, WORD 97 formában, magyar ékezetekkel ellátva tudjuk használni. A szöveget kinyomtatva is kérjük. Ha képeket küldnek, azokat JPG-formában mentse.

Köszönettel a
Szerkesztőbizottság

A Honismeret folyóirat megvásárolható:

„Kis Magiszter” Könyvesbolt, Balassi Kiadó
(1053 Bp. V., Magyar u. 40.)

Magyarok Háza (Bp. V., Semmelweis u. 1–3.)

Budapesti Teleki Téka, a Teleki László Alapítvány könyvesboltja
(1088 Bp. VIII., Baross u. 1.)

Unitárius Könyvesbolt (Bp. V., Alkotmány u. 12.)

HONISMERET ÉS EURÓPA

Honismeret Európában

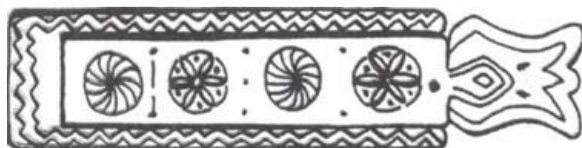
2003. április 12-én Magyarország szavazásra jogosult lakosságának 45,62%-a elment szavazni és a szavazók 83,76%-a úgy döntött, hogy az ország csatlakozék az Európai Unióhoz. Ennek a népszavazásnak következtében a választásra jogosultak 38%-ának akaratából hazánk, vagyis a magyar nemzet mintegy kétharmada 2004. május 1-én az Európai Uniónak nevezett szervezet gazdasági részévé válik.

Ez a folyamat nyilvánvalóan felértékeli a nemzeti azonosságtudatot szolgáló honismereti mozgalom szerepét és jelentőségét, hiszen az a kezdetektől fogva igyekszik ellensúlyozni mindenfajta kozmopolita, internacionalista, globalizáló irányzatnak a hagyományos művelődést és a magyarság nemzet tudatát veszélyeztető hatását. Most teljednek majd be Györfly Istvánnak a nemzeti művelődésről szóló írásában megfogalmazott, a magyarság és Európa viszonyára vonatkozó, hatvanöt esztendeje megfogalmazott, látnoki erejű szavai: „Európa nem arra kíváncsi, hogy átvettünk-e mindent, amit az európai művelődés nyújthat, hanem arra, hogy a magunkéból mivel gyarapítjuk az európai művelődést!”

A hagyományban kereshetjük és találhatjuk meg a nemzet kollektív értékeinek folytonosságát. Tudják ezt jól az Európa boldogabb felén, de korántsem maradéktalanul boldogabban élő országok és nemzetek is. Azok ugyanis, akik az Európai Unió összekovácsolásán fáradoznak, nagyon jól tudják, hogy mit érdemes „globalizálni” és mit nem. Ezért töreksenek a gazdaság, a pénzügy, a közlekedés, az informatika, az infrastruktúra, az idegenforgalom és bizonyára még számos „szféra” minél teljesebb és eredményesebb összehangolására, de ezért hangsúlyozzák lépten-nyomon a kulturális területeken a nemzeti sajátosságok érvényesülésének jelentőségét. Ezért hozták létre és működtetik azokat a főként a civil szférához és az egyházakhoz kötődő szervezeteket, amelyek a mi honismereti mozgalmunkhoz hasonló vagy éppen megegyező célokat szolgálnak – ha nem is mindig azonos módszerekkel. Ezekről szeretnénk minél alaposabb és elmélyültebb írásokat közölni *Honismeret és Európa* címmel most induló rovatunkkal. Szeretnénk nyilvánvalóvá tenni, hogy az a szervezett honismereti mozgalom, amit mi szellemi önvédelemként az elmúlt fél évszázadban létrehoztunk, nem idegen az európai gondolkodástól.

Új rovatunkkal fegyvertársakat keresünk, és fegyvertársul ajánlkozunk mindazok számára, akik értéknek tekintik a nemzetek hagyományos kultúráját, és akik védekezni akarnak a mindnyájunkat veszélyeztető, nagy, gazdasági, pénzügyi, infrastrukturális összemosás, a globalizáció veszélye ellen.

Halász Péter

Külföldön tanuló magyarországi diákok

Az európai közösségbe való belépésünk időpontjának közeledése egyre több embert foglalkoztat. Ennek következtében sok olyan hasonlat lát napvilágot, kerül a köztudatba, amely párhuzamot von a magyar történelemben több évszázaddal ezelőtt történt események és a csatlakozás jelentősége között.

A honfoglaló magyarság két keresztény kultúra – a keleti és nyugati, a görög és a latin kereszténység – közé ékelődött. Kezdetben a keleti kereszténység hatása érvényesült erősebben, később ennek gyengülése után a nyugati, a latin kereszténység hatása bizonyult erősebbnek. A kereszténység két irányzata között azonban a választást nem vallási, dogmatikai szempontok, hanem reális politikai érdekek döntötték el.

A nyugati keresztény egyház X–XI. századi általános megújulása és vele párhuzamosan a bencés reformmozgalom megerősödése következtében egyre jobban tért hódított a magyarok körében a latin kereszténység. Egyelőre nyugatról – Németországból, Csehországból, Itáliából, Franciaországból – szerzetesek jöttek az országba, akik közvetítették az európai kultúrát is. Például a cseh származású *Szent Adalbert*, az olasz származású *Szent Gellért*, valamint *Bonipertus*, akinek személyében francia származású főpap vezette a pécsi püspökséget.

Ezt követően került sor arra, hogy magyar származású szerzetesek, egyházi személyek, de világiak is *kikerültek* a középkor nevezetesebb egyetemeire. *Itáliában* Ferrarába, Padovába, Bolognába; *Lengyelországban* Krakkóba; *Csehországban* Prágába; *Franciaországban* Párizsba, Orleansba, de még a Chartres-i dóm iskolájába is eljutottak, amit a 990-es években Fulbert (960–1028) itáliai származású főpap alapított. Később a bécsi, a wittenbergi és a norinbergi egyetemeket látogatták előszeretettel.

Feltehetnénk a kérdést: Miért nem jártak a tanulni vágyó fiatalok magyar egyetemekre? Azért mert nem volt. 1367-ben Nagy Lajos király ugyan alapított Pécsen egyetemet, de ez nem volt hosszú életű. A XVI. század elején az itt tanuló ifjúság évenkénti átlagszáma már elérte a kétezer főt. Közülük mintegy háromezrész az a mohácsi ütközetben vesztették életüket. A török terjeszkedése azután elsorvasztotta a pécsi egyetemet is.

Nagyszombaton Pázmány Péter 1635-ben állított fel jezsuita akadémiát, amit később – 1777-ben – Kempelen Farkas irányításával Budára telepítettek át és 1780-ban nyerte el egyetemi rangját. Tehát csak a XVIII. század végétől volt módja a magyar ifjúnak saját hazájukban egyetemre járni, addig külföldön kellett tanulniuk. Meg kell jegyezni, hogy igen nagy jelentősége volt az egyetem mellé telepített nyomdának is, ami sok és figyelemre méltó alkotás kiadás tette lehetővé, ami szintén a magyar művelődés terjesztését segítette elő.

Európa első egyetemeként tartják számon az itáliai *padovai egyetemet*, amelyet 1222-ben alapítottak. Majd Bolognában került sor egyetem alapítására 1239-ben. Itt tanított az 1240-es években Magyarországi Pál, a kánonjog neves tudósa, akinek híre hazájába is eljutva igen sok diákok vonzott az egyetemre, úgyhogy 1265-től külön „magyar nemzet (*natio*)” állott fenn Bolognában.

A fentiekből következik, hogy mi a magunk részéről az európai közösségbe való csatlakozás jelentőségéhez mérhető és alapvető változást hozó első eseménynek a *kereszténység felvételét* tekintjük. Ennek lefolytatása két irányú mozgást eredményezett: egyrészt külföldről – zömmel nyugatról – érkezett papok és nemesek segítettek a beilleszkedést, másrészt a külföldi egyetemekre menő diákok hazajöve igyekeztek meggyőzni környezetüket, elnyert tisztségekben a nyugati kultúra megerősítését igyekeztek előmozdítani.

A *középkorban* sok magyar diák jutott külföldi egyetemre. A kiválasztásban sokszor szerepet játszott az is, hogy az időszzerű magyar külpolitikának mi volt a célja és iránya. Elsősorban azonban a katolikus egyház befolyása érvényesült ezen a téren is, és az ő érdekük az volt, hogy a magyar diákok minél többen látogassák az *itáliai egyetemeket*. Ezek közül is elsősorban (az állítólag 425-ben, de valójában 1239-ben alapított) *bolognai egyetemet* kedvelték.

Bologna: elsőként *Szent Gellért* (977–1046) püspök nevét említhetjük, aki bár nem volt magyar származású, mégis a magyarok történelmének jeles személyiségévé vált. Majd a XIII. században élt *Kézai Simon* neve ötlük a szemünkbe, aki szintén itt tanult. *Ladomér* esztergomi érsek (1279–1298 között volt érsek) tanult ezen az egyetemen, majd *Spalatói Tamás* (1200–1268) történetíró is itt gyarapította ismereteit. *Báthory Miklós* (1425–1506) humanista főpap, majd

Bakócz Tamás (144?–1521) esztergomi érsek következtek a sorban, de ide járt egyetemre Szatmári György (1457–1524) katolikus főpap, a Jagelló-kori humanizmus mecénása is. Majd Brodarics István (1470?–1539) humanista emlékiró következett a sorban. Vele egy időben jár Bolognában Móré László (1470–1526) humanista költő is. Egy évtizeddel később Hagymási Bálint (Valentinus Cybeleius Varasdiensis) (1490–1517) járta Bologna utcáit. Vele körülbelül egy időben tanult itt Kretschmer Lőrinc (1490 körül–1543?) a kitűnő humanista filológus is. Végül Nádasdy Tamás (1498–1562) levéltáros és mecénás valamint Batthyány Orbán (?–1547) a híres erdélyi főúr és az egyik első protestáns énekszerző bővítették ismereteiket ebben a városban.

A ferrarai egyetemet 1264-ben alapították. Ide járt Magyarországról Handó György (?–1480) humanista diplomata. Janus Pannonius (1434–1472), a magyar humanista irodalom legjelentősebb alakja is ezen az egyetemen szerezte ismereteit. A már említett Bakócz Tamás (144?–1521) is járt néhány évet Ferrarában, ugyanígy Garázda Péter (1450–1507) is, aki Vitéz János és Janus Pannonius rokona volt. Itt tanult Nagylucsei Fodor István (1460–1494) diplomata és szónok is, aki a Gratzban megkezdett tanulmányait Ferrarában fejezte be.

A firenzei egyetemet 1349-ben alapították. Itt végezte egyetemi tanulmányait Váradi János (XV. század közepe–második fele) teológiai író.

A padovai egyetemet 1222-ben alapították, Kézai Simon töltött itt néhány esztendő. Benedek váradi püspök (1291–1296 között volt váradi püspök) és Tamás esztergomi érsek (1305–1321 között volt érsek) töltötte itt tanulóéveit. Itt lett a kánonjog doktora Bánfalvi Miklós (?–1459) jogtudós is. Itt tanult a már említett Garázda Péter (1450–1507) humanista költő is. Thurzó János (1464–1520) humanista főpap és mecénás is megismerte és megszerette Padovát. Brodarics István is tanult itt néhány hónapot. Kessai Antónius János (1499–1557), a híres humanista orvos és író szintén itt szerezte ismereteit.

A római egyetemet VIII. Bonifác pápa 1303-ban alapította. Ide is járt egyetemre Nádasdy Tamás (1498–1562).

Itáliai egyetemeken tanult Telegdi Csanád, aki 1330–1349 között volt esztergomi érsek. Ugyancsak itáliai egyetemekre járt Telegdi Tamás is, aki 1358–1367 között volt esztergomi érsek.

A bécsi egyetemet 1453-ban alapították, közelsége miatt sok magyar diák látogatta. Közülük elsőként említhetjük Vitéz Jánost (1408–1472), aki humanista műveltségének alapjait itt szerezte meg. Itt végzett egyetemi tanulmányokat Debrenthei Tamás (1410–1479 után) is, aki a kor-szak neves mecénása lett. Itt és Heidelbergben szerezte ismereteit Váci Pál (1427–?) domonkos szerzetes, fordító, aki a Birk-kódex saját kezű másolatával gyarapította irodalmunkat. Itt tanult Valentin Krauss (1460 körül–1500) humanista orvos, szakíró és Johannes Kresling (?–1549) humanista szónok, prédikátor is. Az előbbi a magyar hallgatók prokurátora volt az egyetemen, az utóbbi Budpán, Körmöcbányán, Korponán és Selmecbányán lelkészkedett. Kálmán-csehi Domokos (?–1503) humanista főpap, diplomata és a kor jelentős pénzügyi szaktekintélye is itt tanult. Itt fejezte be Olaszországban megkezdett tanulmányait Stephanus Taurinus (Stieröxel István) (1480?–1519) humanista költő, aki a Dózsa-háborúról írt eposzt. Itt tanult Szerémi György (1490 körül–1558 után), aki Verancsics Antal felkérésére megírta latin nyelvű emlékiratát az 1456–1543 közötti évekről.

1364. május 12-én került sor a krakkói egyetem alapítására. Ide járt Temesvári Pelbárt (1435 körül–1504) ferences egyházi író. Itt kezdte el 1463-tól tanulmányait – Bakócz Bálint titeli prépost költségén – erdői Bakócz Tamás egyházfejedelem és a művészetek mecénása is. Itt tanult a magyar középkor legtermékenyebb, külföldön is ismert írója, Laskai Osvát (1450?–1511) is. 1477-től kezdve tanult itt a Thurzóék pártfogoltja, Szatmári György politikus, főpap is. 1493-ban iratkozott be a krakkói egyetemre Gyöngyösi Gergely (1472?–1530–1545?) katolikus egyházi író.

Annak ellenére, hogy nagy volt a távolság Magyarország és Franciaország között, a párizsi egyetemre is elvetődtek magyar diákok. Elsőként talán Adorján királyi kancellár nevét említhetjük meg, aki 1202-ban halt meg. Főpapjaink közül Lukács (1158–1181 között volt érsek) és Jób (1185–1209 között volt érsek) esztergomi érsek tanult Párizsban, valamint Ugrin spalatói érsek volt 12 évig párizsi diák.

A második – az európai csatlakozáshoz mérhető – esemény sornak a reformáció megjelenését és az egész országra gyakorolt hatását tekintjük. Ez sem volt más, mint jól átgondolt politikai akció, amely elméletileg is előkészítette a polgárság előtérbe kerülését.

Ekkor már megszorodott európai egyetemekkel kellett számolni. Ennek megfelelően az egyetemeken tanuló száma is a többszörösére nőtt. A könyvnyomtatás megjelenése lehetővé tette, hogy a hazatérő diákok az itthoni anyaiskoláik számára – hálájukat, tiszteletüket, köszönetüket leróvándó – egy-két jelentősebb könyvet hoztak haza Európából, ami nem egyszer egy-egy iskola könyvtárának alapját teremtette meg.

A teljesség igénye nélkül a reformációt követő évszázadok néhány jelentősebb diákját szeretnénk bemutatni.

A *bolognai egyetemre* járt *Balsaréti Vitus János* (1529–1575) orvos. református lelkész, aki a wittenbergi évek után jött a városba, hogy orvostudományi tanulmányokat folytathasson. Itt tanult *Ferenczffy Lőrinc* (1577?–1640), aki a olomouci gimnáziumi évek után itt tanult jogot, majd kiváló nyomdász lett belőle.

A magyar arisztokrácia leginkább a *római egyetemet* kedvelte. Itt tanult *Pongrácz Imre* báró (1654–1724), akit római és vatikáni útleírásai tettek híressé az irodalomban. Rómába jött tanulni a kassai, az egri és a nagyszombati tanulmányai után gróf *Barkóczy Ferenc* (1710–1765), aki egészen az esztergomi érsekségig feljutott a ranglétrán. Ide jutott Grassalkovich Antal támogatásával a pesti és nyitrai évek után *Bajtay József Antal* báró (1717–1773) katolikus egyházi író is. *Batthyány Ignác* gróf (1741–1798) is Rómában tanulta meg a könyveket megbecsülni, értékelni és lett 1792-ben a híres Batthyáneum megalapítója.

A *sienai egyetemet* 1321-ben alapították. Ide járt *Nádasdy Ferenc* gróf (1623–1671) is, ahonnan 1642-ben tért haza. 1655-ben országbíró lett, s akit a Wesselényi-féle összeesküvés miatt a bécsi udvar kivégeztetett.

A magyar arisztokrácia aulikus urai a *bécsi egyetemre* is szívesen küldték gyermekeiket tanulni. A kép azonban színesebb volt, mint ahogy azt gondolnánk. Ugyanis 1517 után több, később protestáns egyházi vezető is a római katolikus egyház egyetemeire járt tanulni. Ilyennek tekinthetjük *Szegedi Kis István* (1505–1572) egyházi író is, aki 1535–1537 között a bécsi egyetemen tanult és aki későbbi bolyongásai során a mezőtúri középiskolát is igazgatta egy ideig. Hasonló pályát futott be az erdélyi szász humanista filológus, *Martin Brenner* (1520–1553) is, aki 1543–1547 között volt Bécsben diák. *Baksay Ábrahám* (1530–1577) felvidéki történetíró 1535-ben volt a bécsi egyetem hallgatója. *Zsámboky János* (1531–1584) költő, filológus, történész 1542-ben kezdte meg tanulmányait Bécsben Georg Rithamernél. *Bornemissza Péter* (1535–1584 első fele) költő, evangélikus egyházi író és drámaíró 1556 körül volt bécsi diák. Ugyancsak bécsi diák volt Batthyány Boldizsár (1538–1590) 1547 és 1560 között, aki neves műgyűjtő és mecénás volt. *Bocskay István* is feltehetőleg járt a bécsi egyetemre, hiszen ifjúkorá nagy részét Bécsben és Párgában töltötte. Bécsben tanult *Gyulafy Lestár* (1557–1606 után) történetíró, aki Báthory Zsigmond lengyelországi diplomatája is volt. *Naprágyi Demeter* (1559–1619) mecénás, győri püspök feltehetőleg szintén Bécsben volt egyetemista. *Dobokay Sándor* (1567–1621) jezsuita teológus és író a krakkói és a poznaui tanulmányok után 1591–1593-ban Bécsben, 1596-ban Gratzban tanult. *Révay Péter* báró (1568–1622) író Bártfán, Iglón, Bécsben és Strassburgban tanult. *Pázmány Péter* (1570–1637), aki református nemesi család gyermeke volt, Váradon kezdte iskoláit, majd krakkói és jaroslawi tanulmányok után 1590 ősze és 1593 tavasza között Bécsben filozófiai tanulmányokat folytatott. *Széchenyi György* (1592–1695) katolikus egyházi író 1625-ben Bécsben teológiát hallgatott. *Bornemissza Gergely* (?–1584) humanista mecénás 1584-ben a bécsi egyetemen tanult. *Pesthi Mizsér Gábor* (XVI. század) író, bibliafordító 1527–1538 között Bécsben tanult. *Zrínyi Miklós* és *Zrínyi Péter* 1528–1534 között a bécsi és a gratz egyetemet látogatta. *Balassa Bálint* (1626–1684) 1649-ben filozófiát tanult Bécsben.

A széttagolt Németországban számos egyetemet alapítottak. Szinte mindegyik egyetemen található magyar nemzetiségű diákok.

Az *altordfi egyetemet* 1623-ban alapították. Ide járt többek között *Czittinger Dávid* (1675–1743) lexikonszerkesztő, bibliográfus, aki 1701-ben volt itt diák.

Az 1810-ben alapított *berlini egyetem* egyik legnevesebb magyar hallgatója az a *Bocsor István* (1807–1885), aki később neves pápai tanár, tankönyvíró és történész lett, akiről Kozma Andor költő „A carthagói harangok” című költeményét írta. 1837-ben tért haza Berlinből.

Az *erlangeni egyetemet* 1742-ben alapították. Itt tanult *Cornides Dániel* (1732–1787) történész, egyetemi tanár, aki Körmöcbányán, Losoncon és a Pozsonyban kezdett tanulmányait Erlangenben fejezte be.

A *göttingai egyetemet* 1737-ben alapították. A magyar diákok közül itt tanult 1787 és 1789 között *Barczafalvi Szabó Dávid* (1752–1828) lapszerkesztő, műfordító és nyelvújító. Az egyetem természettudományi karán tanult *Diószegi Sámuel* (1761–1813) botanikus, református egyházi író, akik sógorával – *Fazekas Mihállyal* – együtt írta a Magyar fűvészkönyvet. 1796-tól a göttingai egyetemen tanult *Bólyai Farkas* (1775–1836), aki barátságot kötött az itt tanító Gaus-szal. 1792-től Göttingában tanult *Budai Ézsaiás* (1766–1841), a neves klasszika-filológus és történetíró is. Itt volt diák *Bethlen Elek* gróf (1777–1841) dráma- és történetíró.

A *hallei egyetem* alapítására 1694-ben került sor August Hermann Francke szervezésében. Itt szerzett egyetemi végzettséget *Szentábrahámi Lombárd Mihály* (1683?–1758) unitárius egyházi író, aki 1712–1715 között Leidenben, Oderafrankfurtban és Halléban tanult. *Bél Mátyás* (1684–1749) a hazai honismereti irodalom megteremtője 1704-től tanult itt. *Benczur József* (1728–1784) jogtörténész 1750–1755 között volt a hallei és a jénai egyetem hallgatója.

A *heidelbergi egyetemet* 1386-ban alapították. *Pápai Páriz Ferenc* (1649–1716) író 1672–73-ban Lipcsében, Marburgban, Heidelbergben és Bázelen tanult. *Szamosközy István* (1565–70 körül – 1612?) történetíró 1589-től Heidelbergben járt egyetemre. *Szenci Molnár Albert* (1574–1634) 1593-tól tanult a városban. *Geleji Katona István* (1589–1649) református egyházi író 1615-től Bethlen Gábor költségén tanult Heidelbergben. *Comenius Ámos János* (1592–1670) pedagógus, író 1613–14-ben járt Heidelbergben egyetemre. *Thúri György* (?–1612) költő, fordító 1600-ban, *Bethlen Miklós* gróf (1642–1716) író, politikus 1661–64-ben tanult Heidelbergben, valamint Utrechtben és Leidenben.

A *jénai főiskolát* 1548-ban alapították, egyetemmé 1558. február 22-én nyilvánították. *Idős Burius János* (?–1688) egyházi író 1655-ben járt Jénában. *Báchmegyei István Pál* (1689–1735) orvos, író Wittenbergben és Jénában tanult és 1710-ben Jénában avatták orvosdoktorrá.

A *lipcsei egyetemet* V. Sándor pápa 1409. szeptember 9-i bullája emelte egyetemi rangra. Itt végezte az egyetemet *Illésházy István* gróf (1593–1648), aki 1608-tól az ország nádora volt. *Pápai Páriz Ferenc* (1649–1716) író 1672–73-as években volt lipcsei diák.

A *marburgi egyetem* alapításának éve: 1527. *Keserői Dajka János* (1580–1633) református egyházi író 1607-ben járt a marburgi egyetemre. *Teleki Pál* gróf (1677–1731), a nevezetes mecénás 1697-től tanult filozófiát, jogot és történelmet a marburgi egyetemen.

Az *Odera melletti Frankfurt egyetemét* 1506-ban alapították és 1811-ben Boroszlóba helyezték át. Itt tanult *David Frölich* (1595–1648) természettudós, az európai híru polihisztor, aki a kézmárki tanulmányai után jött ide. *Dengelegi B. Péter* (1597–1648) író 1622-ben Bethlen Gábor támogatásával Oderafrankfurtban, Franekerben és Leidenben járt egyetemre. *Medgyesi Pál* (1604–1663) református egyházi író 1621-től Bártfán, majd Debrecenben tanult. 1628-tól az oderafrankfurti, a leideni, a cambridgei egyetem hallgatója volt. *Bonyhai Simon György* (1673–1737) református egyházi író 1699-ben iratkozott be a város egyetemére. *Miklósvári Sebe János* (?–1749) református egyházi író 1710-től volt hallgatója az oderafrankfurti egyetemnek. *Deáki Filep József* (1681–1748) református egyházi író 1709–1711 között az oderafrankfurti, a franekeri és az utrechti egyetem diákja volt. *Szentábrahámi Lombárd Mihály* (1683?–1758) unitárius egyházi író 1712–1715-ben volt az egyetem hallgatója. *Borosnyai Lukács János* (1694–1760) református egyházi író 1721-től az oderafrankfurti és a leideni egyetem hallgatója. *Baconi Ince Mihály* (1723–1795) egyházi író, református lelkész 1745–1749-ben leidenben és Oderafrankfurtban tanult. *Idős Ráday Gedeon* (1713–1792) költő, irodalomszervező, mecénás 1732-ben Oderafrankfurtban jogot halgatott. *Borosnyai Nagy Zsigmond* (1704–1774) református egyházi író 1730-ban Oderafrankfurtban tanult.

A *rostocki egyetemet* 1419-ben alapították. *Parschitius Christophorus* (1640–1643–1712?) evangélikus latin költő, történetíró Rostockban és Wittenbergában tanult.

A *strassburgi egyetemet* 1621-ben alapították. *Baranyai Decsi János* (1560–1601) humanista történetíró 1591-ben itt védte meg disszertációját. *Révay Péter* báró (1568–1622) író Bártfán, Iglón, Bécsben és Strassburgban tanult. *Szenci Molnár Albert* (1574–1634) költő, író, fordító, a késő reneszánsz protestáns művelődés kiemelkedő alakja 1593-ban a strassburgi egyetemen filozófiai képzettséget és baccalaureátusi fokozatot szerzett, de innen a kálvinizmusa miatt eltanácsolták.

A *tübingeni egyetemet* 1477-ben alapították. *Kassai Zsigmond Dávid* (1556–1587) református tanár, költő 1577–1579-ben Wittenbergben, Tübingenben és Heidelbergben tanult. *Dömötöri*

György (1640–1686) versszerző Vitnyédi István támogatásával; Cvittinger Dávid (1675–1743) lexikonszerkesztő, bibliográfus 1696-tól Tübingenben járt egyetemre.

A wittenbergi egyetemet 1502-ben alapították és 1815-ben egyesítették a hallei egyetemmel. Talán itt találkozunk a legtöbb magyar diákkal. Az elsők között szerepel *Dévai Bíró Mátyás* (1500 körül–1545 első fele), aki nevezetes hitvitázó és író volt. Elvei miatt börtönbe is vetették. Itt tanult *Sylvester János* (1504–1552) humanista író és bibliafordító is, aki Melanchton miatt jött Wittenbergbe. *Szegedi Kis István* (1505–1572) 1543-tól járt itt és teológiai doktori címét is itt szerezte. *Heltai Gáspár* (1510–1574) író és nyomdász szintén Melanchton miatt jött Wittenbergbe. *Batizi András* (1515 körül–1546) református énekszerző 1642–43-ban tanult Wittenbergben. *Farkas András* (XVI. század) protestáns énekszerző 1531-ben Andreas Lupus Strigoniensis néven iratkozott be az egyetemre. *Dávid Ferenc* (1520?–1579) egyházi író, reformátor, az erdélyi unitárius egyház alapítója 1545–1550 között járt a wittenbergi egyetemre. *Gálszécsi István* (?–1543) református énekszerző 1526-ban tanult a városban. *Ozori Imre* (?–1550 előtt) református egyházi író, Békés és Körösladány protestáns papja 1531-től a wittenbergi egyetem hallgatója volt. A mezőtúri születésű *Thúri Farkas Pál* (?–1571) református egyházi író az ország legrégebb középiskolájában – a mezőtúri református középiskolában – tanult és innen ment 1555-ben Wittenbergbe, ahol a magyar coetus alapító tagja lett. *Thuri György* (?–1612) költő, fordító, aki Heidelbergben poeta laureatus címet kapott 1597–1600 között Wittenbergben tanult. *Csabai Mátyás* (?–1562) költő Dobó Ferenc támogatásával 1555-től tanult Wittenbergben. *Balsaréti Vitus János* (1529–1575) református lelkész gyulai, erdődi, nagybányai és sárospataki tanulmányai után 1550-től Wittenberben járt egyetemre, ahol 1554-ben magisteri fokozatot szerzett, 1555-ben a magyar coetus alapító tagja volt. *Károlyi Gáspár* (1530 körül–1591 vége) református egyházi író, a híres bibliafordító 1556-tól ugyancsak Wittenbergben járt egyetemre. *Molnár Gergely* (1530–1564) nyelvtaníró, református teológus, a 30 kiadást megért latin nyelvtan szerkesztője, 1554–56-ban járt a wittenbergi egyetemre. *Gyalui Torda Zsigmond* (?–1569) filológus, akinek latin prózai és verses művei Padovában jelentek meg, 1539-től Wittenbergben tanult és 1544-ben itt lett magiszter. *Zsámboki János* (1531–1584) költő, filológus, történész 1545-ben lett tanítványa Melanchton Fülöpnek Wittenbergben. *Egri Lukács* (?–1574) református, majd unitárius író, versszerző 1552-től tanult Wittenbergben. *Méliusz Juhász Péter* (1532–1572) református egyházi író 1556 október 25-től volt a wittenbergi egyetem hallgatója és a magyar coetus seniora. *Bornemissza Péter* (1535–1584 első fele) költő, evangélikus egyházi író és drámaíró is 1556 körül Melanchton miatt tanult Wittenbergben. *Szegedi Gergely* (1537–1566) református énekszerző 1556-ban Petrovics Péter és Kálmáncsehi Sánta Márton támogatásával tanult Wittenbergben. *Szenci Molnár Albert* (1574–1634) 1590–93 között tartózkodott a városban és járt az egyetemre. *Károlyi András* (?–1583 után) protestáns egyházi író 1556-ban Wittenbergben tanult. *Bódog Józsa* (Josephus Macarius) (?–1583–1584?) humanista, aki Balassa Menyhárt környezetéhez tartozott, 1540–1544 között tanult Wittenbergben. *Ceglédi György* (?–1584 vége) református egyházi író, aki Méliusz Péter segítőjeként részt vett a „Debrecen-Egervölgyi Hitvallás” szerkesztésében, 1554-ben Wittenbergben tanult. Itt járt egyetemre *Mágocsy András* (?–1586) humanista műveltségű református birtokos nemes is, akit nagybátyja – Mágocsy Gáspár – 1559-től Wittenbergben taníttatott. *Skaricza Máté* (1544–1591) író, fordító, református egyházi énekszerző is, aki Szegedi Kis István tanítványa volt, és mestere támogatásával 1569–1572 között utazta be Európa legtöbb országát. Így jutott el a padovai, a genfi és a wittenbergi egyetemekre. *Hodászi Pap Lukács* (1555–1613) református egyházi író, a tiszántúli egyházkerület püspöke, 1580-tól tanult Wittenbergben. *Hodik János* (1585–1642) evangélikus egyházi író 1609-től látogatta a wittenbergi egyetemet és 1610-ben magisteri fokozatot ért el. *Kassai Zsigmond Dávid* (1556–1587?) református tanár, költő 1577–79 között tanult Wittenbergben. *Baranyai Decsi János* (1560–1601) humanista történetíró 1587-től tanult Wittenbergben. *Keserői Dajka János* (1580–1633) református egyházi író, aki Geleji Katona Istvánnal összeállította a református egyház hivatalos graduálját, 1607-től Wittenberg hallgatója volt. *Tolnai Fabricius Bálint* (XVI. század) versszerző 1575-től tanult Wittenbergben. *Lethenyi István* (1580-as évek vége – 1653?) evangélikus egyházi író Wittenberben végzett, majd sárvári prédikátor lett. *Mihálykó János* (?–?) evangélikus egyházi író, 1593 után volt a wittenbergi egyetem hallgatója, majd Eperjesen lett lelkész. *Kecskeméti Alexis János* (?–1618?) református egyházi író 1595–98 között Wittenbergben és Heidelbergben tanult. *Debreceni Csorba István* (XVI–XVII. század) református versszerző, 1584–1587 között Wittenbergben tanult. *Báchmegyei István Pál* (1689–1735) orvos, író, aki a pozsonyi, rozsnói és eperjesi tanulóévek után a wittenbergi egyetemen orvosi tanulmányokat folytatott, 1710-ben avatták doktorrá a

jénai egyetemen. *Ambrózy György* (1694–1746) szlovák nyelvű evangélikus egyházi író 1718–1721 között Wittenbergben járt egyetemre és az egyházi viszályokról disputált (*De causis turbarum in ecclesia*).

A *krakkói egyetemre* járt *Nagyaszombathy Márton* (*Thyrnavius Martinus*) (XVI. század eleje) az egyik legképzettebb, európai látóköri bencés szerzetes, aki 1506–1514 között volt krakkói diák. *Dévai Bíró Mátyás* (1500 körül–1545 első fele) a krakkói egyetemen is tanult. *Erdősi Sylvester János* (1504–1552) 1526-tól a krakkói egyetemen tanult. *Szegedi Kis István* (1505–1572) egyházi író 1537-től a krakkói egyetem hallgatója. *Ozorai Imre* (?–1550 előtt) református egyházi író 1530-tól a krakkói egyetemen tanult. Itt jelent meg kátészerű vitairata 1535-ben és 1546-ban. *Kálmáncsehi Sánta Márton* (?–1557) énekszerző 1523–25 között a krakkói egyetemen tanult és itt lett magiszter is. Mezőtúron is volt lelkész az 1540-es években. *Dobokay Sándor* (1567–1621) jezsuita teológus, író, 1578-ban Krakkóban tanult. Pázmánnyal együtt küzdött a reformáció ellen. *Károlyi András* (?–1583 után) protestáns egyházi író, 1557–58 telétől Krakkóban volt diák. „Ez mostani visszavonásokról” című műve is itt jelent meg 1580-ban. *Pázmány Péter* (1570–1637) esztergomi érsek 1588–90-ben volt novicius Krakkóba és közben az egyetemre is járt.

Poznanban 1518-ban alapították meg a Lubranski Irodalmi Akadémiát, amely azután 1919-től egyetemi rangra emelkedett. Ide járt *Dobokay Sándor* (1567–1621) jezsuita teológus, író 1590-ben.

A *párizsi egyetemre* járt *Dudith András* (1533–1589) humanista tudós, filológus 1554-ben, aki a magyar klerus képviselte 1562–63-ban a tridenti zsinaton. *Berzeviczy Márton* báró (1538–1596) diplomata 1564-ben volt párizsi diák. Ő készítette elő Báthory István lengyel királlyá választását.

Az *orleansi egyetemet* 1305-ben alapították. *Berzeviczy Márton* ezen az egyetemen is tanult.

A *bázei egyetem* alapítási éve: 1460. Itt tanult 1540-től *Martin Brenner* (1520 előtt–1553) szász humanista filológus, evangélikus lelkész. *Csernátoni Pál* (1633–1679) református tanár, Apácai Csere János tanítványa 1655-ben tanult Bazelban.

Kocsi Csergő Bálint (1647–?) református egyházi író Zürichben, Genfben és Bazelben járt egyetemre. Ő a Főhőse Moldova György: Negyven prédikátor című regényének. *Pápai Páriz Ferenc* (1649–1716) író 1672–73-ban a bázei egyetemen is megfordult. Itt tanult *Teleki Ádám* gróf (1740?–1792) költő, fordító és *Teleki József* gróf (1738–1796) is.

A *genfi egyetem* alapítását 1559-től a Genfi Köztársaság által alapított Akadémiától számítják. Itt is tanult *Berzeviczy Márton* báró (1538–1596), *Skaricza Máté* (1544–1591) és *Kocsi Csergő Bálint* (1647–?). *Enyedi György* (1555–1597) unitárius egyházi író 1583–87 között volt genfi diák.

A *cambridgei egyetemet* némelyek szerint 630-ban, mások szerint csak 1209-ben alapították. Itt is tanult 1628-tól *Medgyesi Pál* (1604–1663) református egyházi író, Lórántffy Zsuzsanna udvari papja. *Weszprémi István* (1723–1793) orvos, történész 1752-től tanult itt is és más egyetemeken is.

A *londoni egyetemet* 1561-ben alapították. Mind *Berzeviczy Márton* báró, mind *Weszprémi István* járt erre az egyetemre is.

Oxford 1214-től rendelkezik egyetemmel. *Nicolaus Clericus de Hungaria* (XII. század) az első név szerint ismert oxfordi magyar diák. 1192–1197 között szerepelt a neve az iratokban. Tudós *Weszprémi István* itt is járt egyetemre.

A németalföldi *Franeker egyetemét* 1585-ben alapították, de Napóleon 1811-ben beszüntette működését. *Salánki György* (1597–1641) református egyházi író I. Rákóczi György támogatásával látogatta a város egyetemét. *Dengelegi B. Péter* (1597–1648) író pedig 1622-től Bethlen Gábor támogatásával járt ide. *Tólnai Dali János* (1606–1660) református egyházi író 1632-től járt a franekeri egyetemre, majd Rákóczi Zsigmond tábori papja lett. *Enyedi Fazekas János* (1619–1662) református egyházi író Medgyesi Pál és Keresztúri Pál támogatásával tanult a franekeri egyetemen. *Czeplédi István* (1619–1671) református egyházi író, költő 1644-ben volt a franekeri egyetem hallgatója, később részt vett a Wesselényi-féle összeesküvésben. Sokat vitázott a kassai jezsuitákkal. *Apácai Csere János* (1625–1659) filozófiai és pedagógiai író 1648-ban a Geleji Katona Istvántól neki ítelt ösztöndíjjal holland egyetemeken – így Franekerben is – tanult. *Görgei P. Pál* (?–1674) református egyházi író 1654-től tanult a franekeri egyetemen.

A hollandiai *groningeni egyetemet* 1614-ben alapították. *Tolnai Dali János* és *Görgei G. Pál* ezen az egyetemen is tanult. *Csúzi Cseh Jakab* (1639–1695) református egyházi író, akit később gályarabságra hurcoltak, 1663-ban tanult ezen az egyetemen.

Az *utrechtii egyetemet* 1636-ban alapították. *Czeglédi István* (1619–1671), *Apácai Csere János* (1625–1659) és *Görgei P. Pál* (?–1674) itt is tanult. *Komáromi Csipkés György* (1628–1678) református egyházi író, nyelvtanító, bibliafordító 1650-től Derecen város ösztöndíjasaként járt az utrechtii egyetemre. *Buzinkai Mihály* (1630–1683) református egyházi író Sárospatakon Comenius tanítványa volt. 1652-től az utrechtii egyetemen tanult. *Csernáttoni Pál* (1633–1679) református tanár, *Apácai Csere János* tanítványa, 1662–63-ban az utrechtii egyetemen végzett.

Végül érdekességként jegyezzük ide *Gyöngyösi Pál* (1668–1743) református egyházi író egyetemi pályafutását, aki a következő egyetemeken tanult: Oxford, Cambridge, London, Leiden, Utrecht, Franeker, Göttingen, Oderafrakfurt, Lipcse, Wittenberg, Genf és Halle. Ez a teljesítmény a maga idejében bizonyosan rekordnak számított.

A nyugati országokba peregrinált diákok számára elsősorban az egyetemek többségében megtalálható modernség járhatott szinte felmérhetetlen haszonnal, mert a korszerűséghez hozzátartozott a szellemi nyitottság, a széles tudományos kitekintés, a magas oktatási színvonal. Az európai egyetemek valóban „egyetemességet” fejeztek ki. Így az ott látott példát itthon is lehetett – megkísérelhették – alkalmazni. A siker mértéke a körülményektől függött.

Dr. Tolnay Gábor

Felhasznált irodalom: *Barinkay Lajos:* A magyar reneszánsz kor felsőoktatása. Pannónia könyvtár 78. Pécs, 1943.; *Benda Kálmán:* A művelődés helyzete Magyarországon a XVII – XVIII. században. In.: A magyar értelmiség a XVII-XVIII. században. Szerk.: *Zombori István.* Szeged, 1984.; *Csikész Sándor:* A Debreceni Kollégium évszázados külföldi kapcsolatainak vázlata. Debrecen, 1938.; *Eckhardt Sándor:* Magyar szónokképzés a XVI. századi Strasszбургban. *Értekezések a Nyelv- és Széptudományi Osztály köréből XXVI. 5.* MTA Bp., 1944.; *I. Hermann Egged – Artner Edgár:* A hittudományi kar története 1635–1935. Bp., 1938.; *Kosáry Domokos:* Művelődés a XVIII. századi Magyarországon. Bp., 1980.; *Nyáry Pál:* A krakói [!] egyetem és magyar diákjai a XIV-XVI. században. Bp., 1942.; *Nyéry Pál:* A régi külföldi egyetemek magyar diákjai. *A nemzeti élet iskolája.* Bp., 1943.; *Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyve és iratai. 1221–1864. Olaszországi magyar emlékek.* Kiadja *Veress Endre.* [Közreadja az] MTA Bp., 1941.; *Segesváry Lajos:* Magyar református ifjak az utrechtii egyetemen 1636–1836. *Theológiai tanulmányok* 44. Debrecen, 1935.; *Trócsányi Berta:* Magyar református teológusok Angliában a XVI. és XVII. században. *Debreceni angol dolgozatok* 11. Debrecen, 1944.; *Veress Endre:* Olasz egyetemi városok magyar vonatkozásai. Pécs, 1941.; *Verzár Frigyes:* Régi magyar vonatkozások Baselben. Debrecen, 1931. (KlNy. a Debreceni Szemléből.)

Németország és Franciaország között¹

Elszás kulturális önállóságának kérdése

A tudat, hogy két kultúrához tartozunk és emellett szpecifikus helyi identitásunkat is megőrizzük, számunkra ma már magától értetődő eleme franciaságunknak, amely egyben Európa felé nyitott elzászi sajátosság is. Néhány évtizede ez még nem volt így. 1870 óta Elzászt – és vele együtt a német Lotharingia egy részét – négyezer csatolták Franciaországhoz vagy Németországhoz. Mindkét állam megpróbálta az elzászi identitást saját nemzeti kultúrájának érdekében visszaszorítani. A kulturális integráció és a beolvasztási törekvések legfontosabb eszköze a nyelv- és az iskolapolitika volt. Erről egy elzászi író így ír napjainkban: „Elszás az a tó, amelynek Franciaország és Németország önimádóan fölé hajolt, abban reménykedve, hogy a tó saját képüket fogja visszatükrözni.”

Elsásznak, mint tartománynak a történelme viszonylag fiatal. A XVII. században „Elszás”-nak nevezték azt a területet, amely kelet nyugati irányban a Rajna és a Vogézek között, észak-déli irányban pedig a lotharingiai hercegség és Burgundia között helyezkedett el. A terület különböző tartományok között volt felosztva. A Habsburg-uralkodóknak éppúgy voltak itt birtokaik – Felső-Elszás és a Pfirt grófság –, mint más német fejedelmeknek pl. a pfalzi

¹ A cikk szerzője *dr. Rainer Babel* professzor, a párizsi Német Történelmi Intézet igazgatója, aki a francia-német kapcsolatok alakulásának történetével foglalkozik és vezeti az Intézet újjal foglalkozó osztályát. A müncheni egyetem rendes tanára, a történelmtudomány doktora.

választófejedelmeknek, a württembergi hercegeknek, a nassau-saarbrückeni grófoknak és másoknak. A strassburgi püspök, mint birodalmi herceg, egy jókora kismemesek lakta területet és kisebb uradalmi területeket birtokolt. Tíz autonóm birodalmi városból (mint pl. Strassburg, Colmar, Mühlhausen) állt egy-egy városszövetség, az úgynevezett *dekapolis*, amelyeknek a városfalakon kívül is voltak kisebb-nagyobb területei. A reformáció után az eltérő politikai nézetek mellett mélyreható felekezeti különbözőségek alakultak ki az elzászi uralkodók között. Egy részük katolikus maradt, másik részük az új tanok felé fordult, de közös vonásuk volt, hogy mindannyian a távoli bécsi császár fennhatósága alatt álltak.

Elzász csak a XVII. század folyamán került Franciaország fennhatósága alá. Az 1648-as vesztfáliai béke során, ami a harmincéves háború végét jelentette, Franciaországnak jutottak a Habsburgok elzászi birtokai. A XVII. század végén XIV. Lajos király „újraegyesítési” politikájának eredményeként bekebelezte a tíz birodalmi várost és más elzászi uradalmakat, így Elzász maradék részén is ő uralkodott. A osztrák császárnak 1697-ben a tizenöt éves háborút követő ryswicki békével államjogilag is kénytelen volt elismerni.

De 1697-et követően is jellemző maradt Elzászra a partikularizmus (vagyis az elkülönülésre, elszakadásra való törekvés), annak ellenére, hogy az egyes uradalmak már nem az osztrák császár, hanem a francia király vazallusai voltak és dolgaikat legkevésbé önállóan végezheték. A francia kultúra alig érintette a vidéket, erre vonatkozóan államilag irányított kultúrpolitika nem volt. Végül azonban az elzászi elit, akik kezdetben tartózkodóak voltak, katonaként és hivatalnokként a francia király szolgálatába szegődtek. Ezért a francia nyelvvel és szokásokkal is közelebbi ismeretségbe kerültek. A városokon kívül azonban a német nyelvet, illetve annak „elzászi” dialektusát beszélték.

A francia forradalom, amely fontos lépés volt az egységes nemzet megteremtéséhez vezető úton, az elzásziak Franciaországhoz való tartozásának érzését erősítette, a kulturális különállásuknak azonban még nem vetett véget. A forradalom által közvetített egyetemes értékek – szabadság, egyenlőség, testvériség – hatásától vezérelve sok elzászi német anyanyelvű francia „citoyen”-nek (polgárnak) érezte magát. De a franciák elismerése és elfogadása a forradalom melléktermékeként is értelmezhető. A forradalmi harcok miatt a francia hadsereg megerősített jelenléte, valamint az elzásziak szolgálata a forradalmi csapatokban, fontos elemé vált a változásnak.

A térség betagozódásának feltétele volt, hogy az elzászi regionális kultúra és a francia össznemzeti kultúra közeledjen egymáshoz. Az iskolában támogatták a francia nyelvhasználatot, de a német nyelv használatát akkor még engedélyezték. A XIX. század első felében az állam hivatalos nyelvpolitikájában még a két nyelv együttléte volt a jellemző. Az elzásziság elsősorban a Franciaországhoz való politikai lojalitást jelentette és ugyanakkor a kulturális önállóságot hangsúlyozta. Edouard Reuss, a híres strassburgi teológus 1838-ban az *Erweinia* című újságban írt cikkében honfitársai véleményét tolmácsolva kifejtette, hogy az elzásziak (nemcsak az 1789-es események hatására) visszavonhatatlanul Franciaország integrált részévé váltak, de ahhoz, hogy kulturális gyökereikhez hűek maradhassanak: „németül kell prédikálnunk és énekelnünk, írunk és beszélnünk, imádkoznunk és verset írunk... Ha elveszik a nyelvünket, rabszolgánéppé válunk, akiben senki nem bízhat meg.”

Az évszázad közepén a hivatalos nyelvpolitikát illetően változás következett be. Az iskolai oktatásban a francia nyelvet használták, a német nyelv alkalmazását pedig erősen korlátozták. Azonban szó sem volt a német nyelv teljeskörű mellőzéséről. Még 1867-ben III. Napóleon Strassburgban így szólt a jelenlévő tanítókhöz: „Francia a nemzeti nyelvünk, de az elzásziak ne felejtsek el a német nyelvet.” Jóllehet a felső- és középosztály tagjai elsősorban a francia nyelvet használták, a köznép azonban a német nyelvnek az elzászi dialektusát használta. A francia nyelv jól látható térnyerése azonban még mindig nem jelentette azt, hogy a német nyelv létjogosultságát megkérdőjelezték volna.

Az 1870–1871-es német-francia háború mélyreható következményeivel teljesen megváltoztatta az elzászi helyzetet. A forradalom idején kialakult Felső-Rajna és Alsó-Rajna megyéket, Lotharingia egy részével és Moselle megyével együtt a Német Birodalomhoz csatolták és az így kialakult területet Elzász-Lotaringiának nevezték el. A francia és a német nyelv együttélésének a határozott németesítési politika vetett véget. Az egyetlen engedélyezett hivatalos nyelv a német lett és az 1871 óta kötelezővé tett elemi oktatás (6–14 éves korig) – bizonyos átmeneti idővel – németül folyt. Ez a kevésbé rugalmas politika, melynek célja Elzász németesítése volt, sok helyen ellenállásba ütközött. A francia nyelv megtartása és az erősebb kötődés

Franciaországhoz mindenekelőtt a felsőbb, de részben a középosztály soraiban volt megfigyelhető, amely a markánsabb németesítési politika ellen irányuló küzdelem gyakorlati formáit is megmutatta. Egyre jelentősebb önállósodási törekvések keltek életre, amelyek az elzászi regionális kultúra megőrzését tűzték zászlajukra, megkérdőjelezték a Németországhoz való tartozást. „Elzász-lotharingiai nemzeti szövetséget” alapítottak, amelynek feladata volt, hogy elérje „az elzász-lotharingiai nép sajátosságainak – a kétnyelvűségének és a két kulturális érintettségének – elismertetését”. A német birodalmi kormányzás Elzász-Lotaringiának új státuszt adott, olyan jogokkal, amelyet eddig egyetlen tartomány sem kapott. Az autonómiát követelőknak ez természetesen messze nem volt elég. A Birodalmi Gyűlés a nagyobb önállóság követelését azonban elutasította a birodalomhoz való hűség hiányával indokolva: „A birodalomhoz való feloldhatatlan kötődés érzése hiányzik az elzász-lotharingiaiakból, ezért nem engedélyezhető nekik teljes autonómia.”

Mivel Németország nem tudta igazán megnyerni az elzász-lotharingiaiak rokonszenvét, Franciaország esélyei – hogy ismét megszerezze e területet – az első világháború kitérésével megnövekedtek. Joffre tábornagy, a francia főparancsnok már 1914-ben Elzász „visszaszerzését” latolgatta, és egy messzemenő kulturális önállóságot helyezett kilátásba. 1918-ban azonban ez az ígéret gyorsan feledésbe merült. Az úgynevezett „régii németeket”, akik 1871 után vándoroltak be, kiutasították, korábbi lakosai pedig olyan új uralommal kerültek szembe, amely a nyelv és az autonóm regionális kultúra ügyében kérlelhetetlen volt. A német nyelvet kitiltották az iskolából, az elzászi dialektus otthoni használatra szorult vissza, az iskolában nem engedélyezték. 1924-ben a francia Harriot-kormány bejelentette, hogy még a birodalmi időkből származó adminisztrációs sajátosságokat is megszünteti. Ez különösen az állam és az egyház konkordátum által irányított viszonyára vonatkozott, hiszen 1905-ben Franciaországban az állami és egyházi intézményrendszer elkülönült egymástól, de Elzászban (és a Német Birodalomhoz tartozó Lotharingiában) ez nem történt meg. Ezért továbbra is Franciaország többi részétől eltérően szervezték az iskolában a hittan oktatását, és a papokat továbbra is az állam fizette.

A Harriot kormány bejelentését nem követték tettek, úgyhogy a sajátos helyzet továbbra is életben maradt – és ma is így van. 1918 után az elzásziak nagy része csalódott a kétnyelvűség és a kulturális sajátosságra épített egzisztenciájuk elfogadására vonatkozó reményeiben. Az 1871 és 1918 között fellépő, elzászi autonómia-törekvések az 1920-as években, megújulva ismét előtérbe kerültek, de ezeknek ezúttal sem volt szeparatista (elszakadó), inkább regionalista és partikularisztikus (területi és elkülönülő) jellege, hiszen mindezt egy nagy fokú Franciaországhoz való lojalitás jellemezte.

Franciaország 1940-es német megszállását követően a német nemzeti szocialisták megkísérelték Elzász beolvasztását a német államba, amely azonban meghiúsult, mivel az elzásziak többsége nem volt hajlandó együttműködni velük. Az elzásziak féltek egy új, hatalmas németesítési akciótól, amely során nemcsak a francia kultúra elemeit („kifelé a francia kacattal”), hanem az elzászi helyi kultúra értékeit is kiselejzték volna. „Elzász” geográfiai nevééről is lemondtak „Oberrheingau” javára. A néprajzi irodalom megjelenését megakadályozták. Az elzászi öntudatra és identitásra komoly csapást jelentett az 1945-ös fordulat, annak ellenére, hogy a nemzeti szocialisták elnyomása alól felszabadították őket. A körülmény, hogy Franciaországban a nemzeti szocialista kormány gáztetteivel összefüggésbe hozhatták az elzásziakat – sokukat kényszerrel besorozták a német hadseregbe – egy egész nemzedék saját kultúrájának gyökereivel való belső meghasonláshoz vezetett, és egyben feltétel nélküli fordulatot jelentett Franciaország felé. A német nyelvet ismét kitiltották az iskolából. A nép többségének elfordulása a speciális elzászi hagyományoktól írta 1978-ban Alsó-Rajna megye főtanácsának elnökével a következő mondatot: „Az elzászi dialektus sohasem volt az elzásziak anyanyelve, egyedül a francia nyelv formálhat erre jogot.”

1968 óta a helyzet lassan változásnak indult. Az új társadalmi irányzatok különösen az ökológiai mozgalmak és a regionalizmus Franciaország más részein is megfigyelhető újraéledése lendületet adott az elzásziaknak gyökerekhez való visszatérésre. Mindenekelőtt az értelmiség és a művészvilágra jellemző e gyümölcsöző élenkülés és jó hatással van az újra kivrágzó, elzászi sajátosságokból táplálkozó kulturális életre. Ezt követte hamarosan az új, nyitott iskola- és nyelvpolitika: 1982-ben ismét visszatért az iskolákba a német nyelv, és végezetül Franciaország által hivatalosan elismert területi nyelv lett.

Fordította: Halász Réka

Dr. Rainer Babel

A „Bollenhut”-ok hazájában

Hagyományok, mai szokások és egyleti élet Schwarzwaldban

Közmondás: „Nem egész világ Baranya, laknak Somogyban is”

A külföldi utazás mindig nagy élmény és az ember hajlamos rá, hogy az utazás öröme, izgalmak kissé elhomályosítsa a szemét, vagy a végesre szabott idő ne engedje, hogy mélyebbre lásson. Életem sora úgy hozta, hogy az 1990-es évek második felében hosszabb időt Németország Baden-Württemberg nevű tartományában, közelebről Schwarzwaldban tölthettem. Abban az európa-uniós államban, amelynek népeire a magyaroknak ezer évben mérhető kötődései vannak, jók, rosszak egyaránt. Nekünk, magyaroknak Schwarzwald – a Fekete-erdő – elsősorban a Dunát jelenti, hisz itt ered az a nagy folyónk, mely a sűrű, sötét fenyvesektől fekete erdők üzenetét hozza, s mely „évezrede mindennapos vendégünk”. Az ember lakva ismeri meg egymást – szól a közmondás. S mivel ezúttal nem turistaként mentem, hanem egy német család valódi tagja lehettem, volt alkalmam és lehetőségem megismerni az ott élők mindennapjait, a hétköznapokat, az ünnepeket, a társadalmi együttélés különböző formáit. Hogy innen, Kelet és Nyugat határáról mit jelent más magyarok Németország, nem tudom, számomra az itt leírt élmények voltak a legmeghatározóbbak.

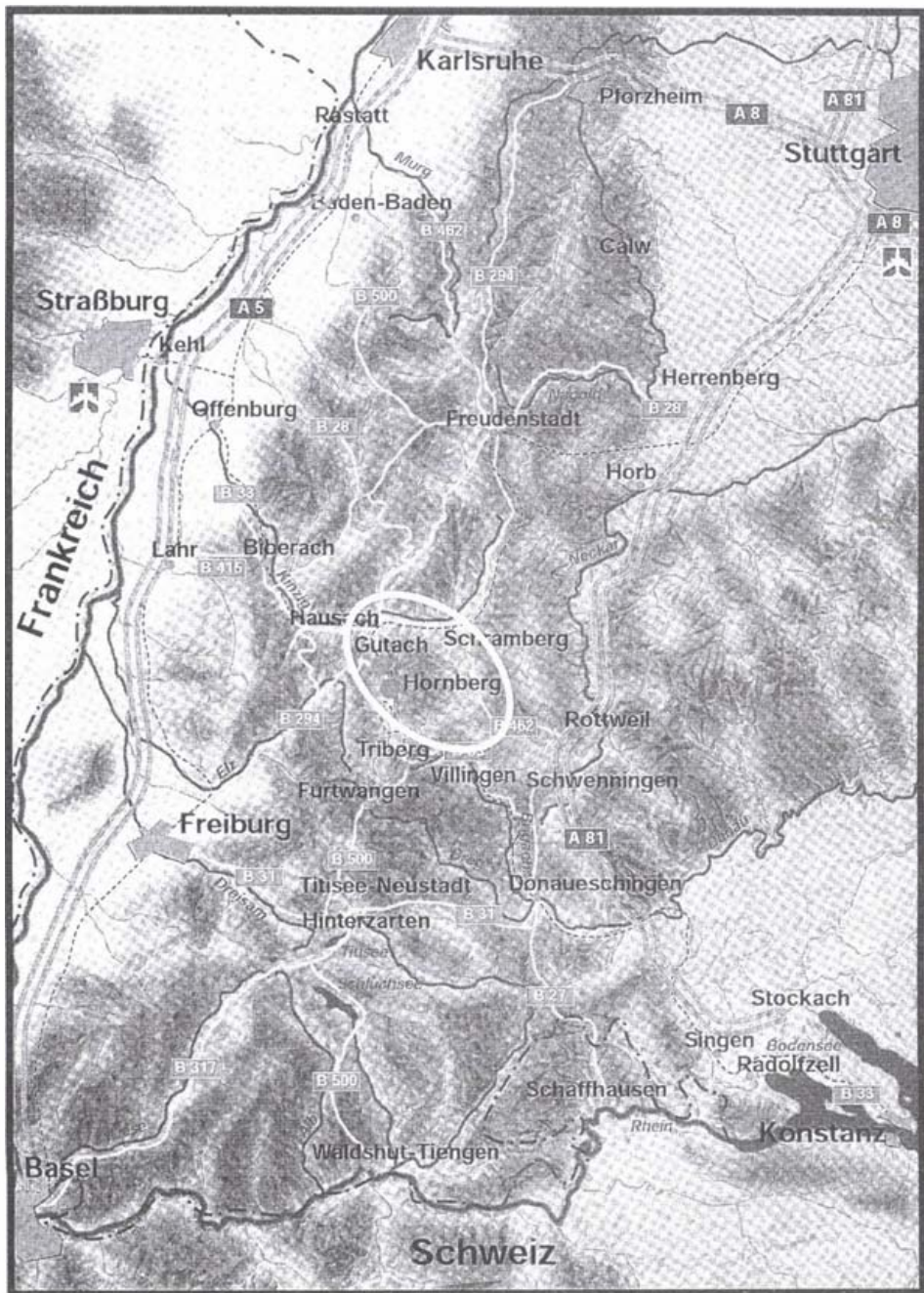
A német tartományok 1871 óta államszövetségben élnek és igen nagy autonómiával rendelkeznek. Sok mindent megőriztek, megőrizhettek a százhusz év előtti tradíciókból, amelyek elsősorban nem a nagy egységet, hanem a régmúlt idők kis közösségeinek egymástól való különbözőségét jelentették. Talán a nyelv tette, talán a büszkeség, talán az élénk egyesületi és közösségi élet, talán mindez együtt. A régi nagy felekezeti ellentétekről – amelyek annyira széttagolták a német birodalmat –, ma már nem beszélhetünk, a különbözőség inkább színeséget jelent. Az alkotmány kimondja az összes felekezet és nemzetiség egyenjogúságát. A németek tudatában vannak különbözőségüknek, de összetartozásuknak is. Különösen érezhető volt ez Németország újraegyesítése után néhány évvel. Remélem sikerült ezt a leírtakkal is bizonyítanom.

Bár igyekeztem a pártatlan idegen szemével nézni az országot és a benne élő embereket, azt hiszem ez nem mindig sikerült. Ezért talán néha túl idillinek is tűnik a kép. Tudnunk kell azonban, hogy Németországban az egyesületi és társasági élet elsősorban a tradíciók ápolását, a szabadidő tartalmas eltöltését jelenti. Mindezek a programok olyanná tudták tenni az életüket, hogy az élhető legyen, s minden amit tettek, úgy tették, hogy arra büszkéik is lehetnek. Mert ez az ő életük, az ő kultúrájuk volt. Egy közép-schwarzwalddi kis falunak és környékének szokásairól, hagyományairól, mindennapi életéről akartam írni, ezeket az élményeket szerettem volna megosztani az itthoniakkal.

Azért tartottam fontosnak hogy mindezeket az ismereteket, élményeket elmondjam, hátha itthon hasznosítani tudják. Tudom, nálunk is vannak már ilyen és ehhez hasonló kezdeményezések. Ezzel az írással csak biztatni szeretném azokat, akik már teszik a dolgukat, hogy tudják, jó úton járnak. És bátorítani azokat, akik még csak most akarják elkezdni, hogy van értelme ennek a munkának. Öröm volt látni, hogy az általam megismert Németországban, a Fekete-erdőben szívvel-lélekkel mindenki résztvevője volt ezeknek az alkalmaknak. Megtapsztaltam, hogy a civil szervezetek, egyesületek is formálhatják, alakíthatják és tartalommal tölthetik ki az emberek életét, kulturáltan szórakozhatnak szabadidejükben a különféle rendezvényeken, amelyek segítenek megőrizni hagyományait, nyelvüket, identitásukat. Ettől válhattak és válhatnak egyszerre egy nagy közösség részeivé és senkihez sem hasonlítható önmagukká.

*

Schwarzwald közepén, erdők és hegyek ölelte festői völgyben, a hatalmas görgetegköveket cipelő Gutach-patak partján, egy hasonló nevű, nyolc kilométer hosszan elterülő 1200 lelkes falucskában laktam. A falu – és még rajtakívül másik kettő – nemcsak arról nevezetes, hogy az egyébként katolikus Baden tartomány közepén – a XVI. századtól a XX. század elejéig – evangélikusok lakják, (ma már természetesen katolikusok is), hanem arról a pomponos

kalapról, a „Bollenhut”-ról is, ami az egész Fekete-erdő idegenforgalmi szimbólumává lett. Ez a kalap szalmából készül, amit enyvvél és fehér gipsszel formáznak keményvé, tetején kereszt alakban tizenegy hatalmas, gyapjúból készített pompont helyeznek el annak a tizenegy apácának az emlékére, akik valamelyik nagy pestis, vagy kolerajárvány idején – már nem emlékeznek rá pontosan melyik, de így mesélik az itteniek – a környékbeli lakosságot ápolták-gyógyították. A *piros pomponos* kalapokat a konfirmációtól az eljegyzésükig viselték a lányok, de

ha férjhez mentek már csak fekete pomponosat viselhetek. (A kalapok súlya elég tekintélyes, legalább másfél-két kiló.) Ez a kalap természetesen ünnepi viselet, – a kislányok még nem, az idős asszonyok már nem hordják –, hétköznap pedig valamennyien fejkendő vagy csak a fekete fátylas főkötőt hordták. Ez utóbbit láthatjuk a kalapjuk alatt is. A helybeli népviselet gyökereit a XVIII. században találjuk meg. Nevezetes továbbá a falucska arról is, hogy itt kapott helyet az a schwarzwaldi szabadtéri múzeum (*Schwarzwälder Freilichtmuseum Vogtsbauernhof*), amely bemutatja egész Schwarzwald legszebb, legjellegzetesebb házeit és épületegyütteseit, az itt lakók megélhetését jelentő foglalkozások – gyakran még ma is élő, eredeti helyén is fellelhető – eszközeit, szerszámaikat, kisüzemeit és más népi műemlékeit. De Németország-szerte híres a falu festőművész-kolóniája is (*Mitgliedern der Malaern Malaerkolonie*).

Schwarzwaldban mindenki ismeri, viseli és ápolja saját falujának „Trachten”-jét (viseletét). A hétköznapokon ma már csak a nagyon öregek hordják, ők is csak némely elemét, de ünnep, vasárnap, istentisztelet ebben a faluban sem múlhat el, hogy fel ne vegyék az asszonyok a suhogó fekete selyemszoknyát, az angórafonalból kötött, bolyhos fehér harisnyát és a pomponos kalapokat, a férfiak a piros hajtókás fekete posztókabátot és kalapot. Esküvőn vagy keresztelőn, bérmálásor vagy konfirmálásor mindig megjelennek a viseletbe öltözött gyerekek, nők és férfiak, akik nemcsak szépségükért veszik fel ezeket a ruhákat, hanem szinte valamennyien falujuk, városuk hagyományőrző egyesületének, táncsoportjának is tagjai. A népviselet a szépségén túl kifejez egyfajta összetartozást, közösséget, melyhez párosul egy igen mély szülőföld és hazaszeretet érzés is. Kedves szokássá vált, – nemcsak ebben a faluban, de a környéken is, – hogy bérmálásra, konfirmálásra csaknem minden fiú és leány megkapja lakóhelyének viseletét, amelyet nemzedékről nemzedékre örökölnek, vagy drága pénzért megcsináltatnak. Jártam olyan lakásban, ahol a „Trachten” külön vitrines szekrényben állt, közszemlére téve a látogatóknak és mindennapi gyönyörűségére a háziaknak. Az egyesülettel találkozókra, fesztiválókra, előadásokra járnak, a „Freilichtmuseum”-ban pedig a Nyári Fesztiválon lelkesen játsszák el a falu régi szokásait.

A konfirmációról, bérmálásról el kell még mondanom, hogy ez nemcsak családi ünnep. Ezen a falu apraja-nagyja részt vesz. Akár ismerős a konfirmáló, bérmálkozó fiatal akár nem, a faluban szinte mindenki pénzt vagy egyéb ajándékot küld a felnőtte vagy drága ünnepe alkalmából. Ilyenkor közvetlenül a ház bejáratánál köszömlére is teszik az ajándékokat, amiért a megajándékozott az újságban nyilvánosan mond köszönetet, sőt a lányok a következő napon maguk sütötte süteménnyel személyesen is megköszönik.

A népviselet, mint nálunk, itt is minden faluban más. Hogy milyenek a környékbeliek, megnéztük a szomszéd városka, *Haslach népviseleti múzeumában* (*Schwarzwälder Trachtenmuseum*). A különböző korok parasztviseleteinek divatját bemutató – Németországban is pártját ritkító – kiállítás egy XVII. században épült kapucinuskolostor falai között található. A múzeumot a XX. század elején egy alemán papköltő, *Heinrich Hansjakob*, a városka szülötte alapította. Ezen a kiállításon még láthatunk eredeti XIX. század eleji népviseleteket: „*Brautscheffel*”-t (menyasszonyi gyöngykoronát), „*Festtagskronen*”-t (ünnepi gyöngykoronát), arany és ezüst főkötőket, valamint 80 életnagyságú bábfigurán különböző női, férfi és gyermek parasztviseletet. Érdekes megfigyelni, hogy az itteni viseletekben főként a fekete és a vörös dominál, amit aprómintás, színes kiegészítőkkal – gyöngyökkel, szalagokkal, virághímzésekkel, csipkével, rojtokkal – díszítettek. A gyöngykorona, eredetileg egy XVIII. századi Szűz Mária-korona volt, melyet egy zárda főnökasszonya készítettett. Ezt utánozza a fejdísz, amit üvegyöngyökkel, üveggolyócskák, arany és ezüst flitterekkel, apró tükröcskével díszítettek, s melyeket vékony dróttal erősítettek a korona alapjához. E gyönyörű fejdísz ünnepi alkalmakkor, a templomba menet és az esküvőjükön viselték az eljegyzett leányok, menyasszonyok. Ez a menyasszonyi ékesség a szó szoros értelmében „nehéz gúnya” volt, hiszen némelykor 3-4 kilót is nyomott. A leányok már kicsi koruktól gyűjtögették a koronához való gyöngyöket, díszeket, hogy az esküvőjükre minél pompásabb legyen. A legszebb az egészben az, hogy valamennyi viseletet manapság is mind megtaláljuk azokban a falvakban, ahol ezeket valaha viselték.

A családdal hamar összebarátkoztunk, s a háziasszony mindenhová magával vitt. Az első dolog, amivel az utcán találkoztam egy nagyon kedves szokás – ami faluhelyen még nálunk is él –, hogy mindenki mindenkinek köszön, akár ismerik egymást, akár nem. Találkozáskor a nők és a gyerekek ugyanúgy kezet fognak egymással, mint nálunk a férfiak. A boltban, már a

második alkalommal nemcsak azt tudták mit szeretek vásárolni, de a nevemen is szólítottak. A pénztáros nem restelt búcsúzáskor mindenkinek kellemes hétvégét kívánni, akárhányan is vásároltunk. A pék, akinek régi-új háza-műhelye-üzlete egy tető alá épült, s a ház mellett az utcán álló sütőház-kemencéjében minden reggel barna rozskenyér sült, gyakran elbeszélgett velem. Családjukban 1760 óta mindenki pék volt. Itt vásároltam mindig a nemcsak híres, de igen finom schwarzwaldi „Brezel”-t (perecet), ami kelt tésztából készült, szép pirosbarnára süttött sósperec, középső ívében dundira hagyva és késsel behasítva. Ez a szétboruló fehérség a gyönyörűen megsült perecen szinte mosolyog a pékségbe betérőre. Nincs ember aki ellenálljon ennek a csábításnak. Készül itt hagyományos rozskenyér, savanykás ízű feketekenyér, kifli, zsemle, mindenféle cipó, felsorolni sem tudom mindet. Vásároltam náluk kenyérből készült „Bollenhut”-ot is, ami egy kerek, zsemlelányi cipókból formált kenyér. Az itteni társas összefüggésekkel keletkező csemegéje volt. Nem kellett szeletelni, mindenki tört magának egy cipócskát. De ennek a péknek a cukrászdájában ettem életem legfinomabb házi főzésű cseresznye-pálínkával (*Kirschwasser*) ízesített Fekete-erdő tortáját (*Schwarzwälder Kirschtorte*) is, ami nem hasonlít a nálunk hasonló néven kapható süteményre.

A mesterembereknek nagy tisztessége van ezen a vidéken. Az *ácsok* még ma is a száz, vagy több év előtti viseletben járnak dolgozni: kétsoros, fehérgombos kordbársony mellényben, barna kordbársony nadrágban, fehér ingben, fekete nagykarimás kalapban faragják a gerendákat. Ha elvégezték az ipariskolát, ma is sokan közülük vándorútra (*Wanderschaft*) kelnek, nemcsak Németországba, hanem a világ más országaiba is, úgy mint a céhes időkben. A régiről megőrzött szokásjog szerint bárkitől és bárhol, ahová betérnek, ingyen kosztot, kvártélyt kérhetnek. Mielőtt belépnek a házba, versben mondják el az iparosok köszöntőjét és kérésüket. Ezt a verses beköszöntőt mondták már a középkori vándorlegények (*Wandergesellen*) is. A szakmabéli mestereknek kötelességük őket felfogadni, tanítani, szállással, étellel-itallal ellátni. Az elindulásuk után pontosan két év és egy nap múlva kell hazaérniük, ami rendkívüli esemény a családban és a szakmában. Mesterré avatásuk ma is nagy ünnep.

Néhány kilométerrel távolabb, *Wolfach*-ban találjuk a fűvott üvegeiről híres „*Dorotheenhütte*”-ét, vagy ahogy nálunk mondanánk, egy régi üveghutát. Nemcsak az *üvegmúzeum* tárgyaiban gyönyörködhetünk itt, de megnézhetjük azt is, hogyan készülnek az ősi, hagyományos módszerekkel a hutaüvegek, sőt – ha van rá néhány eurónk – magunk is kipróbálhatjuk a mesterség fogásait. Ez az a hely, ahol (a múzeum egyik sarkában) mindig karácsony van. Számatalan szebbnél-szebb üveggömb, figura ejti a látogatót ámulatba. Nem egy *üvegműves*-nemzedék öregbíti az huta hírnevét.

Igen híres foglalkozás erre felé, az *óraművesség*. Schwarzwaldban található a híres „német óra út”, amely mintegy 320 km hosszú. A manapság is élő és virágzó foglalkozás hagyományos és modern termékeit számtalan kisebb-nagyobb múzeumban nézhetik meg erre felé az érdeklődők. A hátukon faladában kakukkos órákat cipelő vándorórások, a „*Junghans*”-ok bejárták szinte egész Európát.

A hentesnél, a „*Metzgerei*”-ban *schwarzwaldi sonkát* vettem, ami olyan kemény, mintha kőből lenne és majdnem fekete a fenyőfa füstjétől. A háziak mutatták meg a fortélyát, hogyan lehet megenni. Először jó éles késsel egy deszkán vékonyra szeletelik, amit aztán 2-3 centiméteres csikokra vágunk és friss rozskenyérré szórva eszik. Kitűnő! A titok a sonkaszeletek vékonyságában rejlik. Én már itthon magyar sonkával, húsos és füstölt szalonnával is kipróbáltam. Eddig ismeretlen ízvilág tárult ki előttem. Tessék kipróbálni! Ha magyar paradicsom és zöldpaprika is kerül hozzá, a világ legfelségesebb étke.

Csodálatos kezűgyességgel, nagy fantáziával dolgoznak a kosárfonók (*Korbmacher*). Itt minden asszony – a háziasszonytól a doktornőig – vesszőből font kosárral jár a boltba. A fűzfa szobrászai szinte mindent el tudnak készíteni, bútort, edényt és dísz tárgyakat. Ha bemelegyünk a kosárboltba, két emeleten csak kosarakat és fonott árut látunk. Nagyon szép, rusztikus kiegészítői minden stílusú lakásnak. Messze földről járnak ide kosarat vásárolni, vagy vizik eladni távoli vidékekre is.

Nagy a becsületük a faluban az *önkéntes tűzoltóknak*, akiknek a korábbi időkbeli szép egyleti hagyományuk van, amit ma is igen nagy előszereettel ápolnak. Versenyeket, találkozókat és természetesen tűzoltóbált rendeznek, amelyen mindenki részt vesz, aki a faluban él.

A társasági élet sem unalmas. A háziasszonnyal minden hétfőn este „Kegel” klubba (magyarul, kuglizni) mentünk. A 10–15 idősebb háziasszonyból álló társaság egy régi vendéglő régi kuglizóját bérelte ezekre az estékre. A legalább százéves, fából készült pályához legalább olyan régi fagolyók tartoztak, amit az asszonyok boszorkányos ügyességgel tudtak gurítani. A bábuk fölött látható kakukk veszettül ugrált ki az apró ablakon és egy szarvas forgatta a szemeit, ha valaki mind a kilenc bábút letarolta. A klub vezetője, egyben pénztárosa, Frau Mari minden alkalommal szigorúan beszédte a résztvevőktől a 20 Márkát, a tagsági díjat. Ebből fizették a vendéglősnek a pályabérletet, illetve ebből vettek ajándékot az éppen soron következő születésnapra. A maradék pénz kiegészítve, minden évben elmentek valahová együtt kirándulni. (A születésnap az egyik legnagyobb családi és közösségi ünnep Németországban, névnapot itt nem ünnepelnek. Ezekre aztán – különösen a kerek évfordulókra – meghívnak minden családtagot, barátot és azokat az egyesületeket, amelynek a „Geburstagskind”, vagyis az ünneplő tagja.) A kuglizó falán fényképek, tablók, trófeák, serlegek, oklevelek lógtak, felidézve a korábbi győzelmeket és a klub életét, eseményeit. Innen tudtam meg, hogy a „mi” klubunkon kívül még két, asszonyokból álló kugli-csapat van, és a férfiaknak is legalább ennyi. Ezek a csapatok aztán gyakran hívják ki egymást versenyre, ilyenkor jó alkalmat találva egy kis sörözésre és „Wienerle” (magyarul virsli) evésre. A győztesek aztán megmérkőzhetnek a szomszéd falubeliekkel vagy benevezhetnek a járási, területi versenyekre is.

Kedden és csütörtökön „asszonytornára” mentünk a falu kultúrházába, amelynek nagyterme egyszerre volt sportcsarnok, színház- és bálterem, mikor mire volt éppen szükség. Ha jó volt az idő gyakran futottunk az erdei gyalogutakon és bicikliztünk a több irányba is rendelkezésre álló kerékpárutakon, sőt egy alkalommal Franciaországba is elmentünk gyalogtúrára. A tornára járók, hasonlóan a kuglisokhoz, tagdíjat fizettek, melynek egy része itt is a terem, a másik része a foglalkozást vezető edző óradíja volt.

A beszélgetések során kiderült, hogy a faluban a miénkhez hasonló öntevékeny klubokon, körökön kívül 19 hivatalosan bejegyzett civil egyesület működik, melyeknek tagsága a nemek, az életkor, a foglalkozás vagy a társadalmi ranglétrán elfoglalt helyek szerint szerveződik. Vannak a nők és a férfiak körében különböző *asztaltársaságok* is. Ezek nem hivatalosan bejegyzett egyesületek, csak hasonló korú, hasonló foglalkozású, hasonló érdeklődési körű emberek társasága. Csupán a beszélgetés, az eszmecsere miatt jönnek össze a hét bizonyos napján, heti, kéthetenkénti, esetleg havi alkalommal. Kicsit olyan, mintha a férj, a feleség kimenőt kapna. Ilyenkor étteremben, kiskocsmában gyűlnek össze. Mindenki magának rendel, aztán egy-két korsó sör, néhány pohár bor, kávé és sütemény mellett töltenek el néhány óracska, jól beszélgetnek, majd fizetnek és hazamennek.

Érdekességként említtem meg azt a szokást, amit kiskocsmákban, vendéglőkben láttam. (Ez nem csak erre a vidékre jellemző.) A sötét közvetlen közelében mindig van egy kerek, masszív, erős fából készült törzsasztal (*Stammtisch*), ami arról ismerhető fel, hogy nincs leterítve. Ez nem udvariatlanság, ez kiváltság. Ide idegen soha, csak a kiválasztottak, a vendéglő törzsvendégei ülhetnek le. Bár maguk is fizetnek mindenért, amit elfogyasztanak, de szinte tulajdonosként viselkednek. Mindenbe beleszólnak, mindenről tudnak, mindenről véleményük van, és rendületlenül politizálnak, vitatkoznak. Ez az a hely, ahol meg lehet tudni hol, mikor, mi történt, mi történik és mi fog történni a faluban. Ez jobb, gyorsabb és hatásosabb mint a rádió. Szólásként járja, hogy egy politikus akkor nyer a választáson, ha a „Stammtisch”-nél ülőket megnyeri magának.

Odaérkezésem után pár héttel mindjárt Advent következett. Az én vendéglátóm, de tudom, az általam ismert többi háziasszony is lázasan készült a karácsonyra. A bejárati ajtókra adventi koszorúk kerültek. A fákat és a házakat a férfiak lámpafüzérekkel díszítették, a gyerekek az ablakokra színes karácsonyi képeket festettek. A szoba asztalára az adventi gyertyák mellé hatalmas festett dobozokba a háziasszonyok aprósüteményeket, „*Weihnachtsbrödel*”-eket kezdtek sütögetni. Azt mondták, nem is igazi a karácsony, ha legalább 10–12 féle süteményből nem lehet választani. Előkerültek a nagymamák régi mézes (*Lebkuchen*), krémes, diós, mandulás, lekváros és mindenfajta süteményeinek receptjei. Cserélgették, sütögették a finomabbnál finomabb apró rágcálnivalókat, melyek minél tovább álltak együtt a dobozban annál puhábbak, aromásabbak és ízesebbek lettek.

Képek a Schwarzwaldi Szabadtéri Múzeumból

A karácsony itt is ugyanolyan eszem-iszom, családlátogató, vendégeskedő ünnep, mint nálunk. Egy dolog hiányzott, a szalancukor és a nálunk szokásos mézeskalács. Ezt itt nem ismerik. Ők a karácsonyfát csak díszekkel, üveggömbökkel, üveg- és szalmafigurákkal, girlandokkal, szalagokkal, gyertyával vagy színes lámpafüzérrel díszítik. Szokás így karácsony előtt az is, hogy a falu több egyesülete, „Verein”-ja körbejárja a házakat és jótékony célra pénzdórmányt gyűjt. Erre mindenkinek illik valamennyit szólni.

Újév után a *Három Királyok* ünnepén, a gyerekek a katolikus pap kíséretében mennek kántálni és pénzt gyűjtenek. Az összegyűjtött pénzt mindig olyan jótékony célra használják fel, amit az egyházi tanács már jó előre elhatároz. A gyerekek jelmezei Gáspárt, Menyhértet és Boldizsárt keltik életre. Verseket mondanak, énekelnek, a pap pedig megszenteli a házat. A háziak az ajtó előtt nézik végig a szertartást, majd a ház kapujának homlokfájára a pap krétával felírja a napkeleti királyok nevének kezdőbetűit és az évszámot: 19–C+M+B–97.

Ugyanezen a napon kiáltják ki a farsangot is, ami Németországban az „ötödik évszak” (*Die fünfte Jahreszeit*), a bolondok és a bolondozás idejének kezdetét jelenti. És elkezdődik a farsang, vagy ahogy itt mondják a „Fasnet”. Az egész szokás – hasonlóan a mi farsangi hagyományainkhoz – a tél elűzését szimbolizálja és ebben a formájában csak Közép- és Dél-Németország, illetve Svájc és Elzász németek lakta katolikus vidékein terjedt el. S bár az evangélikusok maguk nem tartják a farsangot, – a vallási különbözőség eltűnése miatt – a mulatságból azért ők is szívesen kiveszik a részüket. Ha saját helységükben nincs ilyen rendezvény, elmennek a szomszéd városba.

A hamvazó szerdáiig tartó időszakban „Narrenfest”-ket tartanak („Narr” = udvari bolond, bohóc; „narren” = bolonddá tesz, ugrat). A hangulat farsang utolsó hetében éri el tetőfokát, amely egyben az ünnepségsorozat fináléja, s a „schmutzig” (koszos, piszkos) csütörtökön kezdődik. Az emberek ilyenkor jelmezt öltenek a nagyszülőktől a csecsemőig. „Narri? – Narro!” – hangzik városzerte a kiáltás, ami körülbelül annyit tesz: „Bolond vagy? – Bolond vagyok!” Ezt kiabálják az emberek köszönés helyett unos-untalan, amitől mindenki vidám lesz és önfeloldatlan bolondozik naphosszat. Szórakoznak, mulatnak, jelmezes felvonulásokat rendeznek, melyre meghívják az egész várost és a környékbeliakat. Bezárnak a boltok és csak a legszükségesebb munkákat látják el. Vannak városi, területi, sőt tartományi találkozók (*Narrentreffen*), amelyeket minden évben más helység rendez meg. Ezek rendezési joga nagy kiváltság, éveket várnak, hogy egy-egy város sorra kerülhessen. A tartományi televízióban helyszíni közvetítések és összefoglalók mutatják be a pompásabbnál pompásabb felvonulásokat, műsorokat és bálakat. Ilyenkor alkalmi újságokat (*Narrenblatt*) is megjelentetnek, melyek kifigurázzák, nevetségessé teszik azokat, akik megérdemlik, a polgármestertől a legegyszerűbb polgárig. A farsang végét a húshagyó kedd zárja, amikor éjfélkor a „boszorkányok égetésére” kerül sor. Ezután minden elcsendesedik és az idő visszazökken eredeti kerékvágásába. Hamvazószerdán hajnalban mindenki templomba megy és következik a húsvétig tartó nagyobbított időszaka.

Az egész hetes programot már az előző farsang végén elkezd szervezni a „Narrenrat” (a bolondtanács), akinek egész évben az „dolga”, hogy a farsang minél érdekesebb, mulatságosabb, vidámabb és eseményekben gazdagabb legyen. A tanács másik igen fontos feladata, hogy egész évben összefogja és koordinálja a helység „Narren”-egyesületeit. A farsang ceremóniamestere a „Zunftmeister” (céhmester), akit két évre választanak a „Narren”-egyesületek (*Narrengruppe*) tagjai.

A farsangi felvonulások csoportjai, nemcsak a farsang idejére állnak össze, hanem egész évben működő hivatalosan bejegyzett civil szervezetek, amelyek saját tradicionális és egyéni stílusukat ápolják. Az egyesületek maszkjaik szerint több nagy csoportba tartoznak. Ezek közül a leggyakrabban visszatérők a „Hansele”-k (vidám maszkosok), és a „Hexe”-k (boszorkányok, vagy rémítő maszkosok). Hogy hol melyik figura alakult ki, azt a helyi adottságok – pl. foglalkozások, mondák, hiedelmek stb. – határozzák meg. Az egyes csoportokra jellemző maskarák (Häs), alapjukat tekintve hasonlóak, de egyesületenként változnak és éppen ezért összetéveszthetetlenek. A „narren” egyesülethez való tartozás egyben életfilozófia, szokásrend, családi hagyomány és magatartásforma is. Ide bekerülni nagy megtiszteltetés, kiváltság. Sokan éveig várnak, hogy kiérdemeljék. Vannak olyan csoportok, akik már évek óta működnek, de hivatalos egyesületet nem tudnak alakítani, mert nem veszik fel őket a „céhbe”, csak, ha bizonyos erkölcsi és egyéb követelményeknek megfelelnek. Ugyanis az egyesületi hi-

erarchiában ezek a „Narrengruppe”-k céheket, un. „Narrenzunft”-okat alkotnak, amelyek bekapcsolódhatnak a járási, tartományi szintű egyesületekbe is.

Az idegen földön járó embert először mindig a táj szépsége ragadja meg. A rétek itt valóságosan is mindig zöldebbek, mint máshol, mert a hegyek között az éghajlat párásabb. A harmat csak délelőtt 11 óra körül szárad fel, s a naplemente után nem sokkal le is száll. De nem csak az alacsonyan szálló felhők, az idilli környezetben csörgedező patakok és a zöld rétek látványa ragadja meg a szemlélődőt. Az itteni emberek rend és tisztaság-szeretete is figyelemre méltó. A portákat gyönyörű rendben tartják, az istállók mellett még a trágyadombon is szinte glédában állnak a szalmaszálak. Az utca, az udvar felseperve, a házak oldalán akkurátusan felrakott, felhasogatott fahasábok várják a hideg időt. Nagyon tetszett nekem, hogy a kereskedők, boltosok, vendéglősök is minden reggel tisztára söpörték üzletük előtt a járdát és az utat. Rendben tartják az utsaléi árkokat, nincsenek szeméthegeyek a falu végén és az erdők szélén. (Elárulom azért azt is, hogy aki elhanyagolná környezetét, nem söpörné a járdát, bizony kemény pénzbírságot fizetne.) Kedves figyelmesség, szokás itt és egész Németországban, hogy a falu, város helységnevé-táblája alá mindig kiírják, mely napokon, hány órakor van mise, istentisztelet. A magántulajdont nagy tiszteletben tartják. Egymás földjére, legelőjére nem mennek. Régi szokásjog azonban, hogy október elejétől, a betakarítások után kihirdetik a szabad legeltetést. Ez azt jelenti, hogy a juhokat ráhajthatják a földekre, hogy azok összeszedjék még azt, ami kinn maradt.

A tavasz a virágok őszi tartó ünnepét hozta a faluban és a környező kisvárosokban is. Tálakban és cserepekben, hordókban és faládákban, házak ablakában és erkélyeken, és minden elképzelhető helyen a legkülönfélébb csüngő, álló és futó növények pompáztak. Mindez nyárra csodálatos virágözönné vált. A házak tulajdonosai, lakói egymással versenyezve ültették és gondozták kertnyi, vagy csak néhány cserépyi gazdaságukat. S ugyanezt tette a helyi önkormányzat is az utcákon, parkokban elhelyezett kőtálakban, a hidak korlátján, a város régi kútjainál a helybeliek és az idelátogatók gyönyörűségére. Egy újságban olvastam, hogy a német polgárok (az agastyánt és a csecsemőket is beleszámlálva) naponta, átlag egy teljes órát foglalkoznak hobbiból növények öntözésével és gondozásával.

A schwarzwaldi házak különösen megragadtak az emlékezetemben. Nemcsak a korábban említett virágzuhatagok és a tisztaság, a rend, hanem a házak formája, kora miatt is. Sokat láthatunk a faluban és a környéken a jellegzetes faszerkezetű (fachwerk-es), nagytetős házakból, s nem ritkák errefelé a százévesnél öregebbek sem. A Fekete-erdő hegyoldalakra épített háza-ira jellemző, hogy mindent egy tető alá építettek: a lakóházat, az istállót, a magtárat és a szénatárolót is. A szénpadlásra a ház hátuljáról, a domboldalról egy megrakott szénásszekérrel is be lehetett hajtani, sőt meg is lehetett benne fordulni. A szénatároló mindig az istálló felett volt, hogy télen a nagy hóban ki se kelljen menni a házból, csak egyszerűen leszórták egy lyukon az állatok számára. Nem egy ilyen házban jártam magam is, ahol a család még ma is a nemzedékről-nemzedékre örökölt régi bútorok között lakik, számomra megfajthetetlen ötletességgel ötvözve a modern technika minden vívmányával. (Pl. a régi festett ruhásszekrényben helyezik el a televíziót és a hifi-tornyot. Ha nézni akarják, kitarják az ajtókat, ha nem, bezárják az öreg szekrényt.) Sok errefelé a műemlékház, melynek tulajdonosai az épületek karbantartására, illetve azok helyreállítására vissza nem térítendő állami támogatást is igénybe vehetnek. Ezek a látványosságok messze földről idecsalogatják a vendégeket. Szívesen keresik fel – különösen a kisgyermekes családok – a schwarzwaldi üdülőhelyeket, falusi vendégházakat is. A magánházak kiadó szobáit, a nyaralókat legtöbbször már karácsonykor lefoglalják. Ezért talán mondanom sem kell, hogy az itt élők az idegenforgalomból egészítik ki a keresetüket. Nem is rosszul.

Azt gondolom az eddigiekből is kiderült, hogy mennyire szeretnek szórakozni, kellemesen eltölteni a szabadidejüket az általam megismert emberek. Imádták a jó társaságot, minél sűrűbb volt a tömeg, annál jobban érezték magukat. Ennél csak azokat az alkalmakat szerették jobban, ahol enni is lehetett. Ezért gyakran rendeztek kerti-partikat, ahol pácolt, fűszerezett húsokat és a legkülönfélébb kolbászokat sütögettek a faszénparázson. Hozzá jófajta söröket ittak. Igen kedvelt errefelé a kissé zavarosnak tűnő „Weizenbier”, amit citrommal ittak, a kis-üstön főzött pálinka (Schnaps), amelyet a parasztok (állami engedéllyel) maguk főznek, maguk palackoznak és saját vinyettájukkal felcímkézett üvegekben árulnak. Ezen a vidéken igen jól és ízesen főznek a házaknál és a vendéglőkben is. Kedvelik a térszaféléket szószos, mártá-

szos húsokkal. E táj különlegessége a „Pfefferling” nevű gomba, amit az itt lakók maguk gyűjtenek az erdőben. Itt is terem a fehér aranynek nevezett királyi zöldségféle, a spárga, kimondottan ínycsekk számára, melynek szezonja a május. Ilyenkor minden vendéglő étlapján ott szerepel a spárgafélék legkülönbözőbb változata. Számomra kedves szokás volt, hogy déltől, délután két óráig „megállt” az élet. Mindenki, aki csak tehetett sietett haza ebédelni, aztán mielőtt visszatértek a munkába, frissen főzött „hosszú” kávé és sütemény (Kaffe und Kuchen) következett, lehetőleg mindkettő habos. S mindezt tették olyan önfeledt örömmel és nyugalommal, hogy az ember maga is kedvet kapott hozzá

Érdekes hely volt a piac, ami hasonlít is, meg nem is a mi piacainkra. Hasonlít, hiszen itt is mindent lehet kapni, de különbözik, mert a város által készítettet, a házak, terek stílusához illő, szépen ácsolt, színes sátorlapokkal fedett standokon árulnak, s a földre semmit nem lehet tenni. Amikor pedig a piac véget ért, mindenki összetakarított maga után, s negyedórával a piac után nyoma sem volt annak, hogy ott előtte sajtot, túrót, zöldséget, virágot vagy bármit árultak volna. Egy ilyen piacon találkoztam olyan parasztszonyokkal, akik alkalomszerűen összeálltak és házi készítésű tejtermékeket, befőtteket, lekvárokat, gyümölcsöket, sonkát, kolbászt, hurkát árultak. Otthon nagy tálakban kora reggel bedagasztottak egy folyós kelt tésztát, amit aztán a piacon tölcsérbe töltve, forró olajba csurgattak és kisütötték. A csiga alakú tésztát vaníliás cukorral megszórvva árulták. Kéthetente, havonta minden helységben bolhapiacot (*Flohmarkt*), vagy kismama-csereberelőt tartottak, ahol a házban fölöslegessé vált dolgokat, gyerekek által kinőtt holmikat adták-vették és cserélték.

A falusi esték unalmát a hét több napján is, de hétvégén mindenképpen megrendezett baráti találkozók, falusi mulatságok, úgynevezett „*Heimatabend*”-ek (talán honi vagy hazai estéknek lehetne fordítani) színesítették. Ezek programján leggyakrabban a falu *fúvószenekara*, *táncsoportja* vagy *színjátszó köre* szerepelt. Az előadások hétvégén közös *énekléssel*, *táncmulatsággal* értek véget. De rendeztek kisebb mulatságokat a vendéglőkben, kiskocsmákban is, vagy éppen az evangélikus közösségi házban. A hosszú lócákon egymásba karolva, jobbra-balra dülöngélve hajnalig énekeltek, táncoltak, ki-ki kora és vérmérséklete szerint.

Alig van ezen a vidéken olyan kis helység, amelynek ne lenne fúvószenekara (*Trachtenkapelle*). Természetesen a mi falunkban is nagy múlttal rendelkező zenekar működött. Repertoárjukon a helyi népzene túl klasszikusok és más népszerű művek is szerepeltek. Hangversenyeket adtak és zenekari találkozókra jártak. Először karácsony este találkoztam velük, amikor a falu központjában felállított zenepavilonban karácsonyesti hangversenyt adtak a csipős hidegben. Majd odafagyott az ujjuk a hangszerekhez, de olyan szívből fújták, hogy senki nem akart elmenni, pedig a hóban topogó közönségnek sem volt melege.

A színjátszók nemcsak felelevenítették a népszínművekben igen gazdag német irodalom e kincsházának darabjait, de mindezt még a saját dialektusukban, (tájszólásukban) tették. A schwarzwaldi falvak lakói (de általában a német emberek) igen büszkék tájszólásukra, és a sajátjukat tartják a legszebbnek. (A többiekét éppen ezért nem sokra tartják, akár ki is csúfolják egymást, de ezt senki nem veszi zokon. Jókat nevetnek rajta.) Ez a büszkeség nem véletlen, hiszen a német államszövetség sok-sok apró népe csak viseletében, zenéjében, nyelvében, a dialektusában őrizhette meg eredeti identitását. S ahogy tapasztaltam, ezt meg is tette. Hogy mennyire volt ez náluk tudatos és mennyire ösztönös, nem tudom megítélni, mindenesetre ma is ebben különböznek egymástól legszívesebben. Például, ha az állami televízióban észak-német dialektusban beszélnek, a képernyő alján megjelenik a német fordítás. Az iskolában ugyan az irodalmi németet (Hochdeutsch) tanítják, ám ahogy kilépnek az iskola kapuján, tanár, diák egyszerre vált át a helyi dialektusra. Egy alkalommal a házunkba mesteremberek jöttek. Mint messziről jött idegennel, velem is szóba elegyedtek. Beszélgettünk erről-arról, hálások voltak és dicsértek, milyen jól beszélem a nyelvüket. Én meg szabadkoztam, s elpanaszoltam, hogy nem elég a hiányos nyelvtudásom, még az itteni dialektust is külön meg kell tanulnom, vagyis egyszerre két nyelvet. A szobafestő elmosolyodott és azt mondta büszkén: „*Tudja, Frau Halmi, nálunk németeknél az úgy van, hogy a falu templomán (vagyis a falu közepén) túl már más dialektust beszélnek.*”

A nyár a nagy hagyományörző találkozók ideje. Egynek magam is résztvevője lehettem. A négynapos rendezvény a baden-württembergi tartomány honismereti és hagyományápoló egyesületeinek 22. alkalommal megrendezett területi találkozója volt, melyet ez alkalommal

egy közeli (Unterharmersbach nevű) városkának hivatalosan bejegyzett „Heimat und Volksleben” egyesülete rendezett. Hatvan, a népszokások és hagyományok különböző formáit őrző egyesület hozta el erre az alkalomra zenekarát, népviselet-őrző csoportját és táncosait, lovas bandériumát és régi egyenruhába öltözött polgári egyesületét. De felvonultak Svájc és Franciaország németajkú területeinek hagyományörző egyesületei is. Zászlóforgatók lengettek nemzetiszínű lobogóikat, szénát hordó tehénszekér mellett jött a mezőről hazatérő parasztházaspár a gyerekeivel, kosárból kínálva a „madárlátta” „Schmalzbrot”-ot, a zsíros kenyeret és a pálinkát az út szélén álló nézőknek. Aztán jöttek a hosszú farönköket szállító szekerek a vastagpatájú lovakkal, a XVIII-XIX. századi viseletekbe öltözött, puskás polgárok, bányászok és vadászok. A többnapos programban szerepelt a helyi háborús emlékmű koszorúzása, a hősökre való emlékezés, a felvonuló zenekarok hangversenye, táncsoportok bemutatója, közös ebéd, vidám táncest és baráti találkozó is. Az ünnepségre hazajöttek a városkából elszármazott rokonok, eljöttek a közeli helységek lakói és a távoli vidékekről idelátogató idegenek is.

Búcsúzóul még az ősz is tartogatott szép eseményeket számomra. Ahogy a protestánsoknál szokás, erre fel is mindenki elvitte a templomba az ősz legjobb gyümölcseit, hogy köszönetet mondjon a termésért. Ezt hívják itt „Erntedankfest”-nek. Csodálatos volt a színes-illatos csendélet az Úr asztala előtt. A házak ajtajánál, a lépcsőkön, ablakokban is megjelentek a gyönyörű sárgára érett tökök, melyeknek vigyorgó pofájában a csendes őszi estéken halványan libegett a gyertyák fénye. Az ovisok és a kisiskolások lázas munkával készített lámpásokat, (Laterne-keket), és Szent Martin napján ezekkel világítva, énekelve járták végig a falut. A felnőttek kiálltak a házak elé és édességgel, apró ajándékkal kedveskedtek a gyerekeknek

*

Most visszagondolva, ha egy mondatban foglalhatnám össze az élményeim: azt kellene mondanom, hogy jó volt polgárnak lenni Németországban. Végül engedtessek meg nekem, hogy egy apró élménnyel fejezzem be a beszámolót. A falu evangélikus egyházközségének tagjai gyakran rendeztek más falvakkal közösen kórustalálkozókat, összejöveteleket. Kedves emlék maradt számomra az a felirat, amelyet egy ilyen rendezvény alkalmával helyeztek el a templom falára. Talán nem érdemtelen elgondolkodni rajta. Így szól: „Die Menschen bleiben einsam, wenn sie statt Brücken Wände bauen.” – „Az emberek egyedül maradnak, ha hidak helyett falakat építenek.”

Halminé Bartó Anna

Hagyománytisztelet Hollandiában

Másfél évtizede elmúlt, hogy első alkalommal jártam Hollandiában a Jászapáti Néptánc-csoport meghívott kísérelőjeként. Az addig álomnak hitt lehetőség megvalósult, de a valóság még sokkal szebb volt, hiszen beszélhettem az emberekkel, ismerkedhettem szokásaikkal, életükkel.

Az akkor megismert település Oodorn és Exloo. Szállásadóim Exlooban laktak, amely 4 kilométerrel volt Oodorntól, ahol a Nemzetközi Néptáncfesztivált rendezték. A szervezés kifogástalan volt. Érdeklődésemre elmondták, minden programot egy évvel előbb előkészítenek, hogy kevesebb lehetőség legyen a hibákra. Szállásadóim, egy idősebb házaspár – Wiebe Prakken és Reimke Prakken – a rendezvényt támogatva ellenszolgáltatás nélkül láttak vendégül. Az ott töltött egy hét alatt megismerkedtem velük és barátaikkal.

Kölcsönös szimpátia alapján aztán több alkalommal meghívtak magukhoz, aminek nagyon örültem, hiszen érdekelt életük, kultúrájuk. Exloo, ahol ismerőseim laktak Hollandia keleti részén van, kb. 50 kilométerre Németországtól. A kis településen itt is ugyanúgy ismerik az emberek egymást, mint a mi falvainkban.

Egy alkalommal tulipánnyílás idején jártam itt. Bár a tél a tenger hatására nem olyan hideg, mint nálunk, a tavaszt ők is nagyon várják. Csodálatos falunapot rendeztek, 1998-at írtunk ekkor. A település főutcáján voltak sátrak és más építmények. Szinte egy múzeum kelt életre, ko-

rabeli ruhába öltözött óras, bemutatta az óra készítését, restaurálását. Sokat készítenek ma is hobbiból órát Hollandiában. Egy jókedvű borbély régi üzlete berendezésével együtt nyitotta meg alkalmi fodrászatát, ha kíváncsi férfi vendég jött, meg is borotválta. Nemcsak a felnőtteket, de a gyerekeket is érdekelte a szép, régi eszközök használata. Két fiatal nő egy varróműhelyt mutatott be a XX. század elejéről, a varrás szinte minden eszköze látható volt náluk.

Számomra nagyon érdekes volt a gyöngyfűzés, amit egy szomszédos községből jött család mutatott be. Fantasztikus kezűgyességgel csinálták, alig lehetett követni a kezek mozdulatait és már is elkészült a gyönyörű ruhadisz. A családban a férfiak is gyönyörűen fűzték a gyöngyöt. A képeslap készítő házaspár sátránál gyönyörködünk a szebbnél-szebb szárított, nyomtatott virágokból összeállított üdvözlőlapokon.

Szorgalmasan dolgozott a klumpakészítő, aki a dísz tárgytól a mindennapi használatig készítette a praktikus lábbelit. Ami szintén csodálatra méltó volt, az a csipkeverés tudománya. Sokan foglalkoznak vele. Több évtizede létrehozták klubjukat, ahol hetenként összejönnek, és szórakozva megtanulják a mesterséget az érdeklődő fiatalok és idősök.

Büszkén keltették életre a régi iskolai életet. Korabeli ruhákba öltözött a tanító néni és egy osztálynyi gyermek, fiúk-lányok. Kritikus szemmel nézve is komolyan vették a bemutatkozást, nekik is tetszett a régi ruhákban való játék és a régies oktatás. Ez alkalommal az idősebbek is felöltötték szép régi viseletüket, amit ünnepnapokon hordtak. A férfiklub tagjai közül többen felöltöztek régi ünnepi ruháikba, fekete öltöny, fehér ing a nyakukban háromsarkos kendő, aminek nemzeti színből összeállított mintázata van. Az alapszín piros, és kék-fehér mintázata van, hozzá pedig fehér klumpát illik viselni. Érdekes volt, mikor vonultak, úgy kopogott a fapapucs, mintha táncolnának. Találkoztam olyan családokkal, ahol a gyermekek a szülőkkel együtt viseletben voltak. Németországból egy cilindres kéményseprő is riogatta a hölgyvendégeket, nagy derűtséget kelteve. Felejthetetlen élmény volt számomra ez a rendezvény.

Helytörténeti gyűjteményüket nézve többször találkoztam fiatalokkal, akik érdeklődéssel szemlélték nagyszüleiük életét bemutató gyűjteményeket. A szabadtéri múzeumban láttam azt az épületet, ahol az állatokkal laktak egy fedél alatt. Elődeik iránt érzett nagy tisztelettel beszéltek erről, egyáltalán nem akarták eltitkolni vagy szégyellni múltjukat.

Érdeklődő kérdéseimre szívesen válaszoltak. Elmondták, hogy nagyon nehéz volt az elődök élete és ennek a tiszteletben tartása, emléke kötelez arra, hogy ma is megmutassák hon-

nan indultak és munkájuk által hová, meddig jutottak. Bizonyították ezt az igen nagy becsben tartott régi épületek.

Talán ennek a példamutatásnak az eredménye, hogy többször láttam olyan összejeveteleket, ahol az unokák nagyszülei társaságában vettek részt a beszélgetésekben, nem húzódván el azzal, hogy ez nem az ő korosztályuk.

Szabadidejüket is igyekeznek hasznosan eltölteni, nagyon jó az időbeosztásuk. Egyesületek, klubjaik vannak, ahol hetente összejönnek, beszélgetnek, rendezvények szervezéséről döntenek. Foglalkozásaikat vidám, jókedvvel tartják. Minden hónapban gyűjtést rendeznek, mellyel támogatják a rászoruló gyermekeket.

A honismeret hozzátartozik mindennapi életükhöz. Hagyományait ápolják és átadják az újabb nemzedékeknek, ha ünnepelnek tisztelettel, és örömmel teszik. Ezen az EU tagság sem tudott változtatni.

Szűle Katalin

Helytörténet a globalizáció korában

Bihari József: Európa útján a Tápíó-vidék művelődéstörténeti emlékeivel című könyve ürügyén

Sértődés ne essék, amiért ismertetőmet erről a fontos és komoly könyvről egy irodalmi anekdotával kezdem. A nagy francia drámaíró, Molière egyik darabjának hőseit felvilágosítják, hogy mi a különbség a vers és a próza között. Mire nagyon elcsodálkozik, hogy ő akkor eddig, egész életében prózában beszélt, csak éppen nem volt tudatában ennek. Valahogy így vagyunk a helytörténettel is. Benne élünk szülőföldünk vagy a magunkénak választott táj mindennapjaiban, egyben a történelmében is, hiszen a hagyományaihoz alkalmazkodunk – vagy ha történetesen nem alkalmazkodunk, akkor azzal -, de nem mindig vagyunk eléggé tudatában annak, hogy minden cselekedetünkkel, gondolatunkkal történelmet alakítunk. Falunk vagy városunk, tájegységünk történelmét, ami azonban nemzeti történelem is, sőt: világhistoria. Nemcsak elvisseljük sorsunkat, hanem beleszólunk annak alakulásába. Cselekvő fiai, leányai vagyunk korunknak, akár akarjuk, akár nem.

Kérdéshetők, hogy fontos-e mindennek tudatában lennünk? Hiszen a történelem így is, úgy is megy a maga útján. Ha mi nem veszünk tudomást irányáról, törvényeiről és törvénytelenségeiről, akkor ő sem méltat különösebb figyelmére. Kiszolgáltát önnön kételyeinek, amik minden csapásnál feltámadnak, és csapdában hagy, mikor egyik-másik sikerünk túl derűlátóvá teszi jövőlátásukat. Mind a két véglét félrevezet, márpedig ez lehet a legrosszabb tanácsadás.

Kisebbségi tapasztalatot említek, hogy mindez világosabban álljon előttünk. Sajnos, a huszadik századi magyar élet kisebbségi helyzetű adatok, kísérletek, kudarcok és önfeladások sorozata. Mibe kapaszkodhatott és kapaszkodhatik a kisebbségi magyar Erdélyben, miután megfosztották történelmétől, többségi hatalom és belső közöny vagy éppen renegátság rombolja anyanyelvét, művelődését a szellem síkján és múltjának emlékeit, templomait, szobraikat, várait földrajzi valóságban? Hosszú évtizedeken át az erdélyi iskolákban, a magyar tannyelvűekben is, érdemben nem esett szó a magyar nemzet történetéről. A diákok számára a tankönyvekben és a tantervekben ugyanolyan arányban szerepelt a magyarság és Magyarország történelme, mint mondjuk a távoli Portugáliáé. Ezzel szemben a diákoknak meg kellett tanulniuk azt, hogy őseik földje, tehát az ő szülőföldjük ősi dák és római terület, amelyen a magyarok a betolakodók, jövevények. A székelyek legfennebb olyan összefüggésben kerülhettek be a tankönyvekbe, hogy a XVI. század végén – tegyem hozzá: történelmi rövidlátásunkban – Mihály vajda seregét támogattuk az erdélyi fejedelemmel szemben.

Mivel méltó történelmi tudat nélkül nincs nemzeti önismeret és öntudat, az erdélyi irodalomra, illetve szélesebb öleléssel: a közművelődésre várt a helyi történet felbuvárlása és közkinccsé tétele. Írók, tanárok, de orvosok, tisztviselők is vállalkoztak az adatgyűjtés, vagy ha

lehetőségük nyílt erre, a levéltári kutatás nehéz munkájára. Szinte egyetlen jelentősebb magyarlakta vidék sem maradt feltáratlanul. Így aztán ezeknek a látszólag különálló, de nagyon összetartozó tájaknak a múltja s jelene egybeötvözve alakította az egész erdélyi magyarság történelemszemléletét, mélyebbre hatolva vissza az időben, mint akár a nemzeti történelem szintje és igénye.

Egyébként ugyanez jellemzi a felvidéki és délvidéki magyar helytörténeti mozgalmakat. Neveket és műveket csak ezért nem említek, nehogy ismereteim fogyatékosága vagy feledékenységem folytán bárkit is megsértsek.

A helytörténeti kutatás, és feldolgozások jelentőségét az erdélyi magyar írásbeliségben mi sem mutatja jobban, minthogy a Romániai Magyar Irodalmi Lexikon 1991-ben megjelent második kötete címszökeként szerepelteti a helytörténetet, mégpedig hét teljes oldalon. Az 1994-es kiadású Új magyar irodalmi lexikonban egyáltalán nem találunk ilyen címszót. A Magyar Nagylexikon ismeri a helytörténeti gyűjteményt, ami nagyjából a helytörténettel azonos. Igaz, hogy az anyaországban a helytörténet-írásnak nem kellett olyan szerepet is vállalnia, mint Erdélyben, vagyis a történelemtudomány pótlását a köztudatban az általános műveltségben; itt a nemzeti történelem épületét gazdagította a helyi színekkel, sajátosságokkal. Az erdélyi lexikon tételesen megfogalmazza a műfaj ismérveként „a nemzetiségi tudatképzést”. A helytörténeti kutatás múltját pedig a lexikon olyan művekig vezeti vissza, amelyek az anyaországi íróknál természetesen módon épülnek bele más jellegű műveik közé, írói munkásságukba. Visszamegy Benkő József, a XVIII. századba, Orbán Balázs, akinek hat kötetes nagy munkája, a Székelyföld leírása az 1800-as évek második felében készült el, ide sorolja Domokos Pál Péter moldvai csángó beszámolóit, vagy Bözödi Györgytől a Székely bánját, amely a magyar népi irodalom ihletésére született szabályszerű írói szociográfia. Olyan értelemben nem kifogásolható a lexikon szempontja, hogy a helytörténet valóban műfajok sokaságát ötvözheti, élhet a történelemírás, a szépirodalom, a memoár vagy a társadalomrajz sajátos eszközeivel.

Bihari József műve, *Európa útján a Tápió-vidék művelődéstörténeti emlékeivel*, él is ezekkel a műfaji eszközökkel.

Ha már bejött közénk az öreg kontinens, mint új keret a népek, nemzetek, államok továbbélésére, az egységesülés, de egyben a nemzeti megmaradás igényével felvetődik a kérdés: milyen jövője lehet ebben a nagy globalizációban, egybefonódásban a helytörténetnek, kisebb tájak múltjának és jelenének, sajátosságainak és igényeinek? Nem akadályozzák-e a globalizációs gőzhenger útját, hiszen az Európai Unió elsődleges célja, lényege a tőke szabad terjeszkedése, a kapitalizmus behatolása az élet legelégletesebb zugaiba is, nem kímélve meg az emberi lélek világát sem. Csakhogy Európát – szemben a népek olvasztó téglével, az Amerikai Egyesült Államokkal – éppen az ezer vagy többszörösen ezeréves nemzeti fejlődés jellemezte, a külön nyelvek, a sajátos lelkiségek, hitek és kultúrák, amelyek a reneszánsz emberét, majd az újkor közösségeit kialakították. Európa népei – ez már világosan látszik – nem hajlandók feláldozni kultúrájukat, nyelvüket, művelődési értékeiket a harácsolás, az alávetés istencsapásainak.

De csak az a föld terem, amelyet megművelnek. Az a nyelv, az a kultúra maradhat meg, amelyet ápolnak, őriznek, fejlesztenek. Innentől már nem védi nyelvünket, kultúránkat semmilyen határ, csak a magunk öntudata, szorgalma és felelősségérzete. És ebben a vonatkozásban az egész nemzetnek alighanem van mit okulnia éppen a magyar kisebbségi közösségek keserű, de most hasznunkra váló tapasztalataiból.

Nem valaminő magyar „sajátosságokról” vagy újabb begubózásról beszélek. Ha jobban belegondolunk, akár meg is lepődhetünk, hogy az egyesült Európában minden nép, minden nemzet és nyelv egyszerűen kisebbségivé válik. Hiába vannak utolérhetetlen nagyhatalmak, akár százmillió nemzet is ebben a közösségben, egymagában egyik sem alkothat nyelvi, szellemi többséget. Vagyis huszonöt „nemzeti kisebbség” képezi az Európai Uniót. Mindegyiknek magának kell kimunkálnia a megmaradás, elsősorban a nyelvi megmaradás stratégiáját. Hiába hangzanak el megnyugtató nyilatkozatok és derűs jóslatok, hiába válik mindegyik nemzeti nyelv egyben az Unió hivatalos nyelvévé is, az élet könyörtelen törvényei folytán elsősorban a nemzeti nyelvek kerültek veszélybe. A franciák régóta felismerték ezt. És ez a világnyelv is szükségesnek látta, miután századokon át csak retégszedett a világban, hogy önön védelmére sáncokat ásson maga körül. Nemcsak a francia nyelvészek váltak figyelmesek

erre a gondra, hanem maga az állami vezetés is, amely évtizedek óta törvényekkel védekezik a nyelvrontás, az idegen szavak fölösleges használata ellen, tudatosan építve a nemzet nyelvi öntudatát.

Gondolom, nem kell bizonygatnom, hogy nincs bennem semmilyen nosztalgia a kisebbségi életforma iránt, amikor az erdélyi, felvidéki, délvidéki és kárpátaljai példákat állítom az egész nemzet elé. Jobban ismeri a nyelvvesztés veszélyét az a közösség, amely az elpusztításra törő erők szorításában kénytelen élni. Erdélyben, a másfélmillió magyarországi viszonylagosan gazdagabb nyelvemelő és helytörténeti irodalmat teremtett meg, mint az anyaország. Szabó T. Attila professzor az *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár* impozáns sorozatában félezer esztendő magyar írásbeliség emlékeit gyűjtötte össze és mutatta fel. A művelt erdélyi magyar szinte kínosan vigyáz arra, hogy anyanyelvét pontosan, szépen beszélje, mert tudja, hogy legfőbb kincsét pazarolhatja el. Az anyaországban tékozló dzsentriként pusztítjuk szép szavainkat, és szinte azzal mérjük a „haladást”, hogy nyelvünket feloldjuk az angol, egyelőre az angol áradatban, ami ellen a franciák állami törvényeket hoztak.

Ha már a „haladást” említettem, hozzá kell tennem, hogy ismereteim szerint az Európai Unióban hivatalos irányzat a régiók értékeinek megőrzése, hasznosítása. A Tápió-vidék is akkor járhat „Európa útján”, ha összegyűjti, értékeli, beépíti gondolkodásába művelődéstörténeti emlékeit.

Bihar József majdnem ötszáz oldalas könyve, az *Európa útján a Tápió-vidék művelődéstörténeti emlékeivel* okos felismerések és makacs szándékok, akaratok és lehetőségek példás találkozásából születhetett meg. A történelmére mindig joggal büszke Tápió-mente négy helysége, Nagykáta, Szentmártonkáta, Tápiógyörgye és Tápióság önkormányzata fogott össze, hogy sikerre segítsék szülöttük, a nyugalmazott, de továbbra is mozgékony, alkotókész múzeumigazgató, Bihari József elképzelését. Azt hiszem, hogy az ilyen áldozatvállaló együttműködés munkálhatja igazán a kistájak életét történelmére és mind tágasabbá váló világban.

Szerzőnk szívesen jött el a Tápió-mentére; itt született, Györgye faluban és avatottan búvárkodott a táj művelődéstörténeti emlékeit őrző levéltárakban, könyvtárakban, hiszen Pest megye múzeumait igazgatta hosszú időn át. De itt nyomban el kell mondanom róla, hogy ez a táji beágyazódás a szemléletét soha nem szűkítette le, hanem éppen az egész nemzetet átfogó horizonttá tette. Legszebb bizonyossága ennek, 1984-ben megjelent Kós Károly életét és munkásságát megidéző kötete. Emlékezzünk: századik születésnapján, 1983-ban az erdélyi magyar irodalom és művészet alapító mestere post mortem a diktatúra fogságába került. Alantas rágalom alapján, a román párturalom ki akarta törölni még a nevét is az erdélyi magyar művelődés történetéből. És ekkor levelek érkeztek Erdélybe a Pest Megyei Múzeumok Igazgatóságától, Bihari József igazgató levelei. Méltóképpen akarnak megemlékezni az erdélyi magyarság egyik legnagyobb alkotójáról, kéri hát, hogy kortársai, harcostársai és tanítványai írják meg emléküket Kós Károlyról. A következő esztendőben megjelent a kötet: *Kós Károly emlékezete*, kitűnő szövegekkel és fényképekkel, valóban illő tiszteletadásként. Miközben Erdélyben a nevét sem lehetett leírni, Budapesten Erdély helyett, Erdély nevében az olvasók kezébe kerülhetett az immár felbecsülhetetlen értékű kötet.

Erdély nevében, mondom, mert valóban a keleti magyarság jeles személyiségei szólaltak meg, anyaországi társaikkal együtt. Bihari József pontos és széleskörű tájékozódását dicséri a névsor, erdélyieké és anyaországiaké, köztük a Szabó T. Attila és Barcsay Jenő, Benkő Samu és Makovecz Imre, László Gyula és Keresztúry Dezső, Borsos Miklós és Czine Mihály írásaival. Bihari Józsefnek még Vasarelyt is sikerült vallomásra bírnia Kós Károlyról.

Ugyanilyen jártasságot bizonyított Bihari József a Tápió-mente művelődési enciklopédiájának összeállításában. Bartók Béla tíz egész napot töltött Tápiószelén, Kodály Zoltán rendszeresen visszatért Pándra. Ebben a faluban Simándy József énekelte a *Bánk bán* áriáit, 1940 őszen Móricz Zsigmond érkezett Nagykátára. Visszafordulva az időben, keltezett levelet Tápiógyörgyéről Kazinczy Ferenc, méghozzá kettőt. Ugorva az időben, Erdei Ferenc a *Futóhomokban* a lengyel Reymont parasztjainhoz hasonlította a Tápió-mente magyarjait. Kovács Imre a *Néma forradalomban* a Tápió-menti agrárproletárok elviselhetetlen nyomorúságát panaszolta. Simonffy András egy kókai cigányemberről rajzolt felejthetetlen portrét. Hány meg hány író, költő, művész képzeletét, rokonszenvét ragadta meg a Tápió vidéke, az alföldi kistáj Pest megyei szegélyén. És jöttek ide, vagy innen indultak tudósok, akik a vidék történelmét, nő-

vényvilágát, lakóinak kissé palócos nyelvjárását leírták. Lexikoni pontosságú a Tápió-vidék nagy szülőiteinek bemutatása. Kezdvé Papp Károly nemzetközi hírvé geológussal, akadémikus professzorral, akinek az emléket máig hűen őrzik szülőfalujában, Tápióság községben. (Ő találta meg az erdélyi Kissármáson a földgázmezőt, amit ott, persze már senki sem tud.) Tápióságon látta meg a napvilágot a legendás színész, Szirtes Ádám. Ide gyökereztek zeneszerzők, orvostudorok, lelkészek, tanítók, ők egész sereggel. Némelyek sorsa messze távolodott innen, számbavételük ezen a lustrán a maiak szülőföld-szeretetét, büszkeségét, becsvágyát növeli.

Két mozzanat buktató lehetett volna. Két olyan kellemetlen epizódja a táj múltjának, amelyeket féltékeny helytörténész talán megkerül, „elfelejt”, nem néz szembe velük. Bihari József tudományos alaposága és szigorú tárgyilagossága nem engedett kibúvót. Így aztán teljes nyíltsággal megírta a nagykatái bevonulási központ és a tápiósülyi katonai tábor történetét a második világháború idején. Példája lehet ez a történet annak is, hogy a háborús durvaság, a feltörő vad indulatok mennyire megcsúfolhatják a táj emlékezetét. Az egykori honvédtábor helyén a negyvenes években zsidó és nemzsidó munkaszolgálatosok sokaságát alázták meg. Bihari József mély rokonszenvvel beszél az áldozatokról, akiknek amúgyis elviselhetetlen szenvedéseit Endre László volt Pest megyei alispán, hírhedt nyilas vezér és társa, Baky László országgyűlési képviselő még gyötrelmesebbé tette. „A népbírósági tárgyalás dokumentumai-ból egy bosszúvágytól fűtött pszihopata, öntörvényű, beteg, hatalommániás embergyűlölő, gyáva, jellemtelen ember gyöttrődése olvasható ki, figyelhető meg – írja Bihari József. Ezzel a ténnyel, ennek történelmi anomáliáival, politikai, közéleti történéseivel, tragédiáival szembe kell néznünk, el kell ismernünk, és tárgyilagos feltárásukkal kell biztosítanunk, hogy ne ismétlődhessen meg.”

Ezt a nemzeti gyónást méltósággal végzi el Bihari József Tápió-vidéki enciklopédiája.

Másik akadály lehetett volna a szerző munkájában, a Tápióvidék teljes valóságának bemutatásában – tehát a múltját is tárgyalva – egy ellentmondásos személyiség szerepe a Tápióvidék két háború közötti életében. Matolcsy Mátyás közgazdászról beszélek, aki egy időben a népi írók köréhez számított, mégha sok vonatkozásban ellenkező nézeteket is vallott. Az *új földreform munkaterve* című munkájához országos helyzetre általánosítható adatokat Nagykatái járás tizenhárom községéből gyűjtötte. A könyv 1934-ben jelent meg, sokáig hivatkozott rá a népi tábor. Szekfű Gyula is annyira fontosnak tartotta Matolcsy munkáját, hogy először írt hozzá. Matolcsy ugyan Budapesten született, de a családnak a Tápióvidéken, Farmason 500 holdnyi birtoka volt. Ez is ellentmondásos személyiségének egyik jegye volt: birtokosként a földreformen gondolkodott, a parasztság felemeléséért kész volt áldozatot hozni. Tagja volt a népi írók folyóirata, a *Válasz* szerkesztő bizottságának. Bihari József könyve egy irodalomtörténeti érdekesség fényképet közölt, a *Válasz* szerkesztőbizottságának csoportképét, 1937-ből. Ezen Matolcsy Mátyással együtt látjuk Zilahy Lajost, Veres Pétert, Szabó Lőrincet, Illyés Gyulát, Tamási Áront, Féja Gézá, Kodolányi Jánost, Kovács Imrét és Erdei Ferencet. Erdei bevalótlan marxista, sőt kommunista meggyőződésű. Matolcsy Mátyás türelmetlenségében a cselekvést hirdető szélsőjobboldalhoz sodródott, ezért a háború után a népiírók tíz évre ítélte. Védelmében a bíróság előtt a radikális parasztpolitikus, Kovács Imre emelt szót.

Matolcsy Mátyás sokáig az idők homályába tűnt. Mikor a történelem napirendre tűzte a magyar földreformot, a börtön lakója. Nevét ma is hiába keressük a lexikonokban. Csak a népi irodalom, mozgalom minden szereplőjét, eseményét, eredményét és kudarcát számon tartó Borbándi Gyula érezte fontosnak a szerepének tárgyilagos bemutatását: „Matolcsy Mátyás is valamivel több, mint hárommillió katasztrális hold kisajátítására és kiosztására gondolt. Ő egyike volt a leghatározottabb reformereknek. A magyar politikának tragikus alakja, akit teljesen hatalmába kerített a földreform ügye és minden más politikai megfontolást félretéve, oda csatlakozott, ahol törekvései és tervei iránt érdeklődést tapasztalt. Szerencse nem kísérte. Amikor először foglalkozott földreform tervének kidolgozásával, a szociáldemokratákra gondolt, de ott akkor fontosabbnak látszott az antifasiszta küzdelem és Matolcsy nem részesült abban a figyelemben, amelyet várt. (Hozzá kell tenni, hogy a szociáldemokrata pártnak voltak saját agrárpolitikusai nevezetesen Takács József és Takács Ferenc.) Nem volt sikere Matolcsynak a Kiszagdapártban és a kormánypártban sem. Végül a nyilasoknál kötött ki. A környezet hatására szemléletébe később olyan elemek is szűrődtek, amelyekről korábban idegenkedett. A harmincas-negyvenes éveknek azonban egyik legfelkészültebb agrárszakértője

volt, kinek munkássága olyanokat is befolyásolt, akik politikai nézetei miatt később szakítottak vele, de tudása és hozzáértése iránti tiszteletüket nem tagadhatták meg tőle." (A magyar népi mozgalom, Püski Kiadó, 1989.)

Bihari József az irodalomtörténet feladatát végezte, Matolcsy Mátyás teljes pályaképének tárgyilagos felvázolásával. És ezt talán csakugyan a Tápió-vidék művelődési monográfiájában kellett megtennie.

Nemcsak ebben a vonatkozásban, Bihari József a monográfia minden részletében igyekezett tudományosan tárgyilagos maradni.

De a témaválasztásból, a könyv megszerkesztéséből sugárzik a szülőföldje iránt érzett szeretete. Írt ő vallomásokot is erről a tájról, szülőfalujáról, embereiről. Most a visszafogott fegyelmet, az alapos figyelmet követelte meg tőle a feladat. A történész gondját és becsületét. Biztató képet rajzolt: a Tápió-mente kész leltárral lépheti át az Európai Unió kapuját. Az örökség, amit Bihari könyve számba vett, értékelt és olvasóiban tudatosított, meg fogja tudni, őrizni ennek a vidéknek a szellemét, nyelvét, hitét, jó hagyományait és merész álmait bármilyen történelmi vihar szakadjon is a világra.

Feljegyezte a történelem, hogy Szentmártonkátá, a Tápió-vidék ma egyik legnagyobb közsege még a török hódoltság idején is lakott helység maradt. Itt soha nem szakadt meg a magyar történelem.

Beke György

FELHÍVÁS

Balassi-emlékfa

450 évvel ezelőtt született Balassi Bálint, az első igazán jelentős magyar költő, a magyar szerelmi költészet megteremtője, a reneszánsz korának legnagyobb magyar képviselője. Tegyük maradandóvá és emlékeztetéssé a nagy évfordulót: ünnepélyesen ültessünk fát költőnk emlékére! Balassi fája gondoskodásunk által gyökeret ereszt és terebélyesedni fog, lombja alatt nemzedékek nőnek fel, kikben megnő majd az értelem, otthont lel a szülőföld szeretete és a hűség az anyanyelvhez, az anyaföldhöz, a nemzeti kulturális örökséghez.

Felkérjük a Kárpát-medence és a nagyvilág magyarságát, az iskolákat és az egyesületeket, az intézményeket, hogy csatlakozzanak felhívásunkhoz: ültessenek Balassi-emlékfát! Javasoljuk, hogy a **Balassi-emlékfa elültetésére 2004. március 15-e és október 23-a között kerüljön sor!** Köszönettel vesszük, ha az ünnepélyes faültetésről értesítenek, illetve képes beszámolót küldenek címünkre: Palóc Társaság, Szlovákia, 991 31 Vrbovka (Ipolyvarbó) 53, e-mail: z.urban@paloctarsasag.real-net.sk

Az Izsák és Környéke Erdélyi Magyarok Közhasznú Egyesülete pályázatot hirdet „Találkozásom Erdély kultúrájával” címmel. A pályázaton részt vehet minden 12–18 év közötti magyarországi diák. A pályamunkák a történelem, irodalom, vallás, néprajz, zene, turisztika tárgyköréből meríthetik témájukat. A pályamunkák terjedelme: 10–30 gépetl oldal (30 sor, 60 leütés, 1 1/2 sorköz/oldal).

Pályadíj: I. díj: 30 000 Ft, II. díj: 20 000 Ft, III. díj: 10 000 Ft.

Beadási határidő: **2004. október 31.**; a beadás módja: jelíges pályázat. Cim: IKEM, 6070 Izsák, Kálvin tér 1., tel: 06-76-374-154.

Wosinsky emlékhelyek Lengyelen

Wosinsky Emlékoszlop a lengyeli Sáncon

Wosinsky Mór világhírű lengyeli ásátásainak száz éves évfordulója alkalmából több nemzetközi ősrégészeti konferenciát tartottak. Az elsőt Alsó-Ausztriában rendezték meg, ahol a Wosinsky Mór által feltárt hatezer évvel ezelőtti lengyeli kultúra volt a konferencia témája. Ez a kultúra a Tolna megyei Lengyel községről kapta a nevét, ezen a néven ismerik a régészeti szakirodalomban.

Magyarországon Wosinsky Mór lengyeli ásátásainak százéves évfordulója alkalmából az MTA Régészeti Intézete és a Szekszárdi Béni Balogh Ádám Megyei Múzeum (ma már Wosinsky Mór Megyei Múzeum) 1985. május 9–12. között rendezett nemzetközi ősrégészeti konferenciát, melynek címe „Az ie. IV. évezred szociálarcheológiája – a lengyeli kultúra és a környező kultúrák” volt. A szekszárdi ősrégészeti konferenciára tíz nemzet küldte el hatvan tudósát. A négy nap alatt több mint harminc előadás hangzott el angol és német nyelven. „A négy napos vitasorozat legfontosabb megállapításai közé tartozik, hogy a lengyeli sánc 6000 év előtti lakói fejlett földművelést, állattenyésztést végeztek, a vadászattal csak kiegészítően foglalkozó nép volt.”¹

1985. május 11-én a konferencia résztvevői Wosinsky Mór emlékoszlopot állítottak a „Lengyeli Sánc”-on, amely Farkas Pál szobrászművész munkája. A római oszlopon Wosinsky portrédombormű, alatta körbefutó frízszerű neolitikus motívumokat tartalmazó bronz szalag. A felirat: „A neolitikus lengyeli kultúra első kutatója tiszteletére és emlékére a nemzetközi ősrégészeti konferencia. Szekszárd, 1985.” Az avatóünnepségen Bökönyi Sándor akadémikus, az MTA Régészeti Intézetének igazgatója, német és angol nyelven méltatta Wosinsky Mór munkásságát, a lengyeli kultúra felfedezésének nagyszerűségét, majd leleplezte az emlékművet. Az emlékműhöz koszorút helyeztek: az MTA nevében dr. Bökönyi Sándor és Kalicz Nándor. A Magyar Nemzeti Múzeum nevében dr. Patay Pál és Lasits Ferenc, a Szekszárdi Múzeum nevében dr. Vadas Ferenc igazgató, Péterfy Zsuzsanna régész, dr. Zalai Gál István aspiráns.”²

A híres „Lengyeli Sánc” Lengyel községtől északra, mintegy hat kilométerre eső erdőterületen található. Ez az erdőterület gróf Apponyi Sándor tulajdona volt. Ezen a területen volt abban az időben a híres Sándor-majori lipicai ménés és közel hozzá a muksi szőlők. Apponyi Sándor gróf sokat lovagolt, kocsikázott ezen a területen. Gróf Apponyi Sándorné gróf Eszterházy Alexandra emlékiratában feljegyezte, hogy 1882 nyarán náluk tartózkodott Len-

¹ Hatezer éves kultúra kutatói Tolna Megyei Népújság 1985. május 13.

² A szekszárdi nemzetközi ősrégészeti konferencia eredményei Tolna Megyei Népújság 1985. május 20.

gyelen testvére, Eszterházy Miklós gróf. Férjével, Sándor gróffal kilovagolt megnézni a ménest. Mivel már többször hallott a török sánctól, ami az ő területükön van, Eszterházy Miklós javaslatára fellovagoltak a sánc tetejére. A látvány alapján úgy vélték, hogy a sáncon egy török temető lehet. Hazatérve Lengyelbe, az észrevételüket elmondták Wosinsky Mórnak, aki abban az időben Lengyelen volt plébános. Wosinsky nagy érdeklődést tanúsított a felfedezés iránt. Még aznap engedélyt kért és kapott Sándor gróftól, hogy a sáncon próbaásatást végezzon. Másnap, 1882. augusztus 16-án, az esős idő ellenére Wosinsky Mór fogadott egy embert, akivel megkezdte az ásátást. Wosinsky az ásátás kezdetén azt gondolta, hogy egy avarkori erődítmény lehetett a sánc. Az ásátás folyamán azonban hamarosan kiderült, hogy egy neolitikus emberi település nyomaira talált rá.

A „Lengyeli Sánc” fennsíkja 26 katasztrális hold nagyságú, amit erdő fedett be már az ásátás megkezdése idején is, ez borítja be ma is. Az 1882-től 1989-ig folytatott ásátások zavartalansága érdekében a sánctól Apponyi Sándor gróf az összes fát kivágatta. Egy központi helyen, csupán 3 db nagyobb tölgyfa maradt meg, hogy nyáron árnyékot nyújtson az ásátást végzők részére. Ezeknek a fáknak a közelében volt Wosinskynak egy kunyhója, ahol tárolta az ásátásokhoz szükséges szerszámokat, valamint a feltárt anyagokat.

A lengyeli ásátások idején sok, hazai és külföldi szakember megfordult a „Lengyeli Sánc”-on, hogy saját szemükkel láthassák a híres ásátásokat. Így például 1889. május 19-én Országos Régészeti és Embertani Társulat tekintette meg az ásátásokat. Köztük volt Pulszky Ferenc, dr. Czóbor Béla, dr. Fröhlich Róbert, dr. Szendrey János és Pósta Béla.³ A hazai szaktekinetelyeken kívül megfordultak Lengyelen; Virchow Rudolf berlini egyetemi tanár, Voss és Waldeger, a müncheni Ranke és a római Pigionini, akik maguk is ásattak a helyszínen, és a legnagyobb elismeréssel szóltak a kutatás eredményéről.

A külföldiek közül a legtöbb időt Virchow Rudolf töltötte a lengyeli ásátások színhelyén. Gróf Apponyi Sándorné róla írt emlékiratában: „A háromfa árnyékában jóízű reggeli mellett, magasröptű tósztokat mondott Virchow tanár úr, Sándor gróf egészségére.”⁴ Az említett „háromfa” a három öreg tölgy, ahol Wosinsky olyan sokat tartózkodott, ma is megvan. Oda állították fel 1985-ben az emlékoszlopot. Azóta minden évben sokan keresik fel ezt az emlékhelyet.

Lengyel község lakossága 1977 előtt nemigen ismerte ezt a kirándulóhelyet. 1977. május második vasárnapján a lengyeli sportkör vezetője, Szász Miklós és Bai József helytörténész egész napos gyalogtúrát szervezett a „Lengyeli Sánc”-ra. A kiránduláson az általános iskolai tanulók mellett részt vettek a szakmunkásképző intézet tanulói is és a község felnőtt lakosai közül többen. A helyszínen Bai József tartott előadást a Wosinsky Mór által 1882–1889 között végzett ásátásairól. Az 1985-ben felállított Wosinsky emlékoszlopot évente több hazai és külföldi kirándulócsoport keresi fel.

Wosinsky emléktábla a lengyeli Római Katolikus Plébánia falán

Wosinsky Mór, a híres régészeti tevékenysége mellett, egyházi személyiségként is beírta nevét Tolna megye és benne Lengyel község történetébe is.

1854. március 28-án született Tolnán. Édesapja, mint lengyel nemesi család sarja, a lengyel szabadságharcban való aktív részvétele miatt 1831-ben emigrált Magyarországra. Előbb Pozsonyban gyógyszerész, majd Budapesten szerzett orvosi diploma után Tolnán kezdte meg orvosi tevékenységét. 1849-ben nőül vette Glatz János budapesti gyógyszerész leányát, Katalint. Ebből a házasságból öt gyermek született, köztük Mór másodikként látta meg a napvilágot.

Wosinsky Mór az elemi iskoláit Tolnán végezte, majd apja a jezsuiták kalocsai főgimnáziumába íratta be. Ott 1873-ban tett érettségi vizsgát német nyelvből, történelemből és vallástantól dicséretes jegyet kapott.

Fő vágya az volt, hogy pap lehessen. Ezen elhatározásában édesanyja is támogatta. A pécsi Papnevelő Intézetbe írták be, ahol 1877-ben szentelték pappá. Püspöke ugyanebben az év-

³ Dr. Kiss István: Két nap Lengyelen. Szekszárd Vidéke 1889. május 29.

⁴ gróf Apponyi Sándorné emlékirata. Német nyelven, a lengyeli Rk. Plébánián (magyarra fordította: Régegy Mónika)

ben kinevezte Gödre községbe segédlelkésszé, hol 1879-ig működött. Innen a gróf Apponyi család kegyurasága alá tartozó Tolna megyei Aparra került, szintén kápláni minőségben.

Wosinsky Mór, kalocsai gimnáziumi éveit kezdte elsajátítani a francia nyelvet. A pécsi Papnevelő Intézetben ezt úgy tökéletesítette, hogy egyik barátjával szövetkezve, séta közben egy Franciaországból Pécsre került nyelvemesterrel társalogtak. Az apari kápláni tevékenysége idején, az apari kegyúri templomban többször megfordult gróf Apponyi Rudolf özvegye, gróf Beckendorf Anna, aki férje diplomáciai tevékenysége idején hosszú éveket töltött Franciaországban, Párizsban. Egy alkalommal feltűnt a grófnőnek Wosinsky Mór francia nyelvben való jártassága, valamint kellemes modora. Erről tájékoztatta fiát, gróf Apponyi Sándort. A tudományt kedvelő gróf érdeklődni kezdett a fiatal káplán iránt.

Amikor 1881-ben a lengyeli plébános súlyosan megbetegedett, gróf Apponyi Sándor kérte a pécsi püspököt, hogy Wosinsky Mór helyettesítse a plébánost. A bemutatkozó látogatásra 1881. augusztus 14-én került sor. Dulánszky püspök előbb adminisztrátorrá, majd a lengyeli plébános halála után, a lengyeli plébániára plébánosnak nevezte ki a huszonhét éves Wosinsky Mór. Wosinsky 1881-től 1885-ig működött Lengyelen, mint plébános, ekkor a püspöke Závodra helyezte át, mivel az jobb javadalmazást nyújtott a nagyobb lakosság szám következtében. Závodról ismét Aparra került, mint esperes. Majd 1894. február 28-án plébánosnak Szekszárdra nevezte ki Dulánszky püspök. Papi pályafutásának legmagasabb pontját 1901. március 13-án érte el, amikor ünnepélyes keretek között címzetes madoccai apáttá avatta Wosinsky Mór szekszárdi plébánost.

„Lengyel a legnevezetesebb fordulópontra volt Wosinsky életében. A vallásos és ritka műveltségű grófi család körében bő alkalma nyílt az önművelődésre, tanulmányainak gyarapítására, s irodalmi tevékenységének kifejezésére. Itt lett régésszé, itt tárta föl a világhírű őskori telepet: tulajdonképpen tudományos munkálkodása innen indult ki, ide kapcsolódik, s később is ide tér vissza. Lengyel szabta meg életének további irányát, amennyiben kizárólagosan a régészeti tudomány művelésére szentelte erejét: Lengyelben és Lengyelrel szerezte meg hervadhatatlan érdemeit.”⁵

Mivel a Wosinsky emlékoszlop Lengyel községtől eléggé távol esik, ezért Bai József helytörténész, a Magyar Mezőgazdasági Múzeum baráti Körének helyi titkára, 1989-ben kezdeményezte, hogy a lengyeli plébánia épületére – amely Lengyel központi részén áll – is legyen elhelyezve egy emléktábla, amely hirdeti, hogy milyen világhírű tudós-pap élt és dolgozott ebben a kis faluban, aki által Lengyel neve a lengyeli kultúra révén fogalomná vált. Az emléktábla elkészítéséhez a pénzt a Múzeum Baráti Kör tagjai és a lengyeli Rk. Egyházközség adta össze. A lengyeli plébánia falán elhelyezett emléktáblát 1989. április hónapban – Wosinsky Mór emlékére tartott szentmise után szentelte fel Mayer Mihály Pécs megyéspüspök. Az ünnepségen jelen volt és beszédet mondott dr. Vadas Ferenc a Szekszárdi Wosinsky Mór Megyei Múzeum igazgatója.

A táblán ez a felirat olvasható:

Ebben a házban élt és dolgozott 1881–1885 között WOSINSKY MÓR világhírű pap-tudós a lengyeli őskori telep feltárója Készítette: MM Múzeum Barátainak Köre és a lengyeli Rk. Egyházközség 1989
--

Wosinsky Mór szobra a lengyeli Általános Iskola udvarában

Lengyel község – mint sok hasonló Tolna megyei település – a török időben elnéptelenedett. Az 1715. évi összeírás idején a kihalt települések között tartották nyilván. 1718-tól kezdett fokozatosan betelepülni német telepésekkel, akik 1723-ban sárból és fából kis templomot – imaházat – építettek, majd 1745-ben a templom mellett szintén sárból egytantermes iskolát,

⁵ Haugh Béla: Wosinsky Mór életrajza. Szekszárd, 1908.

ahol megkezdődött a népoktatás. 1783-ban, amikor Lengyel község plébániát kapott, megépült a plébánia-lak, a templom mellett. Az 1745-ben épült iskola a század végére már kicsinek bizonyult. Ezért a plébános kezdeményezésére egy új iskolát építettek 1783-ban, ez is egy tantermes volt, de már téglából épült és nagyobb volt a korábbiánál. Ez az épület kerek száz évig szolgálta a népoktatás ügyét.

1860-ban gróf Apponyi József új kegyúri templomot építtetett a kastélyához közel. Mivel az új templom a plébánia-laktól távol esett, a plébános kezdeményezésére az egyházközség a templom közelében új plébánia-lakot építtetett.

Az 1880-as évekre a száz évvel korábban épített egytantermes iskola már nem felelt meg a kor követelményeinek. Ezt a királyi tanfelügyelő több jegyzőkönyvében jelentette is a megyei közigazgatási bizottságának. 1881-ben, amikor Wosinsky Mórt kinevezték Lengyelbe plébánosnak, az egyházközség megválasztotta iskolaszéki elnöknek. Ő mindjárt jelezte, hogy az iskola nem felel meg a kor követelményeinek, szükség van még egy tanteremre és egy újabb tanterőre is. Különben is az iskola távol esik a plébánia-laktól és a templomtól is. Ezért nem lehet a felügyeletet megoldani. Szükségesnek látta a plébániához és a templomhoz közel egy új iskolának az építését.

Az egyházközségnek azonban nem volt fedezete egy új iskolaépületre, valamint egy másodtanító javadalmazására. Wosinsky Mór ezt a gondot jelezte a kegyuraságnak, gróf Apponyi Sándornak. A gróf haladó szellemű volt, Rácegresen is építtetett új iskolát, így hajlott Wosinsky kérésére. Mivel a lengyeli uradalomnak volt téglaegetője, a gróf adta a téglát és a faanyagot, a községnek kellett állni a fogat és emberi erőt, valamint az építéshez a szakembereket, és a segéderőt.

Wosinsky Mór iskolaépítési törekvései sikerrel jártak, 1883-ban felépült a plébániaépülethez és a templomhoz közel egy kéttantermes, két tanerős iskola. Az új iskolában egy taneemben már száz tanulót is el lehetett helyezni. Az új iskolához tanítói-lak is épült, a másodtanítónak külön szoba, valamint olyan mellékhelyiség (istálló, paja, pince), amit a jogszabály előírt.

Gróf Apponyi Sándor vállalta a másodtanító javadalmazását, azzal a kikötéssel, hogy a tanítói pályázatnál legalább három jelentkező közül az ő javaslatát vegyék figyelembe. Ezt jegy-

Budapesti általános iskolai tanulók a lengyeli sáncon, a Wosinsky emlékoszlopnál (Bai József felvétele)

zökönyvbe foglalták, ami gróf Apponyi Sándor halála után is érvényben maradt. Ezt a jogot 1946-ig a mindenkori uradalmi intéző gyakorolta.

Wosinsky Mór közreműködésével épült iskola sok változást hozott a község életében. Az új iskolában minden nagyobb összejövetelt, még színdarabok előadását is meg tudták oldani. Ez az iskola 1988-ig adott helyet az alsó tagozat oktatásához. Akkor új iskola épült a községben és a felszabadult épületet, 2002-ben faluháznak alakították át.

Wosinsky Mór iskolaépítési törekvéseit úgy hálálta meg az utókor, hogy a lengyeli Általános Iskola 1993. március 27-én felvette Wosinsky nevét. A népfelvételi ünnepségen Mayer Mihály pécsi megyéspüspök tartott szentmisét, Lenner Jenő lengyeli esperes-plébános méltatta Wosinsky Mórnak, mint lengyeli plébánosnak, a lengyeli rk. népiskolai oktatásban végzett el-évülhetetlen érdemeit. A szentmise után, az Általános Iskola udvarán, Mayer Mihály pécsi megyéspüspök avatta fel Wosinsky Mór mellszobrát, farkas Pál szobrászművész alkotását. Az ünnepségen dr. Vadas Ferenc a Szekszárdi Wosinsky Mór Megyei Múzeum igazgatója tartott megemlékezést, melyben méltatta Wosinsky Mór ösrégészet terén elért világhírű eredményeit. Ezután Bai József helytörténész több előadást a népiskolai oktatásról Lengyel községben, valamint az iskolaépítkezésről és benne Wosinsky Mór hervadhatatlan érdemeiről.

A népfelvételi ünnepségen négy fő részesült „Wosinsky Mór Emlékplakett” kitüntetésben, melyet erre az alkalomra Farkas Pál szobrászművész készített. A népfelvételi ünnepségre a lengyeli Általános Iskola tanítói színvonalas kultúrműsorral készültek (vers, mese, ének, színijátás).

Wosinsky emlékeinek ápolása Lengyelen

Wosinsky Mór lengyeli emlékeinek ápolása 1977-ben kezdődött. Majd 1982 és 1983 nyarán a Szekszárdi Béri Balogh Ádám Múzeum régészei, gimnáziumi tanulók bevonásával „Wosinsky Régésztábort” szerveztek a „Lengyeli Sánc”-on. Az akkor létesített kutatóárkok egy része ma is nyitva van. Azóta sokan keresik fel ezt a helyet, és ez felkeltette az érdeklődést Wosinsky munkája iránt. A lengyeli Általános Iskola, valamint a szakmunkásképző intézet tanulói részére Bai József helytörténész több alkalommal tartott diáképes előadást „Wosinsky Mór nyomában, a lengyeli kultúra földjén” címmel.

A lengyeli Wosinsky Mór Általános Iskola népfelvétele (1993) óta minden évben megrendezi a „Wosinsky-Napot”. Ilyenkor megkoszorúzzák Wosinsky Mór szobrát az iskola udvarán, valamint az emléktáblát a Plébánia falán, majd a nap további részében kulturális műsorra és sportvetélkedőre kerül sor. Az Általános Iskola 1997-ben megalapította a Wosinsky-Kupát. Ilyenkor – az iskola névadójának napján – márciusban, sportvetélkedőre hívják az iskolákat. A tét a Kupa. Nagyon sok iskola jelentkezik erre a megmérettetésre.

2001-ben a lengyeli Wosinsky Mór Általános Iskola és a tolnai Wosinsky Mór Általános Iskola barátságot kötött. Ennek alapján 2002-ben a lengyeli iskola hívta meg a tolnaiakat a Wosinsky-Napra. 2003-ban a tolnaiak hívták meg a lengyelieket Tolnára, ahol megnézték Wosinsky Mór szülőházát, majd kimentek a temetőbe, megkoszorúzták a sírját és gyertyát gyújtottak a névadójuk tiszteletére, ezután részt vettek az ünnepi műsoron és az azt követő sportvetélkedőn.

2004-ben Wosinsky Mór születésének 150 éves évfordulója alkalmából, március 27-én koszorúzási ünnepség volt a lengyeli Általános Iskola udvarán lévő Wosinsky szobornál. Március 28-án (vasárnap) ünnepi istentiszteletre került sor a lengyeli templomban Wosinsky Mór emlékére. A szentmise után a lengyeli Nyugdíjas Klub és a lengyeli Egyházközség megkoszorúzta Wosinsky Mór emléktábláját a lengyeli Plébánia falán. Március 29-én, hétfőn a tolnai Wosinsky Mór Általános Iskola vetélkedőt szervezett Tolnán, „Ki tud többet Wosinskyról” címmel. A vetélkedőre háromfős csapatok jelentkeztek. A lengyeli Általános Iskoláét két csapat képviselte.

Bai József

Egy „izzó lelkű magyar” ember¹

A száz esztendeje született dr. Bodor Györgynek ezt a rendkívül találó jellemzését, amit emléke előtt tisztelgő írásom címéül választottam, sorsunk különös, de jellemző fintoraként egy rendőrségi kihallgatás jegyzőkönyve, vagy talán beszélgetés jelentés őrizte meg az utókor-nak. Természetesen nem a pribékek tisztelték meg így, hanem az ugyancsak megfigyelés alatt álló Medzihradszky Gusztáv, egykori pénzügyminisztériumi tisztviselő jellemezte ilyen talá-lóan. Legalábbis rá hivatkozik a szorgos informátor², beszámolván annak a négy-öt magyar-nak az összehajolásáról, akik – szó szerint Szabó Dezső szellemében – felelősséget éreztek minden magyarért. *Zsigmond Gyuláról, Püski Sándorról, és Bodor Györgyről* van szó, akiket azu-tán 1962. márciusában őrizetbe vettek és „a népi demokratikus államrend megdöntésére irá-nyuló szervezkedésre való szövetkezés büntetének” vádjával perbe fogtak, majd elítéltek. Természetesen nem a néhány, Bajcsy-Zsilinszky és Szabó Dezső radikális magyar szellemisé-gére emlékező értelmiségi szerdánként találkozásai veszélyeztették az orosz szuronyokra tá-maszkodó Kádár-kormány hatalmát, hanem valamennyi magyarul érző és gondolkodó ember. Elítélésükkel az volt a cél, hogy a nemzeti ellenállásnak még a szándékát is megfélemlít-sék, egyszerűen elnyomják saját szorongásukat. Ennek a szorongásnak a mértékét és jellegét jól mutatja, amikor az egyik kihallgatott tiszt azt mondta Püskinek, utalva a Kodály 61. születésnapjára rendezett népdalest nagyszámú közönségére, hogy *aki ennyi embert össze tud gyűjte-ni, az nagyon veszélyes*.³ A népi írók megfélemlítésére, vagyis a nemzet immunrendszerének felszámolására törekvő, minden idegen érdeket kiszolgáló kommunista hatalom magukhoz az írókhoz nem mert nyíltan hozzányúlni, azokon vert végig tehát, akinél nem számított nem-zetközi tiltakozásra.

Ez a „veszélyes ember”, dr. Bodor György, formailag a háromszéki Kézdivásárhelyen szüle-tett 1904-ben, de valójában mindig a vele szomszédos Gelencét tartotta otthonának, családjá fészkének, s oda is tért meg halála után. Édesapja, dr. Bodor Ferenc (1869–1929) királyi köz-jegyző, édesanyja Gidófalvy Irma (1869–1944) volt. Nem mindennapi eset, hogy az egykori Kézdi-szék, Háromszék zömmel katolikus, *Szentföldnek* nevezett része, ilyen kiváló reformát-us embert adott a székely és a magyar nemzetnek. Bodor György az elemi iskolát Kézdi-vásárhelyen, a középiskolát Kolozsváron és Debrecenben, a jogi egyetemet és a doktorátust Budapesten végezte és szerezte meg. Kenyerét ügyvédként, majd a Rimamurányi Részvénytársaság jogtanácsosaként kereste, de már fiatalon részt kért a megtiprott nemzet újjáépítésé-ből, s részt vett a magyar szellemi és a politikai életben.

Azok közé az emberek közé tartozott, akik soha nem nyugodtak bele Szent István országá-nak szétdarabolásába. Mindig azok között a politikai erők között találjuk, amelyek a nemzeti radikalizmust képviselték, mégpedig magyar módra, vagyis nem a gerillák aknavető, golyó-szórós módján, hanem a szellemi erők határozott összefogásával, a nemzet öntudatának erő-sítésével, lehetőségeinek tudatos kihasználásával. Ezért kapcsolódott már fiatalon Bajcsy-Zsi-linszky Endre Nemzeti Radikális Pártjához, amelynek 1934-ben főtitkára lett. Ezért vállalta 1936 és 1939 között az Erdélyből elűzöttekkel hasonlóan gondolkozó, Bartha Miklós nevét vi-selő Társaság ügyvezető elnökségét, és minden bizonnyal ezért maradt a két párt 1936. évi egyesülése után 1945-ig a Független Kisgazdapártban. A tekintetüket mindig a nagy célokra függesztő, a napi politika rafinériáit kevésbé ismerő emberek jóhiszeműségével került aztán – sok hasonló elszántságú társával együtt – a Nemzeti Parasztpártba, s próbálta ott, amíg a pár-tot láncon tartó kommunisták politikai érdekei megengedték, szolgálni nemzetét.

Ez a szolgálat számára akkor a Bácskából menekülő székelyek „összeterelését” és együttes, egy térségben történő letelepítését jelentette. Ennek érdekében fejtette ki nem mindennapi szervezőképességét, mozgósította kapcsolatrendszerét, főként pedig azt a megszolgált bizal-mat, amit az oly sokszor csalódott székelység belé vetett. A maga elé tűzött cél első részét, a

¹ Itt köszönöm meg dr. Bodor György özvegyének és leányának írásom elkészítéséhez nyújtott segí-téségét.

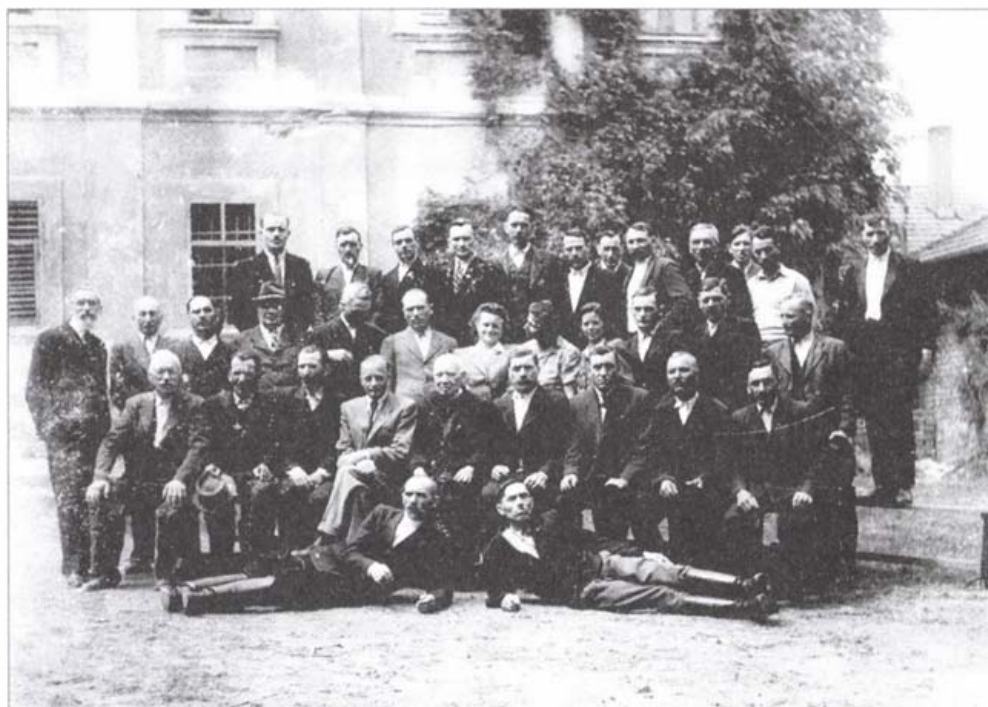
² Feljegyzés. Történelmi Hivatal, V-147275/325. Idézi: G. Bartók Béla: „Mustármag”. Hitel 2001. 11. old.

³ Lappangó nemzeti energiák. *Bánó Attila* beszélgetése Püski Sándorral. Hitel 1995. 6. 87. old.

székely menekültek szervezett, körültekintő letelepítését, otthonhoz juttatását sikerült megvalósítania. Ám a székely szellemiség és identitás újjáépítését, Völgység és Bonyhád székely szellemi központtá szervezését már nem tudta. Kétségbeesett versenyt futott az idővel, de a „fordulat évének” becézett kommunista hatalomátvétel keresztülhúzta terveit, megsemmisítette eredményeit. Hogy aztán igaz volt-e az akkori hatalomnak a román (!) érdekekre való hivatkozása – ami már önmagában is szégyenletes –, vagy a magyarság önszerveződésének hazai ellenségei végeztették el Ortutay Gyulával, az akkori kulturális miniszterrel, a hóhérmunkát, talán soha sem fogjuk megtudni.

Miután elfogyott körülötte a levegő, s mérhetetlenül beszűkültek a népéért tenni akaró értelmiségi ember cselekvési lehetőségei, továbbra is arra törekedett, hogy az összezsugorodott mozgásteret tőle telhetően kihasználja. Az 1950-es években fordította le Werbőczy teljes Hármaskönyvét, rendkívül alapos, több száz oldalas munkában állította össze a saját és felesége családfáját, továbbá elkészítette önéletrajzát. Soha nem ült tétlenül, mindig talált magának értelmes elfoglaltságot.

Ezzel a „veszélyes emberrel” az 1970-es évek elején találkoztam először, mégpedig egy másik „veszélyes” ember, Domokos Pál Péter közvetítésével. Akkoriban foglalkoztam az 1945-ben Tolnába, Baranyába került bukovinai székelyek történelmével, műveltségével, sorsával, majd egyre többet a velük sodródó, végülis Szárászra, Mekényesre, Egyházaskozárra került moldvai csángómagyarokkal. Természetes, hogy hamarosan találkoztam dr. Bodor György nevével, aki az 1940-es évek második felében a székely letelepítést szervezte, s aki utólag is büszkén hangoztatta, hogy ő a székelyeknek nem kinevezett, hanem választott kormánybiztosa volt. Domokos Pál Péter mutatott, vagy ajánlott be Bodor Györgynek, akivel hamarosan olyan jó barátságba kerültem, amennyire azt a jelentős korkülönbség lehetővé tette. Könnyen ment ez a barátkozás, hiszen magam is a szétszóratástól általa megmentett, immár völgységi székelek hagyományos műveltségének megmentésén, identitásuk újraélesztésén fáradoztam, s többször megfordultam „szülőfalujában”, a Szent László freskójáról híres Gelencén is.

A Völgységi Telepesek Központi Szövetkezete 1945. június 10. Alakuló Közgyűlés.
Bodor György közepén, világos öltönyben

Az 1970-es évek közepén jelentek meg két folytatásban az akkoriban igen progresszív kecskeméti Forrás folyóirat hasábjain *A székely honfoglalás 1945-ben* című visszaemlékezésének részletei. A Bukovinából érkezett, Bácskából menekült, s szinte az egész Dunántúlon szétszóródott székelyek összefogásának és egy tömbben való letelepítésének történetét 1947-48-ban írta meg, a még friss élmények, és az akkori politikai szemlélet alapján. A bukovinaiak új megtelepedését bemutató írása, kiváltotta a hazai német nemzetiség néhány tagjának rosszalását. Ők ugyanis tudatlanságukban, vagy elfogultságukban, abban a hiedelemben éltek, hogy a pozsnai szerződés értelmében kitelepített németeknek azért kellett elhagyniuk a szülőföldjüket, hogy a bukovinai székelyeket legyen hová telepíteni. Ez az egyébként szóra sem érdemes vélekedés akkor elég nagy publicitást kapott, s Bodor Györgyöt elkésértette, hogy még mindig milyen nagy a tájékozatlanság ebben a kérdésben. Fölajánlottam számára, hogy a Honismeretben fejtsse ki a véleményét, de ő elegáns módon nem a rosszhiszemű támadókkal vitázott, hanem rendkívül fontos adatokat közölt arról az akkor szinte kilátástalan, de rendkívül tiszteltreméltó erőfeszítésről, amit elszánt és elkötelezett társaival együtt az 1940-es évek második felében folytatott a Bonyhád környékére telepedett székelyek szellemi erőinek megszervezése és összefogása érdekében.⁴

Ugyanis a székelyek letelepítésével szinte egy időben megkezdődött gazdasági életük megszervezése. Bodor György megalapította a *Völgységi Telepesek Központi Szövetkezetét*, amely megpróbálta anyagilag talpra állítani a székelyeket. De legalább ilyen fontosnak tartotta a székelyek művelődési szintjének emelését is, hiszen ez a hányatott sorsú népcsoport 1764 óta idegenek közt, elmaradottságban, 1920-ig az Osztrák-Magyar Monarchia peremén, 1920-tól pedig még a magyar iskolákat is megtiltó Romániában élt, identitása, de gazdasági tudása is szinte kizárólag a szájhagyományon alapult. Ezért Bodor tevékenységének másik célja az iskolarendszer és a közgyűjteményi háttér kialakítása volt. Ennek érdekében önálló *Székely Szabadművelődési Kerületet* hoztak létre. Tevelen Körösi Csoma Sándor *Székely Tanintézetet* alapítottak 12 székely pedagógussal. Majd 1947-ben Németh Kálmánnal, a bukovinai József-falva legendás plébánosával Bonyhádra hívták Herepei Jánost, a Sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum egykori igazgatóját, s megteremtették a bonyhádi *Székely Múzeum* működéséhez szükséges minimális feltételeket. Emellett egy *székely táj- és népkutató intézmény* létrehozását is tervezték.

Bodor elgondolásának lényegét Balassa Iván a következőképpen összegezte. „Megalakította azt a gazdasági szövetkezetet, mely az anyagi élet alapját képezte. Ezután következett az iskola, amelyhez azért próbált minél több székely pedagógust megnyerni, hogy a szülőföldről való tartozást elősegítse. Az iskolán kívüli művelődési formát is rendkívül fontosnak tartotta, és ezért hozta létre a »Székely Szabadművelődési Kerületet«. Ez és az iskola igazában csak úgy működhetett, ha múzeum és kutatóintézet segíti azt.”⁵ Lenyűgöző ez az átgondoltság és ez a célszerűség. Túlzás nélkül mondhatom, hogy ha akkor, a világháborús pusztítás romjain, ezzel a felelősséggel és körültekintéssel szervezik meg Magyarországot, most nem kellene azon gondolkodnunk, hogyan kapaszkodunk „vissza” Európa intézményeibe.

A „fordulat éve” után uralomra kerültek azonban még azt sem tudták elviselni, hogy ez a program a 33 völgységi székely település népének boldogulására megvalósuljon. A bonyhádi Székely Múzeumot „Magyarország külpolitikai érdekei”-re való hivatkozással megszüntették, s ugyanerre a sorsra jutott Bodor György többi kezdeményezése is. Ő maga 1950. július 5-én, egy magánlevélben így ír erről: „Nyugodt lelkiismerettel mondom, (...) nem láttam előre a későbbi fejleményeket. A székelyek homogén letelepítését sem a hatóságok támogatásával, inkább annak ellenére hajtottam végre. Ez volt a helyzet a földműves szövetkezeti hálózat és a Völgységi Múzeum megszervezésénél és a teveli iskola megnyitásánál is. Szent meggyőződésem volt akkor, hogy néhányunk akarateréje a múzeum fejlődését is biztosítani fogja. Másképp történt. 1948 tavaszán ismertem fel a fejlődés irányát, a jelentkező új erők jelentőségét, súlyát. Levontam a felismerés konzekvenciáit elsősorban szövetkezeti téren. És nem le-

⁴ Bodor György: A honismereti munka kezdetei a dunántúli székelyek körében. Honismeret 1975. 5–6. 90–95. old.

⁵ Balassa Iván: Székely Múzeum, Bonyhád, Tolna megye, 1947–1950. Adalékok a Székely Nemzeti Múzeum második világháború utáni történetéhez. A Székely Nemzeti Múzeum Évkönyve. Sepsiszentgyörgy, 1996.

pett meg, ami azután szükségszerűen folytatódott a szabadművelődéssel, Tevellel, és most utolsónak a múzeummal.”⁶

Ahogy szűkül az országban a magyarság élettere, úgy szűkültek Bodor György – és a hozzá hasonlók – lehetőségei is. Az 1930-as években – Szabó Dezső szellemiségében, Bajcsy-Zsilinszky adjutánsaként – még a „minden magyarért” való felkelősséget vezette, 1945 után a Bukovinából hazatért székely töredék mentésén fáradozott, aztán ahogy ez a lehetőség is megsemmisült, a nemzetért való szolgálat nála is egyre inkább pótcselekvésekben nyilvánult meg. Bajcsy-Zsilinszky egykori köréhez tartozó barátaival, az ország állapotán és jövőjén vitatkozva, lehetőség szerinti szellemi műhelyt teremtve, kávéházak szerdai meg keddi asztaltársaságaiban tették ki magukat a politikai ügynökök és az egymást is figyelők és följelentők kénye-kedvének. Nem rajtuk múltott, hogy mikor lett elég ok előkotorni azt a kartotékot, mely jogukat sértette meg. Püski Sándor meg is kérdezte „ávós” kihallgatójától, hogy miért éppen most tartóztatták le őket, mire azt a választ kapta: most váltak veszélyessé.⁷

Aztán amikor 1962. júniusában a budapesti Fővárosi Bíróság dr. Bimbó István vezette tanácsa társaival együtt Bodor Györgyöt is elítélte három és fél évre, még tovább szűkül a ketrec. Igaz, hogy a börtöncellában Szabó Dezső eszmeiségéről és szellemi hatásáról beszélt még a ráállított besúgónak is,⁸ és különböző tanulmányokat írt, illetve fordított németből fogvartári megrendelésére.

De ahogy Németh László laboratóriummal változtatta az ugyanazoktól számára is kimért gályapadot, úgy Bodor György is talált nagyobb feladatokra adatott szellemének és tehetségének méltó elfoglaltságot. Ekkor készültek a székely falutörvényekről, heraldikai képletekről, s a székely nemzeti szervezetről szóló írásai, amelyek különböző folyóiratokban jelentek meg és megpróbálta újra írni *Az európai föderáció*, és *Az első lépés* című elkobzott tanulmányait, valamint családtörténeti munkáját is. 1967-ben fejezte be, de 1976-ban bekövetkezett haláláig csiszolgatta nagyszabású történelmi munkáját, amely *A székely nemzeti szervezete* címmel 2003-ban jelent meg Csíkszeredán.

Ez a könyv három nagy fejezetből áll. *Az 1562 előtti intézmények rekonstruálása* című a székelek területi megosztásával, a székely tisztségekkel, a földközösséggel, társadalmi tagolódásukkal foglalkozik. A második *A három nemzeti szervezettel*, a tisztségviselőkkel, a nemzetségek, a nemek, az ágak rangsorával, szabályaival, neveivel. A harmadik *A letelepüléssel*, azon belül a székek kialakulásával, valamint a székely megtelepülés előtti Székelyföldről. Ez a mű a székely nép fiának áldozati ajándéka a kényszerűségből elhagyott szülőföldre és népe megtartó múltja, mondákba vesző szellemisége előtt. Mennyiségét tekintve is hatalmas munka van benne, de bizonyára nem született volna meg, ha szerzője az országépítésben hasznosíthatna volna tudását és energiáit. Egy nagy, nemzeti fejedelem oldalán, vagy egy célszerűen berendezett és nemzeti célokat szolgáló államban Bodor György minden bizonnyal megtalálta volna a helyét, hogy végzettségének és ismeretinek megfelelő területen dolgozhasson. Olyan időkben azonban, amikor – mint Bodor életében – idegenek, majd dilettánsok, végül helytartóként iderakottak vezetnek – méginkább vezettetnek – az országot, ott ügyvédeknek és történészeknek nemzetszervezőkké, íróknak és könyvkiadóknak politikussá, jogtanácsosoknak történészekké kell válniuk. Amikor történészeink, tisztelet a néhány kivételnek, le sem merték írni azt a szót, hogy *székely*, vagy azt, hogy *hun* (különösen nem így, egyszerűen), akkor dr. Bodor György, a politikai elítélteéséből „közkegyelemmel” szabadult vállalati jogász, gondos és aprólékos munkával összegyűjtötte a *székely nemzeti szervezetre* vonatkozó ismereteket. Persze hogy nem alkotott, nem alkothatott olyan művet, mint ha megfelelő történelmi szakképzettséggel rendelkezett volna. Ezt ő maga tudta a legjobban, amikor Bevezetőjében következőket írta: „Munkám egyik részével kapcsolatban sem tartok igényt csallhatatlanságra. Mindössze annyit remélek, hogy az új módszerrel talán sikerült néhány, eddig vitás kérdést új szempontból megvilágítanom.”

De hogy mennyire nem volt haszontalan foglalatosság az, amit félreszorítottsága idejére, a legjobb értelemben vett pótcselekvésként talált magának Bodor György, azt mutatják a kézira-

⁶ Ugyanott.

⁷ G. Bartók Béla: i. m.

⁸ Fogdaügynöki jelentés Bodor Györgyről. TH V-147275/1, Idézi G. Bartók Béla: i. m.

tával kapcsolatos komoly, történelmi vélemények. Györffy György kiadásra javasolta és „gondolatébresztő mű”-nek nevezte az A székely nemzetiségi szervezet kéziratát, „feltétlenül közlésre ajánlotta” Makkai László és László Gyula is. Demény Lajos pedig, a könyvhöz készült előszavában – kritikáját is megfogalmazva – azt írja: „... van könyvének több olyan része is, amelyekben az eddigi eredmények alapos számbavételén túl gondolatébresztő következtetéseit rögzítette.”

Bodor Györgynek nem adatott meg, hogy olyan sokáig éljen, mint Brassai Sámuel, mert akkor megérhette volna könyve megjelenését. Bizonyára nagy megnyugvás és elégtétel lett volna számára, s különösen az töltötte volna el meglepődéssel, hogy az szeretett Székelyföldjének egyik rangos kiadójánál látott napvilágot. Bodor György haláláig küzdött, de mindenképpen dolgozott a magyarság, a székelység összetartásáért, értékeink összegyűjtéséért, felmutatásáért. A budakeszi szanatóriumban, ahol halála előtt rövid ideig feküdt, többször meglátogattam őt, beszámoltam neki erdélyi, moldvai tapasztalataimról, amik bizony nem voltak valami reménykeltők. Felesége négyszemközt többször is megkért, „rendeljek” tőle írásokat a Honismeret számára, még ha nem is közöljük. Hadd érezze Gyuri bátyám az értelmes munka örömét, azt, hogy még számítanak rá. De már kedvetlen volt, a magyarság és a maga sorsát egyaránt reménytelennek érezte. Még a völgyesgi székelyektől érkező apró hírekben lelta a legtöbb örömét.

Mert a Tolna, Baranya és Bács-Kiskun megyében élő székelyek és csángók sohasem feledtek meg róla. Minden szem fölcillan Bodor György nevére, minden szem megkönnyezte halálhírét. Az istenségi születésű Gáspár Simon Antal egyebek között ezekkel a szavakkal búcsúzott tőle a 14 ezer bukovinai székely nevében. „... szomorú sorsunkban jöttél segítségünkre, s könnyeinket letörölve hajlékot adtál a bujdosóknak. A jóisten áldjon és jutalmazzon meg jóságodért. Nem volt könnyű véghezvinned, amit elkezdted, de Te vállaltál minden nehézséget. Sok támadás ért, de a testvéri érzés nem engedte, hogy félbe hagyd munkádat. A sok akadály ellenére megvalósítottad segítő szándékod. Ezért áldjuk emlékedet, s hálaival gondolnak Rád még az unokáink is.”

Halász Péter

Hetvenöt évvel ezelőtt halt meg Váry Gellért

Csongrád méltatlanul elfelejtett személyisége Váry Gellért piarista szerzetes. 1942. február 2-án született Csongrádon. Atyja Meister János Csongrád első patikáriusa volt, aki Pestről került Csongrádra. Édesanyja Váry Mária, egy csongrádi szücsmester leánya, akit buzgó vallásossága miatt „istenes Váry Mari” néven ismertek. A család ötödik gyermekeként Meister Sándor néven anyakönyvezték. Gyors felfogó képessége és jó emlékezete kiterjed gyermekkorára is. Az „Emléklapok Csongrád múltjából” című kéziratos könyvében, amit 1904-ben ír, pontos képet ad a szabadságharc csongrádi eseményeiről, hogyan verte ki Csongrádról 1849-ben a császári csapatokat a város lakossága, majd hogyan álltak bosszút a vereségért a visszatérő császáriak.

Elemi iskoláit, részben magánúton, Csongrádon végezte. Gimnáziumi tanulmányait Kiskunfélegyházán kezdte meg, amit az első év után Szegeden a Piarista Gimnáziumban folytatótt. Nagy hatással volt rá tanára Csaplár Benedek, aki a görög nyelvet tanította. Ez is hozzájárult, hogy a hatodik osztály elvégzése után jelentkezett a Piarista Rendbe. Ekkor választotta rendi nevéül az első Csanádi püspök nevét, Gellértet és osztályfőnöke csipkelődése miatt vette föl anyjának a vezetéknevét, a német hangzású Meister helyett. A Vácott töltött újonc éve után visszatért Szegedre hogy befejezze középiskolai tanulmányait. 1861–1863 között Szegeden tanított, osztályfőnöke volt jeles folkloristáknak, Kálmán Lajosnak is. Közben, rendjében negyedikként, 1862-ben megszerezte az állami tanári képesítést. 1864–1866 között Vácott és Pesten, majd 1866–1873 között Kecskeméten tanított. 1873–1891 között ismét Vácott működött, az újoncnövendékek mestereként. 1891–1903 között rendi kormánysegédként Nyitrára került. 1904–1913 között Rómában, a Piarista Rend központjában, a generális tanácsban képviselte a magyar, osztrák, cseh-morva és lengyel rendtartományokat. Küldetése lejárta után

nyugállományba vonult, visszament Nyitrára, ahol 1929. február 16-án, 86 éves korában meghalt. Nyitrán temették el.

Munkásságára minden bizonnyal a szegedi éveit voltak a legnagyobb hatással. Ekkor már nagy hagyományai voltak a szegedi Piarista Gimnáziumban a hazaszeretet, a hagyományos népi kultúra, a „szögediség”, a lokálpátrializmus ápolásának. Ebben az időszakban, 1862-ben, gyűjti össze a csongrádi gyermekmondókákat, játékokat. Ennek a hatása mutatkozik meg abban is, hogy tanulmányt ír Csongrádnak Szentegyházai címmel, majd később unokaöccse, Tekulics Sándor részére megírja az Emléklapok Csongrád multjából című helytörténeti munkáját.

Százkilenc nyelvészeti, történelmi és irodalmi tanulmánya, cikke látott napvilágot újságokban, folyóiratokban. Hét könyve jelent meg nyomtatásban. Több művében, melynek egy része kéziratban van, foglalkozik a Piarista Rend történetével.

Nyelvtudása is lenyűgöző. Latinul és görögül folyékonyan beszélt és írt, olaszul, oroszul, franciául, németül beszélt és irodalmi műveket is fordított. Turgenyev Kísértet című novellájának fordítása olyan sikeres volt, hogy azt a folyóirat, amelyikben megjelent kénytelen volt fűzet formájában újból megjelentetni.

Igen jól rajzolt és festett. Műveinek illusztrációját is maga készítette. Zenével is foglalkozott, jó fuvolajátékos volt. Váci tartózkodása alatt tanártársaival gyakran együtt muzsikáltak. A város muzsikusaival összefogva több hangversenyt rendeztek.

Csongrád az utóbbi években több emléktábla felállításával hívta föl a figyelmet neves szülőiteire. Vajon mikor kap emléktáblát Váry Gellért, és mikor jelölik meg az első patika helyét Csongrádon.

Bogdán Lajos

Czine Mihály útja a Parnasszusig

Hetvenöt éve született Czine Mihály irodalomtörténész-professzor, a népi írói mozgalom, a határon túli magyar kortárs irodalom kiváló kutatója, a nemzeti irodalomismeret nagy hatású terjesztője. Mégsem köszönhetjük magunk között úgy ahogyan illik, hiszen teste öt éve nyugszik már a Farkasréti temetőben. Nem érte meg 70. születésnapját sem, három hónappal azelőtt, hogy a szép évfordulóról népes tisztelői tábora megemlékezhetett volna, elment a minden élők útján. Nekrológgá fogalmazódtak át a már formálódó köszöntő szavak, elmaradt az elemző méltánylás alkalma. A honismereti mozgalom két nemzedéke sokáig emlékezni fog rá, hiszen a magyarok lakta tájakon mindenütt szívesen fogadott előadóként hívták, köszöntötték, hallgatták. A hazai irodalomtudomány sajátos formátumú és súlyú egyénisége volt, aki kivételes adottságaival küldetést vállalt és teljesített.

Czine Mihály Nyírmeggyesen született 1929. április 5-én, s Budapesten halt meg 1999. január 21-én. A két dátum közötti hetven év az ő esetében nem külső eseményei miatt, hanem tartalmi értékei miatt figyelemreméltó. A tehetséges fiú egy szatmári eredetű, tízgyermekes pásztorcsaládból indult a nyíregyházi tanítóképzőbe, ahol pedagógiatanára, Kiss Lajos, irodalomtanára, Sárdi Béla, énektanára, Bolvári Zoltán hatottak rá leginkább; ők gerjesztették hivatásérzetét, látták el friss útravalóval, s irányították tovább 1948-ban a budai Eötvös Collegiumba, hogy magyar-történelem szakon tanárrá képezze magát. A fordulat éve ez nemcsak az ifjú ember számára, hanem a politikában, az egyetemi életben is. Súlyos szakmai veszteség, hogy menesztettek a professzori katedráról több jeles tudóst, köztük Horváth Jánost, hogy elüldözték Keresztury Dezsőt a Ménesi úti intézet éléről, tágabb kapu nyílt viszont egy új értelmiség formálódásához, pályaindulásához. A „fényes szelek” nemzedéke kivételes lehetőséget kapott ajándékba a történelemtől: át kellett vennie a kulturális közélet meghatározó posztjait. A XX. századi magyar história legradikálisabb nemzedékváltása történt ekkor. Hogy ki miként válaszolt a páratlan alkalom kihívásaira, azt ugyan a pártpolitikai behódolásra való hajlam mértéke befolyásolta elsősorban, nem tagadhatjuk azonban az egyéni képesség és felkészültség szerepét sem. Czine Mihály 1948 és 1956 között volt tagja a Magyar Dolgozók

Pártjának, de politikai ars poeticája inkább a Nemzeti Parasztpárt ideológiájához közelítette, s értékítéleteit nem a párthatározatokra, hanem a tények árnyalt elemzésére, a személyes tapasztalatokra és meggyőződésre alapozta.

1948 őszétől a magyar szakon évfolyamtársa voltam Czine Mihálynak, s gyakran volt alkalmam vele az irodalomtörténeti tanszék szemináriumi szobájában elbeszélgetni. Tanúsíthatom, hogy sok időt töltött ott a könyvek társaságában néhány közeli barátjával (köztük majdani feleségével), távol állt tőle a könnyű karrier gondolata, inkább szakmai sikerre vágyott, irodalmi műveltségének tudatos elmélyítésére törekedett. Be is vonták hamarosan a filológiai munkába; Ady és Móricz kutatására kapott megbízásokat Király Istvántól (aki mielőtt szegedi professzor lett, a pesti bölcsészkaron tanított), illetve Bóka Lászlótól. Közreműködött például Földessy Gyula mellett Ady Endre publicisztikájának fültárásában, közzétételében. A tanári diploma megszerzése után aspiránsként a tudósi pályára lépett, 1956-ban az Irodalomtudományi Intézet munkatársa lett, 1964-től haláláig pedig az Eötvös Loránd Tudományegyetem bölcsészkarának tanára volt. Közéleti szerepet 1986-tól a Magyarok Világszövetségének elnökségében, 1989-től a Dunamelléki Református Egyházkerület főgondnokaként vállalt. Szakmai elismerését jelzi többek között a kétszer neki ítélte József Attila-díj (1954, 1986), a SZOT-díj (1968), a Művészeti Alap irodalmi díja (1980), a Krúdy-emlékérem (1990), a Széchenyi-díj (1994), a Bethlen Gábor-díj (1998).

Kritikusi pályájának indulásakor már kirajzolódtak érdeklődésének irányai. A Csillag című folyóiratban 1954-ben Tamási Áron két új könyvéről, 1955-ben Nagy István „Ünnep a mi utcánkban” című kötetéről írt véleményt; 1956-ban az Új Hang hasábjain Illyés Gyula „Kézfogások” című verseskötetét méltatta. 1960-ban Bródy Sándor novelláiról értekezett a Kortársban, 1961-ben a Valóság közölte „Két költő útja” című tanulmányát Juhász Ferencről és Nagy Lászlóról, 1962-ben az Új Írásban olvasható Illyés Gyula „Ebéd a kastélyban” című prózai kötetéről írt recenziója. Közben sajtó alá rendezte Móricz Zsigmond „Rokonok” című regényének új kiadását (1965), s tagja lett annak a szerkesztőbizottságnak, amely az 1960-as évek első felében gondozta Móricz regényeinek és elbeszéléseinek életmű-sorozatát. Idejét és erejét azonban elsősorban nagy monográfiájának megalkotására összpontosította, s 1960-ban meg is jelent több mint 600 oldalas kötete „Móricz Zsigmond útja a forradalmakig” címmel.

A 30 éves, ifjú irodalomtudós kiváló teljesítménye megérdemelt elismerést keltett. Történelmi felkészültsége segítette a szerzőt abban, hogy hiteles képet rajzoljon a korról és a környezetről, amelyből Móricz íróvá nőtt. Nagy anyagismeret birtokában mutatta be azokat a motívumokat, amelyek a nehéz indulás időszakában közrejátszottak az egyéni hang megszólaltatásában; szociológiai, lélektani tényezőkre is kitért, hogy meggyőzően elemezhesse és méltathassa Móricz 1920-ig terjedő első alkotói korszakának természetét. Az első sikereket hozó elbeszélések (köztük a Hét krajcár), színművek (Sári bíró) és regények (például a Sárarany, Az Isten háta mögött, A fáklya) elemzéséhez új szempontokkal, adalékokkal járult hozzá. Az időigényes aprómunkát is felvállalva mutatta be a gyermekévek élményvilágát, a Móricz életében szerepet játszó személyeket, a családot, a diákéletet, a népköltési gyűjtőmunkát, az újságíróskodást hozadékát, a különböző művek keletkezéstörténetét. Maga is végigjárta Csécse, Istvándi, Prügy, Patak, Kisújszállás, Debrecen tájait, megkereste az író életének még élő tanúit, átlapozta az írásbeli hagyatékot, hogy egyetlen fontos mozaikdarab se maradjon ki az összképből. Műve így lett egyedi termék: társadalomrajz és biográfia, hatáselemzés és pályakép, eszmetörténet és műértelmezés. Az Ady-kor prózairól zsenijének megértéséhez minden addiginál alaposabb eligazítás született tehát. Érthetetlen, hogy jó négy évtized múltán sincs újabb kiadása ennek az eleven stílusú, lendületesen megfogalmazott monográfiának.

Sokan vártuk tőle, hogy jön majd a folytatás, a mórციz életmű további szakaszainak hasonló mélységű bemutatása. Többé azonban már nem adattak meg a zavartalan műhelymunkához szükséges csöndes esztendőök. Az irodalomtörténész válaszüthoz érkezett, döntenie kellett, hogy kitar-e a Móricz-téma mellett, s az első pályaszakaszéhoz hasonló nagy anyagfeltárással és koncentrációval feszül neki a folytatásnak, vagy lemond erről, hogy más alkotókról is szólhasson. A történelmi kényszer látom abban, hogy az alternatíva második elemét választotta. Két olyan kihívást látott a kor irodalmi világában, amely megszólalásra készítette. Az egyik a népi írói mozgalom körül kibontakozó vita, a másik pedig a határokon kívüli magyar irodalom kérdésköre volt. Megírta ugyan a maga „kis” Móricz-könyvét (1979), amely több kiadást is megért, s így elmondhatta meglátásait a teljes életműről. Közben elmélyedt a

Móriczot követő nemzedék megismerésében. Elutasítva a párt 1958-as állásfoglalását, amely a harmadikutas nacionalizmus címkéjével bélyegezte meg a népi írók mozgalmát, a hiteles kép, a valós értékek bemutatására vállalkozott. Ennek az érdeklődésnek a terméke a Szabó Pált bemutató könyv (1971), és számtalan tanulmány, amelyeknek egy része 1981-ben megjelent a „Nép és irodalom” című kétkötetes gyűjteményes kötetében, illetve 1997-ben „Németh László eklézsiájában” című könyvében. Aki ezekben bepillant elismeréssel állapíthatja meg, hogy Czine jó utat választott; hiszen olyan alkotókról, témákról szólt, akikről, illetve amelyekről másoknak sokáig nem volt mondanivalójuk, hiányt pótoló tehát.

Érdeklődése a XIX. század népies örökségtől a századforduló naturalizmusán, a Nyugat prózáiróin, a hazai avantgarde problémakörén át az ún. népi írók táboráig és a maga nemzedéktársainak értékeléséig terjedt, egy másik nagy kutatási terület pedig a kisebbségi-nemzeti-ségi irodalmakban, a szomszédok irodalmi világában nyílt a számára. Gazdag anyagismeret, biztos tájékozódási képesség, formai érzékenység jellemezte, megszólalásai mégis gyakran váltottak ki nyílt vagy burkolt támadást. Narodnyiksággal, nacionalizmussal vádolták meg, szakmai eredményeit alábecsülték. Politikai megfontolásból megcsonkították az akadémiai irodalomtörténeti kézikönyv számára az erdélyi magyar irodalomról írt dolgozatát. Csak halála után jelenhetett meg „Magyar irodalom a XX. században” című könyve (2001). Az irodalmi értékek felmutatása a nemzeti sorskérdésekkel való összefüggésükben fontos Czine Mihály számára. Ez magyarázza, miért fordul előszeretettel a népi világot ábrázoló, a magyarság létkérdéseit feszegető alkotók felé. És ez érteti meg azt is, miért keltett munkássága olyan nagy visszhangot a népi gyökerű értelmiség, azon belül a honismeret művelői körében.

Figyelmet keltő témái mellé különös adottság vonzereje társult: kitűnő előadó, ékes szavú, prófétai hevületű szónok volt, akinek hatása alól nem vonhatta ki magát a hallgató. Magam is többször tapasztaltam előadói sikerét konferenciákon, irodalmi esteken. Elment mindenhol, ahol magyarok élnek; az öregező Móricz példáját követve járta az országot, és eljutott a Kárpát-medence tömbökben vagy szórványban élő magyarjaihoz, s a tengeren túlra, más kontinensekre is. Vitte nemzeti irodalmunk XX. századi nagyjainak üzenetét, a hűség és elkötelezettség szükségességét hirdetve. Hatása az irodalomkedvelők és a tanárok mellett az őt követő irodalomtörténész-nemzedék több tagjában nyomon követhető. A nyíregyházi Móricz Zsigmond Könyvtár Kovács Tiborné szerkesztésében „Köszöntő és bibliográfia” címmel a 60. születésnapra adott ki emlékkönyvet (1989), amely fényképekkel is szemlélteti az addig befutott pályát. A 70. születésnapot a barátok, tisztelők, pályatársak az „In honorem Czine Mihály” című Debrecenben kiadott kötet (1999) írásaival kívánták emlékeztetessé tenni, de ezt már nem olvashatta. Az 1996 nyarán őt ért első agyvérzés, azután az 1997 őszén és decemberében bekövetkező újabbak után ugyan még talpra állt, szívósan küzdött, de tartósan gyözni nem tudott; állapota egy év múltán rohamosan gyengült.

Utoljára 1997 júliusában Gyulán találkoztam vele az Irodalmi Társaságok Szövetsége vándorgyűlésén. Szavára ott is érdeemes volt figyelni, az előző évi betegségnek nem volt nyoma mondandója megfogalmazás-módjában, legfeljebb a szavak lassúbb kimondásában. A fehér asztal mellett, egy pohár borral a kezében, kis időre odaült hozzám. Megidéztük (mint minden találkozásunk alkalmával) az egyetemi évekből a közös ismerősöket, elismerő szavakat mondott Móricz-könyvemről, „szép, amit csinálsz”, mondta, átölelt s további munkára biztított. Nem éreztem szavait búcsúzásnak; a hozzám hajló mozdulatában, mosolyában, kézszerítésében mégis volt valami, amit utólag az elköszönés gesztusának érzek.

Azóta elfoglalta helyét költőink és íróink társaságában a Parnasszuson. 1999. február 9-én temették gyászoló népes körében. Volt valami jelképes abban, hogy a budai temetőben a „vidéki Magyarország” búcsúztatta őt: a kolozsvári Csiha Kálmán, a pozsonyi Dobos László, a debreceni Görömbei András és Bölcskei Gusztáv, valamint az egyetem nevében megszólaló tanártárs (és egykori tanítvány), a zalai N. Pál József. Egyetértéssel idézzük értékelését: „Született pedagógusként nemzedékeket eszméltetett a tiltott dolgokra, arra, hogy amikor Magyarországon irodalomról beszélünk, másról is beszélünk; ő szerzett polgárjogot a leginkább egy felejtésre szánt tradíció és a néha hatalmi szóval is megtagadott régiók értékeinek”. Ezért emlékezünk reá születése 75. évfordulóján úgy, mint aki honismeretünk igazi gazdagítója volt.

Kovács Dániel

Hatvanéves lenne Mándoky Kongur István

A magyar tudományosságnak a közép-ázsiai török népek kultúrája iránti érdeklődése igen régi keletű. A keleti rokonságunkat kutatók közül a XVIII. század óta többen is eljutottak a Kaukázus vidékére és Belső-Ázsiába. Élményeiről az ott élő népek szokásairól érdekes, és a tudomány számára értékes írásokban számolnak be. Ezeket a romantikus ihletésű látogatásokat váltották fel a múlt század végén és századunk elején a tudományos célú utazások. A magyar nép kialakulásában nagy szerepet játszott hajdani törökség mai utódait sorra keresték fel a legkiválóbb turkológusaink, így Vámbéry Ármin, Szentkatolnai Bálint Gábor, Prőhle Vilmos, Kúnos Ignác, Mészáros Gyula és a nemzetközi turkológia elismert személyisége Németh Gyula, aki a kunok legközelebbi testvérnépeinek tanulmányozását tudományos programként állította maga és tanítványai elé is. Már egyetemi hallgató korában a Nemzetközi Közép- és Keletázsiai Társaság Magyar Bizottságának megbízásából a kaukázusi kumukok és a balkárok nyelvét tanulmányozta, majd 1911-ben az Ural és a Volga folyók vidékén élő baskírokat és a kazáni tatárokat, a csuvasokat kereste fel. Szellemisége irányadó volt az Alföld-kutatás, és tanítványai, főként Mándoky Kongur István, a kun nyelv kutatója munkásságában.

A Magyarországra települt kunok nyelvemlékeinek kutatása nemcsak a hazai turkológia és a magyar nyelvészeti kutatások, hanem a török-magyar művelődéstörténet szempontjából is rendkívül fontosak. A múlt század végén, századunk elején megindult kutatások a kun műveltség részletkérdéseinek kidolgozásában jelentős eredményeket értek el, ezért okkal fogalmazódott meg egy átfogó összefoglalás igénye. Nem lehet véletlen az, hogy az alföldi kultúra mélyrétegeinek kutatására olyan, a tájhoz kötődő tudósok vállalkoztak, mint az etnográfus Györffy István, a turkológus Németh Gyula, és a mestere nyomdokába lépő, az ő útmutatásait követve, de eredményeit némely tekintetben túlhaladva Mándoky Kongur István vállalkozott. Ahhoz, hogy átfogó képet tudjon adni a választott szakterületéről, nem elég csak kiváló mesterektől tanulni, és a már meglévő hazai és nemzetközi szakirodalmat ismerni, bizonyos mértékig benne is kell élni abban a kultúrában, hogy sajátosságai tisztán kirajzolódjanak előtte.

Mándoky számára a szülőföld, a Nagykunság szívében lévő szülővárosa, Karcag meghatározó közeg volt. 1944. február 10-én Mándoky Sándor és Kocskor Karászi Erzsébet gyermekeként jött a világra. Elemi és középiskoláit Karcagon végezte, a helybéli Mezőgazdasági Technikumban érettségizett. A középiskola első éveiben kitűnt a nyelvek iránti fogékonyságával. Kiválóan megtanult oroszul, de ami miatt igazán különknek tekintették, az a török nyelvek iránti vonzalma volt. Első török nyelvkönyvét az etnográfus Szűcs Sándortól, a *háromföld tudósától*, a Nagykun Múzeum akkori igazgatójától kapta. Az élő nyelv tanulmányozására kiváló lehetőség volt a közeli kunmadarasi orosz laktanya, ahol a kazak, kirgiz, krimi és kazáni tatár, karacsáj katonákkal összeharagkozva jól megtanulta ezeket a török nyelveket. A „kunsági puszták kesernyés szavú fiának”, ahogyan kollégája, Torma József nevezte, ez a nyelviskola adta az igazán jó alapot, ahonnan egyenes út vezetett a budapesti egyetemre. Itt Németh Gyula professzor kitűnő figyelme és atyai szeretete irányította a sorsát. A mesterétől kapott útravaló meghatározó élmény volt élete végéig, jóllehet a tudományos vita a „mester és tanítvány” kapcsolatra is jellemző volt. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem tanítványa volt 1963–1968 között, s mondhatni az is maradt élete végéig. A török nyelvek és a magyar őstörténet ismeretét a már megidézett mesterétől, Németh Gyulától, az oszmántörök paleográfia és a hódoltság történetét Fekete Lajostól tanulta. Ligeti Lajos a mongol és kínai, Czeglédi Károly az arab, Telegdi Zsigmond és Bodrogligeti András a perzsa nyelv alapjaira tanította. A kun nyelvemlékek kutatását már egyetemi éve alatt elkezdte s ezt a munkát folytatta a tanulmányai befejeztével is.

Az egyetem elvégzése után az Országos Széchényi Könyvtár, majd a Körösi Csoma Társaság munkatársa volt, mígnem 1970-től a Magyar Tudományos Akadémia Belső-ázsiai Kutatócsoportjában dolgozott. Hitte, s ez szinte minden írásából átsütött, hogy a Kelet felől Európába érkezett magyarság összekötő kapocs a Kelet és Nyugat között. A tudományos problémák megoldása csakis úgy lehetséges, ha ismerjük a nyelvi és kulturális rokonság okán érintett népek szokásait, életét, fejlődési irányukat és tudományos eredményeiket. Kollégái tréfásan „kunológusnak” nevezték, de közülük csak néhányan mondhatták el magukról, hogy a tö-

rökségi kultúra olyan széles területét látják át, amilyenén ő biztonsággal mozgott. Hevesen vitázott, de roppant körültekintően, megfontoltan írt.

A turkológia hagyományos területein belül a honfoglalás előtti török-magyar kapcsolatok, a magyar őstörténet foglalkoztatta. Több írása szól a régi török eredetű szavaink megfejtéséről, így a *börtü, a bütü, bír, kozma, kapkány, tilt*, valamint a *gyón, bocsník, bán, bün, gyarló, egyház, irgalom, könyörült* szavak etimológiáját adta.

1965-től évente járt gyűjteni a romániai és bulgáriai Dobrudzsába, a Duna mellékén, Deliormán keleti részén élő tatárokhoz. Azért erre az etnikumra esett a választása, mert az iszlám vallástól kevésbé érintett, ám gazdag hagyományvilággal bír, és a régi kun nyelvekhez egyik legközelebb álló nyelvjárást beszélő kipcak néptörödeknek tartotta őket. A nyelvükkel, történetükkel és néprajzukkal való foglalkozás számtalan olyan adattal gazdagította a tudományt, amely a magyarországi kunok nyelvének, történetének és néprajzának homályos kérdéseire adhat feleletet. Terepmunkáit a Konstancához közeli Karasu, Medgidia, Valea Neagra és Kogalniceau falvakban végezte. Kutatásai eredményeként született a *Dobrudzsai tatár nyelvtanulmányok – Alaktani vizsgálatok és népköltési szövegek* című egyetemi doktori disszertáció, annak okán, hogy a kun eredetű szavak etimonját a dobрудzsai tatárok nyelvében vélte felfedezni. Dobrudzsában, a Duna mellékén Deliormánban élő, a Krímből jött telepések száma megközelítőleg félmillió, akiknek mintegy nyolcvan százaléka pusztai tatár. Az ő nyelvüket sorolja a kun-kipcak dialektusok közé, míg a déli, hegyvidéki területekről érkezett krími törökök nyelvét az oszmánli nyelvekhez tartozónak írja. A disszertáció a dobрудzsai tatár nyelv leíró nyelvтанát hozza és ízelítőt ad a népköltészetből, mintegy 117 közmondást közöl. *Ez a munka Mándoky hagyatékának mindmáig kiadatlan része.* A témához kapcsolódóan ugyan megjelent egy rövid áttekintés az Acta Orientalia Hungaricae-ban 1968-ban, de csupán a hangképzés sajátosságaira tér ki, s szöveggyűjteményében találós kérdéseket közöl. A hagyatékra irányítandó figyelem biztató jelének tekinthetjük Csáki Éva cikkét, ami ugyancsak az Acta Orientaliában jelent meg 1995-ben: szójegyzéket közöl Mándoky kiadatlan dobрудzsai gyűjtéséből. A disszertációt 1971-ben az Eötvös Loránd Tudományegyetemen védte meg *summa cum laude* minősítéssel.

Dobrudzsai tanulmányújtait közép-ázsiai kutatások követték. Bár az akkori politikai viszonyok nem igazán kedveztek a terephez kötődő kutatómunkának, mégis sikerült szinte évente nyelvi-néprajzi gyűjtéseket végeznie. Lehetősége volt Baskíriában és a volgai tatárok között is kutatni. Élénken foglalkoztatta a baskír-magyar törzsnevek kérdése. A két nép rokonságának emlékét a baskírok eredetmondái is megőrizték, miszerint egy nagy törzsük, a valamikor nyugatra költözött „majarok” népének baskírföldön hátramaradt egyik törzséből származtatja magát. Bár számos más török népnek vannak hasonló eredetmondásai – így a krími tatároknak, kazáni tatároknak, a közép-ázsiai karakalpakoknak, kazakoknak, a kaukázusi balkárok egyes nemzetségeinek törzsei szintén magyar eredetűnek tartják magukat – míg mások, így például az özbegek, kirgizek, türkmének, anatóliai törökök testvérként, rokon népként tisztelnek bennünket. „Mégis a baskír-magyar etnikai és történelmi kapcsolatok kutatásában a forrásadatokon túl a mesésnek tűnő baskír hagyományokat is komolyan kell vennünk. Hiszen a magát magyar (majar) származásúnak tartó baskír törzsnek még a neve is megegyezik a honfoglaló magyarság egyik törzsével. (...) Pauler Gyula és a későbbi kutatók ugyan megpróbálták a honfoglaló magyar Jenő, Keszi, Nyék, törzsneveket és a Gyula nevet egyeztetni a baskír Janay, Nagman, Kesze-Tobin és Julaman törzs és nemzetségekkel, azonban az utóbbi egyeztetések a tüzetesebb történeti, néprajzi- és nyelvészeti vizsgálódások során mind hibásnak bizonyultak, lévén a párhuzamba állított baskír nevek részben kései, vagy másodlagosak, (Julaman, Kesze), részben pedig perzsa, arab eredetűek (Janay, Nagman), így tehát semmiképpen sem egyeztethetők az említett honfoglaló magyar törzsnevekkel.” – írja Mándoky. A baskír-magyar rokonság kérdéseit azonban nem lehet csupán a Jurmati és Gyarmat törzsnevek azonosságára alapozni, mert mindkét nép történetében nagyjelentőségű volt a kun nép szerepe. A XIII. században számos kun törzs telepedett meg Baskírföldön, s ennek következtében a baskírok ma mind nyelvileg, mind műveltségük tekintetében a kun-kipcak népek közé tartoznak. Mándoky Kongur István a kun-baskír kapcsolatokat vizsgálva néhány kun törzsi és nemzetségnévről megállapította, hogy mind a baskíroknál, mind a magyar Alföldön megtalálható. Ilyen a baskírok Kipszak (kipcak) törzse, amely megfelelője a nagykunsági „Kapsag”, „Kapsog” családnévnek. A párhuzamos megfelelések so-

rát a további kutatások bővíthetik. Torma József hívja fel a figyelmet arra, hogy a törökségi helynevek egyik szembetűnő sajátossága az, hogy földrajzi neveik többsége személynév eredetű. Ugyanez áll a kunsági földrajzi nevekre is, amit a jövőbeli kutatásoknál figyelembe kell venni.

Mándoky közép-ázsiai kutatásai során felkereste a Mongóliában élő kisebbségeket. Gyűjtötte a kazakok és a tuvák nyelvét, szokásaikat, népköltészetüket. Szinte évente utazott néprajzi és nyelvjárási gyűjtésre Közép-Ázsiába. A népköltési gyűjtésekből való szemelvényeket rendszeresen közzétette a szűkebb pátriája művészeti és irodalmi folyóiratában, a Jászkunságban, néha „álnéven”: Bektur András nevére jegyezve ezeket a szemelvényeket. A mintegy húsz év irodalmi termését egybeszerkesztve, *Amu-darja széles vize* címmel veheti kezébe a közép-ázsiai törökség népköltészetére érdeklődő olvasó. A kötetben a tatár-, baskír-, kazakföldön, és Közép-Ázsia más országaiban szétszóródva élő kazáni tatárok, kazakok, kumukok népdalaiból, a Kun-Kódex találókérdéseiből, karacsáj, karakalpak népdalokból kapunk ízelítőt.

A kazakok és a tatárok között végzett nyelvjárási és néprajzi gyűjtés nagyban hozzájárult számos magyarországi kun nyelvemlék megfektetéséhez. Olyan jelentőségű összehasonlító anyag birtokába juttatták, amelyen csak keveseknek adatott meg. A kun nyelv magyarországi emlékei című, 1981-ben megvédett kandidátusi disszertáció addigi kutatásainak fontosabb eredményeit tartalmazza, azonban korántsem teljes összefoglalója a hazai kun nyelvemlékeknek. Ennek részben a disszertáció terjedelmi korlátja az oka, részben pedig az, hogy jó néhány nyelvemlék esetében még nem tisztult le a gondolat, a dolgozat írásakor a kun eredetűség még nem volt egyértelműen bizonyítható. A témát teljes részleteiben tárgyaló munkát egyelőre nem vehetünk a kezünkbe, de reményeink szerint akad majd olyan kutató, aki érdemesnek tartja folytatni ezt a derékbatört életutat.

Mándoky korai halála miatt a disszertáció 1993-ban posztumusz kötetként jelent meg. Rövid terjedelme ellenére is alapvető kézikönyvnek számít, ami kivívta a szakma elismerését és hamarosan bekerült a tudományos vérkeringésbe. Bár kollégái vehemens természete miatt olykor-olykor túlzásnak tartották állításait, azt mindnyájan elismerték, hogy igen körültekintően megvizsgálta azt, amit végül leírt. Eredményei helytállóak, gondolatébresztők.

A kun nyelv magyarországi emlékei a kun szövegemlékeink elemzését hozza, a *kun miatyanék* szövegvariánsait egybevetve a megfelelő törökségi vonatkozásaival rekonstruálta a szöveget az egykori kun hangalaknak megfelelően. A kötet egészére elmondható, hogy csak azokat a szövegvariánsokat és szórványemlékeket tartalmazza, amelyek megfektetésével a korábbi kutatásokhoz képest lényegesen új eredményt hozott. Ilyen a kunsági kiszámoló mondóka és néhány szórványemléknek számító kunsági tájszó, úgy mint: *árkány, boza, cötkény, daku, kentreg, ontok, ákos, bajca, barág, csollák, daksi, kangyiga, karambél*, a személynévek közül az, *Agbura, Alacs, Betlen, Butak, Csöreg, Kada, Erk, Karacs, Karakas, Karacson, Köszömös, Szokor, Tálmasz, Tekes*, a földrajzi nevek közül az *Atkár, Bajandor, Csiavag, Érbuga, Katoncsa, Kocsér, Pecsene, Talla, Törta*.

Mándoky Kongur István 1992. augusztus 22-én bekövetkezett halálával egy ígéretes tudósi pálya tört derékba. Utolsó útján 1992 nyarán a Dagesztáni Tudományos Akadémia meghívására érkezett Mahacskaába. Ott érte a halál. Utolsó óráiban mellette volt kumuk költőbarátja, Magomedov Badrutdin, egy nogaj kollegája, Narbek Azsokovics, és az ugyancsak kumuk jóbarát Dzsangisi Magomedovics. Még holtában is nagy utat tett meg. A dagesztáni fővárosból, Mahacskaából a kazakok akkori fővárosába, a Tien-san lábánál lévő Almatyba vitték és ott helyezték örök nyugalomra. A Kengszai temetőben pihen, ott, ahol a kazak kultúra nagyjai. A Kazak Tudományos Akadémia temettette el olyan tisztességgel amelyet tudós ember kevés kap. Sírjánál gyászbeszédet mondott a Kazak Akadémia elnöke. Korábban a Kirgiz Akadémia Nyelvtudományi Intézete díszdoktorrá avatta. Az erről szóló dokumentumot már csak a sírjához hozhatták el. Temetésén megjelentek a közép-ázsiai törökség tudományos intézeteinek vezetői és Magyarország képviselői.

„Két dolog van, amit csak a halállal feledünk: anyánk és városunk arca.”- írta egy isztambuli költő. Mándoky Kongur István esetében ez sokszorosán igaz. A szülőföld iránti mély szeretet és erős kötődés jellemezte. Egy-egy nagy útja előtt, vagy éppen onnan visszatérve mindig hazalátogatott szeretett városába, Karcagra. Ilyenkor felkereste szülei sírját és egy-egy jó-

ízű beszélgetésre betért a közeli barátokhoz is. Halála után szülővárosa emlékművet állíttatott neki, Györfi Sándor szobrászművész domborművét, amelyhez ellátogathatnak Mándoky tisztelői. Ám az igazi emlékmű mégis az, hogy amit életében eltervezett: a Kunság és Kazakisztán közötti eleven kapcsolat, az a holta után megvalósult. A hazánkba jövő kazak és kirgiz delegációk rendre ellátogatnak Karcagra is. *Szülővárosa a Keleti örökségünk című könyvsorozat megjelentetésével tiszteleg emlékének.* A sorozat eddigi kötetei bizonyítják, hogy egy kisváros is adhat az ország szellemi életének nélkülözhetetlen alapműveket.

Dr. Bartha Júlia

Mándoky Kongur István fontosabb írásai: Néhány kun eredetű nagykunsági tájszó. Nyelvtudományi Közlemények 1971. 365–385. old. – A Hantos-széki kunok. Székesfehérvár évszázadai 2. Középkor. Székesfehérvár, 1972. 73–82. old. – Étymologie de deux mots hongrois, provenant de l'ancien turc. Bibliotheca Orientalis Hungarica 1972. 391–403. old. – A kun miatyanék: Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve. Szolnok, 1973. 117–125. old. – A kun nyelv: Karcag várostörténeti tanulmányok. Nagykunsági füzetek 1. Szerk. Bellon Tibor. Karcag, 1974. 35–44. old. – Cötkény. Magyar Nyelv. 1974. – Büyük Kumanistan ve Küçük Kumanistan Agizlarinda Kuman Asilli Unsurlar: Türk Dili Bilimsel Kurultayinda Sunulan Bildiriler 1972. Ankara, 1975. 321–329. old. – A kun nyelv magyarországi emlékei. Keletkutatás, Bp. 1975. 149–151. old. – A kunok Ulas törzse és törökségi kapcsolatai. Jászkunság 1–2. Szolnok, 1976. 54–59. old. – Kazáni tatár népdalok: Jászkunság Szolnok, 1976. 1–2. 60–62. old. – Die Etimologie eines ungarischen Plauzennamens kumanischen Ursprungs Hungaro-Turcica. 1976. 249–254. old. – Mónárköd. Nyelvtudományi Közlemények 1983. 291–293. old. – A kun nyelv magyarországi emlékei Karcag, 1993. – Amu-darja széles vize. Válogatás a török népek folklórából *Mándoky Kongur István* fordításában Karcag, 2002.

A Hány János csákvári bemutatója és előzményei

Hetvenöt esztendővel ezelőtt, 1929-ben mutatták be a csákvári „földműves ifjak” Kodály Zoltán Hány János című daljátékát. Sikerükben része lehetett a helyi népköltészeti gyűjtéseknek, az élő dramatikus népszokásoknak és a dalárda-mozgalomnak is.

Hazai népdalgyűjtésünk hőskorából, az 1810-es évek közepéről írta Táncsics Mihály (1799–1884), hogy Fejér megyében vállalt gabonanyomtatás alkalmával, fuvarozás közben a csákvári fogadó ablakában éneklő lányoktól hallott népdal ragadta meg figyelmét: „Csákváron megettem a nap alkonyatában. Míg én a löcshez támaszkodva néztem a népes országúton jövő-menőket, a félig-emeletes fogadónak egyik ablakából két úrilány könyökölvén ki, elkezdtek a »Jaj de fáj a szívem« népdalt harmonia szerint dalolni. Soha életemben dal úgy nem hatott rám, mint ez akkor; minden idegeimet zengésbe hozta. Ha rám nem estvéledik, s ők újra meg újra kezdették volna, kész voltam volna órákig hallgatni. Durva paraszt létemre egészen egészen ellágyult, s érzelmeim örömkönyvekre olvadtak, mert a dal rám nézve egészen új, szokatlan vala, s mert az úrilányok szépek valának; a dalt harmoniásan zengedezték, ami nálunk nem volt szokásban.”

Népdalokról, lakodalmi szokásokról, népviseletről tudósított 1856-ban Szöllösi Benő Vázlatok a csákvári népeletről című honismertető írásában. A népdaloknak, népballadának az 1870-es évek elején Csákváron, Fornapusztán már rendkívül jó érzékű gyűjtője is akadt: Székely Sándor, akinek gyűjteményéből két kis könyvet adott ki 1875-ben Abafi-Aigner Lajos Szerelmi népdalok és Tréfás népdalok címmel. Számos olyan népdal található bennük, amelyekben szerepel Csákvár vagy Forna neve.

*Eltörött a sajtárom dongája,
Elhagyott a szeretőm bújába;
Ha elhagyott, majd megvár, majd megvár,
A csákvári dobogós, csoszogós kűhidnál.*

*A fornai szélös árok,
Mind megvénűnek a lányok,
Férhő ment má kettő, három,
Nyakába illik a járom.*

*A csákvári kis leányok,
Mind a templom mellé járnak.
Szidják, átkozzák a papot,
Mí' adott rövid farsangot.*

*A csákvári kis leányok,
Mindig a szöllőbe járnak,
Ötven krajcár a napszámjok,
Mégis rongyos a szoknyájok.*

Elmehecc már ara alá, ara föl.
A fornai leánt nem találod föl;
Van is annak vékony karcu dereka,
Remeg annak a farán a rongy szoknya.

A csákvári városvégen,
Leánvásár lesz a héten,
Én is el fogok oda menni,
Szökét, barnát választani.

A csákvári kettős torony de láccik,
Tetejiben dufla szegfű most nyillik,
Fele piros, fele fehér, fele más,
Kedves rúzsám, megöl írted a sirás.

Székely Sándor népballadákat, balladás dalokat is gyűjtött. Patkó Pistáról, a nevezetes be-
tyárról szól az egyik.

Patkó Pista nem nagy nemzetbű való,
Nem kő neki selyem dunyha, takaró,
Nem köll néki felesége dunyhája,
Befri azt tizenhat-száz gatyája.

Kiment Patkó a csipkei erdőre,
Dufla pisztó vágott vassal megtörtve.
Dupla pisztó nem látszik a subából,
Nem fil Patkó maga kilenc zsandártul.

Székely Sándor 1870 körül, Hársing István 1910 táján Csákváron karácsonyi betlehemes já-
ték szöveget jegyzett le.

Adventben, karácsony előtt kilenc napon át a szent család költöztetése, Mária és József szál-
láskeresésének felelevenítése is szokásban volt. Csákváron a második világháború végéig
több csoportban gyakorolták a szálláskeresést. Egy-egy csoportba kilenc család tartozott, akik
a szent család szálláskeresésére utalva, kilenc estén át felváltva helyet adtak a szent család ké-
pének. A kép rendszerint egy előimádkozó, előénekes asszonyé volt, esténként töle indultak
szálláskeresésre. Minden családnál egy napot töltött a szentkép, majd este az előtte végzett
áhitatosság (ima, adventi és karácsonyi énekek) után a következő családnak vitték. Itt ünne-
pélyesen befogadták, a házioltárra tették, amit a kászliból, sublóból alakítottak ki, gyertya,
fenyőág, virág díszítéssel. A szentkép befogadásakor minden családtag otthon tartózkodott
azért is, hogy a szent család oltalmába ajánlják őket. A szent család járást az egyes csoportok
teljesen öntevékenyen gyakorolták, benne a plébános nem vett részt.

Karácsony második napjának reggelén mentek a fiúgyerekek köszönteni. A köszöntő verset
apjuktól, nagyapjuktól tanulták. Diót, kalácsot, szaloncukrot, pár fillért kaptak a jókívánság-
okért. A Csákvárhoz tartozó uradalmi pusztákon is köszöntöttek karácsonykor a gyerekek.

Az esztendő jeles napjain elmondott köszöntők, bemutatott dramatikus játékok mellett az
éneklésnek, népi színjátszásnak is évszázados hagyományai vannak Csákváron. Biczó Pál is
ézt érzékeltette 1896-ban A csákvári református egyház történetében: „Hasznos, jó könyveket,
lapokat olvasni a felnőttek is szeretnek, kivált a téli időben. A közművelődés iránt érzékkel
bírnak. A gyülekezet férfi tagjaiból alakulva több év óta fennáll s szívet-lelket nemesítőleg mű-
ködik a dalárda, mely az általa rendezett társas összejövetelek jövedelméből, a hivek és párto-
lós tagok nagylelkűségéből 1893. év végén egy 900 frtos fiszharmoniumot, s mintegy 200 érté-
kes könyvből álló könyvtárat alapított, s tart fenn tagjainak művelődése és szórakoztatása
céljából.” Három emberöltő múltán Hajnóczki József (született 1899-ben) így emlékezett a
dalárdára: „Dalárdába jártam télen, ősztű tavaszig, egy héten kétsze vagy háromszó, ahogy
megszavaztuk. Huszonhét évig a Kovács László Pál vót a karnagyunk. A rektor úr válogatott
össze. Kinek milyen hangja vót, oda állította, abba a szőlóba. De vótunk ám harmincketten,
harmincnyelen. Családos emberek, idős bácsik is: Héring András, Orosz János, Berényi Já-
nos. Ezek mind danótak. Idős emberek, úgy hogy mondhatnám nekem apáim lehettek vóna.
De rend vót az énekkarban, olyan mind annak a rendje. Mára olyan nincs. Aztá ilyen nagy
ünnepeken meg hát énekötünk, szerepötünk a templomba is. Szép nótákat tanított a Laci bá-
csi, olyanokat, mind a: Csinom Palkó, Csinom Jankó, csontos kalabérom... Óh, az öreg nagyon
jó gyerek vót. Szerette az embereket.” Dalárdája, ifjúsági egyesülete mindhárom felekezethez
volt.

A helyi közművelődés ismeretében nem meglepő, hogy csákvári „földműves ifjak” három
évvel a budapesti, operaházi ősbemutató után, 1929-ben előadták Kodály Zoltán Hány János
című daljátékát. Paulini Béla (1881–1945) a daljáték egyik szövegírója Csákváron született, az
ő kezdeményezésére indult el a Csákvári Magyar Földműves Játékszín nagy vállalkozása. A
Fejérmegyei Napló 1929. június 15-i számában, Földműves ifjak adnak elő operát Csákváron, a
hallgatók operaházi tagok lesznek című cikkében tudósította olvasóit a nem mindennapi ren-
dezvényről:

„A csákvári műkedvelő ifjúság f. hó 16-án, vasárnap este 8 órakor a Bozory-vendéglő színpadán előadja Paulini-Harsányi-Kodály Hány János című daljátékát. Ezt megelőzően néhány fővárosi író és művész is fellép. Az előadást az Operaház mintegy húsz tagja is meglátogatja. Helyárak: 1. hely 2 pengő, II. hely 1 pengő. – Jegyek előre válthatók a csákvári Hangya szövetkezet pénztáránál.

Műsor: 1. Paulini Béla író szabadelőadása. 2. Palotai Árpád, az Operaház tagja magyar nótákat énekel. 3. Harsányi Zsolt író humoros felolvasása: *Vers a baromfiakról* címmel. 4. Venczel Béla, a m. kir. Operaház tagja »Óh, mely sok hal terem az nagy Balatonba...« című dalt énekl. 5. Hány János, daljáték 4 felvonásban. Szereplők: Sepsy János, Takács Bözsi, Szabó József, Benedek Etelka, Medgyessy Lajos, Benedek Juliska, Benedek Sándor, Németh János, Gulyás Annuska, Böle Juliska, Dornyi Sándor, Bakonyi Sándor, Katona József, Szalay János, Böle János. A darabot betanította Bozory Endre. Rendező Csóváry Dezső. A daljáték betanítója a vendéglős fia volt. Az előadás sikeréről ugyancsak a Fejérmegyei Napló adott hírt: „A helyi közönség soraiban több budapesti zeneértő is megjelent, és ezek mindannyian elragadtatással nyilatkoztak az egyszerű földművesek játékáról. Előadás után az a terv merült fel, hogy a csákvári műkedvelők egy-két estén Budapesten vendégszereljenek, hogy megmutassák ősi művészetüket a főváros zeneértő közönségének... A csákvári földművesek vendégszerelését az ősi hónapokra tervezik.”

A csákvári előadást közvetítette a Magyar Rádió, a rádióadás rendezője és riportere Hege-dűs Tibor és K. Halász Gyula volt. Élőben sugározta a közvetítést a BBC, tudósítottak róla a filmhíradók. Decemberben kéthetes vendégjáték következett Budapesten a Nemzeti Kamara-színházban, Hevesi Sándor szervezésében, aztán országjáró turné. Kodály Zoltán feljegyzése az előadás helyi hatásáról, nagy regeneráló képességéről: „Csákváron a Hány Jánosban előforduló régi magyar dalokat, melyekből egyet sem ismert már az egész község, megtanulta és szívesen énekl.” Paulini Béla a Csákvári Magyar Földműves Játékszín sikerein felbuzdulva 1931-ben elindította a népi hagyományok újjáélesztésére és színpadi bemutatására a Gyöngyösbokréta mozgalmat. A bokrétás csoportok a helyi táncokat, játékokat, népdalokat eredeti viseletben mutatták be. Paulini Béla Bokrétások Lapja címmel havi társadalmi folyóiratot is szerkesztett, amelyben tájékoztatott a bokrétás csoportok programjairól, fellépéseiről, számukra felhasználható táncokat, dalokat, népszokásokat közölt. A Gyöngyösbokréta jelentős szerepet játszott a néphagyományok megőrzésében, ápolásában, továbbadásában.

Fél évszázad múltán, 1979-80-ban is voltak utóreggészei a csákváriak nagy vállalkozásának. A Magyar Állami Operaház Erkel Színháza 1979-ben felújította Kodály daljátékát, a címszerepben Melis György Kossuth-díjas, kiváló művésszel. Az előadás főpróbájára az operaház igazgatósága Csákvárról meghívott huszonhat idős embert, akik 1929-ben községük vendéglőjének színpadán, egyetlen hegedű kíséretével eljátszották a Hány Jánost. Ugyanekkor Ruitner Sándor szerkesztő-rendező Egy igaz kaland, Hány János Csákváron címmel dokumentumfilmet készített az ötven évvel ezelőtti eseményről, szereplőiről, közreműködőiről, megvalósítóiról. A dokumentumfilm 1980 áprilisában sugározta a Magyar Televízió 1-es csatornája. Néhány héttel korábban a csákvári művelődési házban már levetítették, ahol a zsúfolásig megtelt teremben a régi Hány-előadás öregjeit szeretettel vették körül idősek és fiatalok.

Lukács László

Irodalom: A csákvári műkedvelők Hány Jánosa. Fejérmegyei Napló 1929. június 23. 9.; *Abafi-Aigner Lajos*: Szerelmi népdalok. *Székely Sándor* gyűjteményéből. Magyar Könyvesház I. 9. 10. Bp., 1875.; *Ülő*: Tréfás népdalok. Csúfolódó versikék, gyermekdalok, dajkaramik és talalós mesék. *Székely Sándor* gyűjteményéből. Magyar Könyvesház II. 13, 14. Bp., 1875.; *Biczó Pál*: A csákvári reform. egyház története. Nagy-Kőrös, 1896.; *Bónis Ferenc*: Kodály Zoltán: Hány János. Magyar Állami Operaház Erkel Színház. Bp., 1979.; *Csanádi Imre-Vargyas Lajos*: Röpülj páva, röpülj. Magyar népballadák és balladás dalok. Bp., 1954.; Földműves ifjak adnak elő operát Csákváron, a hallgatók operaházi tagok lesznek. Fejérmegyei Napló 1929. június 15.; *Gelencsér József-Lukács László*: Szép napunk támadt. A népszokások Fejér megyében. Fejér Megye Néprajza III. Székesfehérvár, 1991.; *Hársing István*: Betlehemes pásztorjáték. Csákvár. Kézirat. Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattára, Bp., Lelt. sz.: EA.2561.; Hány János kalandozásai Nagyabonyut a Budavárig. Írták Paulini Béla és Harsányi Zsolt. Zenéjét írta Kodály Zoltán. Op. 15. Bp., 1982.; *Kodály Zoltán*: Közélet, vallomások, zeneélet. Bp., 1989.; *Lele József*: Paulini Béla emlékezete. Honismeret 1990. 2-3. 159. old.; *Marton Ágota*: Hajnóczki József paraszti önéletrajza. Kézirat. Szent István Király Múzeum Adattára, Székesfehérvár. Lelt.sz.: 79. 27.; *Ruitner Sándor*: Egy igazi kaland. Dokumentumfilm az egykori Hány János előadásról. Rádió és Televízió Újság 1980. április 15. 2.; *Schram Ferenc*: Hét betlehemes játék Abafi-Aigner Lajos népköltési gyűjteményéből. Néprajzi Közlemények 3-4. Bp., 1962. 151-193.old.; *Szöllősi Benő*: Vázlatok a csákvári népdalokról. Budapesti Visszhang 1856. 7. 55-56., 8. 62-63. old.; *Táncsics Mihály*: Életpályám. Bp., 1978.

ISKOLA ÉS HONISMERET

Tanítómestereink

Kósa László:

Néprajz a középiskolában

A középiskolás diákok önkéntes gyűjtőként a XIX. század közepétől részt vesznek a néprajzi gyűjtésekben. Az 1850-es és 1860-as években Csaplár Benedek piarista tanár Szegeden és Nyitrán tanítványaival gyűjtetett néphagyományt. Ipolyi Arnold számára 1859 és 1864 között a marosvásárhelyi református kollégium diákjai Szabó Sámuel tanáruk vezetésével mintegy 900 tételből álló értékes népköltési gyűjteményt hordottak egybe. A század végén a nagyenyedi református kollégiumban Lázár István elsőként fogalmazta meg, hogy a népi kultúra ismerete és megbecsülése hazaszerezetre nevel és részévé kell válnia a középiskolai oktatásnak. Diákjainak írásbeli feladatokat adott, melyben szülőhelyük népszokásairól és népköltészetéről kellett beszámolniuk.¹

A XX. század elején Sebestyén Gyula vezetésével a Folklore Fellows magyar osztálya szervezett népköltészeti gyűjtéseket az ország középiskoláiban és néhány főiskoláján. A legeredményesebben gyűjtő diákok a Néprajzi Társaság, a Kisfaludy Társaság, a Néprajzi Múzeum és magánosok által felajánlott díjakat kaptak. A nagyszalontai diákok gyűjtéséből válogatás jelent meg a Magyar Népköltési Gyűjtemény utolsó köteteként.² 1919-ben a néprajz középiskolai tantárggyá tételét kérte a Néprajzi Társaság, a terv azonban nem valósult meg. Az 1930-as években ismét fölvetődött, hogy valamilyen formában a néprajz is helyet kapjon a középiskolai oktatásban. Az 1934. évi XI. tc. alapján készült tanterv a néprajzot a földrajz keretében vezette be a tanulmányi anyagba. Bálint Sándor a tanítóképzés szempontjából vette számba a néprajzi ismeretek tanítását.³ Tálasi István arról írt tanulmányt, hogyan érvényesülhet a néprajzi szemlélet és ismeret a középiskolai tantárgyakban.⁴ N. Bartha Károly a debreceni református tanítóképző diákjaival végeztetett néprajzi gyűjtőmunkát. Györffy István művelődéspolitikai tervezetében alapvető szerepet szánt a középiskolai oktatásban a néprajznak.⁵

1939 nyarán a Táj- és Népkutató Intézet kiskunhalasi táborában merült fel a középiskolás táj- és népkutatás megszervezésének gondolata. 1939 és 1940 őszén neves szakemberek előadói közreműködésével táj- és népkutató szakkörvezetői tanfolyamot rendeztek a középiskolai tanároknak. 1941-ben első ízben országos táj- és népkutató pályázatot hirdettek diákok számára, melyre 16 középiskolából 131, túlnyomó részt néprajzi pályamunka érkezett be. A legjelentősebb anyagot a debreceni református kollégium „Csüry Bálint táj- és népkutató osztálya” küldte be. Munkájukból Végh József vezető tanár módszertani tanulmányának kíséretében önálló kötet is napvilágot látott.⁶ A pályázatoktól függetlenül jórészt ezekben az években gyűjtötték össze Konsza Samu, a sepsiszentgyörgyi Mikó-kollégium tanára és diákjai a

¹ Iskola és ethnográfia. Országos Ref. Tanáregyesület Évkönyve az 1903–1904. évre. Debrecen, 1904.

² Nagyszalontai gyűjtés. Szerk. Szendrey Zsigmond. Bp., 1924.

³ Ethnographia, 1937.

⁴ Néprajz és középiskola. A hódmezővásárhelyi ref. Bethlen Gábor Gimnázium 1937–38. év értesítője.

⁵ Néphagyomány és nemzeti művelődés. Bp., 1939.

⁶ Táj- és népkutatás a középiskolában. Bp., 1942.

Háromszéki magyar népköltészet hatalmas anyagát.⁷ A nagy eredményeket ígérő gyűjtőmozgalom a háborús események miatt félbeszakadt.

A II. világháború után ismét kísérlet történt a néprajz középiskolai tantárggyá tételére. A mezőgazdasági középiskolák 3. osztályában rövid időre be is vezették a tanítását Balassa Iván tankönyve alapján;⁸ a nyíregyházi gimnáziumban pedig rendkívüli tantárgyként tanították. A középiskola és a néprajz kapcsolata azonban mégsem a néprajz önálló tantárggyá válása, hanem a szakköri munka kifejlődésének irányába alakult. A Néprajzi Múzeum a Népművészeti Intézettel karöltve 1952-ben hirdetett először országos társadalmi néprajzi gyűjtőpályázatot, melyen a felnőttek mellett diákok is részt vehettek egyéni vagy szakköri pályamunkákkal. 1959-től az MTA Nyelvtudományi Intézetével közösen országos néprajzi és néprajzi gyűjtésként hirdették meg az évenként megújuló pályázatot. A középiskolás szakkörök és az egyéni diákpályázók dolgozatait két esztendőnként a KISZ Központi Bizottsága által rendezett Országos Diáknapi (Helikoni Ünnepek, Keszthely; Sárospataki Diáknapi; Erkel Diákünnep, Gyula; Soproni Diáknapi; Egri Gárdonyi Diáknapi) alkalmából bírálják el, és az országos pályázat ifjúsági tagozatának díjaival jutalmazzák. Az 1960-as években a középiskolások néprajzi gyűjtőmunkája jelentős eredményeket hozott, a néphagyományokat megbecsülő szocialista hazafiságra nevelés eszköze lett. Néhány néprajzi szakkör könyv alakban is megjelentette tagjainak legjobb dolgozatait.⁹ Hasonló munka jelent meg Romániában¹⁰ és Szlovákiában¹¹ is.

A néprajzi ismeretek érvényesülését a középiskolás tankönyvekben és tantervekben (irodalom, történelem, földrajz, rajz, ének) 1969-ben Szegeden a TIT Csongrád megyei szervezete által rendezett országos értekezlet vizsgálta meg. Az 1970-es évek második felében készült oktatási reformban fakultatív tárgyként a gimnáziumi tantervben helyet kapott a néprajz is. A középiskolások néprajzi gyűjtő tevékenysége a honismereti mozgalom fontos részét alkotja.

Magyar Néprajzi Lexikon Budapest, 1981. IV. kötet, 5–6.

Nyarády András nyomában Felsőnyáradon

2002. október 18-a óta Nyarády András nevét viseli a borsodi Felsőkelecsény általános iskolája. A névválasztás gondolata már tíz évvel korábban fölmerült, de különböző okokból akkor mégsem került sor a névadásra. 2000-ben megjelent *A mi falunk, Felsőnyárad* című könyvünk, amelyben többek között a település jelentős személyiségeiről is olvashatunk. Ekkor ismertük meg Nyarády András élettörténetét, s ezután következett az elhatározás és a tett: az ő nevét vette fel iskolánk.

A falukönyv elkészítésével, kiadásával *Kornyáné dr. Szoboszlai Ágnes* egyetemi docens, Felsőkelecsény szülötte régi álmát valósította meg. A debreceni egyetemen diákjaival együtt sok éven át gyűjtötte a nyelvi, néprajzi, történelmi, földrajzi és más ismereteket, feltárta a települési sajtóságokat. Terjedelmes, 550 oldalnyi anyag kerül a nagyon színvonalas kötetbe. A Nyarády András életéről szóló részt a 2003-ban elhunyt Nyarády Gábor író, újságíró alkotta meg. A névazonosság keltette fel figyelmét, s bár rokon kapcsolat nem sikerült föltárnia, az érdekes életút rajzát neki köszönhetjük. Nyarády András élettörténetének a rá vonatkozó írásos anyag szűkössége miatt vannak homályos szakaszai, de tudjuk, hogy az 1650-es években született és 1710-ben halt meg. Felsőnyáradon élt, harcolt a török ellen, ezért I. Lipót császár-

⁷ Megjelent: Marosvásárhely, 1958.

⁸ Magyar néprajz. Bp., 1947.

⁹ Például: Néphagyományok Borsodban (szerk. Bartha László, Miskolc, 1969, 1970. A miskolci 1. sz. ipari szakközépiskola évkönyve). Népköltészet (szerk. Zupkó Béla, a mezőkövesdi Földes Ferenc középiskolák kollégium Györfry István néprajzi szakkörének anyagából). Kecskeméti Néprajzi Közlemények 1969–1970. (szerk. Gémes Balázs, a 607. sz. ipari szakmunkásképző iskola honismereti szakkörének közlönye). Stb.

¹⁰ Háromszéki népballadák. Szerk. Albert Ernő – Faragó József. Bukarest, 1973.

¹¹ Kodály Zoltán nyomában. Szerk. Mórocz Károly. Pozsony, 1978.

tól armálist kapott, majd II. Rákóczi Ferenc seregébe állt, ahol az ezereskapitányságig vitte. Helyi kötődése mellett élete példája alapján választottuk iskolánk névadójának.

2003. október 14-én ünnepi műsorral kezdtük a tiszteletére szervezett rendezvénysorozatot. Emlékműsorunk a magyar történelem szabadságharcait állította középpontba. Másnap a nyékládházi zeneiskola diákjaival közös hangversenyre került sor, a harmadik napon pedig történelmi és sportvetélkedő volt a történelmi és ügyességi feladatok összekapcsolásával. A programsorozat negyedik napján Kornyané dr. Szoboszlai Ágnes tanárnő a régi iskolai életéről beszélgetett tanulóinkkal, a zárónapon pedig lovasbemutatóra került sor. Elhatároztuk, hogy a jövőben évenként *Nyárádi Sulinapokat* tartunk, s megemlékezünk Nyárády Andrásról, a Rákóczi vezette szabadságharcról, nemzeti történelmünk eseményeiről, nagy alakjairól. Ezt azért tartom fontosnak, mert az ismeretek bővítésére ad alkalmat, és erősítjük a mi kis közösségünk összetartozását. Talán lesznek tanítványaink között olyanok, aki kedvet kapnak a további kutatáshoz, s feltárják Nyárády András életútjának még ismeretlen szakaszait s közösségünk más értékeit. Fontosnak tartom a múlt, a jelen és a jövő összekapcsolódását, annak felismerését, hogy az egyén és a közösség számára is sokat jelent a közös sors. A mi településünk és környéke fiataljaink számára nem ad távlatokat, aki munkából akar megélni, annak – sajnos – sok esetben el kell költöznie innen. A hagyományok azonban erősítik a gyökereket. 700 éves múltunk van, a jelenen túl jövőnk is kell hogy legyen.

Kun Ilona

Élet a házban

Baksa Brigitta hon- és népismereti tankönyve 5. osztályosok számára

A kisebb magánkiadók után 2003-ban a Nemzeti Tankönyvkiadó is jelentkezett egy hon- és népismereti tankönyvvel az általános iskolások 5. osztálya számára. Fontos jelenségnek tartjuk, hogy a 2001 őszén bevezetett kerettanterv lehetőségeihez igazodva ez a nagy hagyományú kiadó is kiterjesztette érdeklődését erre a területre. *Baksa Brigitta* az úgynevezett „A” változatot alapul véve alkotta meg a 18 tanórára tervezett 88 oldalas tankönyvet és a CD-n rögzített 132 oldalas tanári kézikönyvét. *Élet a házban*: ez a tankönyv találó címe; hangzásában és tartalmában a *haza* és az *otthon* fogalmát idézi föl, ezáltal közel viszi tartalmát mind az iskolai nevelőmunka, mind a tanulói érdeklődés igényeihez. A ház meg ami benne van, ami falai között és körül folyik egységes szerkezetben jeleníthető meg, ez ennek a megközelítésnek a nagy előnye. Az öt fejezet a ház, a konyha, a szoba bemutatása után a hétköznapok és az ünnepek hagyományrendjét ismerteti meg.

A szakmailag hiteles tananyag a néprajz fontos fogalmait érteti meg a tanulóval, alkalmas tehát arra, hogy a tantervi célok megvalósuljanak. Aggályunk legfeljebb az ismeretelemeknek nagy száma miatt támad. A tankönyvet ugyan kipróbálták az iskolai gyakorlatban, a heti egy óra azonban kevésnek látszik ahhoz, hogy rögzíteni lehessen a tananyagba épült földrajzi ismereteket (pl. a hajléktípusok elterjedése), technikákat (pl. a falazat, a tető formái, edény- és bútortípusok), népművészeti sajátosságokat (pl. fazekasság, szöttes- és hízmésminták), a két tucatnyi gyermekjátékot, a tucatnyi ünnepi szokást, a sok viseletdarabot. Az a helyes törekvés, hogy a tanulókat a lexikon használatára neveljük és további ismeretelemek önálló megszerzésére ösztönözzük, ugyancsak plusz időt igényel a tanulóktól. A problémát érzékeli a szerző is, s közvetve két eljárást ajánl a terhelés enyhítésére. Az egyik: az ismeretek egy részét elegendő a felismerés szintjén elsajátítani; a kiegészítő ismereteket a könyv eleve kék színnyomással különíti el a törzsanyagtól. A másik: a rokon tantárgyakkal való koncentráció keretében a technika, a környezetismeret, az irodalom, a rajz, a testnevelés átválthatja bizonyos tudáselemek elmélyítését.

A tankönyv változatos és mozgósító erejű; fogalomértelmezése, szemléltető anyaga és gyakorlatrendszere egyaránt megfelel a korszerű munkáltató tankönyv alapkövetelményeinek. Amikor a túlterhelés veszélyét említjük, voltaképpen nem a tankönyvet hibáztatjuk, hanem a rendelkezésre álló órakeret szűkösségét jelezzük. Pedagógiai szempontból átgondolt az a tö-

rekvés, hogy a könyv igyekszik a tanulók személyes érintettségére utalni, hogy gyakran előzetes megfigyelési vagy gyűjtő feladatot ad, hogy az ismeretanyagot jól megválasztott illusztrációkkal kíséri, hogy többféle gyakorlatot kínál a tudás elmélyítésére és alkalmazására. A térbeli tájékozódás és a helyhez kötés követelménye megvalósul, a feladatok fokozatosan nehezednek.

Nagy segítséget jelent a tankönyvet használó pedagógus számára, hogy a szerző és a kiadó egy CD-n kézikönyvként szolgáló útmutatást ad az oktatás egész folyamatára. Ebben a szerzői szándék kifejtésén túl a kipróbálás tapasztalatai is megfogalmazódnak. Kész tanmenetet, kidolgozott óravázlatokat, közvetlenül alkalmazható feladatlapokat találunk rajta. Útmutatást kapunk vetélkedő szervezéséhez, kiegészítő információkhoz jutunk egyes tananyagrészek elmélyültebb bemutatásához, az ajánlott szakirodalom jegyzékét is megtaláljuk. Az első ismerkedés alkalmával kellemetlenül lep meg, hogy ez a kézikönyv technikailag kidolgozatlan, mert megformálói nem éltek a szövegszerkesztésnek a mai lehetőségek mellett könnyen alkalmazható változatosabb és igényesebb formáival. Olyan így ez az útmutató, mint amikor egy könyv stencilezett eljárással jelenik meg. Vagyis a tankönyv kiállításához képest az útmutató jóval kezdetlegesebb formában készült. Szerencsére a tartalmi értékek feledtetik velünk ezt az első (és egyetlen) kellemetlen meglepetést.

A szerző szándéka szerint a családból, a személyes élményből kiindulva tágíthatjuk az ismeretkört a népi kultúra átfogó bemutatásáig, a dédszülők korának rekonstrukciójáig. Az egyéni ismeretszerzés mellett eredménnyel alkalmazható a csoportmunka, amelynek során tanuló vezetése mellett a kevésbé aktív gyermekek is bevonhatók a feladatvállalásba. A munkáltatás több ajánlott formájával, lehetőségével élhet a tanár. Hasznosnak ítéljük, hogy a kézikönyv az eredményesség visszajelzésére is lehetőséget ad, a 18 óra tananyagának elsajátítását négy ellenőrző feladatsorral mérhetjük.

Összefoglalóan megállapítható, hogy mind néprajzi, mind pedagógiai szempontból átgondolt tankönyvvel gyarapodott a magyar általános iskolai hon- és népismereti oktatás. Remélhetőleg hamarosan széles körben elterjed, s nemsokára a gyakorló tanárok tanítási tapasztalatairól is beszámolhatunk.

Kováts Dániel

Moldvai csángó lakókonyha (Harangozó Imre felvétele)

AZ ÉN FALUM – AZ ÉN VÁROSOM

Gölle

Bodó Imrével, a dombóvári Fekete István Emlékház vezetőjével beszélget Béla Pál

Csodálatos dolog, amikor valaki abban a faluban nevelkedik, abban a világban eszmél, amiben Fekete István írásainak szereplői éltek – a valóságban, vagy az író által megalkotva. A ma Dombóváron lakó, és ott Fekete István emlékszóbat létrehozó F. Bodó Imre agrármérnök ilyen szerencsés ember. „Én még ismertem Berta Jancsit, Deres Lacit, Bodó Bélát... és Kovács Ilonkát” – sorolja a Ballagó idő című regény szereplőit. Bodó Imre 15 esztendő s korától levelezett Fekete Istvánnal, alapító tagja a göllei Fekete István Baráti Körnek – van mit mesélnie a faluról és jeles szülöttéről.

A szülőfaluját bemutató rádióműsor szövegének közlésével köszöntjük az ötvenesztendő s F. Bodó Imrét!

Bodó Imre: Agrármérnök vagyok, itt születtem ebben a Somogy megyei községben. A monda szerint IV. Béla király a tatárok elől menekülve eltévedt ezen a tájon. A Gölle környéki jobbágyok és kanászok megvendégelték a királyt és kíséretét, kivezették őket az erdőből és megmutatták, merre meneküljenek Horvátország felé. A király a lovát – a monda szerint szürke ló volt – Gelle névvel bízta, hogy: No, Gelle, akkor induljunk! Állítólag IV. Béla király lováról kapta volna a település a nevét.

Béla Pál: Gölléről sok embernek kedves írója jut az eszébe.

Bodó Imre: Jómagam is így vagyok. Ha Gölle nevét hallom, Fekete István író, valamint szüleim, nagyszüleim, áldott emlékü dédszüleim jutnak elsőként eszembe, akiket még ismertem. Ha pedig Fekete István nevét hallom, akkor szülőfalumra, a gyermekkorra, és a falu értékes és egyszerű embereire emlékezem.

Béla Pál: Bár még sohasem jártam itt, nem tévednék el a faluban, annyira ismerős Fekete István novelláiból, regényeiből.

Bodó Imre: Itt a faluközpontban található a templom, szemben a plébánia épülete. A templom tövében van Fekete István szülőháza, mellette a mostani kultúrház, a valamikori alsós iskola, oda járt az író gyermekkorában. Az épületek ugyanúgy állnak, csak az infrastruktúra változott: van köves út, villany, telefon, gáz stb.

Béla Pál: De az erdő, a völgy ugyanolyan romantikus ezzel a patakocskával, itt a falu szélén.

Bodó Imre: A Kács patak ma is megvan, sajnos már nem olyan bővizű, mint valamikor, gyermekkoromban még fürödtem is benne. Fekete István korában pedig még bővizűbb volt, Berta Jancsi barátjával többször beszakadtak a jég alá.

Béla Pál: Fekete István írásaiból tudom, hogy itt hagyományja volt a gazdaképzésnek. Nem véletlenül lett agrármérnök.

Bodó Imre: Fekete István okleveles gazda volt, ez van az oklevelében. Akkor még nem agrármérnöknek titulálták a végzősöket.

Béla Pál: Ezt az iskolát is, aminek az udvarán beszélgetünk, gazdaképzőnek hívták.

¹ Elhangzott a Kossuth Rádióban 2003. június 20-án. (Szerk.)

Bodó Imre: Igen. Vissza kell kanyarodnom a Fekete családhoz, ugyanis Fekete Árpád az 1909. évi Országos Mezőgazdasági Kiállításon, Fáni nevű tehénével elhozta a nagydíjat az akkori uradalmak elől. Ennek a nagydíjnak köszönheti Gölle és környéke, múltbéli híres állattenyésztését. Fekete Árpád ugyanis nem rejtette véka alá a tudását, hanem biztatta, segítette az itteni gazdákat. Az 1930–1940-es évekre Gölle híres állattenyésztő község lett. Somogy megye apaállat előállításában meghatározó szerepe volt a falunak. Ezért lehetett itt 1946-tól, amikor ezt az épületet államosították, a Dél-Dunántúl első gazdaképző iskolája, amit Hausz Mihály középiskolai tanár szervezett meg, szinte a semmiből. Kétéves volt az iskola, és főleg a téli hónapokban működött, mert a leendő gazdászok nyáron otthon dolgoztak a szüleikkel. Volt kollégiuma is, a környékből: Somogyból, Tolnából és Baranya megyéből is ide jártak a gazdák gyermekei. 1950-ig működött, két évfolyam fejezte be, sajnos 1950-ben a Rákosi-rendszer kulkképzőnek titulálta és megszüntette.

Béla Pál: *Mezőgazdasági kötődése tehát teljesen egyértelmű, de természetszeretét is édesapjának, Fekete Árpádnak köszönheti.*

Bodó Imre: Fekete Árpád nemcsak tanító és híres állattenyésztő volt, hanem nagy természetbúvár is, és a kis Fekete Istvánt mindenhová magával vitte. Biztatta: – Fiam pattanj fel a hirtóra, s ha meglátsz egy madarat, és megismered, az majdnem olyan, mintha a tiéd lenne. És valóban: tízéves korára az össze madarat ismerte, röptében megmondta, hogy melyik káros, és hasznos, hol költenek, mivel táplálkoznak. Herman Ottó, a Természettudományi Múzeum első igazgatója és Fekete Árpád nagyon jó barátságban voltak. Rendszeresen küldte a jelentéseket Gölle és környéke madár- és állatvilágáról, és Herman Ottó természettudománnyal foglalkozó könyvei természetesen ott voltak Fekete Árpád könyvespolcán, amiket gyermekkorában Fekete István is forgatott is. A göllei parasztgyerekekkel lejárhatott ide a *Kács alá*, itt játszottak, itt figyelték a madarakat, az állatokat, és itt ismerte meg – amint a *Ballagó idő* című életrajzi regényében írja –, ezeket a egyszerű, de nagyon értékes embereket. Pajtásai: Berta Jancsi, Deres Laci, Puska Péter... haláláig barátai maradtak, a szó szoros értelmében.

Béla Pál: *Annyira értékes embereknek tartotta őket, hogy nem álneveket használt a novelláiban, regényeiben, hanem név szerint nevezi meg őket.*

Bodó Imre: Valószínű, hogy ezek a novellák, elbeszélések, úgy ahogy leírta, meg is történtek. Mert Berta Jancsi bácsit én még jómagam is ismertem, 91 éves korában hunyt el, és nagyon sokat mesélt nekem. Ismertem még a Deres Laci bácsit, Esküdt Ernőt, tehát ötölkük már gyermekkoromban sok kérdésre kaptam választ. Az első könyve *A koppányi aga testamentuma* volt, és én is szerettem a történelmet, különösen vonzódtam a törökkori eseményekhez, a mai napig szívesen foglalkozom a korszakkal. Ezzel a könyvvel futott be, 1936-ban kiérdekelte a Gárdonyi Géza Társaság első díját, két évvel később pedig a Zsellérekkel folytatta. A Zsellérek talán azért maradt meg a köztudatban, mert listán volt, a Rákosi-korszaktól kezdve egészen 1989-ig nem jelenhetett meg. És ugye ami tiltva van, az általában rögződik az emberekben.

Béla Pál: *1989-ben jelenhetett meg, de mintha 30 oldal ebből a kiadásból is hiányozna.*

Bodó Imre: Igen, pontosan 30 oldal hiányzott. Onnan tudom, hogy Kormon József plébános barátom az 1980-as évek elején, amerikai tartózkodása idején meg is írta ezt egy ottani újságban. Ezt a cikket lekötöztük a 2002. évi Emlékkönyvünkben.

Béla Pál: *Volt Fekete Istvánnak egy nagyon romantikus kapcsolata. Levelezett egy hölgygel, és ennek is köszönhető, hogy megvan a Zsellérek eredeti szövege.*

Bodó Imre: Csermely Ottónéről van szó, aki várpalotai származású, de Budapesten élt. 1962-ben levelet írt Fekete Istvánnak, amelyre az író nagy meglepetésére válaszolt, és ebből egy komoly kapcsolat alakult ki közöttük. A hölgy ugyanis mindent gyűjtött, ami az íróval kapcsolatos, és nemcsak gyűjtötte, hanem segített is Fekete Istvánnak. 170 levele most nálam van! Fia, Csermely Zoltán vegyész mérnök, édesanyja végrendelete alapján átadta nekem ezeket a dokumentumokat. A levelek tartalmából ítélve a hölgy biztatta, és valóban segítette Fekete Istvánt. Odafigyelt az esetleges hibákra, megírta, hogy mit kellene javítani. Biztos vagyok benne, hogy ez a hölgy befolyásolta írói munkásságát.

Béla Pál: *Bár a Koppányi aga testamentuma hozta meg számára az ismertséget, utána már szinte csak a természetnek élt.*

Bodó Imre: Ehhez köze volt egy nagy magyar vadásznak, Kittenberger Kálmánnak is.

Béla Pál: Hogy született ez a barátság?

Bodó Imre: Kittenberger Kálmán volt a Nimród vadászújság főszerkesztője, és Fekete István elküldte neki egyik vadásztörténetét. Megjelent, Kittenberger levélben gratulált neki, később személyesen is megismerkedtek, majd hamarosan örök barátság fűzte őket össze. Sokat vadásztak együtt Erdélyben és az ország más részén.

Béla Pál: Talán azért lett olyan alapos megfigyelő, mert mindent, ami élt és mozgott szeretett volna megismerni, és már szinte értett az állatok nyelvén is.

Bodó Imre: Megszólaltatta az állatokat, a madarakat, beszélt a nyelvükön, beleélte magát a rókacsalád életébe, megszólaltatja a kukoricaszemet, vagy éppen magát a növényt.

Béla Pál: Nemcsak novellákat és regényeket írt, hanem forgatókönyvet is, saját regényének forgatókönyv változatát készítette el.

Bodó Imre: Így van, A koppányi aga testamentuma filmnek ő írta a forgatókönyvét, és nagyon jól megírta, mert valóban úgy tudták a szereplők visszaadni ezt a történelmi regényt, ahogy Fekete István elképzelte. De mondhatom a „Hajnalodik” című színdarabját is, amit maga rendezett. Első előadása Ajkán volt, 1941-ben.

Béla Pál: Milyen szerepe volt Ajkának Fekete István életében?

Bodó Imre: Tizenhárom évig itt dolgozott. Ajka akkor még nem volt város, 2800-3000 lelkes nagyközség volt, és ide került a Nirnse birtokra, vezető gazdatisztnek. 6000 holdas nagygazdaság volt ez, több ezer katasztrális hold erdő tartozott hozzá, és merinójuhászat, valamint húsfeldolgozó és szeszgyár is működött a birtokon.

Béla Pál: Dolgozott ő a Tiszántúlon is.

Bodó Imre: 1945 után egy ideig uszálykísérő volt a Dunán, majd patkányirtással és egyéb ilyen munkákkal foglalkozott, hogy a családját fenn tudja tartani. 1953-ban kapott állást, és 1956-ig tanított a kunszentmártoni halászmester-képző iskolában. Itt írta a Halászat című tanulmányt. 1955-ben aztán megválasztották az iskola igazgatójának, de a forradalom után megszüntették az iskolát. Ekkor került vissza Budapestre, és 1958-tól kis-balatoni kormánybiztos lett.

Megítélésem szerint Fekete István volt az első igazi magyar környezetvédő, aki már akkor felhívta a figyelmet a balatoni bajokra, amelyek azóta is visszatérnek. Komolyan vette megbízatást, elolvasta a Kis-Balatonról a régi feljegyzéseket, foglalkozott, a Kis-Balaton élővilágával, hogyan lehetne helyrehozni a mocsárvilág élővilágát, miként lehetne tiszta vizet juttatni a Zalába.

Béla Pál: Azt hiszem az Ön életét is meghatározta, hogy Göllén elsőként éppen A koppányi aga testamentumát olvashatta, s egyre jobban kezdte érdekelni az írója.

Bodó Imre: Fekete István gyerekkoromtól meghatározó az életemben. Nemcsak azért, mert itt született, nem is csak azért, mert magam is agrármérnök lettem, hanem azért, mert ugyanúgy tiszteltem az élővilágot. Ő már gyermekkorában megtanulta tisztelni és szeretni a növényeket, az állatokat, és jómagam is ezt a ragaszkodást tanultam szüleimtől, nagyszüleimtől. Így Fekete István idővel példaképemmé vált. Személyesen sajnos nem találkoztunk, de 15 évesen levelet írtam neki, amire válaszolt. Azon a nyáron, 1970-ben halt meg, amikor megismerkedhettünk volna. Azóta egyre inkább megerősödött bennem a gondolat, hogy ápolni kell az emléket, népszerűsíteni kell munkásságát. Így alakítottuk meg 1986-ban, itt Göllén, a Fekete István Baráti Kört. Másféle civil szervezetet akkor még nem engedélyezett a pártállam, tehát ilyen baráti kör alakult, a lelkes tanácselnökkel, Kovács Józseffel az élen, azzal a céllal, hogy a pedagóguslakásként működő szülőházát kiváltsuk, és egy kis múzeumot rendezzünk be. Az író özvegye, Piller Edit, 1987-ben átadta a relikviákat, és felavatta az emlékszobát. Így kezdődött, de volt folytatás is. Jómagam 1979-től élek Dombóvárott, és mivel a városnak nem volt múzeuma, az általam összegyűjtött Fekete István emlékekből 1995. június 24-én megnyitottuk Dombóváron a Fekete István Emlékszobát, a város akkor egyetlen múzeumát.

Béla Pál: Ahogy belépünk a szobába, máris láthatjuk legkedvesebb alakjait, a Vuiktól a Huig.

Bodó Imre: Ezeket a kitömött állatokat a Természettudományi Múzeumból kaptam. Az állattár igazgatója, dr. Mészáros Ferenc nagyapja itt volt gyógyszerész Somogyban, és nagy tisztelője az írónak, ezért támogatta a kérésemet, amikor fölkerestem.

Béla Pál: Folyamatosan gyarapodik ez a kis gyűjtemény. Természetes, hogy nem is lehet másutt az az íróasztal, ahol utolsó éveiben írta a könyveit.

Bodó Imre: Íróasztala több is volt. Gazdatiszt korában, diófából készült íróasztala, Ajkára került, ez a második íróasztala pedig hozzám. Az író fia, ifjabb Fekete István, édesanyja halála után, 1997-ben úgy döntött, hogy a hagyaték egy részét szétosztja Gölle, Ajka és Dombóvár között. Ez a három település őrzi ugyanis az emléket.

Béla Pál: Ifjú Fekete István nagyon messze került Göllétől.

Bodó Imre: Igen, ő részt vett az 56-os forradalomban, ezért menekülnie kellett. Először Németországba, majd Amerikába ment, jelenleg Chicagóban él, az Amerikai Magyarság című hetilap egyik rovatvezetője.

Béla Pál: Fekete István múlhatatlan érdeme, hogy több nemzedék nőtt fel a természet szeretetében. Mert aki legalább egy könyvét elolvasta, az már nem véthet a természet ellen.

Bodó Imre: Bízom benne, hogy így van. Ezért dolgozik a Dombóvárott is megalakult Fekete István Kulturális Egyesület. Fő célunk az ifjúság olvasóvá nevelése. Ezért hirdetjük meg minden évben a „Fekete István és én” című rajzpályázatot. Ezzel arra készítjük a gyerekeket, hogy mielőtt megfestik, vagy megrajzolják a Kelét, vagy a Vukot, vagy bármelyik állatfigurát, vagy éppen A koppányi aga testamentumának valamely epizódját, olvassák el ezeket a könyveket. Másik célunk ezzel, hogy a szülők és a tanárok figyelmét felhívjuk egy-egy tehetséges, szépen rajzoló vagy festő gyermekre. Ebben az évben 205-ből 33 pályaművet tudtunk díjazni, a legzebbeket pedig kitesszük a gyűjteményünkben, és a látogatók is gyönyörködhetnek bennük.

*

Béla Pál: Gondolom a látogatók számtalanszor megkérdezik, hogy Matula bácsi élhetett-e a valóságban? Vagy hogy a térképeken található Tüskevár, azonos-e azzal a regénybeli Tüskevárral?

Bodó Imre: Futó Elemér barátom állítja, hogy a Kis-Balatonnál, Zalavár környékén élt egy ilyen, Matula bácsihoz hasonló típusú csősz, vagy halmester. De Göllében volt egy Matula bácsi, Puska Andrásnak hívták, és itt a piarista uradalomban volt csősz. Az volt a neve, hogy Puska András Matula. Tehát Matula volt a ragadványneve, ugyanis sok Puska nevű ember élt a faluban.

Béla Pál: Közben kiegészült a társaságunk itt az öreg fa alatt.

Bodó Imre: Opper Lajosné Kapinya Mária 13 éve igazgatóhelyettes ebben az iskolában. Egy padban ültünk az általános iskola 8. osztályáig.

Opper Lajosné Kapinya Mária: Édesapám olvasó ember volt, az ő révén én is korán megszerettem az olvasást. Több versmondó versenyt nyertem abban az időben. Gyermekkorunkban eljártunk a környező területekre, a Kács patakhoz is, és bizony belepottyanva többször megfürödtünk benne, játék közben. Magam is ismertem még Berta János bácsit, aki fodrászmester volt a szomszédunkban, itt a falu közepén.

Béla Pál: Azt hiszem idegenforgalmi nevezetesség is lehet, az, hogy itt meg lehet találni az író legismertebb novelláinak helyszíneit.

Opper Lajosné Kapinya Mária: Gondolkodtunk rajta, hogy ki lehetne használni ezt a lehetőséget. Ne csak a múzeumot látogassák az emberek, hanem menjenek le a Kács aljára, vagy keressék föl a Cöndét. Sajnos a Potyondi malmot már nem tudják, mert az nincs meg.

Béla Pál: Akik, Fekete István rajongói közül eljönnek Göllére, biztosan szeretnék látni az író szülőházát is.

Opper Lajosné Kapinya Mária: Bármikor megtehetik. A gondnoknő iskolánk egyik dolgozója, dajka az óvodában, ő munkaidejében is szívesen elmegy és kinyitja.

Bodó Imre: Bemutatom Banda Zoltánt, a göllei Általános Iskola magyar tanárát, ő a könyvtárosa ennek az iskolának.

Béla Pál: Ugye itt nem hiányzik egyetlen Fekete István írás sem?

Banda Zoltán: Természetesen kiemelt feladatként kezelem, hogy a göllei iskola könyvtárában Fekete István valamennyi regénye, elbeszéléskötete meglegyen, és évről évre bővítjük az állományt.

Béla Pál: Könnyebb dolga van-e itt a magyar tanárnak, hogy itt született Fekete István?

Banda Zoltán: Könnyebb is, nehezebb is. Könnyebb, mert a gyerekeket élet-közelségben tudom tanítani Fekete István állatszeretetére és az egyszerű emberek tiszteletére. Nehezebb, hogy talán többet követelnek tőlem. Minden tőlem telhető igyekszem megtenni, hogy megszerettessem velük az irodalmat, és mindazt az értéket, amit Fekete István képvisel. Az alsóban a Vuk már kötelező olvasmány, de a felső tagozatban szintén sokat foglalkozunk Fekete Istvánnal. Nemcsak a tananyag keretén belül, hanem rengeteg vetélkedőt szervezek, különösen a centenárium évfordulók idején. Emellett mindenféle pályázaton igyekszünk részt venni, ami megjelenik, gondolok akár a dombóvári pályázatokra, akár az ajkai versenyekre.

Béla Pál: Nagyon kellemesek, olvasmányosak Fekete István állattörténetei. Mennyire ügyelt ő arra, hogy a mese mellett az állatok valódi tulajdonságait is megismerjük?

Bodó Imre: Képzett mezőgazdászként úgy érzem, hogy igen alaposan megfigyelte és nagyon valóságosan ábrázolta az állatok életét.

Csongrád

Szűcs Judit múzeumigazgatóval beszélget Takács András¹

A Hármas-Körös Tiszába torkollásánál, a Tisza jobb partján áll ez a szláv hangzású nevet viselő, megyéjének nevet adó, a helyi szóhasználatban Csongorád-nak nevezett település. A XIX. században élt Váry Gellért piarista tanár családi krónikája révén jól ismerjük a város múltját, a néprajztudós Katona Imre a város és tanyavilága népéletét örökített meg. Erdei Péter muzeológus valamint Dudás Lajos tanár úr² pedig a város helytörténetével foglalkozik. Az ő segítségével mutatja be városát dr. Szűcs Judit, a Tari László Múzeum igazgatója. (Szerk.)

Takács András: Mire a legbüszkébb ebben a múzeumban?

Szűcs Judit: Most az új állandó kiállításra, s azzal együtt, hogy sikerült ennek a polgárháznak a belső terét felújítanunk, gipszstukkós mennyezetével és a belső térhez illő tárló rendszerrel. Ide került az új kiállítás. Hogy erre miért vagyok ennyire büszke, ahhoz tudni kell, hogy az egész Alföldön, sőt az országban is, a kiállítások többsége már 20–30 éves. Nekünk sikerült nyolc év alatt elérnünk, hogy új, állandó kiállítást nyithattunk. Itt állunk ez előtt a tárló előtt, amely a bronzkori házat, a halászó-, földműves ember tárgyait mutatja be. Majd a bronzműves műhelyét megjelenítő tárlóhoz lépünk: a mai kismester iparos is rácsodálkozhat arra, hogy bronzból mit, milyen minőségben tudtak elődeink létrehozni.

Takács András: Kik látogatják ezt a múzeumot a helyiek közül?

Szűcs Judit: Mint mindenütt a világon, elsősorban a gyermekek és a nyugdíjasok járnak rendszeresen múzeumba, mert általában ők érnek rá, de más vidékiek és külföldiek is előfordulnak. 2003 nyarán talán a legkedvesebb, és a múzeum hangulatára leginkább ráérező vendégünk egy dél-afrikai angol látogató volt, aki szabad versben írta le, hogy milyen hatással volt rá a múzeum és a térképkiallítás.

Ez a térképkiallítás Magyarország és Erdély négy évszázadának térképeiből álló válogatás. Érdekessége a helybeliek számára, hogy minden térképen szerepel Csongrád városa. Hiszen a település már XI. században már királyi vármegye székhelye volt, és ettől kezdve folyamatosan előfordult a térképeken. Annak ellenére, hogy jelentősége változott, a tatárjárás után például már nem volt megyeszékhely.

Takács András: Itt állunk az egyik teremben, a „Csongrád évszázadai, várostörténeti mozaikok” című kiállítási részben.

¹ Elhangzott 2003. november 7-én, a Kossuth Rádió *Én falum – Én városom* című műsorában (Szerk.).

² Dudás Lajos 2004. január 23-án elhunyt. Lapunk 109. oldalán búcsúzzunk el Tőle (Szerk.).

Szűcs Judit: A kiállítás – Erdélyi Péter kollegám rendezte – korszakonként jelzi a város történetét. Középkor, törökör, a Károlyi uradalom időszaka, az örökváltásért való harc, a 48-as események. A XIX. század végét két jellegzetes polgár alakjával érzékeltetjük. Erdélyi Péter történelem szakos tanárként itt szokott történelem órákat tartani, és ez a korszakonkénti felépítés kapcsolódik az ő iskolai oktatásához is.

Takács András: Nagyon jó ötlet, hogy múzeumban tartják a történelemórát.

Szűcs Judit: Érdekes, hogy vadászszakos hallgatóknak tartja a legtöbb történelem órát. Ha kevés ismeretet is visznek magukkal ezek a rövid idő alatt érettségit szerző diákok, de város-történetből élményt és látványt kapnak.

A XX. század történetével foglalkozó rész a 4. teremben van. Tudjuk, hogy a XX. század történetét szakkutatók is nehezen dolgozzák fel, bizonyos összefüggések tisztázatlanok, illetve nehezen tisztázhatók. Kollegám itt a „Közélet a XX. század elején” és a „Csongrád az első világháborúban” témát választotta ki és ötletesen, a gyűjteményben lévő tárgyakkal mutatja be. A kisbíró dobja és a polgármester díszhuszárjának mentéje a két kiemelkedő darab. A század elejéről plakátok és a város barokkos stílusú címere látható színes, kinagyított változatában. Az első világháború bemutatása érdekes lehet a katonaviselt, vagy az egyre több nem katonaviselt férfinak.

Takács András: Vele szemben itt van egy tárló, az van ráírva, hogy „Kubikosok”.

Szűcs Judit: Ez már a „Csongrád népelete” című kiállítás része. Városunkban a napszámokok, földtelen és kisföldű parasztemberek a XIX. század közepétől a vízszabályozásokon találtak munkalehetőséget. Persze nem csak a csongrádiak, hanem a környékiek, sőt, az ország más részében élők közül is sokat elálltak kubikosnak. Megerősítést kapott a csongrádi kubikosság azzal is, hogy kutatója, az ötvenes években a csongrádi születésű Katona Imre néprajzkutató volt. Egyik tanítványával az 1970-es években, itt hozta létre a „Kubikosok” állandó kiállítását, ami 1994-ig állt is. Az új állandó kiállításban egy-egy tárlót szentelünk a kubikosság-nak és a közelmúltban elhunyt Katona Imrének.

*

Takács András: Milyen múltra tekint vissza Csongrád történelme?

Erdélyi Péter: A város nevével először a garamszentbenedeki alapítólevélben – adománylevélben –, a XI. század utolsó harmadában találkozunk. Később Anonymus is megemlíti, sőt mi több, meg is magyarázza a város nevét, mégpedig a szláv eredetű „cserni grád” kifejezésből, vagyis fekete [földből épített] vár.

Kezdjük mi is itt a helytörténeti beszámólót. Csongrád több ezer éves múltra tekint vissza. Lakott hely volt már a neolitikumban, a bronzkorban is – ezt kiállításunk is reprezentálja. Az itt talált szláv földvárat, ami korábban a bolgár-törököknek volt végvárak itt a Körösök és a Tisza mentén – a magyarok, Ond és Ete átalakították, korszerűsítették. Nem véletlen, hogy István királyunk vármegyeszékhelyé tette ezt az erősséget, bár erről viszonylag kevés ismerettel rendelkezünk. Azt mindenesetre tudjuk, hogy főesperesség és ispánság volt itt, voltak terményraktárak és várkatonaság is, tehát ahogyan be kellett rendezni egy királyi vármegyét, azt Istvánt megteremtette. A XII. században – állítólag – erre járó arab világutazó, Al Idrisi azt írta egyik munkájában, hogy Csongrád virágzó város, nagy vásárokkal. Sajnos, a tatárjárás megakasztotta ezt a fejlődést, és utána a vármegye központja Szegedre került. Csongrád a XIX. századig mezőváros volt, a törökörben „nahije” – vagyis járási székhely, viszonylag virágzó gazdasággal. A későbbiek során pedig a Károlyi grófok mezővárosaként folytatott élénk gazdasági életet, évi három vagy négy vásártartás jogával.

Hadd említsem meg Kossuth Lajos szerepét a város történetében, amit egyik legutóbbi kiadványunk is reprezentál. A „Csongrádi Kossuth-levelek”-ben arról van szó, hogy Kossuth 1845–46-ban, mint ügyvéd vállalta Csongrád mezőváros örökváltási ügyének lebonyolítását, mégpedig a következőképpen. Az „önkéntes örökváltás” törvényi szabályozása szerint először meg kellett egyeznie Károlyi István gróffal, valamint a mezőváros képviselőivel. Ez az egyezség meg is történt, csak egy dolog hiányzott hozzá, a pénz. Hiszen az önkéntes örökváltás nem volt olcsó multság, egymillió pengő forintot kellett volna hozzá megszerezni, ez pedig a korabeli Magyarországon óriási összeg volt. Kossuth hatalmas igyekezettel kezdett az ügy lebonyolításához. Először angol és francia bankházakhoz fordult, azok megígérték a köl-

csönt, később azonban az ügynök cserbenhagyta Kossuthot. Aztán kereskedelmi társaságtól próbált pénzt szerezni, de az igazgató sikkasztott és külföldre ment. Óriási csalódás-sorozatot jelentett ez Kossuth életében, a kilencedik levél azzal zárul, hogy „jelenleg nincs Európában és Magyarországon olyan ember, aki Önöknek pénzt tudna kölcsönözni”. De mint Kossuth pályáján annyiszor láttuk, nem hagyja el a remény, biztatja a csongrádiakat, hogy előbb-utóbb megoldódik ez a kérdés. Ez a kilenc Kossuth-levél azért is érdekes, mert ügyvédi tevékenységéről, ezeken kívül nincs más dokumentum. A leveleket a szakirodalom feldolgozta, bekerültek a tudományos kutatás vérkeringésébe

Takács András: Kanyarodjunk vissza a város történelméhez!

Erdélyi Péter: A dualizmus korában nagyot lendült a város fejlődése. Malomipari központ alakult ki, három hengermalma is volt a városnak, vasúti összeköttetést teremtettek Szentessel, Kiskunfélegyházával, a századfordulón már 26 ezer volt a város lakossága.

Aztán 1901-ben nagyon furcsa dolog történt itt. Az akkor hozott, úgynevezett választási törvény megtiltotta a választási korteskedéssel járó etetés-itatás módszerét – amiről Mikszáth is elég sokat írt –, de itt Csongrádon – egyedül az országban – mind a két jelölt tábora belefutott ebbe a tilalomba. Azóta sem történt ilyesmi: névszerinti szavazással az országgyűlés úgy döntött, hogy a Csongrádot meg kell büntetni. Fölfüggesztették a város követküldési jogát, s négy esztendeig a szentesi képviselő képviselte Csongrádot.

A szocialista korszakban sajnos nem a helynek megfelelő profilú ipart fejlesztették, de azért kiemelném a bútortipart. Fejlődött a mezőgazdaság is, a szőlőkultúra, de úgy tűnik, hogy a csongrádi bornak alig van jelene, jövője talán lesz. Eppen ezért a Csongrádi Múzeumi Füzetek legutóbbi számában cikket közöltünk a csongrádi szőlőtermesztés népi szakszókincséről. Hátha a múlt felidézésével elősegítjük a szőlőtermesztés fellendülését.

*

Takács András: Ungerbauer Györggyel, egy szőlőiskola, azt hiszem, az Alföld legnagyobb szőlőiskolája kellős közepén beszélgetünk.

Ungerbauer György: Ezt a szakmát nagyon rég óta műveljük. 1966-ban végeztem és 21 évig voltam a Csongrád-bokrosi Kossuth Tsz-ben szőlészeti-borászati ágazatvezető, ahonnan úgy jöttem el, hogy visszavárnak. Korunkat megelőzve, 1987 óta folytatjuk a szakmát, de másképpen. Szőlőtermesztéssel, borázzal, szőlő szaporítóanyaggal, virágkertészettel foglalkozunk, újabban pedig szőlőtelepítéssel.

Takács András: Van hagyománya itt Csongrád-bokroson a szőlőtermesztésnek?

Ungerbauer György: Nagyon nagy, hiszen a csongrádi szőlők számottevő része a bokrosi részhez tartozik. Itt már régebben „szőlőznek”, mint Csongrádon. Először hagyományosan, majd széles-soros műveléssel, később aztán fajtaváltással, most új fajtaváltással megint. Hiszen a régi, hagyományos fajták már vagy nem kellene, vagy nem tudjuk a régi módon művelni.

Takács András: A szőlészet, a borászat és a virágtermesztés, hogyan kapcsolódik össze?

Ungerbauer György: Hát úgy, hogy kertészek vagyunk. A virágnak vannak olyan munkálatai, amik kitöltik a szőlészet és a borászat csendesebb időszakait. Amikor nincs más munka a szőlőben, szőlőiskolában, akkor a nőknek olyan vidám dolog virággal foglalkozni. Szinte föllelegeznek. A virághagymákat ősszel fölszedjük, elraktározzuk, aztán amikor kint már nincs munka, elkezdjük osztályozni, válogatni és csomagolni.

Takács András: Hány embernek ad munkát?

Ungerbauer György: Bár a gazdálkodásunk kimondottan családi jellegű, van, amikor 30–40 embernek adunk munkát, máskor csak 4–5-nek, attól függően, hogy milyenek a feladatok.

*

Takács András: A Tisza áldás és átok is Csongrád életében.

Deák József: Itt születtem Csongrádon, s idestova már 57. évemet töltöm a Tisza partján, mi csongrádiak gyakran mondjuk úgy, hogy a „mi Tiszánk”. Különös természeti értékek találhatók itt, a hullámtéri erdők és a holtágak partján, illetve vizén. Erre figyeltünk fel a diákjaimmal, s készítettünk egy fajlistát. Majd a közeli Kiskunsági-, valamint a Hortobágyi Nemzeti

Park szakembereivel felvettük a kapcsolatot, s megvizsgáltuk, hogyan lehetne ezt a területet helyileg, vagy országosan védetté nyilvánítani. Hosszas egyeztető tárgyalásokat követően, mintegy 7 évvel ezelőtt a Tisza bal parti terület megkapta a Csongrád-Nagyréti Természetvédelmi Terület nevet, és helyi önkormányzati rendelettel védett lett. Védett és fokozottan védett madarakból, továbbá néhány növényfajból álló listánk időközben csaknem 130 fajra bővült. A Hortobágyi Nemzeti Park igazgatósága elkészítette azt a szakmai anyagot, amelynek alapján a Csongrád-Nagyréti Természetvédelmi Terület legkésőbb a jövő évben része lesz az országosan védett Hortobágyi Nemzeti Parkhoz tartozó Közép-Tiszai Tájvédelmi Körzetnek.

Takács András: Milyen állat- illetve növényfajokra a legbüszkébbek?

Deák József: Egyesületünk emblémájában szerepel a nagykovács. Nem csak azért, mert a magyar természetvédők szimbóluma, hanem mert az úgynevezett Nagykovács nevű holtág partján pár éve ötven darab nagykovácsot számoltunk össze. Abban az időben a madarászok szerint Magyarországon mindössze 500 pár költött, fészkel, tehát jelentős állományuk Csongrádhoz kötődött. De található itt fekete gólya, a nagykovácsok mellett kiskovács, gyurgyalag. Városunk büszkesége, hogy – különösen az úgynevezett pontonhíd közelében – június közepétől a hónap végéig, minden évben megfigyelhető nálunk a „tiszavirágzás”. A növények közül feltétlenül meg kell említenünk a kubikgödrök partján, a védőgát tövében ősszel virító Tisza-parti margitvirágot. A holtágak vizén él a sulyom és a rucaöröm, valamint a kubikgödrök partján, és a gát tövében megtalálhatjuk a réti iszalagot, a nyári tőzikét. Ezek mind védett növények.

A pontonhíd egyébként város felteve őrzött büszkesége, ugyanis ilyen híd Magyarországon csak Dombóvárnál fordul elő, de szerkezetileg még az sem teljesen egyezik a Csongrádival. Ismereteink szerint Európában sehol nem található ilyen pontonhíd. Mármost minket, természet- és környezetvédőket bosszant, hogy két-háromévenként, különböző „szakemberek” olyan elképzeléssel állnak elő, hogy ez a pontonhíd elöregedett, szét kell bontani, és egy nagyteljesítményű, motoros komppal próbálnák felváltani. Ezt eddig még sikerült megakadályozni.

Takács András: Ennek a hídnak mi a különlegessége?

Deák József: A híd váza és a pontonok fémből készültek, de a közlekedő rész – úgymond az úttest – nem betonból van, nem is fémből, hanem fa elemekből, széles deszkalapokból készültek. Annyira keskeny, hogy egyirányú forgalom van rajta. Ha a Tiszán nyáron, nagyritkán hajó közlekedik erre, akkor a híd a középső részét – a hidászok úgy mondják itt Csongrádon: a középső szárnyát – kinyitják, egy kishajó segítségével félrevontatják, s úgy engednek utat a hajónak. Amikor decemberben hűvösre fordul az időjárás, és lassan beáll a Tisza vize, akkor a pontonhíd középső szerkezeti elemeit a Tisza bal partjára vontatják, és december elejétől, körülbelül március közepéig egy kis teljesítményű komp vagy dereglye közlekedik a Tisza két partja között.

*

Takács András: Gát László: Csongrádi útikalauz – egy kézirat fekszik előttünk az asztalon.

Gát László: Most úgy tűnik, hogy kiadja a város. Erre ígéretet kaptam a polgármestertől és az alpolgármestertől is. Ez a Csongrádi útikalauz olyan helyismereti séták sorozata, amiket pedagógusként a gyerekekkel kipróbáltam. De volt módom rá, hogy felnőttekkel is megtegyem az ebben leírt utakat. Úgy érzem Csongrád nem vallott szégyent ezekkel a sétákkal.

Takács András: Melyik a legérdekesebb séta?

Gát László: Kit mi érdekel. Ha a népi építészet érdekli az embereket, akkor természetesen a Csongrád belvárosába viszem őket, ahol a régi házakat még eredetiben meg lehet tekinteni. Sajnos az időjárás és a tiszai árvíz, egyre jobban tönkreteszi ezeket az épületeket, de még nagyon szép dolgokat lehet látni. Akik egyházi vonatkozású dolgok iránt érdeklődnek azokkal a Szent Rókus templomba látogatunk, de megnézzük a Nagyboldog Asszony templomot is. Ha pedig a természet érdekli őket, akkor kerékpárral megkerüljük Csongrádot – ez 60 kilométeres távolság –, és megnézzük azokat a régészeti lelőhelyeket, amelyeket egykoron dr. Tari László fogorvos, amatőr helytörténész megmutatott nekem.

Takács András: Mi most itt egy iskola pincéjében beszélgetünk, ahol fantasztikus gyűjtemény van.

Gát László: Ez a csongrádi Széchenyi Iskola helytörténeti gyűjteménye. Az 1960-as évek végétől a gyerekek találtak ebben a városrészben, a gyerekek fedezték fel azokat az értékeket, amelyeket meg kellett menteni. Az udvarra kitett régi tárgyakat elhozták otthonról ide az iskolába, mi pedig tudtuk, hogy ezeket meg kell menteni. Először az iskola folyosóján lévő tárolókba helyeztük el, de onnan kiszorultunk. A gyerekek rájöttek, hogy az iskola alatt van egy száraz pince, ahol ki lehet alakítani – ahogy ők mondták – a múzeumot. Először 6 helyiségből állt a gyűjtemény, később kiegészítettük 12–13 helyiséggel. A gyűjtemény sajátossága, hogy a félegyházi úti városrészeiről és a tanyavilágról szól. A tárgyak 90 %-át a gyerekek hozták. Pénzünk nem volt, ötösökkel tudtunk fizetni, és a gyerekek ezt nagyon szívesen vették. Úgy gondolom, hogy megérte, mert aki szívügyének tartotta, hogy a rokkát megmentse és elhozza ide az iskolába, az megérdemelte a jó jegyet. A nevelőtestület pedig hamar észrevette, hogy ezt a múzeumot nemcsak mutogatni kell, hanem ezzel együtt kell dolgozni. Olyan tanmeneteket, óravázlatokat készítették, amelyekbe beépítették a helytörténeti gyűjtemény és a múzeumi kiállítások látogatását, tanórák tartását. De lehetőség van arra is, hogy más iskolák gyerekei jöjjenek ide, és jönnek is.

Takács András: Ez a múzeum eléggé el van dugva. Isermik azért Csongrádon az emberek?

Gát László: Lehet, hogy most el van dugva, de korábban autóbusszokkal hoztak ide gyermekeket, nyugdíjasokat. Úgy emlékszem, Fejér megye egyik idegenforgalmi hivatalának programjában is benne volt ez a gyűjtemény.

*

Takács András: *Bedő Tamás névjegyén az áll, hogy polgármester. Ha Csongrád város névjegyét kellene megírni, hogyan tenné?*

Bedő Tamás: Csongrádról sokan mondják, hogy a vizek és a parkok városa. Lehet, hogy kicsit szubjektív vagyok, amikor azt mondom, hogy talán az Alföld egyik legszebb városa. Rendkívül sok zöldterülettel rendelkezik, itt található a Tisza és a Körös összefolyása, a híres Körös-torok, holtágaink vannak, és általában az egész városra a sok zöld növény jellemző. Talán ez lehet most Csongrád névjegye és ez lesz majd jövőben, Európában is.

Takács András: *Csongrádnak hány lakója van jelenleg?*

Bedő Tamás: A bokrosi városrészrel együtt szűken 19 ezer lakója van, ám folyamatosan fogy a népesség. A születések csökkenése mellett ugyanis elég nagyfokú az elvándorlás, főleg a fiatalok körében. Csaknem kétszer annyian halnak meg Csongrádon, mint ahányan születnek.

Takács András: *Az elvándorlás minek köszönhető? Nincs munkahely?*

Bedő Tamás: Ez a legnagyobb probléma, hogy a munkahelyek száma jelentősen csökkent. A korábbi ipari egységek, amelyek az – úgymond – szocialista ipar fellegvárai voltak, leépültek, kis- és középvállalkozásokká váltak. Az újonnan megjelenő kis-, középvállalkozások akkora mértékű foglalkoztatást nem tudtak teremteni. A munkahelyek száma stagnál, illetve a Masterfoods Kft. Csongrád-bokrosi befektetése hozott nagyobb foglalkoztatást a városba. Csaknem hatszázan dolgoznak most ott, de a dolgozók egy része nem csongrádi, hanem a környékből járnak be.

Takács András: *Ahogy Bokrosról utaztunk visszafele, elmentünk egy ipari park mellett.*

Bedő Tamás: Erre azért vagyunk büszkék, mert majdnem ötszázan dolgoznak itt, jelentős termelési érték, és egyre nagyobb az export aránya. Jelenleg is folyik az ipari parkban a beruházás, most már ez a második, vagy a harmadik. Szeretnénk ezt a tevékenységünket továbbfolytatni, hiszen területeink és épületeink is vannak. Aztán itt van Csongrád egyik legnagyobb kiterjesztési lehetősége, a természeti- és épített környezet szépsége, és az alattunk rejlő termál-, illetve gyógyvíz. Az erre alapozott idegenfogalmat is szeretnénk fejleszteni. A Phare-Orfeusz program keretében a város régi központjának rendezésére az önkormányzat felújítási pályázatot nyújtott be. Ennek keretében a gátat sétánnyá szeretnénk alakítani, fel kívánjuk újítani Csongrád legrégebbi templomát, amelynek középkori alapjai vannak. Komfortossá kívánjuk tenni a halászházakat, és általában vissza szeretnénk adni a varázsát ennek az épületegyüttesnek. Így elérhetnénk, hogy a régi városrész felújított házai alkalmassá válnának jelentős vendégforgalom lebonyolítására.

HAGYOMÁNY

A nemzeti kulturális örökség fogalma, tárgya

Örökség, hagyomány, néprajz

Magyarországon a törvényhozás, a jogszabályalkotás, a névtáblák kicserélése megelőzte a szakmai diskurzusokat, fogalomtisztázó konferenciákat. 1996-ban kapta meg a Kulturális Örökség Főosztálya nevet a minisztérium korábbi Közgyűjteményi Főosztálya, a holland minisztériummal kötött megállapodást követően. Az 1997 júniusában elkészült műemlékvédelmi törvény azon építészeti, műszaki és művészeti alkotások védelmét tűzte célul, amelyek történelmünk pótolhatatlan emlékei és kulturális örökségként a társadalom számára – a nemzeti vagyon részeként – különleges értéket jelentenek. 1997-ben fogadta el a parlament „a kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről” szóló törvényt.¹ Ez a törvény írta elő a *Kulturális Örökség Igazgatóságának* feladatkörét, melynek alapító okirata egy évvel később, 1998 nyarán jelent meg. Az említett jogszabályok elmulasztották a kulturális örökség meghatározását, pontos körülírását.

2000-ben rendezték Budapesten az első szakmai vitákat, közölték az örökségfogalom értelmezését, térhódítását elemző írásokat. A Teleki László Alapítvány, a Collegium Budapest és a CEU (Közép-európai Egyetem) által 2000-ben rendezett ülésekre, a *Régióban*, s másutt megjelent írásokra gondolok, különösen *Erdősi Péter*, *Sonkoly Gábor* és *K. Horváth Zsolt* kiváló tájékozottsággal és gondos adatolással megírt cikkeire. A műemlékvédelem és a művészettörténet területén az említett jogszabályok, vitaülések élénkebb érdeklődést váltottak ki, mint a „kulturális örökség”-ben szintén érintett etnográfiaiban és folklorisztikában. Nálunk *Marosi Ernő* és tárgyba vágó eszmetörténeti és művészetelméleti vizsgálódásaira is kevesen figyeltek fel. A reflexiók közé tartozik *Fejős Zoltánnak* A népi kultúra mint örökség címmel 2000. őszén, a Magyar Néprajzi Társaság vándorgyűlésen tartott előadása. Ez erősen kibővített formában idén ismét megjelent a szerző új kötetében.²

A kulturális örökséggel kapcsolatos hazai diskurzus résztvevői, így az említett szerzők is, két mozzanatról egyáltalán nem, illetve nem hangsúlyosan szólnak: Az egyik a természeti javak megőrzését, a természeti környezet védelmét, az állatfajok és a növényvilág diverzitását, sokféleségét óvó tettek, mozgalmak szerepe a kulturális örökség felfogásában. A másik a néprajzi, s főként a szájhagyományozó folklórműveltség megőrzésének, megőrzésének, védelmének a kérdése.

A II. világháborút követő évtizedekben egyre többeket foglalkoztatott a globális problémák jelentkezése: a nyersanyagok fogyatkozása, a népességrobbanás és a fogyasztói társadalom, a környezetszennyezés (a vizek, a levegőszennyeződés, a rádióaktivitás, a műanyagok, a szemét stb.) kérdései. A jövő sokasodó kérdéseire adott és említésre méltó válaszok egyike volt a *Római Klub* 1974. évi nyilatkozata, a „fenntartható fejlődés” elvének meghirdetése. Teret nyert a szemlélet, melynek egyik megfogalmazását Marx történetfilozófiai fejtegetéseiben találjuk „A történelem nem egyéb, mint az egyes nemzedékek egymásutánja, melyek mindegyike kiaknázza azokat az anyagokat, tőkét, termelőerőket, amelyeket valamennyi elődje reá hagyományozott, ilyenképpen tehát egyfelől a ráhagyott tevékenységet folytatja egészen

¹ 1997. évi CXL. Törvény. Magyar Közlöny, 1997. 112. sz. 8369–8391. old.

² *Fejős Zoltán*: Tárgyfordítások. Néprajzi Múzeumi Tanulmányok. Gondolat. Bp. 2003. 175–197. old.

megváltozott körülmények között, másfelől pedig egészen megváltozott tevékenységgel a régi körülményeket módosítja.”³

A *nemzedékek* tehát egymástól kapják, s egymásnak adják tovább – mintegy örökül – a Földet és javait, s felelőségük van abban, hogy milyen állapotban hagyják utódaikra. Marx az anyagok és termelőerők mellett „tőkék”-ről beszél, amelyeket „valamennyi előd” hagyományoz az utódokra. Mintegy Bourdeiu tanítását is megelőlegezve a tőkék különböző nemeiről, beleértve a „műveltségi” vagy „szellemi”, a „kapcsolati”, a „szimbolikus” javakat, tőkéket is.

A XX. század második felében halmozódtak a természettudományok, különösen a biológia riasztó adatai a flóra és a fauna, az élővilág pusztulásáról, fajok végleges kivészéséről, a biodiverzitás szegényedéséről. Kevesebb figyelmet kapott az emberiség etnoszait, nyelveit érintő folyamat: kicsiny népecskék, kultúrák, nyelvek végleges eltűnése. A „holt nyelvek” kifejezésünk is arra figyelmeztet bennünket, hogy az emberiség történetét végigkísérő folyamatról van szó, mely az utóbbi évtizedekben azonban felgyorsult. Mi magyarok a finnségi nyelvrokonságból is számos példát említhetünk etnikumok, nyelvek végéről (lásd a *livek*, *vótok*, *vepszék*, *izsórok*, *vogulok* XIX–XX. századi sorsát). Az etnológusok, a folkloristák tudják legjobban, mit jelent egy piciny nép eltűnése. Egy 100–200 lelket számláló nép életében a törzs nyelvét, múltját, folklorját ismerő öregember halála nagyobb veszteség, mint egy európai kultúrnmzet vesztesége az országos levéltár vagy a nemzeti könyvtár leégése esetén. Az etnológia, az antropológia a világ népeinek, kultúráinak összességét felti, őrzi, dokumentálja, s a kultúrák diverzitásának, sokféleségének felmutatására törekszik.

Ez volt a központi témája az IUAES (International Union of Anthropological and Ethnological Sciences) 1996-ban Firenzében rendezett nemzetközi kongresszusának is. Ebben a világszervezetben és az ICSU-ban az etnológia együtt van a fizikai antropológiával, a humánbiológiával, s más természettudományokkal, s közel áll hozzá a természeti környezet, az élővilág, s egyáltalán az „élet” védelmét célul tűző gondolkodásmód.

Az antropológusok egy része kevésbé tud azonosulni a műemlékeket, műkincseket védő *örökség* kategóriával. Claude Karnouh (Párizs) pl. azt állította a Collegium Budapest konferenciáján, hogy amikor örökségről beszélünk egy korszakot máris holtta nyilvánítunk. Azt is mondta, hogy miközben műemlékeket restaurálunk és ökomúzeumokat létesítünk, az általános műveltség hanyatlásával eltűnik az a befogadó közeg, amely intellektuálisan fel tudja fogni, meg tudja becsülni a szóban forgó értékeket.⁴ Párizsi kollégánk megnyilvánulása nem egyéni vélekedés csupán, inkább egy szakmai kör szemléletmódját jellemző példa.

Örökség és hagyomány a hazai etnográfiaiban

A „kulturális örökség” szintjeiről a hazai szerzők közül is többen szóltak,⁵ s megkülönböztették a helyi vagy regionális, a nemzeti, a kontinentális (európai) és a legtagabb nemzetközi, azaz a „világörökség” szintjeit. Mindegyik kézenfekvő, érthető első hallásra is, mégis felmerülhetnek kérdések pl. a „nemzeti kulturális örökség” körvonalazásával kapcsolatban, mint-hogy a „nemzet” fogalom értelmezésében is vannak eltérések az európai szóhasználatban. A mi „kultúrnmzet”, „nyelvnemzet” fogalomhasználatunkat nem mindenki érti, hiszen a legtöbb európai polgár az államhoz, az állampolgársághoz köti a nemzethez tartozást is. Hazai gyakorlatunk rugalmas, s a józan ész diktálja lépteit. Perpatvarok azonban említhetők lennének arról, hogy kit illetnek bizonyos felvidéki szárnysoltárok, kit illet Bocskai koronája vagy bizonyos erdélyi, felvidéki népművészeti tárgycsoportok. Reménykedjünk benne, hogy ezek a témák nem merülnek fel újra és újra.

Számunkra természetes, hogy vannak olyan örökségek, amelyeken kár lenne osztozkodni, amelyek egyszerre tartoznak készítésük, használatuk földrajzi térségéhez, államalakulatához, s ahhoz az etnikai, nyelvi közeghez, amelyben a tárgy született, alkotója (ha ismert) tartozott. Jogos tehát az „erdélyi szász örökség” vagy „székely” stb. örökség, illetve a magyarországi „ortodox keleti”, illetve szerb, román stb. örökség kifejezés használata. Mindazonáltal a XIX.

³ Marx – Engels: A német ideológia. Marx – Engels Művei 3. kötet. Bp. 1960. 37. old.

⁴ Erdősi Péter: Feljegyzések az örökség diskurzusáról. Két konferencia tanulságai. Régió 2000. 273. old.

⁵ Így Sonkoly Gábor: A kulturális örökség fogalmának értelmezési és alkalmazási szintjei. Régió. 2000. 47–48. old., Fejős Zoltán: i. m. 2003. 176. old.

századi „vadrhoza-per” örökre megmutatta, hogy a folklórban az osztozkodás, pereskedés értelmetlen dolog.

Néprajzos, muzeológus elődeink száz évvel ezelőtt is úgy vélekedtek, hogy a kultúra nincs népekhez kötve. Bátky Zsigmond 1906-ban azt fejezte, hogy a kultúra „egyes kisugárzó központokból más népekhez is áttérjed, s a népek az emberi művelődés egyes fázisainak csak időleges hordozói s így szükséges, hogy a további gyűjtés és búvárkodás a kultúráknak történeti irányban való mélyítésére helyeztessék.” Néprajzi múzeumok létesítését azzal az érveléssel sürgette, hogy máris sok kincse elveszett a köznépi tárgyi világnak, s a néprajzi múzeumok gyűjtik egybe az „emberiség anyagi kultúrvagyonát”. Jól látta, hogy „... e ma még néprajzinak nevezett múzeumokból más gyűjtemények bevonásával olyan múzeum fog kialakulni, mely a földgömbust átfogva, az egész emberiség művelődését fogja illusztrálni a maga természetes fejlődésében, egyszóval általános művelődéstörténeti múzeumná lesz.⁶ Bátky többször használt „kultúrvagyon” kifejezése az örökség szinonímája, de nem a Hans Naumann-féle „gesunkenes Kulturgut” (lesüllyedt kultúrjavak) értelmében.

Ismeretes, hogy a budapesti Néprajzi Múzeum első nagy gyűjteményei az észak-borneói dajakok, az új-guineai pápuák, az obi-ugor rokonnépek, a vogulok és osztjások tárgyi kultúráját jelentik meg, hála Reguly Antal, Xántus János, Jankó János, Pápay József, Fenichel Sámuel, Bíró Lajos fáradozásának. Nemzetközi összehasonlításban is jelentős szibériai, belső-ázsiai, afrikai, amerikai stb. gyűjteményekkel rendelkezik, s rendkívül értékesek a történeti Magyarország, a Balkán, Törökország stb. népeitől bekerült gyűjteményei is. Mindezt azért érdemes említeni, hogy az ún. örökségvédelem tágabb, egyetemes perspektíváit és hazai kötelezettségeit világosabban lássuk. A már említett „szintek” legfeljebb osztályozási lehetőségek, s nem merev válaszfalak. A Néprajzi Múzeum gyűjteményeiben a lokális/regionális örökség éppúgy jelen van, mint a nemzeti, az európai és a globális. Számos más városunk múzeumi sem csupán a lokális/regionális vagy a nemzeti örökség tárgyait őrzi (pl. debreceni Déry Múzeum). Ugyanez számos európai múzeumról is elmondható.

Az örökség, a hagyaték és a hagyomány fogalmának értelmezését elődeink közül Viski Károlynál találjuk, *A magyarság néprajza* bevezetőjében írja 1933-ban: „A néprajz szinte magától oszlik két félre: anyagi és szellemi műveltségre, azaz tárgyi hagyatéokra és szellemi hagyományra: akárcsak az ember testre és lélekre.” Ugyanott megjegyzi, hogy „... az ősi tárgyi hagyatékot és szellemi hagyományt nemcsak a természeti népek őrzik, hanem a legműveltebb nemzetek alsó rétegei is. (...) Az ősi örökséget rendszerint a hagyományos ősi foglalkozásokat folytató társadalmi rétegek őrzik...⁷ Az „ősi örökség”, az „ősi tárgyi hagyaték” fogalmán elődeink nem az ezer vagy kétezzer éves tárgyakat, pl. az ún. Lehel kürtjét értették, hanem a formájában, funkciójában ősi, de folyton megújuló/megújított tárgykészletet értették. Nem a lezárt, a múzeumokban tárolt vagy a földből előkerült „tárgyi hagyaték”-ról beszéltek.

A hagyomány szó Viski és kortársai szóhasználatában gyakran a honfoglalás előtti időkből származó, saját törvényei szerint továbbélő, olykor módosuló, megújuló népi kultúra szinonímájaként tűnik fel. Erre vallanak Kodály először 1939-ben írt sorai: „Magyar kultúra: örök harc a hagyomány és a nyugati kultúra közt. (...) Egyik kezünket még a nogaj-tatár, a votják, cseremisiz fogja, másikat Bach és Palesztrina. Össze tudjuk-e fogni e távoli világokat?”⁸ A hagyomány tehát a *keleti hozadék*, amit még őriz ez a nép. Ezt a felfogást tükrözi Vargyas Lajos gyűjteményes kötetének címadása is: *Keleti hagyomány – nyugati kultúra*.⁹

Györffy István szintén ezt a kiterjesztett hagyomány fogalmat használta *A néphagyomány és nemzeti művelődés* címmel 1939-ben kiadott emlékiratában. Bevezető sorait a hagyomány és az örökség fogalmának szentelte: „Hagyományon általában az elődeinktől reánk maradt szellemi javakat értjük, míg a hagyaték vagy örökség a reánk szállott anyagi javakat jelöli.¹⁰ További fejtegetéseiből kiderül, hogy a hagyományt tekintette a meghatározó, a tágabb, már-már a

⁶ Bátky Zsigmond: Útmutató Néprajzi Múzeumok szervezésére. Bp. 1906. 4–5. old.

⁷ Viski Károly: Tájékoztató. In.: *A magyar néprajza*. é. n. (1933/1941). 13., 18. old.

⁸ Kodály Zoltán: *Magyarság a zenében*. In.: *Szekfű Gyula* (szerk.): *Mi a magyar?* 379–418. utánközlés: Gondolkodó magyarok. Magvető. Bp. 1984. 55. old.

⁹ Bp. 1987.

¹⁰ Györffy István: *A néphagyomány és nemzeti művelődés*. Bp. 1939. 7. old.

kultúrával egyenértékű fogalomnak. Az örökség fogalmához az „anyagi javak” értelmezés mellett a lezártág, a befejezettség, a mozdulatlanság képzeete társult, szemben a hagyomány körébe sorolt szellemi javak dinamizmusával, életkormányzó erejével.

Györffy így folytatja: „Vannak szóval ki nem fejezhető hagyományok, nem tárgyi örökségek, ezek a szokások, a népelet iratlan törvényei.” Szól a „lejegyzett hagyomány öröklődéséről, s említi az „élettelen hagyomány” fogalmát: „Az írásbeliség módot ad arra, hogy hagyományainkat ne csak szájról-szájra, hanem írás által is terjesszük. A lejegyzett hagyomány is átöröklődik az utánunk jövő nemzedékre, de ha az élők emlékezetében nem marad meg, akkor az élettelen hagyomány, melynek már nincs meg az a hatalmas, életkormányzó ereje, mint az élő hagyományoknak, vagy szokásoknak.”¹¹

Magyarázza a nemzet és a nép, a nemzeti és a néphagyomány mibenlétét is, majd leszögezi: „A néphagyomány tart meg bennünket magyarnak s a nemzetközi műveltség tesz bennünket európaivá.” Kultúrpolitikai emlékiratának központi gondolata, hogy a néphagyományt be kell emelni, szervesen be kell építeni a nemzeti művelődésbe, a magyar kultúrába, hogy magyarok maradjunk. Figyelmeztetése ma is időszerű: „Európa nem arra kíváncsi, hogy átvettünk-e mindent, amit az európai művelődés nyújthat, hanem arra, hogy a magunkból mivel gyarapítjuk az európai művelődést. Európa az egyéniséget keresi és értékeli bennünk, nem a tanulékonyt.” Több mint érdekes, hogy külföldi példái ma is érvényesek: „Japán alig száz év alatt európai műveltségű állam lett, anélkül, hogy nemzeti hagyományait feladta volna. A finnek pedig nemzeti egyéniségüket azzal domborították ki, hogy gazdag és értékes néphagyományaikat szervesen beépítették nemzeti műveltségükbe.”¹² Nem véletlen tehát, hogy a finnek és a japánok ma is vezető szerepet visznek az UNESCO örökségvédelmi programjaiban, különösen a szellemi örökség védelmében.

Györffy programját a magyar értelmiség túlnyomó része helyeselte. Nemcsak a konzervatív oldalon, hanem a baloldalon, a NÉKOSZ-ban, s a „népi demokrácia” későbbi kultúrpolitikusai körében is (Erdei, Darvas, Ortutay stb.). Miközben a hatalom a Néptudományi Intézetet felszámolta, ugyanakkor támogatta a frissen felállított Népművelési Intézetben Muharay Elemér vezetésével megszerveződő néptánc-mozgalmat, felállították az Állami Népi Együttest, s megannyi más népi együttest, s az 1950-es években hozták létre a Népi Iparművészeti Tanácsot, s díjak alapításával is felkarolták a népművészet egyéniségeit, alkotóit, köztük a népi mesterségek, a kézműves és a háziipari hagyományok folytatóit. (Mintha Györffy programját kívánták volna a gyakorlatba átültetni.) Valójában a szovjet mintát követték, mint a népi demokráciák mindegyike. A szocialista színpadi mozgalom sokban folytatta a Gyöngyösbokréta hagyományait, s megteremtette fiatalok bevonásának, betanításának szervezeti kereteit. Szerzte az országban sok-sok kézműves műhely kezdett ismét termelni, hiszen a népművészeti boltok hálózata megoldotta az értékesítést, s a népművészek megszabadultak a fásztó piacozás terheitől. A háziipari szövetkezetek (hevesi, kalocsai, beregi, mezőkövesdi stb.) sok-sok falusi nőnek nyújtottak szerény kereseti lehetőséget, s a néprajzkutatók némelyikét is inspirálták a szövö- és hímzőtechnikák gyakorlati célú rögzítésére, írásban, rajzban történő megőrkítésére. A néptánc- és népzene-mozgalom gyakorlati igényei indokolták azt a páratlan méretű, s egyben tudományosan is megalapozott terepmunkát, amit a Kodály által alapított akadémiai Népzene Kutató Csoport és a Népművelési Intézet munkatársai végeztek. Az 1970-es években újabb lökést adott zene- és táncfolklór kutatásának az erdélyi gyűjtőmunka, s a táncház-mozgalom kibontakozása.

Az említett eredményekben Kodály és köre mellett szerepe volt a kultúrpolitikus Ortutay-nak is, aki időnként kísérletet tett a *hagyomány*, s különösen a *szájhagyományozó műveltség* elméleti igényű megközelítésére. „*Hagyomány, változás – népi kultúra*” címmel 1971-ben közzölt előadásában a hagyomány dinamikáját, megújulási folyamatát emelte ki, s mintegy szembeállította az örökség statikus felfogásával, múltba zárttságával: „Egy időben úgy tűnt, mintha a néprajz inkább csak a hagyományos jelenségekre, a tradíció folytonosságára figyelne, csak a minél messzibbről megőrzött hagyomány értelmezését tartaná feladatának. Mintha abban a kifejezésben, hogy a néprajz a »recens archaikum« csak az archaikum érdekelné kutatóinkat.

¹¹ Ugyanott.

¹² Györffy i. m. 1939. 10. old.

Valóban sok jelenkori definíció elsősorban, sokszor csak egyedül a »social heredity« fogalmát emeli ki, a történelmi hagyományt, a múlt örökségét.¹³

Ortutay a régi és az új elemek történelmi egymásmellettségét, a régi és az új elemek összekapcsolódását, organikus egységét vallotta. „Kapcsolódási törvény”-t és „történelmi egymásbaépülést” emlegetett, ami lehetővé tette olykor évezredes hagyományok, formák és tartalmak fennmaradását, átépülését, betagozódását az új formák közé. Felfogásában a *hagyomány*, miként a természet és a társadalom története, végeláthatatlan folyamat, s a hangsúly nála e folyamat dinamikájára, organikus egységére helyeződik, miközben nemcsak a kontinuitást, de a diszkontinuitás tényeit is elismeri. Hozzátehetjük, hogy hasonló szemléletet kíván a nyelv, sőt a zenei- és táncnyelv történetének vizsgálata is. A szókinszben különböző történelmi korok rétegei különíthetők el, de a nyelv rendszere, hangzói és grammatikai törvényszerűségei állandóbbak. Mindezek képessé teszik a nyelvet az új elemek befogadására, a megújulásra anélkül, hogy jellege, önazonossága alapvetően megváltozna. Eppen ezért megengedőbben és több tisztelettel kell értékelnünk azt, hogy a tudós elődök kitüntetett figyelmet szenteltek az „ősi örökség”, a „színhagyomány”, a „keleti hozadék” problematikájának.

A tradíció fogalmával az utóbbi két évtizedben is számos konferencián foglalkozott az európai néprajztudomány. Több tanulmányt szentelt e kérdésnek Hermann Bausinger tübingeni professzor is, az ún. jelenkutatás, az empirikus kultúrakutatás nagy tekintélye.¹⁴ Gunda Béla 1991-ben akadémiai székfoglalóját szentelte a „Hagyomány és európaiság” kérdéskörének. Bausinger tanításáról megállapította, hogy semmi újat nem mond, amikor a népi kultúra és az elitkultúra viszonyáról, ütközéséről beszél, s „tiszteletré méltóan félreérti a néprajzi kutatás és a népi kultúra lényegét.”¹⁵ Gunda kiemeli, hogy „nemcsak nyelvében él a nemzet, hanem a legtagabb értelemben vett történelmében, hagyományaiban, kulturális örökségében.” Hagyomány, örökség és kultúra viszonyáról azt mondja, hogy „A hagyomány a kultúrában manifesztálódik”, illetve „a hagyományban élők jól tudnak örökségükben tájékozódni. Ugyanakkor, amikor a tőle idegenek sík pusztáján is eltévednek, amit viselkedésükkel tanúsítanak.”¹⁶ Régi véleményét megismételve állítja: „A hagyományok ismerete meggyőzhet arról, hogy a kultúrát nem lehet anyagi és szellemi részre tagolni.” Nem az anyagé, hanem a gondolaté az elsőbbség a tárgyi, anyagi műveltségben is. Gunda hagyomány-fogalmában az ismeretek átörökítésének és a tanulás folyamatának, a beleszületés tényének, a belenevelődés iskolán kívüli formáinak van meghatározó szerepe. A hagyomány tömör hazai definíciója szerint „nemzedékről nemzedékre átadott és felhalmozott ismeret, tapasztalat, emlékezet.”¹⁷

Társadalmi viszonyrendszerbe helyezve nem csupán a nemzedékek egymásutánja, de a közösségek jellege és mérete is fontos lehet. Családi, nemzeti, törzsi, nemzeti hagyományok mellett térségi, felekezeti, foglalkozási csoport, társadalmi osztály, réteg jellegű (pl. kasztok) és egyéb hagyományok rendszereit is megkülönböztethetjük. Léteznek lokális, regionális hagyományok, s a technikai ismeretek átörökítése céhekhez, szakmákhoz kötődött. Léteznek intézményekhez, iskolákhoz, személyekhez kötődő hagyományok, s igény mutatkozik „hagyományteremtésre”, „kitalált hagyományokra” is. Mindezt azon tévhit ellenében vonom, miszerint a néprajz legfőbb célja a nemzeti, illetve az etnikus jellegű hagyományok vizsgálata.

Összefoglalva az elmondottakat megállapíthatjuk, hogy a hazai néprajz kutatás – noha régóta ismeri, használja a *kultúrva*gon, a *hagyaték* és az *örökség* kifejezést – egészen a legutóbbi időkig szívesebben élt a *hagyomány* fogalmával. Ez utóbbinak több értelmezése ismeretes („kultúra”, „szellemi javak”, „folklorműveltség”), mai kifejezéssel élve „*egyfajta szellemi tőke*”, illetve annak alkotó része.

Az örökség-fogalom térhódítása 1972 óta

Az UNESCO honlapján megtalálható a Világ Kulturális és Természeti Örökségének védelméről 1972-ben elfogadott konvenció szövege. Ezt az ENSz Oktatási, Tudományos és Kulturális Szervezete (az UNESCO) 17. ülészakán, a párizsi konferencián fogadták el. A 38 cikkely-

¹³ Ortutay Gyula: A nép művészete. Bp. 1981. 324. old..

¹⁴ Bausinger, Hermann: Traditionelle Welten. Zeitschrift für Volkskunde. 1985. 81. old.

¹⁵ Gunda Béla: Hagyomány és európaiság. Akadémiai székfoglaló (1991. január 8.) Bp. 1994. 59. old..

¹⁶ Gunda i. m 1994. 7–8., 37. old.

¹⁷ Halász Péter: Szükségünk van-e a hagyományra a harmadik évezredben? Honismeret 2000. 6. 57.

ből álló egyezmény részletezi a kulturális és természeti örökség fogalmát. Első artikulusa szerint a történeti emlékek, az építészet, szobrászat, festészet, a régészeti emlékek, írások, a történelem, a művészet, a tudomány egyetemes értékei tartoznak a fogalomba. További csoportba sorolja az épületegyütteseket, a magányosan álló vagy összeépített építményeket, a tájképi, településképi szempontból univerzális értékei a történelemnek, a művészetnek, a tudomány-nak.

A 3. csoportba sorolja az emberi munka, a természet és az ember kapcsolatát, a régészeti le-
lőhelyeket őrző helyeket, ha egyetemes értéket képviselnek történeti, esztétikai, etnológiai vagy antropológiai szempontból." A további fejezetek a kulturális és természeti örökség nemzeti és nemzetközi védelmét, a kormányközi bizottságok feladatait, lehetőségeit, a kulturális és a természeti örökség védelmére létesített pénzalap, a „World Heritage Fund” célját, működés módját, illetve a nemzetközi közreműködés kondícióit, intézsmódjait írják le. Végül a képzési és információs programok, illetve a jelentések kívánalmait, szükségleteit rögzítették.

Az UNESCO-nak köszönhetően a világörökség listája megnyílt, s mostanáig közel 600 kulturális és természeti kincs került fel rá, mint az emberiség öröksége.¹⁸ Az ún. nemzeti örökség bemutatásának egyik jellemző példája Rowse, A.I.: *Heritage of Britain* először 1977-ben megjelent kötete. Kiadója a *Treasure Press* jól kalkulált és missziót teljesített a tömör szöveget és 170 színes fotót felölelő könyv kiadásával. Hat fejezetének címe tükrözi tartalmát: 1. Prehistory and early influences; 2. Capitals and regional centres; 3. City and country landmarks; 4. Defences and dwellings; 5. Seats of prayers and learning; 6. Tehnology and the arts. A látogatható, fotózható emlékek közül válogatott a szerző. Dicséretére legyen mondva, hogy ipari kényeményeket, bányász lakótelepeket, szövőgépet és alkatrészeket is besorolt a brit örökség tárházába. Hasonló kötetet Magyarországról és a magyar örökségről nem ismerek. (Tudok *Magyar Örökség* díjról és ismerem a *Hungarian Heritage* címmel megjelenő bulletint, az Európai Folklor Intézet kiadványát.) A brit etnológia szintén profitált az örökség iránti figyelem megújulásából, különösen a skót, a walesi és az észak-írországi peremeken. Új intézetek létesültek, folyóiratok, könyvsorozatok indultak. Pl. az oral history, köznépi memoárok, life history-k, naplók kiadását végző Flash-back sorozat.)

Kicsivel később Franciaországban hódítani kezdett a *patrimoine ethnologique* (kb. néprajzi örökség, hagyaték) fogalma. Francia barátaink a *heritage* szót meghagyták az elit kultúra, a műemlékvédelem kifejezésének. Ott az 1980-as év látszik határkönek, amikor a francia Kulturális és Kommunikációs Minisztérium az esztendő az „örökség éve”-nek nyilvánította, a *Musée National des Arts et Tradition Populaires*, azaz a hazai néphagyományok és népművészet múzeuma nagyszabású kiállítást rendezett: A francia néprajzi örökség felfedezése és megőrzése címmel.¹⁹ Tudni kell, hogy Párizsban a *Musée de l'Homme*, az emberiség, a világ népeinek néprajzi múzeuma létesült előbb, s a hazai néphagyományok módszeres kutatása erősen megkészt.

A néprajzi értékek befogadása a francia örökség körébe még az 1980-as években sem ment vita nélkül. André Chastel, neves művészettörténész 1986-ban a *patrimoine* fogalmát taglalván megjegyezte, hogy a néprajzi tárgyak csupán „figyelemre méltó kulturális javak, de nem patrimonialis értékek, legfeljebb metaforikus értelemben tekinthetők annak.”²⁰ A neves néprajzkutatók, így Jean Cuisinier, Martine Segalen és a folkloristák természetesen arra törekedtek, hogy módosítsák a francia kultúráról korábban kialakult értékrendet, hierarchiát, s jobban pozicionálják a köznépi kultúra értékeit.

A néprajzi örökség tartalmát Isac Chiva 1979-ben az identitásra tekintettel határozta meg: „Egy ország néprajzi öröksége felöleli az anyagi lét és az országot alkotó csoportok társadalmi szerveződésének sajátos módjait, e csoportok tudását, a világról alkotott képzeiteit, valamint általános értelemben mindazon tényezőket, amelyek az egyes társadalmi csoportok azonososságát megalapozzák és amelyek megkülönböztetik őket másoktól.”²¹ Ebből a leíró definícióból hiányzik a folklorműveltség, illetve beolvad a „tudás”, meg a „mindazon tényezők”

¹⁸ Egy 2002. évi UNESCO jelentés szerint 125 országban 730 helyszín van már a listán. Guidelines for the Establishment of Living Human Treasures Systems. Seoul. 2002. 6. old.

¹⁹ *Fejős* 2003. 183. old.

²⁰ Idézi *Fejős* 2003. 183. old.

²¹ Idézi *Fejős*. 2003. 185. old.

kritériumába. A francia néprajzi örökség felfogásának kérdéseit Fejős Zoltán még tovább boncolgatja. Ajánlom könyvét minden érdeklődőnek.

A nemzeti örökségeknél fontosabbnak tűnik számunkra az *orális és az immateriális javak* védelmének kérdése. Az UNESCO 1972. évi konvenciója – mint előbb már láttuk – csupán az etnológia és az antropológia érintettségét említette, de nem vette fel védenecsei közé az angolul „*intangible heritage*”-nek, a nem megfoghatóknak, hanem eszmei vagyonnak, szellemi kincsnek, örökségnek tekinthető néphagyományt. Már az 1970-es években erősödött a nemzetközi felismerés, hogy a kulturális azonosságtudat vitális faktoráról, az alkotóképeség előmozdítójáról, a kulturális sokszínűség értékéről van szó. Napjaink globalizációs folyamatával a kulturális örökség igen sok formáját veszélyezteti az eltűnés, a kulturális szabványosítás, fegyveres konfliktusok, a turizmus, az iparosítás, a vidék exodusa (pl. falurombolás), migrációk és a természeti környezet leromlása.

1993. június 16–17-én egy fontos fórum, az UNESCO programját vitatta meg a párizsi székházban. Ezen japán és dél-korai vezérlettel javaslatot dolgoztak ki a folklórműveltség (intangible cultural heritage) védelmére, ápolására, revitalizációját szolgáló változtatásokra. Az UNESCO Végreható Bizottsága még abban az évben elfogadta a *Living Human Treasures* (Élő Emberi Kincsek), azaz a *folkloort* ismerő, éltető előadók felkarolására, védelmére vonatkozó javaslatot. Ennek köszönhetően alakult ki az új szekció titkársága, élén a japán főbiztossal, Aikawa asszonnyal. Ez a titkárság készítette elő a következő lépéseket a folklórhagyomány „egyenjogúsításának” útján. Az UNESCO 1997. novemberében megtartott 29. üléséhez kapcsolódó konferencia (szellemi) javak eltűnésének megakadályozására, elfogadta a 23. határozatot, amely rögzítette a szükséges distinkciót, a kulturális örökség szektorai között.

2001 márciusában egy szakértői csoport Torinóban kidolgozta az *orális és az intangible heritage* új definícióját, amit az UNESCO 2001. őszén tartott 31. közgyűlése elfogadott. A japán kormány támogatásával még abban az évben megjelent az erről szóló nyilatkozat és tájékoztató füzet a pályázati iratok benyújtásának módjáról, feltételeiről, elbírálásának menetéről, s az egész folyamat határidőkkel tagolt etapjairól. Ezzel az UNESCO a szájhagyományozó műveltség, a népzene, néptánc hagyományozásán, megőrzésén fáradozó egyének (előadók, kuttatók), csoportok, intézmények (pl. fesztiválok) támogatását is felvállalta.

Voltaképpen e törekvés jegyében jött létre UNESCO támogatással az *Európai Folklór Központ* (ma *Intézet*) Budapesten 1994-95-ben. Első éveiben nemzetközi folklórfesztiválok rendezésére is vállalkozott. A Magyar Művelődési Intézetből és az Állami Népi Együttesből létrehozott *Hagyományok Háza* későbbi alakulat, leendő székháza épül már az új Nemzeti Színház szomszédságában. Ez a szervezet vállalta magára a néptánc és népzene 3. *Világfesztiváljának* megrendezését 2004. augusztusában Budapesten, Pécsen (s további 13 helyszínen). A fesztivál rendezői 85 országból mintegy 2500 néptáncos (zenész, énekes) résztvevőt várnak.

Az első világfesztivált 1996-ban Hollandia, a következő 2000-ben Japán rendezte meg. Mindebből úgy tűnik, hogy az örökségvédelemben betagozódó hagyománymentés és ápolás, bárhol nevezék is, Magyarországon jó mederben halad tovább.

Paládi-Kovács Attila

Ifj. Erdei Lajos derecskei szűrszabó,
a Népművészet Mestere alkotása

Kisebbség és kultúra

Székely András Bertalan művelődésszociológussal,
a Magyar Kultúra Lovagjával beszélget Frigyesy Ágnes

Január 22-én, a Magyar Kultúra Napján osztották ki a „Magyar Kultúra Lovagja” címet. E nemes kitüntetést azoknak adományozzák, akik hosszú idő óta szolgálják a magyar kultúrát. 2003-ig kilenc ország 128 személyisége vehette át az elismerést.

A „Falvak Kultúrájáért Alapítvány” a Muravidéki Baráti Kör Kulturális Egyesület ajánlására ítélte oda a díjat Székely András Bertalan kisebbségkutatónak, művelődésszociológusnak, aki évtizedek óta a Kárpát-medence etnikai viszonyaival foglalkozik, elméletben és gyakorlatban. Vele beszélgettünk a díjátadás alkalmából.

Székely András Bertalan: Az alapító a Falvak Kultúrájáért Alapítvány nevű civil szervezet, mely a 90-es években jött létre. Olyan hazai és határon túli személyiségeket tüntetnek ki ezzel a címmel, akik évtizedek óta tevékenykednek az egyetemes magyarságért, a vidéken élők kultúrájáért és megmaradásáért. Az előterjesztők – az alapszabály szerint –, társadalmi szervezetek, alapítványok, egyesületek. Engem a Muravidéki Baráti Kör ajánlott, hisz több mint két évtizede foglalkozom a szlovéniai magyarokkal és a magyarországi szlovénekkal.

Frigyesy Ágnes: A „Falvak Kultúrájáért Alapítvány” mögött áll-e a Lovagrend? Hisz a „Magyar Kultúra Lovagja” kitüntetést kapta.

Székely András Bertalan: Az alapítvány minden évben háromféle kitüntetést adományoz a Magyar Kultúra Napján. Az egyik: a „Magyar Kultúra Apródja”, ezt az elismerést fiatalok kapják, akik koruknál fogva általában rövidebb, ám figyelemre méltó teljesítményt mutatnak fel. A „Magyar Kultúra Lovagja” a következő díj, s végül a „Kultúra Lovagja” címet külföldi civil és katonai személyiségeknek ítélik oda, akik jó kapcsolatokat ápolnak a magyarsággal, s erőfeszítéseket tesznek az együttműködésért. A három elismerést egyszerre osztják ki, s az utolsó egy-két évben a lovagokból megalakult a Rend is. Hírek szerint a tavalyi nagyvázsonyi után az idén Túrkevéen tartják a második lovagi találkozót.

Frigyesy Ágnes: Aki megkapja a „Magyar Kultúra Lovagja” címet, automatikusan tagja lesz-e a Lovagrendnek?

Székely András Bertalan: Nem, ezt külön kell kérni. Szándékom szerint magam is kérem majd a Lovagrendbe való felvételemet, mert mindazon célkitűzések, melyeket a Lovagrend alapszabálya szem előtt tart, számomra vállalható, azonosulni tudok velük. Nem a múltba révedező, hanem a szűkebb-tágabb közösségért a cselekvést a jelenben vállaló emberek tagjai a Rendnek.

Frigyesy Ágnes: A kitüntetésre szóló előterjesztésben utaltak a családi indíttatására, miszerint ön már ifjú korában érzékenyen reagált a határon túli magyarok problémáira. Hová kanyarodnak vissza családi gyökerei?

Székely András Bertalan: Nem egyedi eset a miénk. A huszadik századi magyar történelem folyománya, hogy számos családban találkozhatunk hasonló esetekkel. Elszakított területről származik édesanyám és édesapám családja is. A „Székely” név valóságos erdélyi kötődést jelez. Az „Székely” ágról református dédnagyanyám: Kokas Borbála és unitárius dédnagyapám: Székely Márton, Tordáról költözött Kolozsvárra. Nagyapám pedig Trianon után lépte át a 93 ezer négyzetkilométerre zsugorodott, maradék ország határát, merthogy számára nem volt vállalható mindaz, amit az új hatalom elébe állított. Édesanyám nevelőapja: Anika Emil újvidéki születésű katolikus ember, akinek az anyaországba érkezése hasonló időben és okokból történt, tehát a délvidéki gyökerek is adottak. Ezek mindmáig élő kapcsolatokat jelentenek. S hogy még színesebb legyen a kép: anyai nagyanyám: Kálmán Mária Magdolna, a Monarchia nyugati szegletében Bad Ischlben látta meg a napvilágot...

Frigyesy Ágnes: Ön már itt született Budapesten?

Székely András Bertalan: Sőt, már édesapám és édesanyám is. Harmadgenerációs anyaországinak mondhatom magam, de eszmélkedésem, cseperedésem óta figyelek a határon túl történt eseményekre, s ápolom a rokoni és baráti szálakat.

Frigyesy Ágnes: Emlékszik-e, mikor figyelt fel rá, hogy élnek magyarok a határ túloldalán?

Székely András Bertalan: Az egyik a családi legendárium. Szüleimtől, rokonaimtól sok mindent hallottam már kicsi koromban, melyek az erdélyi és délvidéki testvéreink nehézségeire vonatkoztak. Abba a szerencsés helyzetben kerültem, hogy a népi kultúra búvőkörébe kerültem már középiskolás koromban. Akkor indulhattak a hátizsákos fiatalok Erdély és Felvidék felé művelődési táborkba, és önkéntes néprajzi gyűjtőként, az illyési „haza a magasban” értelemben vett hon ismeretét fontosnak tartó fiataloként, magam is közéjük tartozhattam. Már az érettségi előtt komolyan érdeklődtem az egész térség kisebbségi viszonyai iránt, és tudatosan készülődtem a későbbi életpályám felé. A népzenei és táncház mozgalomba való bekapcsolódásom is jó iránytűt jelentett, mely középiskolás, és egyetemista koromban bontogatta szárnyait. Szinte ott nőttem fel Halmos Béláék, Sebő Ferencék „lábainál”. Ez konkrétan értendő. Amikor az első táncházakat szervezték a Kassák-klubban meg a Műgyetem „R” klubjában, sokszor a dobogón, a muzikusok lábai mellett ülve tanultuk a népdalokat, a „táncbéli tánc-szókat”, valós anyanyelvként szívhattam magamba a zenei és folklór „anyanyelvet”.

Frigyesy Ágnes: Az Ön nevéhez kötődik a legendás hírű Közép-Kelet-európai Klub létrehozása az R-klubban, mely az akkori hatalom szemében nem aratott osztatlan sikert, a fiatalok körében annál inkább.

Székely András Bertalan: Kapcsolódva az előző kérdéshez, hadd említsem meg, hogy középiskolás és egyetemi éveim alatt elvégeztem a József Attila Szabadegyetem néprajz tagozatát. Bár később nem jelentkeztem az egyetem néprajz szakára, mind a szellemi, mind a tárgyi néprajz témakörében megszerezhettem az alapismereteket. Egyetemista koromban évekig énekeltem a Tamási Áron Székely Népdalkörben. A zenei anyanyelvet – az említett táncház-mozgalmon túl, több száz népdalon keresztül mélyítettem el. Kórusvezetőink: Vargha Anikó Háromszékből áttelepült zenetanárnő és Halkovics János rádiós szerkesztő hozzáfűzött magyarázatai az erdélyi, moldvai, zoboralji, és a tágabban vett, egyetemes népi kultúrához kötötték a hallottakat. A felvidéki művelődési táborkban, évről-évre nyaranta Őrsújfalun és másutt, módomb nyílt találkozni azokkal az élő szlovákiai magyar írókkal, költőkkel, művelődési szakemberekkel, történészekkel, akik már abban az időben tevékenykedtek közösségükért. Így formálódott határokon átnyúló, szemléletem. Ám szülői indíttatásra mérnök lettem...

Frigyesy Ágnes: Nem hiszem, hogy jól választott...

Székely András Bertalan: „Cigányélet” a földmérés. Ám úgy gondoltam, hogy aki járja az országot, találkozik a falvak népével, a tárgyi kultúrával, a dalokkal, mesékkel, és szokásokkal,

vagyis gyűjtheti is őket. A mérnöki oklevéllel a zsebemben, fél év után jelentkeztem a bölcsészkarra, szociológia szakra. S miután munkahelyem, a Budapesti Földmérési és Geodéziai Vállalat nem támogatta a továbbtanulásomat, néhány hónapnyi mérnöki munka (e rövid életszakaszom kéznyomát őrzik pl. a Margit-híd két oldalán épített aluljárók) után visszamentem a Műegyetemre, ahol az egyetem „kultúrházának”, az R-klubnak vezetésére kaptam megbízást. Ez a klub a Budapesti Műszaki Egyetem „R” nevű épületében működött, művelődési központként. Tehát – a nem diszkó jellegű és nem a könnyű műfajba tartozó –, számtalan szakkör és rendezvény gazdája lettem. A leckekönyvbe fölvehető humán tárgyak szervezése mellett, a legkülönbözőbb szakterületeken dolgozó, magyar és nem magyar magyarországi, és határon túli vendégeink – ezen úgy az előadók, mint a közönség is értendő -, bevonásával működtettem önképző és vitaköröket. Persze, mint ismeretes, a hetvenes évek végén, a nyolcvanas évek elején a hatalom nem támogatta, legfeljebb megtűrte ezeket a vitaesteket. Három-négy év múlva feltöltötták a valóban határainkon túl is ismert, a kisebbségi konfliktusok okainak feltárására vállalkozó Közép-Kelet-európai Klubomat: a KKK-t. Nem mintha a rendszert megdönthették volna, csak úgynevezett kényes és a hatalomnak nem tetsző kérdéseket feszegettünk.

Frigyessy Ágnes: Pályája mégis kibontakozhatott: sokféle és sokrétű tudományos munkája igazolja ezt. Foglalkozott például Pével Ágoston néprajzkutató, könyvtáros, múzeumigazgató munkásságával, Varga Sándor életútját nagy interjúban dolgozta fel. De említhetem Venczel József falukutató példáját, akinek hagyatékát rendezte, átmentette az Országos Széchényi Könyvtárba. Tudományos munkásságából melyik az önnek legkedvesebb?

Székely András Bertalan: Szerencsésnek nevezhető a nyolcvanas évtized, amikor kialakultak a hazai kisebbségkutatás keretei. Az évtizedekig szőnyeg alá söpört kérdések tudományos vizsgálata a megtört kategóriába, majd a legitim intézményrendszerek közé került. 1983 táján megalakult a Gorkij Könyvtár, a mai Országos Idegennyelvű Könyvtár nemzetiségi kutató csoportja, ahol azóta tragikus hirtelenséggel elhunyt barátom, Joó Rudolf megtisztelt azzal, hogy munkatársául választott. Én voltam a második főállású kisebbségkutató, aki ezt a munkát végezhettem Magyarországon. Jeles szakembereket vonhattunk be külsősként, másodállásban, mint például Niederhauser Emil, Tilkovszky Loránt és Arday Lajos történészeket vagy Kővágó Lászlót, aki a hazai és európai kisebbségi jog és politológia elismert képviselője volt. Ebben a minőségemben részese lehettem annak a magyar-szlovén kisebbségkutatásnak, amely 1984-ben zajlott a határ két oldalán.

Egy-egy falu, részletes, terepmunkával egybekötött kisebbségkutatását végeztük, a muravidéki Dobronokon, illetve a magyarországi, rábavidéki Felsőszölnökön, jómagam az oktatás, művelődés és tömegkommunikáció tanulmányozójaként. E munka folytatását jelentette, hogy feldolgoztam a hazai szlovénység legnagyobb alakja, Pével Ágoston életútját, aki a két háború közötti Szombathely legnagyobb kultúrebere volt. Középkorai magyartanárként olyan tanítványokat bocsátott szárnyára, mint Weöres Sándor vagy Gazdag Erzsébet. A könyvtár- és múzeumigazgató, néprajzkutató, műfordító élete végén a szegedi egyetem szlavisztika professzora lett. El is hagyhatta volna az országot Jugoszlávia megalakulásával, ennek ellenére maradt, mert legalább annyira jó magyarnak, mint jó szlovénnek érezte magát. Egy nem éppen ideális korban építette a „hidakat”.

Varga Sándor a határ túloldalán a szlovéniai magyarság mindmáig legnagyobb politikusa volt, aki a pártállami körülmények között is tisztességgel, becsülettel szolgálta népét. Azokon a posztokon, ahol lehetett: országgyűlési képviselőként, az ottani népfrontnak megfelelő szervezet regionális vezetőjeként, lapszerkesztőként, helytörténetirőként, honismereti munkásként tette, amit kellett.

Venczel József nagyon fontos személyiség a Kárpát-medencei kisebbségügyben. Márton Áron püspök jobb keze volt Erdélyben a két háború között. Kiváló társadalomkutató, szociológus, lapszerkesztő és kisebbségpolitikus, akit a párizsi békeszerződésre készített etnográfiai, illetve népességi, nemzetiségi viszonyokat bemutató térképe miatt koholt vádak alapján bebörtönöztek. Az egyik legjelentősebb stratégiája, tudós kisebbségi vezetője a huszadik századi erdélyi magyar történelemnek.

Mindhárman olyan kiemelkedő jelentőségű, morálisan is feddhetetlen, Kárpát-medencei kisebbségi személyiségek, akik életútjának kutatásával és felmutatásával a mai kisebbségi ön-

azonosság-örzés tennivalóhoz is példaként kívántam hozzájárulni. Számos cikk, tanulmány mellett Pável Ágostonról és Varga Sándorral egy-egy interjúkötetet, Venczel József írásából pedig három könyvet – közöttük a csiksomlyói passió egy változatát, amelyet az egri Gárdonyi Géza Színház művészei, Szíki Károly rendezésében színre is vittek –, sikerült közzétennem itthon és határon túl.

Frigyesy Ágnes: Jelenleg kinek a munkásságával foglalkozik?

Székely András Bertalan: Munkahelyemen, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának Nemzetiségi Osztályán a köztisztviselői, hivatalnoki munka kemény koncentrációt igényel. Ma már – a kisebbségpolitikai rendszerváltás pillanata óta – főállásban nem lehetek kutató, de éjjeleimből, hétvégéimből elcsúszva, mindmáig mégis annak érezhetem magam. Most egy tanulmánykötetet rendezek saját alá, amit épp a lovagi címre előterjesztő civil szervezet, a Muravidéki Baráti Kör jelentet meg „Kisebbség és kultúra” címmel. Két évtized írásából állítottam össze tematikus válogatást.

Frigyesy Ágnes: Tanulmányok, recenziók, interjúk, olvashatók benne.

Székely András Bertalan: Valóban, több műfajú lesz a kötet. Szerepelnek benne nagyobb lélegzetű tanulmányok a határon túli és hazai kisebbségekről. Beválogattam továbbá kisebbségi portrékat, az említett személyiségeken kívül például a Mocsáry Lajos Alapítvány Mocsárdi-díjának kitüntetései alkalmából elmondott laudációimat, amelyek kisebbségi orvosok, tanárok, egyházi személyiségek érdemeit taglalják. A következő egység reflexiókat, gondolatokat tartalmaz, amelyeket egy-egy konkrét kisebbségi közügy kapcsán vetettem papírra, végül pedig olvashatók az interjúk, melyeket részben magam készítettem jeles határon túli személyiségekkel, részben engem kérdeztek az említett kisebbségpolitikai rendszerváltásról. Hiszen 1989 óta – vallván, hogy a tudomány nem önmagáért van –, gyakorlati kisebbségpolitikai ügyekkel foglalkozom.

Frigyesy Ágnes: A falu szeretetét tükrözi-e, hogy budapesti otthonát vidékire váltotta és Isaszegre költözött?

Székely András Bertalan: Ez az elmúlt év fejleménye. Családi oka is volt e lépésnek, de emellett meggyőződésem: a főváros egyre kevésbé élhető. A környezeti ártalmak, az „állam az államban” mentalitás meglátszik az itt élő emberek fizikai és lelkiállapotán meg a vidéken élők-höz való viszonyán. A jó levegőjű dombvidék és egy belső, budapesti kerület légszennyeződéseit összehasonlítva sem kétséges, miért jobb ott.

Frigyesy Ágnes: A rendszerváltás hajnalán Pozsgay Imre államminiszter mellé került, ahol a Nemzetiségi Titkárság tagjaként szervezhette a Nemzetiségi Kollégium munkáját. Hogyan került Pozsgay mellé?

Székely András Bertalan: A honismereti mozgalomban jól cseng Pozsgay Imre neve, hisz az általa vezetett Népfront tette lehetővé, hogy – az adott politikai körülmények között –, a párton kívüli tisztességes emberek, tisztességes ügyekben mozoghassanak. Ilyen volt pl. az olvasómozgalom, vagy a honismereti mozgalom. Én már ekkor az említett Gorkij Könyvtár után a Magyarországtudató Intézetben dolgoztam: kisebbségkutatással foglalkoztam. Informálisan megkerestek az 1989-ben felállított államminiszteri titkárságról, Pozsgay Imre környezetéből: nem volna-e kedvem a gyakorlatban hazai, illetve határon túli kisebbségekkel foglalkozni. Néhány nap gondolkodási idő után igent mondtam, mert nagy kihívásnak tartottam, – a korábban kutató Venczel József felfogása értelmében: a szolgálat lehetőségét –, a társadalomtudomány áttevését a gyakorlatba. Rendkívüli történelmi pillanatot éltünk át, mint később kiderült, a rendszerváltás évében. Egy személyben lehettem hónapokig a mostani Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal, illetve a Határon Túli Magyarok Hivatalának az elődje. A tavaszi odakerülésem után fél évvel alakult ki a nemzetiségi titkárság, melyet Tabajdi Csaba vezetett, illetve tanácsadó, javaslattevő testületként a Nemzetiségi Kollégium, ahol Antall Józseftől kezdve Pomogáts Béláig, jeles hazai és határon túli személyiségek voltak tagjai és alakítói a későbbi kisebbségpolitikának. Nem túlzás kisebbségpolitikai rendszerváltásnak nevezni ezt az időszakot – az Úr különös áldása, hogy magam is részese lehettem „gyalogmunkás-ként” e történelmi folyamatnak.

Frigyesy Ágnes: Miért nem maradt ott a Miniszterelnöki Hivatalnál?

Székely András Bertalan: Ott maradtam, hisz a Magyar Köztársaság kikiáltása, illetve az első szabad választások után – a Miniszterelnöki Hivatal felügyelete alatt –, megalakult az említett két új hivatal. Ezek közül Entz Géza, a Határon Túli Magyarok Hivatala kinevezett elnöke kért fel, hogy ott folytassam a munkát, mégpedig a délvidéki ügyek felelőseként.

1990-től 1996-ig a Bácska, Bánát, Drávaszög és a Muravidék, az egykori Jugoszlávia három – sőt Bosznia-Hercegovinával négy –, köztársaságában élő magyarjaival foglalkozhattam, megszervezve és egy ideig vezetve is a délvidéki fősztályt. A legkeményebb háborús esztendőkből sokszor „lőport kellett szagolnunk”, a frontvonal közelében járnunk, és tennünk, amit az adott körülmények között lehetett. Segély-célú utakat szerveztünk, segítséget nyújtottunk az ottani magyar önszerveződésben, nemzetközi fórumok elé vitettük az ott élő magyarok problémáit. 1996-tól ismét Pozsgay Imre mellett alakíthattam meg a Szent László Akadémia Kárpát-medencei régió tanszékét, amelyet vezetek mindmáig. Az Akadémia egyesületi formában működik Budapesten, felnőttoktatási intézményként, s bár egyetemek, főiskolák termeiben zajlottak előadás-sorozataink, eddig nem épülhetett be az oklevelet adó, akkreditált felsőoktatási intézmények sorába.

1998 végén kerültem vissza ismét az államigazgatásba. Kárpát-medencei szemléletemet és ismereteimet kamatoztathatom egy másik területen: a hazai nemzeti kisebbségek kulturális önazonosság-őrzése érdekében.

Frigyesy Ágnes: Hatodik éve dolgozik a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumában, ahol tizenkét magyarországi kisebbség ügyeit irányítja. Kérem, beszéljen erről a munkájáról!

Székely András Bertalan: A kisebbségi törvény tizenhárom nemzeti és etnikai kisebbségnek nyújt jogokat Magyarországon. Ezek közül a cigányság nem nemzeti, hanem etnikai kisebbség. Az ő ügyeikkel egy közülük kikerült kollégánk foglalkozik, én a többi nemzetiség ügyeit gondozom. Lélekszám szerint a legnagyobbak a németek, szlovákok, a horvátok és a románok. Majd csökkenő sorrendben eljutunk a ruszinokig és örményekig, akik 1000 körüli lélekszámban élnek közöttünk. Természetesen a statisztikák jóval kisebb lélekszámot mutatnak ki, mint amit a becslések jeleznek. Ez történelmi gyökerű görcsökre vezethető vissza. A németek a második világháború végi kitelepítések miatt, a szlovákok a nem mindig önkéntes lakosságcsere okán, az egykori délszláv nemzetiségek pedig a Tito-rendszer idején elszenvedett sérelmek miatt, nehezebben vallják be hovatartozásukat.

Frigyesy Ágnes: Ma is részt vesz a honismereti mozgalomban?

Székely András Bertalan: Igen, két évtizede folyamatosan. A honismereti mozgalom kisebbségi területén mindig határon túli és hazai ügyekkel foglalkoztam. Évekig működtettem a határon túli magyar honismereti munkabizottságot, még a Határon Túli Magyarok Hivatalban töltött időmben és segítségével. Sok éve tagja vagyok a Honismeret folyóirat szerkesztő bizottságának.

A budapesti Fasori Református Egyházközség égisze alatt, Kárpát-medencei Honismereti gyermektábort szerveztem, eddig négy alkalommal. Változó helyszínen, hét ország magyar gyermekeit érinti e csodálatos honismereti és hitéletbeli eredményeket is felmutató alkalom.

Frigyesy Ágnes: Eddig hol tartották a rendezvényeket?

Székely András Bertalan: A Fasori Egyháznak Tahitótfalun van konferencia telepe, ott tartottuk az első táborot. Ezt követte Szovátán, Erdélyben a második, majd Bácsfeketehegyen, a Délvidéken következett a harmadik, tavaly pedig Felvidéken, Élesmarton találkoztunk a fiatalokkal. Reményeink szerint Kárpátalján folytatódik a sorozat.

Frigyesy Ágnes: A „Magyar Kultúra Lovagja” címre ajánlott javaslattevők megállapították: Ön egyike azon kutató, köztisztviselő és közéleti személyiségeknek, akik a határon túli magyarság és a hazai kisebbségek kultúrájáért a legtöbbet tették az elmúlt évtizedekben. Milyen gondolat, „ars poetica” irányította eddigi életútját?

Székely András Bertalan: Kisebbségben élni még a legtámogatottabb környezetben sem könnyű, a közösség számbelisége, csonka társadalomszerkezete, és intézményrendszere miatt. A Kárpát-medencében nemigen van olyan kisebbség, amelyik ne lenne hátrányos helyzetű. Ép erkölcsi érzékű ember, ha aki észleli ezt a hátrányt, előbb-utóbb szolidaritást kell, hogy érezzen irántuk. Családi indíttatásom, és különböző életkorokban ért impulzusaim alapján alakult ki bennem: erre érdemes feltenni egy életet. Ha ez hittel párosul, olyan szolgálatként

foghatjuk fel, mely Istennek tetsző cselekedet. Remélem, nem volt hiábavaló az a sok munka és segítség, amit egyéneknek és közösségeknek nyújthattam. Engem soha nem az érdekelt, hogy az aktuális „felsőbbség”, hogyan ítéli meg munkámat, sokkal fontosabbnak tartottam, hogy a közvetlenül érintett emberek érezzék a gondoskodást és szeretetet, mellyel hozzájuk fordulok. A „Magyar Kultúra Lovagja” elismerést visszajelzésnek tartom. Tudják, számon tartják tevékenységemet, amelyben nem én vagyok fontos, hanem az Úgy.

Frigyesy Ágnes: Gyermekei követik-e önt?

Székelly András Bertalan: Négygyermekes családapa lévén azt a demográfiai fogyást, amit Fekete Gyula már két-három évtizede észlelt, a magam részéről „ellensúlyoztam”. Ne csak prédikáljunk a megmaradásról, tegyünk is érte! Legnagyobb fiam, Dániel végzős közgazdász. Réka lányom nyolcadikos az aszódi Petőfi Gimnáziumban, Balázs fiam a gödöllői Református Líceum hetedikes tanulója, Boróka lányom pedig az aszódi Csengey Gusztáv Általános Iskolában harmadik osztályos. Remélem, mindabból az erőfeszítésből, amit fontosnak érzek, átadhatok számukra valamit, de tudjuk, a mai környezet nem a leoptimalisabb arra, hogy a fiatalok a szülők nyomdokait kövessék. Elsődleges, hogy ők boldog, megelégedett emberek legyenek és a maguk érdeklődési területén belül megtalálják számításait. Réka és Balázs megízlelhette a honismereti táborok hangulatát. Azokon és az előttük is zajló, rokoni-baráti beszélgetések fültanújaként, akarva-akaratlan talán „beoltódtak” azzal a Kárpát-medencei gondolattal, mely véleményem szerint nem veszíti el létjogosultságát az európai csatlakozással sem.

Még egy alapelv, amit mindig szem előtt tartottam – munkámban és gyermekeim nevelésében is –, hogy nincs kétféle mérce. Tehát amit mi a határon túl élő magyarjaink számára fontosnak tartunk, és jogosan küzdünk emberi-közösségi jogaik megszerzéséért, illetve megtartásáért, ugyane téren nem lehetünk szűkmarkúak a hazai kisebbségeink vonatkozásában sem, természetesen a sajátosságok figyelembe vételével.

Frigyesy Ágnes

Nagy Imre vallomása szülőföldjéről¹

„Apámat is nagyon szerették, sokat emlegették, csak Jósának hívták, s engem, ha a környéken parasztokkal megismertettek, csak úgy mutattak be, hogy a „Jóska fia”. Somogyot, a tájat, népét, szokásait, beszédét nagyon szeretem. Somogyi származásomra, rokonságomra, fajtámra nagyon büszke lettem és az is maradok. A somogyi „rossebb” nekem is szavam járása volt (most már leszoktam róla). De minden, ami somogyi, nagyon a lelkemhez nőtt és ma is szívem mélyéig megragad és vonz. Valahányszor a Siónál átléptem a megyehatárt (akkor még ott volt a határ), csak akkor éreztem igazán otthon magamat, erdők, berkek, ligetek, dombok-völgyek, patakok, jól megmunkált termőföldek, nagy nyájak, csordák, falkák, – s a jellegzetes somogyi tájszólás, s mind ezen felül a nép, – ez az én hazám...” – Ezek a sorok Nagy Imrének, az 1958-ban kivégzett mártír miniszterelnöknek Viharos emberöltő című élettörténeti vázlatában olvashatók.

A romániai Snagovban, 1957-ben vetette papírra emlékezését, az ott töltött fél esztendő alatt. 72 ív papír, mindegyik hosszában gondosan megfelelően, s a jobb oldali hasábjában sorakoznak a kézzel frott egyenletes sorok. Kevés a javítás, és csak néhány, adat kiegészítő betoldás látható. Az utolsó ívben mondat közben szakad meg a szöveg. Amikor Budapestre szállították, akkor vehették el Nagy Imrétől, s 1989-ig a periratok között lapult összefűzve a szöveg, amelynek létéről senki sem tudott.

Nagy Imre személyes följegyzéseit, köztük ezt a kéziratot is a Legfőbb Ügyészség adta át 1989-ben Nagy Erzsébetnek, Nagy Imre lányának. Ennek néhány részletét aztán Rainer M. János történész, Nagy Imre életrajzírója közzétette a Holmi című folyóiratban (1993/10. 1376–1388.).

¹ Nagy Imre: Viharos emberöltő. Nagy Imre Alapítvány. Bp. 2002.

Már az írásmű címe alatti évmegjelölés szíven üti a kései olvasót: „1896–195...?” Nagy Imre tehát úgy ült le a papír elé, hogy tisztában volt azzal, hátralévő élete már nagyon szűkre szabott, behatárolt. A leírtak annak bizonyosságul szolgálnak: nem volt kétsége afelől, hogy nincs esélye a következő évtized megérésére.

A önéletrajzi vázlat nem politikai célból íródott. Nem próbál magyarázatot, „mentséget” keresni a maga számára azzal, hogy papírra veti emlékeit. Kerül minden aktuális politikai megjegyzést. Jól tudja, a halál árnyékában él, s ekkor mintegy a múlthoz fordul, s megpróbálja fölidézni mindazt, ami benne megmaradt családjá, rokonsága, szűkebb hazája, Somogy múltjából. Nincs semmi támpontja, sem levelek, sem följegyzések, senkit sem kérdezhet meg, hogy jól emlékszik-e bizonyos tényekre.

Elsősorban Somogy megyének a Nagyatádtól északra lévő részéről – ahol Ötvösön, Kónyiban, Belegen és Kutason laktak rokonai –, írta le a községnek mindennapi életéből azt, amit gyermekként láthatott. Anyai nagyapjánál, a csákányban lakó Szabó Józsefnél töltötte a nyári szünidő nagyobb részét. A pihenés mellett kivette a részét a mezei munkákból is („szerettem a paraszti életet”). „Öregapám háza régimódi parasztház volt, zsupp-tetővel, szabad tűzhellyel, vagyis füstös konyhával, első és hátsó szobával. Az első szobába csak ünnepen, búcsúkor (augusztus 15.) mehettünk be. Máskor a hátsó szobában voltunk, de ott is inkább aludni. Egyébként kint voltunk a pitvarban. Aludni sem fértünk el valamennyien a szobában, ki az istállóban, vagy a pajtában aludt. Én az istálló gőzös melege helyett, amit a jószág adott, inkább a jó illatú szénát választottam a pajtában.”

„Rokonok laktak a fehéregyházi pusztán is, cselédemberek. Az egyik nagynéném oda ment férjhez. Egyszer anyámmal mi gyerekek kocsira ültünk és Gyurkó bátyám elvitt bennünket hozzájuk. Az egész lakásuk egy szoba volt...”

Megismerkedett a jóléttel is: „A nyári szünidőből egy hetet, kettőt gyakran Kéri pusztán töltöttük, Karád és Kisbárapáti között. Itt volt a Tallián-féle birtok (...) Édesapám mostoha testvérének férje, Tóth volt az uradalmi gazda (...) s ő volt a gazdaság teljhatalmú vezetője, ő gazdálkodott. Ő lakta a kéri pusztai kastélyt (...) Az öreg Tóth szeretett nagy lábón élni, nagy háztartást vezetett, a házában vizet nem ittak, mi is bort ittunk, sok vendég járt, sohasem ültek egyedül az asztalnál. A szomszéd községből a tanítók, az orvosok, a jegyző, a gazdák, kereskedők, akikkel a gazdaság adásvételi ügyleteit bonyolította, vasutasok, postakezelők és ki tudja ki mindenki más járt náluk, nap mint nap (...).”

„A karácsonyi és húsvéti szünidőben egy-két napot édesapámmal a belegi rokonoknál, édesapám édestestvérénél, Vargáéknál szoktunk tölteni. Farsangban is el-ellátogattunk hozzájuk. A sok rokon és ismerős közül mindig akadt egy-két házasulandó, s ilyenkor lakodalmakban szoktunk lenni. A Varga sógor – így hívtuk –, jó módú középparaszt volt, szép jószággal, a kert végében kis szőlővel (...) A lányuk, az én unokatestvérem, a belegi vasúti bakterhez ment férjhez. Annak a lányá, a Mariska azonban már a belegi református tanítónak lett a felesége. Így emelkedett a család a paraszti sorból fölfelé, az értelmiség sorába, a városba (...) Varga sógor nagyon szeretett enni-inni, vendégeskedni. Több disznót vágtak. Egész nyáron át, csaknem az újig futotta a füstölt húsból. Az volt a kedvenc eledele. Én is szerettem, s ha ott voltunk náluk, naponként többször is szólított: Imre öcsém, gyere güzmölgdjünk egy kicsit-, azaz falatozzunk, amire én mindig kapható voltam, jó étvágyam lévén (...) A faluban kiterjedt rokonságunk volt. Érdekes nép lakja ezt a vidéket, s főképpen a református községeket, Beleget, Ötvöskönyit, Kutast stb. Sápadt, színtelen, barnás-sárgás bőrű emberek, mintha betegek lennének, holott makkegészségesek. Apám szülei, rokonsága is ebből a fajtából kerültek ki. Őrzse néném is ilyen volt. Öltözködésük is egyszerű volt, a színes ruhákat nem szerették. Az asszonyok a kékes fekete színt kedvelték, s nem cipőben, hanem csizmában jártak, vagy mezítláb. A gyász színe náluk a fehér (...) Nagyon szorgalmas, dolgos, csendes nép. Talán egyetlen pihenőjük a vasárnap délután, amikor a ház népe, apraja, nagyja kiül a ház kerítése előtti kispadra és ott csendesen elbeszélgetnek, elpipázgatnak (...) Hosszú évtizedek múltak el gyerekségem óta, de a rokoni kötelékek nem gyengültek. Nagyon boldogok voltak, hogy nem szakadtam el tőlük, nem tagadom meg a fajtámat. A legutóbbi években is boldogan ke-restek fel, ha teheték...”

Hasonló részletességgel ír a Kaposváron töltött gyermekkoráról, iskoláról. Íme egy részlet: „Később a Cigli-iskola mellé, a Markó féle házba mentünk lakni, ugyancsak a Főutcán. Nagy ház volt, sok lakóval, mind egyszobás lakásokkal. Nagy udvar, nagy kerttel, amely az akkor még beépítetlen mezőkre ment ki. Ez a kert és a mezőség, a gyümölcsfák, a kukorica, a búza-

ablák, a pajták, kazlak, – ez volt a mi tanyánk (...) A Baross utcai elemi iskolába jártam innen, a faiskola mellett kellett elmenni, amely régen temető volt. Az úton még tehéncordák jártak, s mi bizony féltünk közéjük keveredni (...), amikor iskolába mentünk, onnan jöttünk. Ezekben az időkben (1908) történt, hogy a szomszédos falu, Szentjakab csaknem teljesen leégett. Emlékszem rá, ott voltam, borzasztó látvány volt a sok megégett jóság, tehén, ló és az úszkós romhalmaz, a sok síró asszony és férfi.”

1904–1905-ben családjuk Pécssett lakott, a Kálvária utcában, majd a Petrezselyem utcában (ma Aradi vértanúk útja). A Széchenyi tér sarkán lévő belvárosi iskolába járt (ma az Egyetemi Könyvtár része). „A házunkat, ahol laktunk egy alacsony kőfal választotta el a várkerítőtől, a vár-templom és a püspöki rezidencia kertjétől, ahová át-átjártunk. Pécsset nagyon megszerettem. A város és környéke, a Mecsek, nagyon mély nyomokat hagyott bennem (...) Budapesten kívül Pécsset tartom (mellette még Sopront) a legszebb magyar városnak. Később is mindig örömmel és szívesen kerestem fel ezt a várost.”

Megtudjuk, hogyan lett gimnazista, miért hagyta abba, s lett lakatosinas. Rövid ideig a felvidéki Losoncon is inaszkodott, majd visszatért Kaposvárra. „Fő kedvtelésük a sport volt. A fizikai munka, a jó étvágy és a rendszeres táplálkozás, amely egyszerű, de bőséges volt, sok főzelékkel, babbal, lencsével, káposztával, amit szerettem és sok tésztával, – jó erőben tartott. Fejlett, erős izomzatú gyerek voltam. Talán ez az oka, hogy a legkedvesebb sportom a kötöttfogású (római) birkózás lett...”

Főleg anya unszolására felső kereskedelmi iskolába ment tovább tanulni, de kitört a világháború. 1915 májusában (az első év befejezése után) katona lett. Megjárta az olasz frontot (megsebesült), majd az orosz frontra került géppuskaként. Sebesülten ott került fogságba. Nagyon érdekesen írja le fogolytáborbeli élményeit is. Az 1918-as év eseményeinek leírása közben szakad meg az emlékezés.

Mészáros Márta most fejezi be „A temetetlen halott – Nagy Imre című filmjének forgatását. A lengyel Jan Nowicki döbbenetes erővel jeleníti meg a mártír miniszterelnök alakját. A filmben föl-föltűnnek a somogyi tájak. Snagovban és a börtön magányában a gyermekkor világát idézi föl a jelen szörnyűségei elől a saját múltjába kapaszkodó megalázott ember.

A somogyi születésű Szántó László levéltáros, a Somogy Megyei Levéltár munkatársa rendezte sajtó alá a szöveget, ő készítette az olvasó számára rendkívül jól használható, alapos magyarázó jegyzeteket és az utószót. Az eligazodást Nagy Imre rokonai között, segíti család-fájának közlése. Ebből megtudhatjuk, hogy Nagy Imre apja 60 esztendősen, már 1929-ben meghalt. Édesanyja Nagy József halála után ismét férjhez ment, Szilas Józsefhez. Több mint egy évtizeddel túlélte fiát. Egy nappal 93. születésnapja után halt meg 1970. november 14-én, du. 2 óraker, a dunántúli Polgárdiban, a Fővárosi Tanács Szociális Otthonában (a kötetben tévesen 1969-es évszám szerepel). 1962. augusztus 3-án került be az otthonba. Ezt megelőzően Budapesten lakott, a Majakovszkij utcában. Nyugdíja mindössze 294 Ft volt. Utolsó éveiben egyedüli vigasza az imádság mellett az volt, hogy titokban elő-elővette fiókjából (ha mások nem látták) tragikus véget ért fia fényképét. Kaposvárott temették el, első férje mellé, ma is megtalálható sírja a város keleti temetőjében (a kiegészítő adatokat Hunyadi Mártának, Polgárdi Általános iskola történelem tanárának, illetve G. Jáger Márta kaposvári főlevéltárosnak köszönöm).

A kötet végén következnek a képek, dokumentumok. A korabeli megyetérkép alapján készült az a térképábrázolás, amely Nagy Imre gyermek- és ifjúkorának somogyi helyszíneit mutatja. Láthatjuk Nagy Imre születési bejegyzését, majd korabeli, illetve szinte korabeli fényképeket (képes levelezőlapokat) Ötvöskőnyiről, Csákányból, Kaposvárról, Pécsről. Szerencsésen megmaradt Nagy Imre 5. osztályos iskolai, és 1907-es gimnáziumi előmeneteli bejegyzése, a lakatossegédi vizsgáról készült 1913/14-es anyakönyv, a Felsőkereskedelmi Iskola 1914/15-ös értesítőjének lapja (jó rendű volt, teljes tandíjmentes). Közlésre került a Nagy Józsefet és családját ábrázoló 1906 körül készült fénykép is. Sajnos túlságosan fölnagyítottak egy nagy Imrét ábrázoló tablóképet, amely így szétesett. Érdekes az 1915-ös, az olasz frontról küldött üdvözlőlapja. Végül a képösszeállítást világháborús fényképek zárják, köztük a berezovkai hadifogolytábor részlete. Az archív fényképek és dokumentumok a Somogy Megyei Levéltár, a Baranya Megyei levéltár és a Nagy Imre Alapítvány gyűjteményéből valók. A kötet felelős kiadója Nagy Imre lánya, Nagy Erzsébet.

Csorba Csaba

„Mert Táskán ennek hagyománya van”

Nemzeti vacsora Táskán¹

Táska², az alig ötszáz lelkes Somogy megyei falu lakói minden év március 15-e előestéjén ünnepi vacsorára ülnek össze, amit nemzeti vacsorának neveznek. Tanulmányunkban azt vizsgáljuk, hogy mit jelent a lakosságnak ez az esemény, és mi készíteti őket, hogy évről évre részt vegyenek rajta. Másrészt e jeles napnak megszervezését és a hagyomány múltját kívánjuk bemutatni. Kutatómunkánk során – írott forrás hiányában – megfigyeléseinkre és a falubeliek visszaemlékezéseire hagyatkoztunk.

Felmerülhet a kérdés, hogy miért lehet érdekes ez a téma a kutató számára. E tanulmány íróinak egyike tászkai lakosként részt vett a 2002. évi ünnepségen – de ekkor még nem kutatói minőségben. 2003-ban a tanulmány írói már kifejezetten megfigyelés céljából mentek a rendezvényre. Március 15-ére általában délelőtt megrendezett ünnepi műsorral vagy iskolai előadással emlékeznek a településeken. Táskán viszont a megemlékezés fő motívuma évtizedek óta a közös vacsora, ahol az egész faluközösség képviselteti magát. Másrészt érdekes számunkra, hogy itt egy délszláv eredetű népszerűről van szó, akik valamilyen formában a mai napig megkülönböztetik magukat a környező magyar falvaktól.

A nemzeti vacsora 2003-ban

A történelmi emlékünnepek³ közül csak március 15-ről emlékezik meg a falu. Az ünnepséget a falu központjában, a kultúrházban⁴ tartották március 15-e előestéjén. Ez az épület az egyetlen, amely alkalmas nagyobb tömeg befogadására. A nagyteremben színpad is van, itt más alkalmakkor is műsort adnak óvodások, iskolások vagy a falu asszonykórusa (anyák napja, öregek napja, Mikulás) – ez az épület tehát a falu kulturális központja is.

A vacsora során a színpadot nemzeti színű zászlók és egy hatalmas papír kokárda díszítette. A vendégek a teremben elhelyezett asztaloknál foglaltak helyet – nemek és korosztályok szerint elkülönülve. Külön csoportosultak az özvegyasszonyok, az asszonykórus tagjai és az ivócimborák is. Így a házastársak, ha együtt is érkeztek, nem egymás mellett ültek.

A fő szervező a polgármester, aki a meghívásokról, anyagbeszerzésről, feladatok kiosztásáról gondoskodott, és a haláslét is ő főzte. Az ünnepi műsoron beszédet mondott. A polgármestert a szervezésben családja (felesége, fia, lánya, menyé), barátai, beosztottjai illetve azok családja (falugondnok és felesége, takarítónő, előadó és férje, dajka) segítették. Így az egész polgármesteri hivatal főzött, pakolt, felszolgált, mosogatott. A tésztát főző asszonyok évek óta ugyanazok, „rájuk maradt” ez a feladat. Az ünnepi műsort a buzsáki általános iskola diákjai adták, melyet a buzsáki iskola tanárai tanítottak be.

A meghívottak többsége a faluból való, de volt néhány külön meghívott, „illusztris” vendég is, akik nem tászkaiak (iskolaigazgató, óvónő, orvos, állatorvos, szomszéd falvak polgármesterei). Ők munkájuk során kerültek kapcsolatba a faluval és a polgármesterrel. A polgármesteri hivatal nyomtatott meghívókat küldött ki a családoknak, de volt, akit szóban invitáltak. Megjelentek még a faluból elköltözött, de rendszeresen visszajáró tászkaiak is. Emellett meghívást kaptak olyan tehetős városiak is, akiknek szülője, nyaralója van a faluban.

¹ E tanulmány megírásához nyújtott segítségéért köszönetet mondunk dr. Barna Gábornak

² Somogy megyében, Balatontól 13 km-re lévő falu lakossága 2002. 01. 01-én 503 fő. A 2001-es népszámlálási adatok alapján: 94% magyar, 12% cigány, túlnyomó többségében katolikus vallású. Egyike a XX. sz. első felében megmagyarosodott délszláv telepítésű nagyberek falvaknak (Buzsák, Somogyszentpál – régen Tótszentpál –, Táska).

³ Történelmi emlékünnepekről lásd: *Erdélyi Mónika*: Egy nemzeti ünnep születése. 1849. március 15. In: *Belvedere Meridionale* XII. évf., 2000. 1–2. szám 46. old.

⁴ Azon kívül, hogy a falu főterén helyezkedik el, ebben az épületben összpontosul a helyi adminisztráció: a polgármesteri hivatal, jegyzői iroda; az óvoda is ebben az épületben működik. Mellette található a falu temploma, az egyetlen buszmegálló, az egyetlen bolt és egy kocsmá.

Míg a szervezőkön, rajtuk kutatókon és az 'illusztris' vendégeken volt kokárda, a többi résztvevőn csak elvétve láttunk (egy-két kisgyereken és fiatalon). Ez a különbség első látásra is nagyon szembetűnő volt. A megfigyelés során több hölgyet is megkérdeztünk, hogy miért nem tettek ki kokárdát: azt a választ kaptuk, hogy „eszembe se jutott”, vagy mentegetőztek, hogy nem találták.

A nemzeti vacsora hivatalosan 7 órakor kezdődött, de már fél 7-kor gyülekeztek az emberek és beszélgettek a műsorkezdésig. 2002-ben külön időpontra hirdették meg a műsort és a vacsorát, 2003-ban csak egy időpontot adtak meg, hogy ne csak a vacsorára jöjjenek el az emberek – közölték velünk a szervezők. A műsor késett, közben italt hoztak be – az üdítőt nők, a szeszitalt férfiak kínálták.

Egy óras késés után kivonultak az addig a polgármesteri hivatalban tartózkodó külön meghívott vendégek, és a konyhában dolgozó szervezők. Vivaldi zenéjével kezdődött az ünnepség, majd Kossuth-nóta következett, utána pedig a Himnusz. A polgármester köszöntő beszédében felhasználta az alkalmat, hogy a megemlékezés mellett a jelen problémáira, fontos feladataira is felhívja a figyelmet. A „nemzedékek egymás mellett ülése” biztató számára, ugyanis „az örökséget csak apáról fiúra, nemzedékről nemzedékre lehet átadni”. Az éppen időszzerű politikai ellentéteket humorral próbálta feloldani. Ezután felkérte a buzsáki iskolaigazgatót, hogy tartsa meg ünnepi beszédét. Az igazgató beszélt az 1848-as forradalom jelentőségéről: „155 esztendeje, hogy a népek tavaszán megmozdult Európa, a feudalizmus helyett a haladást választotta”; felsorolta a 12 pontot, megemlítette Petőfit, Kossuthot, az áprilisi törvényeket. Bár a szabadságharc elbukott, már nem lehetett visszaállítani a feudalizmust. A forradalom a múlt tiszteletén alapult, a forradalmárok példát mutattak. A rendszerváltás után új feladat elé néz a nemzet: visszatérni Európába, ahová léleekben eddig is tartoztunk. Szolgál-tasson ehhez erőt a megemlékezés.

Ezután bevonultak a gyerekek a színpadra. Lépésről lépésre elmondták a szabadságharc legfontosabb eseményeit a Pilvax kávéházban történektől a világosi fegyverletételig. Versek, énekek, közbekialtások („Egyenlőség, szabadság, testvériség!”), táncjelenetek színesítették előadásukat: Petőfi-versek, megzenésített Petőfi-versek⁵, népzene-néptánc. Egyik jelenetben egy kisfiú dobbal kísérte a CD-ről jövő zenét, míg a másik kezében nemzeti színű zászlót lobogtatott. Így a színpad piros-fehér-zöldben vibrált. A 13 aradi vértanú nevének kimondása közben meghajoltak a színpad közepén elhelyezett koszorú előtt, majd kivonultak a színpadról. Az idősebb asszonyok a színpadon szereplő unokájukra, rokongyerekekre hívták fel az asztalnál ülők figyelmét, egyikük még sírdogált is. Minden versmondó kisgyerek külön tapsot kapott. A kicsik után a nagyobbak néptánca következett, buzsáki népviseletben⁶, kezükben a környékre jellemző hímzéssel díszített párnát lengettek. Magnóból jövő közismert népdalokra táncoltak és énekeltek.

A műsor után a polgármester megköszönte a műsort a diákoknak és felkészítőiknek, „hogy március 15-ét megünnepelhettük”. Elnézést kért a csúszásért, amelynek oka az volt, hogy Buzsákban is felléptek a gyerekek az ottani ünnepségen. „Azért hívtuk meg Önöket, emlékezzünk meg együtt 1848. március 15-re és a mai napra, hogyan tudunk együtt élni, egymást megbecsülni. Mert nem az a lényeg, hogy jól érezzük magunkat, hanem hogy egymással beszélgessünk, egymás problémáit meghallgassuk, segíteni tudjunk egymásnak. Kívánok önöknek jó egészséget, ünneplést, és hogy a jövőben tudjunk együtt dolgozni.” Az egy órás műsor a Szózáttal ért véget.

Míg a nagyteremben kihordták a halászlévet, az „illusztris vendégek” elvonultak a polgármesterrel a hivatalba egy kis aperítífre – nekik egyébként külön terítettek az egyik irodában. A nagyteremben a halászlét túrós csusza követte, borral, sörrel, üdítővel, beszélgetéssel. A terítésben, főzésben segédkező asszonyok csak a felszolgálás után kezdtek enni a tálaló helységben, ahol az egész vacsora alatt tartózkodtak. Az étkezés befejezése után, 10 óra körül kis csoportokban elindultak hazafelé az emberek.

⁵ Bár címet és szerzőt egyszer sem említettek, felismertük a Petőfi-verseket.

⁶ A táskai viselet és hímzés nagyjából megegyezik a buzsákiival és a somogyzentpálival, de Buzsák a jelentősebb, nagyobb település, ezért inkább buzsáki néven ismerik.

Nemzeti vacsora régen és most⁷

A március 15-e előestéjén tartott összejövetelt Táskán *nemzeti vacsorának* hívják. Ez jelenleg a „hivatalos” elnevezés, de korábban nevezték *Kossuth-vacsorának*, *'48-as vacsorának*, *sportvacsorának* és *nemzeti vacsorának* is. A lakosság a mai napig emlékszik ezekre az elnevezésekre is.

Ma már senki nem tudja a faluban, hogy mióta van nemzeti vacsora, és hogy ki kezdeményezte. Az idősebbek emlékeznek arra, hogy gyermekkorukban a férfiak – az apjuk is – részt vettek ilyen rendezvényen. A 30-tól a 83 éves korúak elmondása szerint ezt a vacsorát mindig megszervezték. Szinte minden válasz az volt, hogy: „mindig meg volt tartva” vagy „mióta én emlékszek rá.” Csak a tizenévesek nincsenek tisztában a hagyomány hosszú múltjával, előfordult, hogy őket az interjúkészítés közben világosította fel a nagymama vagy az anyuka.

A táskaiak nem emlékeznek arra, hogy mikor ki szervezte a nemzeti vacsorákat, az évek összemosisodnak az emlékezetükben. Csak annyit tudnak, hogy volt, amikor a kocsmáros, a boltos, a sportkör, a KISZ vagy a Hazafias Népfőnt. Számunkra a következő kép bontakozott ki az ünnep történetével kapcsolatban:

A kezdeti időkről írott forrás nem árulkodik, és az idősök sem emlékeznek rá. Elmondások alapján az 1930-as években már élő hagyomány volt, hogy március 14-én este valamelyik kocsmában összeültek a falu férfiai egy közös vacsorára, amit akkor nemzeti, '48-as, vagy Kossuth-vacsorának neveztek. Minden évben más-más kocsmáros szervezte meg. A visszaemlékezések szerint mindig megtartották, de mindig másnak jutott eszébe. Némelyek emlékeztek arra, hogy a KISZ illetve a Hazafias Népfőnt is szervezett vacsorát, de a kocsmárost is megemlíti szervezőként. Amikor a Hazafias Népfőnt és a KISZ rendezte, olyankor is előfordult, hogy a kocsmában tartották meg, és amikor a kocsmáros szervezte, volt úgy, hogy az iskola épületében (amiből később a kultúrház lett) adtak helyet a rendezvénynek. Egy idős házaspár úgy emlékezett, hogy 1954-ben a szövetkezeti boltos volt a fő szervezője a kocsmában megtartott vacsorának. Olyan is akadt (77 éves, férfi), aki szerint „a kommunizmusban” meg sem rendezték, bár saját bevallása szerint nem járt rendszeresen, mindössze kétszer volt. Az 1980-as években a helyi fiatalokat összefogó sportkör szervezte a vacsorákat a kocsmában vagy a kultúrházban. Ekkoriban nevezték sportvacsorának is.

Ákárki szervezte a vacsorát, mindig a kocsmában, a kocsmárosnál kellett feliratkozni és befizetni a pénzt. Ezért elképzelhető, hogy azokat a vacsorákat is a kocsmáros szervezésének tulajdonították, melyeket nem ő szervezett. 1990-től, a rendszerváltozás óta a rendezvény a polgármester irányítása alatt folyik⁸. A helyszín azóta mindig a kultúrház. (Iskola évtizedek óta nincs a faluban.)

Régen a nemzeti vacsorán csak a férfiak vettek részt, leginkább a nők férfiak. Asszonyok csak a főzésben-tálalásban segítettek. „Férfiünnep” volt ez, a nők természetesnek vették, hogy nem mennek az „emberek” közé: „Akkor még nem volt divat, hogy ahun az ember, ott az asszony is! Nem. Nem mentek párosan...” (70 éves, nő) Bár a nők főztek, nem ültek be a férfiak közé. Ez híven tükrözi az akkor érvényes nemi szerepeket: elsősorban a férfi, mint családfő képviseltette magát a hivatalos rendezvényeken. A férfiak közül bárki elmehetett vacsorára, aki feliratkozott és befizette a nem túl nagy összeget. Nagy hírverés, külön meghívás nem volt, szájról szájra terjedt a híre a kocsmában. Tehát a kocsmának és a kocsmárosnak, mint a társas élet egyik fő intézményének, a nemzeti vacsorák szervezésében is fontos szerep jutott.

A rendszerváltás óta a polgármester törekszik arra, hogy mindkét nem és minden korosztály elmenjen az ünnepségre. Először az általa újraalapított asszonykórust vonták be, ennek hatására más asszonyok is kezdtek feltűnni a rendezvényen. A polgármester meghívása – szóban vagy írásban – az egész családnak szól. Így ma már nők és kisiskolások is eljönnek, és ez nem lep meg senkit. Jól látható a falu vezetőjének befolyása a hagyományos női szerep megváltozásában, legalábbis a nemzeti vacsorát illetően.

⁷ Megállapításainkat a falubeliek visszaemlékezéseire (interjúk) alapozzuk. 12 interjút készítettünk összesen 26 személlyel. Itt szeretnénk megköszönni adatközlőink segítségét. A továbbiakban, tekintettel személyiségi jogaikra, csak nemüket és korukat tüntetjük fel.

⁸ Az 55 éves polgármester 1990 óta van hivatalban.

Elvileg bárki részt vehet az ünnepen (ami néha ingyenes), de a társadalom perifériáján élők, akik nem képesek alkalmazkodni a közösség normáihoz, illetve azok, akik személyes ellentétben állnak a falu vezetőségével, eleve nem kapnak meghívást a rendezvényre – és nem is igénylik a részvételt. A rendezvény irányt mutat, hogy az adott időszakban a társadalom mit tart követendő viselkedési formának. Aki nem munkakerülő, nem koszos, nem iszákos, aki egy ilyen rendezvényen illedelmesen viselkedik és valamilyen formában részt vesz a falu életében, az szívesen látott vendég. A politikai ellentét nem játszik szerepet abban, hogy kit hívnak meg és ki megy el: egymás mellett ülnek különböző politikai beállítottságú emberek. Így a nemzeti vacsora a falu egységét, összetartozását is kifejezi, hiszen a politikai ellentétek fölé emelkedve meg tud maradni a falu egyik kiemelkedő eseményének.⁹ A résztvevők a nagyteremben foglalnak helyet, kor és nemek szerinti ülésrendben. Bár az utóbbi időkben nők is nagy számban jelennek meg, külön asztaloknál ülnek. Az együtt érkező házaspárok is szétválnak. A fiatalok már nem követik ezt a hagyományt: lányok és fiúk egymás mellé ülnek. Jól tükröződik itt a fiatalok eltérő felfogása a hagyományos nemi szerepekről. A falu büszkeségének, az asszonykórúsnak a tisztelet jeléül külön asztalt foglalnak. Az öreg özvegyasszonyok is külön csoportban ülnek, az idős férfiak és a középkorú férfiak szintén külön-külön. Egy-két kisgyereket nem számítva, a nagyteremben vacsorázók egyikén sincs kokárda.

A vacsora szervezését a polgármester irányítja, ő főzi a halászlét, jó halászléfőző hírében áll. Amúgy a főzés, tálalás, mosogatás a nők feladata, a férfiak cipekednek és az alkohol tartalmú italokat szolgálják fel. A falu más ünnepi eseményein (lakodalom, keresztelés, bérmlás, öregek napja) is ilyen a munkamegosztás: „*Persze, mint ahogy régen lakodalmakban. Férfi dolga az az ital, asszonyoké pedig a kaja.*” (37 éves, férfi) Az asszonyok esetében elmaradhatatlan a más társas főzési alkalmakkor használatos kis kötény is. A kis kötényen kívül a kokárda is jól megkülönbözteti őket a többi résztvevőtől. A konyhában tevékenykedő asszonyok munkájuk végétével sem ülnek be a nagyterembe, hanem a konyhában fogyasztják el vacsorájukat. Ezzel szemben az italt felszolgáló férfiak közösen esznek a falu népével. Ez a fajta magatartás a nemekre nézve hagyományosnak tekinthető, hiszen más ünnepi alkalmakkor is ez a jellemző. Jól látszik, hogy a hagyományos viselkedési formák egyes mozzanatai a modern korban is fennmaradnak. A műsorban szereplő nem táskai iskolások (és nagy részük nem táskai) nem vesznek részt a vacsorán, ők köszönetképpen kis csomagot kapnak, és szereplés után távoznak. A polgármester az egyetlen felnőtt, aki mindig részt vesz az ünnepi műsorban: beszédet mond. Neki van lehetősége (és alkalomadtán az iskolaigazgatónak), hogy gondolatait megossza a hallgatósággal, és így a megemlékezés alkalmat adhat arra, hogy aktuális kérdésekben erősítse befolyását a hallgatóságra.

A vacsora minden évben halászlé és túrós csusza. Mindig is ez volt a menü – legalábbis ezt állítja néhány adatközlő. Mások szerint viszont halászlé csak a rendszerváltás óta van, korábban pörkölt volt krumplival. A túrós csusza viszont minden adatközlő szerint elmaradhatatlan volt. (Egyetlenegyszer sütött a kocsmárosné túrós rétest a csusza helyett.) Hogy miért pont túrós csusza és halászlé a vacsora, nem tudják. Találgattak, hogy talán mert ez a legolcsóbb, a legjobb, ez a magyaros, a nemzeti, de mindenképpen ezt tartják hagyományosnak.¹⁰ Sokan mondták, hogy azért ez a menü, „mert mindig ez szokott lenni”. A borjúpörköltet, halászlévet és a túrós csuzát azzal magyarázzák, hogy könnyen, olcsón, saját alapanyagból el tudják készíteni és ráadásul közkedvelt ételek is.

Ünnepi műsor csak a rendszerváltás óta van, a polgármester kezdeményezésére. Az adatközlők egy része azt állítja, hogy korábban is volt rövid ünnepi beszéd (amit egy-két ember „megemlékezés”-nek nevez) a '48-as forradalomról, amit a tanácsbíró, a sportelnök vagy a Hazafias Népfőnt elnöke tartott. Mások szerint viszont nem volt semmilyen beszéd. Lehetsé-

⁹ V.ö. Erdélyi Mónika: Egy nemzeti ünnep születése. 1849. március 15. In: Belvedere Meridionale., 1–2. szám 2000. 49. old.

¹⁰ Kapitány Ágnes és Kapitány Gábor vizsgálták a magyaros és kedvenc ételeket Magyarországon. Vizsgálataik szerint az ételek helyezetei nem fedik egymást. A magyarosnak tartott ételek sorában a halászlé a 2., a túrós csusza a 8. helyet foglalja el. A kedvenc ételek sorában a halászlé az 5. helyre csúszik, a túrós csusza pedig nem kerül be az első nyolc kategóriába. Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor: Magyarság-szimbólumok. Európai Folklor Intézet – Teleki László Alapítvány. Bp., 1999. 31–34. old.

ges, hogy ez az ellentmondás azért van, mert nem mindenki vett részt minden évben a vacsorán, és így csak arra emlékezhetnek, amin ott voltak: valószínűbb, hogy egyik évben volt beszéd, másokban nem. A Himnuszt viszont mindig elénekelték, erre szinte mindenki emlékszik. Egy valaki állítja csupán (48 éves, férfi), hogy nem a Himnuszt, hanem a Szózatot énekeltek. Vacsora után nótáztattak, beszélgettek, kártyáztak az emberek, előfordult, hogy Kosuth-nóták is elhangzottak.

A rendszerváltás óta a polgármester kezdeményezésére a vacsora előtt mindig van valamilyen ünnepi műsor. Eleinte az óvodások és az asszonykórus lépett fel, az utóbbi pár évben viszont a buzsáki általános iskola tanulói elevenítik fel az 1848/49-es szabadságharc és forradalom eseményeit, amely kb. egy óráig tart. Amióta a táskai gyerekek nagy része Buzsákba jár iskolába, azóta az ottani iskolaigazgató minden évben felajánlja, hogy elhozza a kisiskolások Buzsákban előadott ünnepi műsorát Táskára is. A rendszerváltás előtt, 1984-től a táskai gyerekeknek kötelező volt a niklai iskolába járni, ugyanis Táskán nem működött iskola. Amióta a szabad iskolaválasztás lehetősége fennáll, egyre több táskai szülő íratja be gyermekét a buzsáki általános iskolába, ahogy '84 előtt is tették. Az iskolaigazgató saját iskolájának népszerűsítésére, reprezentálására használja fel a lehetőséget, hogy a táskai szülők lássák, Buzsákban zenélni, énekelni, néptáncolni, verset mondani is tanulnak a gyerekek.

A rendszerváltás után is megmaradt a vacsora utáni nótázgatás szokása, sőt zene és tánc is volt, de 2003-ban ez elmaradt: a műsor csúszása miatt későre tolódott a vacsora.

A rendezvény tehát két részből áll: megemlékezésből (beszéd, műsor) és a vacsorából. Az elmúlt években azt tapasztalhatjuk, hogy egyre nagyobb szerepet kap az ünnepi beszéd és a műsor. Ezáltal a múlt mindinkább előtérbe kerül, a '48-as szabadságharc eseményeinek felidézésével egy másik időskiba kerülünk. Szemünk láttára rakódnak egy régi hagyományra újabb és újabb szokáselemek. A műsor egyre inkább elengedhetetlen részévé kezd válni a nemzeti vacsorának, hiszen nem külön időpontra hirdetik. Jobban kidomborodik, hogy a nemzeti vacsorát végtére is március 15-e, a nemzeti ünnep emlékére rendezik meg. Ez egyértelműen a polgármester személyének köszönhető. Az elkövetkezendő években kiderül majd, hogy a műsorral egybekötött vacsorát mennyire fogadják el a lakosok, és mennyire válik népszerűvé. A nők és a fiatalok korosztály megjelenésével pedig valóban az egész közösség ünnepévé vált március 15-e.

A táskaiak viszonyulása a nemzeti vacsorához

Amióta a kultúrházban tartják meg a rendezvényt, következtetni lehet a résztvevők létszámára: a terem kb. 80 férőhelyes, és mindig tele van. Sőt, előfordul az is, hogy a meghívott vendégeknek külön, a polgármesteri hivatal egyik helyiségében terítenek, ugyanis nem férnek már be a nagyterembe. A visszaemlékezések szerint régen a kocsmá is mindig tele volt. Mindez mutatja a nemzeti vacsora nagy „népszerűségét” a lakosság körében.

A polgármester rögtön a megválasztása után kezébe vette a szervezői feladatokat. Saját elmondása szerint azért, „mert így talán könnyebb és megoldottabb és biztonságosabb az egész.” Egy meglévő hagyományt kívánt tovább folytatni, hiszen „igény van rá”. A polgármesteri hivatal többi dolgozója munkaköréből adódóan automatikusan bekapcsolódik a szervezőmunkába, többségük azonban ettől függetlenül is elmentne a rendezvényre.

Ez a rendezvény a lakosok számára a társasági élet egyik eseményét jelenti: „Hát mert egy közösséghez kell, hogy tartozzon az ember.” (60 éves, férfi) Így a részvétel kifejezi a szűkebb közösséghez, a falu lakosságához való tartozás igényét is. Egy másik, 64 éves, férfi megfogalmazásával: az emberek egy része szeret „csomóba, a többség között lenni”. A vacsora alkalmat adhat arra, hogy kikapcsolódjanak, beszélgessenek az emberek. Sokan részvételüket is ezzel igazolják: „Az ember egy kicsit kikapcsolódik...” (76 éves, férfi), vagy: „Táskán nincs se mozi, se semmi.” (70 éves, nő) A magukra maradt idős embereknek is jó alkalom az ünnepség, hogy magányukból kimoszduljanak. Az asszonykórus tagjai eleinte csak azért mentek el a vacsorára, mert felléptek, majd megszerették, és már akkor is mennek, ha nem kell szerepelniük.

Volt olyan nyugdíjas asszony, aki a buzsáki rokonlányok fellépésére volt kíváncsi; egy 12 éves gyermek pedig kifejezetten azért ment el, hogy megnézze, hogyan szerepelnek a barátai. Olyan választ is kaptunk, amelyből az derült ki, hogy a közösséghez való igazodásnak is van szerepe a motivációkban: „Aztán mast hogyan ment egy-két nő, és akkor én is elmentem hát. Mast

akkor én mér legyek kihúzó, iszen én is kibirom azt a kis valamit. [...] Például ott a Klári is, elment a párjával ugye, boldogan. Akkor má az elment, akkor én is elmentem. Akkor ugye a nótások, akkor azok is ott vannak, hát akkor egyik a másikára nézve elmentünk.” (72 éves, nő)

Volt, aki azzal indokolta a részvételt, hogy meghívást kapott rá (48 éves, férfi). Egyetlen fiatal (22 éves, férfi) említette, hogy nála az egyik motiváló erő a szabadságharcra való emlékezés volt. Egy 61 éves, férfi pedig kifejezetten a hazaszeretettel indokolta részvételét. A távollmaradás oka a személyi ellentéteken kívül lehet az érdektelenség, zárkózottság illetve az, hogy nem tetszik az étel.

A szervező polgármester számára a nemzeti vacsora egyrészt az 1848/49-es szabadságharcra való emlékezést jelenti, másrészt alkalmat ad arra, hogy összehozza a falu lakosságát, oldja a falun belüli „feszültséget”, erősítse a „valahova való tartozás” érzését. Ő vezette be az egyórás ünnepi műsort, amelyben részletesen felelevenítik a szabadságharc legfontosabb eseményeit. Úgy tűnik, fontosnak tartja, hogy a tászkaiak tudjanak arról, hogy minek az ünnepe március 15-e.

Ezzel szemben a falu lakóit nem foglalkoztatja, hogy mi is történt március 15-én és általában 1848-ban. Tudják, hogy március 15-e emlékére jönnek össze, tisztában vannak az ünnep jelentőségével, hogy ez „a nemzetnek a legnagyobb ünnepe talán.” (76 éves, férfi) Annál többit viszont, hogy március 15-én „szavalta el Petőfi a Talpra magyart” (77 éves férfi), kevesen tudnak. Tisztában vannak vele, hogy március 15-e emlékére rendezik meg a nemzeti vacsorát, de nem kíváncsiak a részletekre. Azért mennek el elsősorban, mert ez a szokás, ez a hagyomány. Szinte minden válasz az, hogy azért rendezik meg, „mert ennek Tászkán hagyománya van”, „mert ez így hagyományos”, „mert ez egy régi szokás”, mert az „elődök” is így csinálták.

Megemlékezés vagy az emberi kapcsolatok ápolása?

Arra a kérdésre, hogy a tászkaiak számára a nemzeti vacsora végső soron a dicső múltból való megemlékezés-e vagy inkább a kikapcsolódás, és az ismeretségek ápolása, igen egyszerű a válaszuk. Mi úgy látjuk mindkettő. Fontos lehet számukra március 15-e, hiszen más időpontban is összeülhetnének a falu lakói, akár egy közös vacsorára is – de nem teszik. Várják ezt az ünnepet: március 15-e közeledtével érdeklődnek, kérdezősködnek a polgármesteri hivatalban és a kocsmában. Az interjúkból viszont az is kiderült számunkra, hogy a tászkaiak ezt az ünnepet elsősorban nem a nemzeti identitásuk, hanem a helyi, a falu közösségéhez való tartozás kifejezésére használják fel.

Mit ünnepelnek tehát a tászkaiak? Magukat? Igen, magukat. És épp egy nemzeti ünnep ad alkalmat arra, hogy a helyi közösség ünnepelje, és egyben erősítse saját összetartozását: hogy összehozza a falu lakóit, erősítse az együvé tartozás érzését, és egyben kikapcsolódást nyújtson a mindennapok egyhangúságában. Az ünnep alkalmat ad arra, hogy a falu lakói szimbolikusan kifejezzék gondolataikat, érzéseiket, azt, hogy mi fontos számukra: a békés együttlét, a falu közösségéhez való tartozás. A bőséges közös étkezés, mint az ünnepeknél általában, a lakosok jómódját illetve a jómód iránti vágyát mutatja.¹¹ Annak hangsúlyozásával, hogy „Tászkán ennek hagyománya van”, kifejezik a tászkaiak azt, hogy a környező (délszláv és magyar lakosságú) falvakkal ellentétben náluk gyökeret tudott verni és élő hagyománnyá tudott válni e szokás. Ez hozzászámíthatja őket ahhoz, hogy megkülönböztessék magukat a környező falvak lakosaitól.¹²

Az ünnep megszervezésénél kétféle szándék érvényesül. A szervezők (az utóbbi időkben főleg a polgármester) gondoskodnak arról, hogy a közös vacsora alkalmával a falu lakosai erősítsék egy nagyobb közösséghez, a magyar nemzethez való tartozásuk érzését is: tudatosan igyekeznek a résztvevők figyelmét a szabadságharcra terelni (kokárdát tűznek ruhájukra,

¹¹ S. Lukes szavaival élve, a „ritus” kifejezés olyan szimbolikus természetű, szabályok által irányított tevékenységek leírására alkalmas, amelyek résztvevőik figyelmét általuk különösen fontosnak tartott gondolatokra és érzésekre irányítják. Paul Connerton: Megemlékezési szertartások. In.: Politikai antropológia. Szerk.: Zentai Violetta. Bp., 1997. 65. old.

¹² „A ritusok arra valók, hogy elevenen tartsák a csoport identitásrendszerét, az önazonosság tekintetében releváns tudásból juttassanak a résztvevőknek.” Jan Assmann: A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban. Bp., 1999. 18. old.

ünnepi műsor, Himnusz eléneklése). A lakosok célja viszont az, hogy együtt lehessenek: erősség az egymáshoz fűződő érzelmi szálakat, információkat szerezzenek stb.¹³ E kétféle szándék, jól megfér egymás mellett, egymást kiegészítve adják meg az ünnepszég keretét és hangulatát.¹⁴

A nemzeti vacsora kialakulásának kezdetei homályba vesznek. Így nem tudhatjuk, hogy mi lehetett e (kitalált)¹⁵ hagyomány eredeti funkciója. Az adatközlők egyike sem utalt arra, hogy a magyar nemzeti ünnep megülése az egykor délszláv nyelvű faluban a „magyarosítást”, „magyarrá válást” segítette volna elő. Így mi sem merünk ilyenfajta következtetést levonni. Mi elsősorban azt tudjuk rögzíteni, hogy a közelmúltban és most mit jelent ez az ünnep a falu életében. A kutató sokszor csak a szokás változását tudja rögzíteni, és ez sem kis feladat.

Erdélyi Mónika–Ganó Szilvia

A székelykapu

Nincs olyan magyar ember, aki ne tudná, mi is az a *székelykapu*. Lehet, hogy sohasem járt Székelyföldön, talán azt sem tudja, kik azok a székelyek, a székelykapuról mégis hallott. Ez az építmény sokunk számára valami titokzatos, a múltból jövő *üzenetet* is hordoz. S nem is alap-talanul.

Székelyföldön mindenütt, ahol többen él a magyarság, – tehát az egykori *Udvarhelyszéken, Csíkszéken, Gyergyóban és Háromszéken* – megtaláljuk ezt a gyönyörű szerkezetet. Ezen a vidéken egy-egy település szinte olyan, mint egy szabadtéri múzeum. A székelykapu legsűrűbben talán *Máréfalván* (Satu Mare) lelhető fel. Itt szinte minden házhoz tartozik egy: az országút mellett mintegy 150 „nagy” székelykaput számlálhatunk meg, s legalább ugyanennyi „kis” kaput is. Mert bizony van „kis” és „nagy” székelykapu. Bennünket most az utóbbi érdek-
kel.

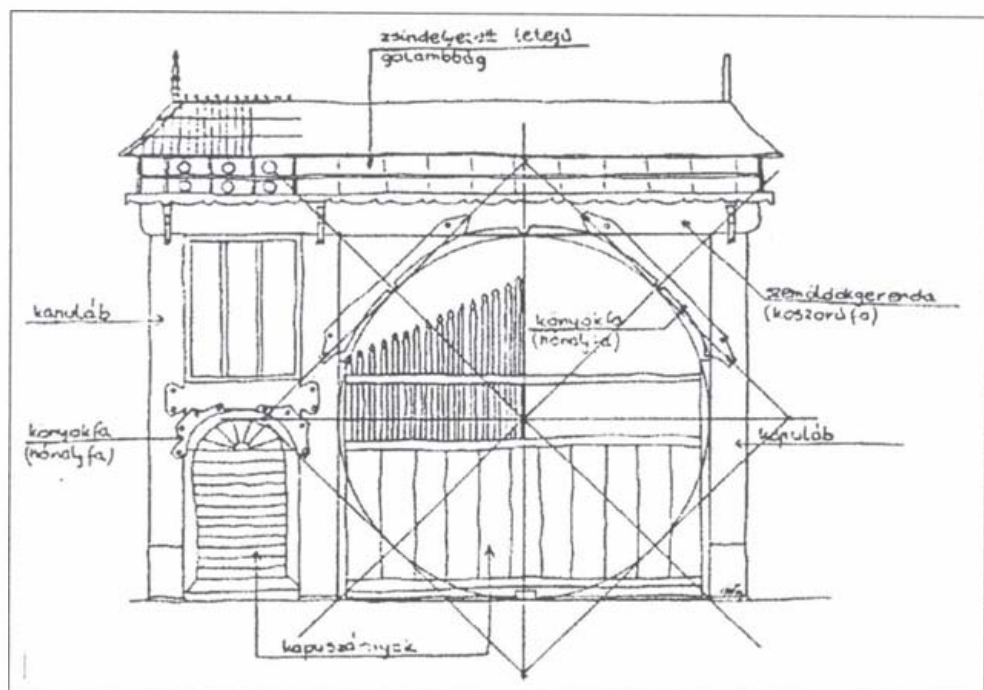
A nagy székelykapu, „hivatalosabb” nevén a *galambbúgos nagykapu*, eredete az elmúlt idők homályába vész. Vannak, akik föníciai, illetve perzsa származásúnak tartják, mások az indiai, japán és kínai kapuépítményekkel hasonlítják össze. A szerkezeti sajátosságokat figyelembe véve a legvalószínűbb, hogy azoknak van igazuk, akik a *cinterem-*, azaz a *temetőkapuval* hoz-zák rokonságba, illetve, akik a határórvédelmet ellátó *gyepükapuk, falukapuk* leszármazottjá-nak tartják. A fedeles nagykapu bizony nem tipikusan magyar alkotás. A székelykapuhoz ha-sonló építményekkel Európa sok vidékén lehetett találkozni: a *német, lengyel, cseh és bolgár* ácsok, fafaragók is állítottak ilyen szerkezeteket. Ami azonban egyedivé, s tipikusan magyar-rá teszi a mi kapuinkat: az a díszítése.

A székelykapu faragott *motívumkincse*: a *virágok, indák, nap és hold, életfa*; a magyarság hon-foglalás előtti hagyományvilágában gyökerezik. A honfoglalás kori magyarság természetesen még nem állított ehhez hasonló kapukat, ezért a díszítőelemek a későbbi idők jelképrendsze-rét, divatját is tükrözik, de alapjában véve az életfa különböző formái. A leggyakoribb figu-rák: alul *virágcserep*, melyből kinő a *növény*, majd egymást átfonó *indák, szárak, kacsok, levelek* következnek, végül a *virág*, mely többnyire *tulipán, liliom, nárcisz*. Ezeket a mintákat a kapu-oszlopokra, az úgynevezett kapuzábékra faragja a mester. Több helyen *festik* is a faragott min-tákat. Leginkább *pirosat, fehérét* és *zöldet* használnak, valamint az *égszínkéket*.

¹³ Hiszen „az ünnep az emberi kapcsolatok működtetésének tere is. Az egyén nagyon gyakran épp e-kor mérettetik meg a közösség előtt, és helyeződik el annak hierarchiájában.” *Bodó Julianna*: Szem-pontok az ünneplési gyakorlat vizsgálatához. In: Miénk a tér? Szimbolikus térhasználat a székelyföld-i régióban. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2000. 43–62. old.

¹⁴ Helge Gerndt is ír az ünneplőknek az ünnephez való igen különböző viszonyulásáról. Míg a „közre-működők” inkább az ünnephez tartozónak érzik magukat, addig a „résztvevők” nem keresnek identifikációt, hanem egyedi kívánságaik kielégítésére törekednek. *Helge Gerndt*: Gondolatok a je-lenkori ünneplésről. Folklorisztikai Olvasmányok I.

¹⁵ A kitalált hagyományokról lásd részletesebben: *Eric Hobsbawm*: Tömeges hagyomány-termelés: Eu-rópa 1870–1914. In: Hofer Tamás–Niedermüller Péter (szerk.): *Hagyomány és hagyományalkotás*. Budapest, MTA Néprajzi Kutató Csoport, 1987. és *Soós Gábor*: *Kitalált hagyományok*. 1998. (gopher://gopher.mek.iif.hu:7070/00/porta/szint/tarsad/tortene/soos2.hun)

A galambbúgos nagykapu az állítató módosságától – no meg a rendelkezésre álló faanyagtól – függően kisebb és nagyobb méretben is készülhet. *Arányai* azonban szigorúan meg vannak szabva. Minden esetben a szekérszék bejárat méretezéséből indulnak ki. A legáltalánosabb, hogy a nagykapu mérete: 3,8 m x 3,8 m. Ez úgy adódik, hogy először rajzolnak egy 1 öl (1,9 m) sugarú kört. Eköré szerkesztik a kaput. A vonalak kiadják a *hónaljfa* helyét, a *galambdúc* magasságát és minden fontos méretet. A nagykapunak vagy a jobb vagy a bal oldalára kerül a kiskapuszárny, attól függően, hogy a ház melyik oldalon van. A kiskapu kerete *könyökfa* által válik szilárddá.

A szekérszék kaput leginkább *cserefából* (cserefa) vagy *tölgyfából* készítik, ritkábban *fenyőfából*. A kivágott fát fűrésztelepen (gáter) munkálják meg, majd leszoritva szárítják. (Ha lelkiismeretes a mester: akár három éven keresztül is.) A kiszáradt gerendákat méretre vágják, megfaragják. A kapunak három fő része van: a *kapuzárnyékra* kerül a *szemöldökgerenda* vagy *kontyfa*, *koszorúfa*. A függőleges és a vízszintes elemeket *könyökfa*, más néven *hónaljfa* kötik össze. Ezeknek ket-tős funkciójuk van: egyrészt *merevítik* a kapcsolódó elemeket, másrészt a *szelvények* csökkentése révén növelik a *szelvénygerenda* teherbírást. A *hónaljfa* különleges, *hullámvonalas kötéssel* kapcsolódik a gerendákhoz. Ezen, hosszú idő alatt kialakult, sok tapasztalatot magába sűrítő *csapolási technika* révén a kapuszerkezet egyszerre lesz *szilárd* és *rugalmas*. A kapuszlopok föld alá kerülő részét mintegy egy méter hosszon trágyalében áztatják. A szerkezetet a földön szerelik össze, az elemeket még ma is gyakorta *cserefa-szeggel* rögzítik egymáshoz. (Azt állítják: ugyanannyi ideig eltart, mint a vasszeg.)

A kiskapu feletti részt – az úgynevezett *tükör* – díszítik a leglátványosabban. A szegényeb-beknek ugyan csupán egyszerű *deszkára* futja, de a kicsit gazdagabb már ad arra, hogy a *tükör lécháló*, *áttört* legyen. Az igazán módos ember pedig *mintával* díszíti azt. Leginkább *életfát*, *napmotívumot* faragnak ide, de sokszor feltűnik a *magyar címer* is. Belső Székelyföld egy ki-csiny falujában, Kisfaludon talákoztam olyan kapuval, amelyen maguk a háziak vannak megörökítve: a leány, aki fest; az édesanya, aki sző; az apa, aki épp egy lovat fékez meg és vé-gül a fiú, aki maga magát mintázta meg, amint éppen fát farag... Egy székelykapu kifaragása amúgy háromszáz munkaórát igényel.

Legtöbbször a gyalogkapu és a tükör közötti részen kapunk tájékoztatást a kapu állításá-nak körülményeiről. Ezt a feliratot szinte kötelező így megfogalmazni: *Isten segítségével állít-tatta Bokor Ferenc és Simó Regina 1986.*

Székelykapu Kisfaludon

A fedeles kapu

„Az időjárás viszontagságai ellen tetővel fedett, személyi közlekedést szolgáló kiskapu, vagy a szekerek és számos-állatok számára is használt nagykapu, amelyet egységes szerkezetet alkotva gyakran egymás mellé építenek. Valamennyi alakváltozatában a kapuszárakat, bálványokat vízszintes síkban elhelyezett szemöldökgerenda köti össze. Erre építették reá a kapu tetőzetét, amelyet deszkával, zsindellyel, zsúppal vagy cseréppel, esetleg palával vagy náddal fedtek. Mind a fedeles kiskapuknál, mind a fedeles nagykapuknál szokás volt a tető alá galambdúcot beilleszteni, ezek voltak a galambbúgos fedeles kapuk. A kapuszerkezet statikai erősítését szolgálta a kapuszár és a szemöldökgerendák ácskötéssel való összekapcsolása. Ezért nevezték fedeles kötött kapunak is.

A fedeles kapukat, mint az udvar, a kert főbejáratának reprezentatív építményét karcolt, vésett fűrészelt domborműves faragással és színes festéssel általában gondosan díszítették. Díszes megjelenéséhez hozzájárult a fő elemek arányos méretezése, valamint a kötések gondos körívelemekből szerkesztett összetett alakja. Hangsúlyosan szerkesztett ráccsal, különféle áttört idomokkal töltötték ki a kiskapu feletti mezőt, de gyakrabban ezt a részt zilipeléses technikával bedeszkázták, s ennek felületét domborműves faragással, festéssel gazdagon díszítették. Az építés évszámát, az építetők nevét s esetleges egyéb szövegeket ugyanitt bevésve megörökítették.

A fedeles kapuk különösen nagy számban fordultak elő a székelység körében. Ez az oka annak, hogy a hazai köztudatban a székelykapu megjelölés járatosabb, gyakoribb. Hangsúlyozni kell azonban, hogy az egész magyar nyelvterületen széleskörűen elterjedt volt a fedeles kapuk állítása. A néprajzi kutatások az erdélyi, székelyföldi példányokhoz közel álló, némileg méretben és díszítésben eltérő, fő szerkezeti sajátosságokban mégis azonos típusú fedeles kapukat találtak a Nyitra megyei magyarság körében a Zobor-vidéken.

A fedeles kapu-állítás szokása népünk körében az 1880-as, 1920-as évek között lényegében megszűnt. Napjainkig azonban elég gyakori maradt a székely területen, különösen az egykori Udvarhely megyében, illetve Marosszékbén.”

Magyar Néprajzi Lexikon

„A házak előtt ott pompálkodnak a hagyományos galambbúgos cserfa kapuk, melyek rendszerint igen szép domborművű faragványokkal, metszvényekkel, dús arabeszkekkel és növénydíszlettel vannak ékítve, élénk, kirívó színekkel kiemelve.

Az ily kapuknak rendszerint két köríves nyílata van: a nagy kapu, melyen szekérral járnak és a gyalog- vagy kis kapu. Amaz magas, e törpe lévén, fölötte betöltetlen tér marad, mely, hogy nehézsége ne tegye a különben könnyűded kapuzatot, dús alakítású díszművezetellel, vagy áttörve alkalmazott mérművel van betöltve, de egyik esetben sem marad el a felirat, mely a csináltatók nevét s az évszámot tudatja. Nem ritkán lehet százötven, kétszáz éves, sőt régebbi ily kaput is látni a Székelyföldön, melyek a fametszésnek nagy tökélyéről és a keleti ékítményezés iránt való nagy előszereetről tanúskodnak.

E kapuk inkább ékítményül, mint szükségből állnak ott, mert a székelynek hagyományos vendégszeretete nemigen engedi meg a kapu bezárását; tárva van az boldog-boldogtalan előtt, mint a székelynek nyílt, emberszerető szíve, s ezt akarják kifejezni a kapuszemöldre felvéssett ily feliratok:

BÉKE A BELÉPŐKRE ÁLDÁS A KIMENŐKRE.

vagy ez:

HA JÓ SZÍVED, NEVED E KAPUN BEJÖHETSZ,
HA PEDIG ÁLNOKUL ÉLSZ, FEL S ALÁ MEHETSZ.

s több ilyenek, melyek a népköltészetnek néha meglepő gyöngyeit mutatják fel.”

Orbán Balázs: A Székelyföld leírása

A kapu keresztgerendájára kerül a galambbúg. A székelyek általában nem tartanak galambot, mégis, a galambdúc ott van minden kapun, anélkül nem is székelykapu a székelykapu. A galambbúgnak tehát nincs funkcionális szerepe, természetesen ez is jelkép. Mégpedig a *családi béke* szimbóluma. A galambdúcot – az időjárás viszontagságai ellen védő – kétoldalt kontyolt, *zsindeles tető* fedi. A zsendely vagyis a „facserép” is többnyire a kapuépítő mester munkája, bár voltak, akik Zetelakán a zsendelykészítő üzemben vásárolták meg azt.

A galambbúg alatti terület pedig az üzenet helye. Ide többnyire valamiféle jelmondatot vésetnek, olyant, amit a kapu állíttatói vallanak. A feliratok leginkább a székely vendégszeretetet tükrözik, azt jelzik, hogy a kapu nem kizár, hanem beenged: *Térj be hozzánk vándor, ha erre visz utad, ha jó a szándékod, itt szeretet fogad. Vagy: Vándor, ha elfáradsz az élet útjain, bizalommal térj be e kapu alatt, mert e kapu gazdája szeretettel fogad.* Persze a nem tisztességes ember ne számítson semmi jóra: *Jámbor ember e kapu gazdája, de a belépő gonoszt furkósbottal várja.* Am az üzenet tárgya lehet messzire mutat is: *Házad lehet sok, hazád csak egy.* Megható szépségűek ezek az őszinte, naiv mondatok. Szépségüket a mögöttük lévő igaz emberi érzések adják. A felirat két végén többnyire faragott galambok néznek egymással szembe.

Máréfalván él Kovács Piroska, akit annyira elbűvölt falujának székelykapu-kultúrája, hogy könyvet is írt erről a csodálatos építményről.

Hozzáértő ember a kapura pillantva azt is meg tudja állapítani, hogy Székelyföld melyik részén állították azt. A *háromszéki kapuk monumentálisabbak*, jellemző rájuk a *dupla galambbúg* és a *tűkör áttört, körmotívumos faragása*. Az *udvarhelyszéki kapukon általában több inda indul ki a virágcserepből*, s többnyire *sűrűbb mintával* van telefaragva is. A gyergyói kapuk szélesebbek, s inkább fenyőfából készülnek.

A kapu *felállítása* nehéz művelet. Az ácsmester irányításával negyven, ötven ember, a kontyfát megragadva, *kézi erővel* fokozatosan emeli fel a tizenöt-húszt mázsa súlyú szerkezetet. Egy-egy fázisnál kitémasztják a kaput, majd új fogást vesznek. Amikor a kapu belecusszan a kiásott árkokba, pontosan függőleges helyzetbe állítják, lécekkel, deszkákkal kikötik, hogy ne inogjon, majd kövekkel *kiekelik* az oszlopokat a gödörben, végül földdel töltik fel a gödröt. Összegyűlik a falu népe, *megcsodálják, megtapogatják.* Általában mindenkinek tetszik. S, valljuk be, nekünk is nagyon tetszik, hogy ez így van. Mai világunkban kész csoda, hogy fennmaradt a székelykapu-állítási divatja. Példa ez számunkra. Egy népcsoport ragaszkodása szülőföldjéhez és ősi kultúrájához. Üzenet ez a magyarságnak, de Európa népeinek is a múlt megőrzéséről, a hagyomány megtartó erejéről.

Romhányi András

János Anna emlékezete

1969-ben, Lészpeden, a Szent Anna napi búcsú miséjén csodálkoztam rá. Álltunk a kendezőkkel, servetekkel (színes vászon szőtteskendőkkel), virágfüzérekkel felékesített fenyőfák között, a templom kertjében. A szabadtéri oltárnál négy pap misézett. A végtelen hosszúságúnak tűnő, román nyelvű prédikáció alatt a sokaság színpompás látványában gyönyörködtem. Az asszonyok hímes ingei, katrincái, színes fejkendői, a férfiak piros gyapjú- vagy bőrvélvel leszorított hófehér vászon öltözete festői képet nyújtott. Időnként rázendített a fiatalokból álló kórus. Harmónium kísérettel, négy szólamban fújták a román és a latin énekeket. Amikor a szertartás véget ért, váratlanul egy csoport asszony az oltár közelében magyarul kezdett énekelni.

– Ez a Szent Anna éneke – súgta a háziasszonyom. Ezt minden esztendőben, Szent Annakor elfűjják.

Közelebb furakodtam az éneklőkhöz. Egy gyönyörű asszony állt a csoport közepén, szemét félig lehunyta, torká-

János Anna (Lészped, 1987.)

ból édes, meleg hang áradt, mintha nem is énekelt, hanem fuvolázott volna. Az ének rövid volt, a szentmise véget ért. Az asszonyt szem elől tévesztettem a tömegben.

– Ki volt az asszony, aki olyan gyönyörűen énekelt? – kérdeztem vendéglátómat.

– Demeter Antiné, Jánó Anna. Ő nagy szentes asszon, gerléni! – volt a válasz.

Néhány nap múlva felkerestem. Nagy szomorúságban találtam. Leánya elhagyta a férjét, ezért a pap az egész családtól, még a rokonoktól is megtagadta az oltári szentség kiszolgálását. Nem volt kedve az énekléshez, de aztán erőt vett magán. Szorosan magához ölelte kis unokáját, Mária Magdalénát, s gyengéden ringatgatva, sorra mondta magnetofonomra a szebbnél szebb középkori imádságokat. Beszélt a csíksomlyói Szűzanya csodáiról, sorra kerültek a házi kigyókról, a lüdercekről szóló hiedelemmondák, a faluban élő vagy élt halottlátók dolgai. Végül, kérés nélkül is énekelni kezdett. Sorban felhangzott a Három árva, a Molnár Anna, a Nagy hegyi tolvaj, a török rabságba esett testvérek balladája. Míg hallgattam, szívem, elmém háborgott. Ők ne lennének magyarok? Egyetlen ilyen egyszerű asszony, aki még iskolába se járhatott, évezredek magyar kutúráját őrzi. Tőlük tiltanak minket itt és ott-hon?

Jánó Anna nagy tudású, szép beszédű, imádságos, tisztaéletű, családszerető, küllemében is gyönyörű asszony volt. 1926. május 7-én született Moldvában, a Bákó megyei Lészpeddel szomszédos Gerlénben. Felfedezője az 1950-es években, a faluban tanító Kallós Zoltán volt. Összegyűjtötte népdalait, imáit, meséit, s felhívta a magyarországi szakemberek figyelmét a kivételesen nagy formátumú asszony és népművész személyére. Így jutott el először Budapestre, ahol énekelt Kodály Zoltánnak is. Számos felvételt készítettek vele a Magyar Tudományos Akadémia munkatársai is. Csodálatos hangja olykor-olykor felhangzik a Magyar Rádió Népzenei műsoraiban is. Népzenei tankönyvek, hangkazetták őrzik énekeit, s fiatalok sokasága tanulja Jánó Annától, hogyan kell magyar népdalt énekelni. 2002-ben, Budapesten, megkapta a legnagyobb népművészeknek járó kitüntetését, a Népművészet Mestere címet. Sajnos, nagyon későn, nem sokáig örülhetett neki. 2003 decemberében meghalt. Isten nyugosztalja! Ékessége volt a magyar népnek.

Kóka Rozália

Jánó Anna:

A lüdercszerető

Vót egyszer egy leján, s járt egy legén hezza. A leján nagyon szerette a legént, de elég a neki, hogy egy nap meghalt a fiú. Meghalt, a leján erőst búsulta, nem tudta elfelejteni. Minden este síratta, s minden este rikolytotta. Néhán hétig minden este síratta, s minden este rikolytotta, s az osztá egy este kezdett járn guzsalyasba hejzá. Hajnalig örökkéig ott vót. Ő úgy örvendett a leján, hogy reggelig font. A legén, a szereteje ott vót, örökkéig, mindennap. A leján másnap dicsekedett:

– Az este es hejzám járt!

Csak azt mondják a leányok:

– Hát hogy lett lenne nálad, mikor meg van halva? Az valami tisztátalany, valami lüderc kell, legyen!

– Nem, s nincs meghalva! Idejő minden este – erősítette a leján.

Az a lüderc alyan, hogy elveszi az embernek az eszit. A tud gondolkodni. Eljő annak a ké-pibe, akiétt esdődnék.

Azt mondja egy öregasszon:

– Tudod-e, mit csinálj? Magad este ülj le fonni, ahogy bélépik a házba, s amíg szépecskén elmenyen, addig fonj, meg ne nyugudj, csak egyet fonj! Kösd a kabátjához a szálot, csapjad a szálot vélle, hogy lásd meg, merre menyen. Reggel menj el a szálon, hogy lásd meg, kicsada, s miféle jő hezzád a legén képibe?

Úgy es tett a leján, odakötte a kabátjához a szálát, s mikor reggel menyen a nyomán, hát belé van menvel a temetőbe, ahol a legén el vót temetvel. Imán a leján megejedett, imán tudta, hogy kicsada menyen hezza esténként. Meg van késértetve a lüderctől! Imá mit tudott csinálni? Bútt tölle, de a legén mindenhol megkapta. Azt a szálát ne kötö lenne hezza, akkor nem akadott vóna rea, de így az a szál vitte mindenübe. A leján nem tudott elbúni, met örökkédig reament.

– Istenem! Hogy szabaduljak meg tölle?

Azt mondotta neki egy öregasszon, hogy tegye hótté magát! Fekügyék le, hogy meg van halval. Tegyé fel a szekerbe, de ne az ajtón vigyé ki, hanem ássák ki a küszöb alatt, vigyé ki ott, s ne eléfelé hújzák a szekeret, hanem seggvel taszítsák ki. Vigyé el a keresztes útba, s temessék el, me csak úgy szabadul meg. Ugyes tettek. Elvitték, a lejánt ki a küszöb alatt, a keresztes útba, s eltemették. Este, a legén menyen esmént oda:

– Hol a leján?

– Nincsen, meghót.

– Ej, tudom én, hogy nincs meghalval, megkapom én! Megrúgja a küszöböt:

– Küszöb, itt vitték-e ki a lejánt?

– Nem tudom, nem láttam.

– Szeker, véled vitték-e el a lejánt?

– Nem tudom, nem láttam.

– Kapu, itt vitték-e ki a lejánt?

– Nem tudom, nem láttam.

– Na, tudják meg, hogy a leánnyik úgy szabadul meg tőlem, ha a nap soha meg nem süti, de ha a nap meg találja sütni, akkor én es megkapom.

A leján, hogy őt belétemették abba a keresztes útba, nem halt meg. Kinyílt egy szép, piros liliumvirág belőle. Egy királylegén ment ott elé, leszakasztotta, s felszúrta a kalapjába. Este, mikor feküdt le, felakasztotta a kalapját a szegre. Éjjel, amikor mikor a király legén elaludt, a lilium leszáll, leján lesz belőle, eszik s visszamenyen. A második éjenn, mikor leszáll a kalapból, hogy menjen enni, nem kap semmit az asztalon. Harmadik éjenn es nem kap, s azt mondja a negyedik éjenn:

– Na, ez a király vaj igen fősvén, vaj igen szegén, hogy neki nincs semmi enivaló az asztalán.

De a katana, az őrző, amelyik örözte a királyt, az ajtónál meghallotta. Mondja a királynak:

– Ne, király őfelsége! Egy olyan szép leján száll le a kalapjából, abból a virágból, hogy a napra lehet nezni, de rea nem.

– Hallgass, ne hazudj, met hol ülnek a lábaid, minnyá ott ül a fejed es! Fejedet veszem!

– Vegye, király őfelsége, ha igaz nem lesz. Ne aludjék el, s néjze meg! Tegyen enivalót az asztalára! A királyfiú megrakja az asztalát enivalóval, mindenfélével. Eleget tartotta ő magát, hogy ne aludjék el, de egy olyan álom jött a szemire, hogy elaludt. Leszállott a leján, ett, visszament a kalapba, megköszönte, s mondja a katana reggel:

– Hogy esmén leszállott a leján, ett, s megköszönte.

Lássa a király, hogy az ételből evett valaki, de gondolta magában, hogy a katana viccel véle.

– Ó, királyom, őfelsége! Van nagyapámnak egy nagy bundája, teli tetűvel, vegye fel, mert aaval nem aluszik el.

Úgy es tett a királyfiú, felveszi a bundát, hosszú éjen vakarózott. Nem aludt el! Hát, kiszáll a virág a kalapból, kecskekorát vetett, s leánnyé változott. Odaült, ett, iutt, megköszönte s, mikor, hogy változék vissza, akkor a legén a nyakába szökött.

– Na, szívem szép szerelme, én a tejéd, s te az ejém halálíg!

– Nem lehet, me ne, milyen átok alatt vagyok!

– Nem baj, én megőrzlek, úgy hogy a nap soha sem süt meg.

Megesküdtek, lakadalmat csináltak, éltek jól, lett három gyerekik. A szomszéd országokba a királyok mondották, hogy az asszon vaj igen csúnya, vaj igen buta, hogy a király soha

sem viszi magával. Kezdték kacagni. A király eleget mondotta, hogy milyen szép felesége van, de, nem hitték.

Mondja a feleséginek, hogy ne, mi a baj!

– Gyere el vélem, éjjel menyünk, éjjel jövünk, s a nap nem süt meg.

– Jól van, de tudd meg, ha a nap meg talál sütni, akkor mi elválunk örökre egymástól.

– Nem, met éjjel menyünk s éjjel jövünk.

Ők elindultak éjjel, de, mikor ment bé a küszöbön, akkor jött fel az áldott nap, megsütte a sorkát.

– Na, tudja meg ember, hogy mi most elválunk egymástól, me megsütött a nap!

A lüderc oda es ment, otthon a gyermekekhez, kérdezi a küsebbet:

– Magad, tudnál-e forgácsot vinni, s tüzet tenni, ha édesanyád nem lenne?

– Ó, én nem tudok.

Kérdi a középsőt:

– Magad tudnál-e mosni, fejért adni a gyermekeknek, ha édesanyád nem lenne?

– Nem tudok.

Nagyobbat:

– Magad, tudnál-e főzni nekik, ha édesanyád nem lenne?

– S nem tudok

Na, akkor mondjátok meg, még elhagyom egy esztendő.

Mikor hazajöttek, hát mondják a gyermekek, ne egy bácsika odajárt, s mit mondott nekik. Na, sírni fogott szegény szegén királyné! Búsulta az urát es, mert nagyon jól éltek, de búsulta mégjobban a gyermekeit. Hogy tudjon megválni tőlük? A király, ahová kellett menjen, mindenübe vitte magával a feleségit, nem akarta, hogy elmaradjon tőle, úgy féltette.

Az esztendő bétőt, esent odament a lüderc. Kérdezi a gyermekeket, mincsak úgy feleltek, mint az előbbszőri rendben.

– Na, mondjátok meg édesanyátoknak, még elhagyom egy esztendő.

Mikor az esztendő es letőt, akkor odamenyen a lüderc, kérdi a legküsebbet:

– Magad, tudnál-e forgácsot gyűjteni, s tüzet tenni, ha édesanyád nem lenne?

– Én, igen!

Közepsőt kérdi:

– Magad, tudnál-e mosni, s fejért adni a tesvéreidnek, ha édesanyád nem lenne?

– Igen.

A nagyobbat kérdi:

– Magad, tudnál-e főzni, s enniadni a tesvéreidnek, ha édesanyád nem lenne?

– S igen.

Na, úgy monnyátok meg, hogy hónap este jöjjön egyenesen a temetőmhöz!

Mikor hazajött a király s a királyné, monnyák a gyermekek nagy sírásval, könnyhullatásval, búval, bánatval, hogy mit izent a lüderc.

Az asszon megcsókolta a gyermekeit, elbúcsúzott az urától s elment. Ment a temetőhöz, de erőst sírt, hát egy ősz öregember kiállott elejibe. De az ki vót? Az őrzőangyala vót!

Kérdi, hogy miért sír olyan erősen? S hova menyen? Ő tudta, csak beszédbe akart vigyülni az asszonval. Az asszon megpanaszkodott. Mondja neki az ősz öregember:

– Na, most este magad állj a lábához! S egy darab fűpástot, mint a két talpad, akkarát kondoríts ki a földből, tedd a fűvel a fejedre, s a föld jöjjön a tetejire. S állj a lábaihoz. Minde-nütt megkeres, de ott nem, s megszabadulsz. A királyné úgy es tett.

Kijő nagy ordítval a temetőből a lüderc:

– Ej, nem vagy itt, na, hagyd el, megkaplak én tégedet! Elment, s az egész földön essze-kereste az asszont, de nem kapta meg suhutt. Bé kellett menjen a temetőbe, amíg a kakasok meg nem szólaltak. S akkor, mikor ment bé a temetőbe:

– Ej, itt vagy a lábomnál, de imá késő, hogy megfogjalak, de hónap este, tudd meg, hogy kezet teszek reád!

Hazamenyen az asszon a gyermekeihez. Hazamenyen s kérdi az ura:

– Há, hogy vót?

– Úgy adta a Jóisten, hogy megszabadultam. Még van próbám, két este, két éj, s ha azonn es a Jóisten megőriz, akkor egymásé leszünk esmént.

– Há, mi módra?

– Ne kérdezd, me nem mondhatom meg.

Az öregember megtiltotta neki, hogy kiadja a titkot.

– Na, jó, nem es kérdezek, imádkozom a Szűzanyához, hogy valahogy őrizzen meg.

Az asszon dógozott, de hosszú nap sírt. Sírva rendezte a gyermekeket, magyarázta nekik, hogy mit tegyenek, s hogy, s hogy egyenek, s hogy készítsenek, ha ő nem találna visszajöni.

Este, amint ment a temetőbe, ismént találkozik az ősz öregemberrel. Asszonnya:

– Ma állj a baloldalára! Kijő, s egyenesen odamejen a lábaihoz, s nem kap meg. Esent eszejárja az egész országot, s nem kap meg. S ne félj!

Odamenyen a szegény királyné a temetőhöz.

Egy darab fűpástot, feltett a fejire. Mikor kikött a lüderc a temetőből, hamarább es a lábaihoz ment. Elordította magát csúful:

– A mocskos anyádot, nem vagy itt, de megkaplak én tégedet!

Elmenyen, az egész országot eszekeresi, mikor visszajött, hogy menjen bé a temetőbe, megszólalt:

– Itt vagy a baloldalamba, de imá nekem késő, nem tudlak imá megfogni, de tudd meg, hónap este az enyim vagy!

Esmént hazamenyen a királyné, örvendtek a gyermekei s az ura, hogy esmént megszabadult.

Más este esmég elindult, megtalálkozik az öregemberrel:

– Na, most van a legnehezebb éj. Vágj ki esmént egy darab fűpástot, tedd a fejedre, s állj a fejihez. Ne félj, me megszabadulsz, met én örözlek, akkor többet soha sem kell tőlle örözködj.

Odaállott szegén asszon a fejihez, úgy félt, hogy a szüve szakadott meg.

Csak jó egyszer, nagy ordítva, fut a baloldalához. Megejed a királyné.

– Nem vagy itt, te elyen s te olyan, megkaplak én még az éjenn, kezet teszek reád.

Az egész országban eszekereste, de nem kapta meg s az üdeje letőt.

– Ej, itt vagy a fejemnél, de imá nincs mikor megfogjalak, me imán szólal meg a kakas. Ezer eszed vót, ha magadtól cselekedtél, vaj boldog vót, aki tanyított. Töllem ezután sohase örözködj, met sohase bántalak. A három éj, a három próba kitőt, legyőztél magad ingemet. Többet nincs hatalmam rajtad.

Hazament a királyné nagy örömmel, megszabadult a lüderctől. A király új lakadalmat csinált, az egész országot eszehitta. Mamáig es élnek, ha meg nem hóttak.

(Elmonáta: Demeter Antalné, Jánó Anna, 1926. Gerlén)

Lejegyezte: Kóka Rozália (1969)

Szómagyarázat:

Rikolytotta = szólította, guzsalyasba jár = itt: udvarolni jár, guzsalyas = udvarló, lüderc = ember, állat vagy fényjelenség formájában kísértő természetfeletti gonosz lény, temető = sír, kecskekorát vet = átbucskázik a fején, bukfcenet vet, iutt = ivott, fűpást = fűvel benőtt földdarab

Tanyai élet Szegváron a két világháború között

Dolgozatom Szegvár nagyközség tanyasi, falusi mindennapjait írja le a két világháború közötti időszakban.¹ Jómagam is paraszti családból származom; édesapám tanyán nevelkedett, az ő családja képviseli a tanyasi vonalat, míg édesanyám felmenői a faluban éltek, ők a falusi hétköznapi tudósítói. Most elsősorban a Gila család helyzetén át idézem meg a régi életet.

Nagymamám, Gila Viktória Veronika 1925-ben látta meg a napvilágot az úsztatórési tanyán népes parasztcsalád gyermekeként. A tanya épülete még ma is áll. A hat gyermek közül ő volt a legfiatalabb. Édesapja, Gila András fegyelemszerető, igazi földműves volt, édesanyját gyönyörű énekhangjáról, ügyes kezéről ismerték messze földön. Testvérei közül a négy fiú katona volt; András hadifogoly, László Oroszországban „vadászta” a partizánokat, Sándor leventének állt, János a Don-kanyarnál halt hősi halált.

A család 36 holdon gazdálkodott, s mind a növénytermesztés, mind az állattenyésztés fontos volt számukra. Ezek mellett a Tiszán volt a gyümölcsösük, ahol szinte az összes elterjedt és ismer gyümölcsfát megtalálhatták. Dédnagyapámban a fák oltásának nagymesterét tisztelhettek. Egyik „főműve” amelyre a legbüszkébb volt, egy nagyon különleges növény: ugyanazon a fán termett a meggy, a cseresznye és a barack. A parasztember számára a föld mellett a legtöbb értéket az igaerő jelentette. A Gila-tanyán is megtalálható volt a ló mint vagyontárgy és mint munkaeszköz. Négy lovat tartottak. Az egyik egy lipicai csődör volt, amit a mezőhegyesi méntelepről adtak el Svájcba. Ez a szürke ló olyan gyönyörű és fenséges állat volt, hogy aki megvette, utasítást adott, hogy vörös bársonnyal bélelt kocsiban szállítsák el. Ez a ló nagyon szívéhez nőtt nagymamámnak, mert csikó korában ő etette, gondozta. Cukros zabot adott neki, a lehetőségekhez mérten kényeztette. A tanyán a lovak mellett szarvasmarha, sertés, birka és baromfi is volt. A magbika első díjat nyert egy kiállításon.

A birtok felszerelése meghaladta a szomszédokét és a környékbeli gazdákéit. Az ekének két fajtája volt: a mélyenszántó és a sekélyszántó; mindkettőt ló húzta, mindkettőnek volt egyfejes és kétfejes változata. A egyes eke nagyobb barázdákat húzott, mag a kettős eke porhanyósította a földet. Az ekekapát a kapásnövények sorművelésére használták. Boronából magtakaró és nehézfogas állt az udvarukon. Az egyik legértékesebb munkaeszköz a 17 soros vetőgép volt, ami nagy hatékonysággal dolgozott. Ezt bérbe vagy kölcsönbe is adták a környékbeli gazdáknak.

A tanya, mint minden hasonló gazdaság a korban, önellátó volt. A földön megtermelt az élelem, az istállóban nevelt állatok húsát fogyasztották. Felesleg nem igazán akadt, de a környező városok piacaira gyakran vittek aprójószágot, maguk által előállított termékeket. Az ott kapott pénz is jól jött a háztartásban. „Ha van só és gyufa, akkor minden van”, mondták a régi parasztok, mert a természet és a birtok mindent megadott. A gabonát a malomban cserélték lisztre. Pénzüik abból származott, ha borjút, tehenet, hizót vagy aprójószágot adtak el. A vásárba gyalog vagy szekérral mentek, az általuk leggyakrabban látogatott város Szentes és Szeged volt, melyet a kisszegedi úton könnyen megközelíthettek. A városok határában a vásárlók elszállásolására kis vendégfogadók épültek, ezek tágas udvarán éjszakáztak.

Állandó alkalmazottak nem dolgoztak a tanyán. A faluban, a volt vármegyeház épületében működő árvaházból (lelencházból) fogadtak fel fiatalokat idénymunkára, ami főleg libapásztorokdást jelentett. Kanászok is rendszeresen dolgoztak itt, de sűrűn váltották egymást. A szomszédok ritkán jártak egymáshoz látogatóba, de általában jó viszonyban álltak. Földbirtokaik szórton helyezkedtek el, sokszor utak mellé építkeztek. Nagymamám testvérei ezermesterek voltak. Fúrtak, faragtak, saját kezükkel eszkábálták össze a kerti szerszámokat, a mindennapos használati tárgyakat. Bognárhoz csak a kocsit vitték, szükség esetén kovácshoz mentek.

¹ Részletek egy pályamunkából, amelynek írója a hódmezővásárhelyi Bethlen Gábor Református Gimnázium és Szatmári Kollégium 11. osztályos tanulója. Dolgozatát *Czeplédi Sándor* felkészítő tanár irányítása mellett készítette. A családi visszaemlékezések mellett forrásként felhasználta *Gunst Péter*: A paraszti társadalom Magyarországon a két világháború között (Bp., 1987) és *Kovács Lajos*: Mesél a szegvári határ (Hódmezővásárhely, 1993) című művét.

A tanyán álló lakóház vályogból épült, négy helyiségből áll. Az építéshez szükséges alapanyagokat a tanya területén állították elő. A vályogot egész nyár folyamán verték. Egy-egy kocka 15 cm széles, 30–32 cm hosszú és 15 cm vastag volt. A teljes száradás után kezdték csak el az építkezést. A *nagyszobát* tisztaszobaként használták, ennek berendezése két vetett ágyból és egy hátsó ágyból állt. A falon nagy méretű tükör lógott az ajtóval szemben. Itt fogadta nagymamám az udvarlóját, későbbi nagyapámat, Csenki Pétert. Ha nagy ritkán betévedt valaki, akkor itt került elszállásolásra. Nagymama tulipános ládája is itt állt. Ennek halványkék alapszínén magyar minták, színes tulipánok díszeltek. A *kisszobában* élte a család minden napjait; három ágy és egy sarokpad alkotta a berendezést. Az asztal és a székek a szoba közepén álltak. A lakóház mellé az istállók, amelyek alacsonyabbak, majd az ólak következtek, amelyek még alacsonyabbak voltak. Ezt az építkezési módot háromtetős elrendezésnek nevezzük.

Gila nagymamám a kórógysszentgyörgyi iskola tanulója volt. Ott három osztályt végzett el, kedvesnővérek tanították. Ezek után ismétlőbe járt, a negyedik osztályt az Újfaluban végezte el, az ötödiket és a hatodikot pedig a legrégebbi, ma Forrai Máté nevét viselő iskolában. Itt elsajátíthatta a főzés, kézimunkázás, varrás fortélyait. Ebben a korszakban még érezhető volt a nőkel szemben a maradi felfogás. Ha valaki nőnek született, sok esetben nem végezhetett olyan szintű iskolákat, mint a férfiak, és az érvényesülésre is kevesebb esélye volt. A ház körüli munkákat kellett végezni maradéktalanul, gyerekeket szülni és felnevelni tisztességgel. Szegény nagymamának is ez a sors jutott. Azt sikerült kijárnia apjánál, hogy a Zsófia nővér által tartott főzőtanfolyam néhány óráján részt vehessen, így nővérel, Ágnessel olyankor nyakukba vették a határt, s elballagtak az órákra. A lányok itt a maguk által hozott vagy begyűjtött anyagokból megtanultak többek között spárgalevest és rebarbaramártást főzni, piskótát sütni.

Dédnagyapám, Gila András az első világhéges után életre hívott Takarékszövetkezet alapító és igazgatósági tagja volt. Tudása, bár nem végzett többet ő sem, mint hat osztályt, vetekedett egy középiskolát végzett, tanult emberével. Mindezt az olvasás szeretetének, széles érdeklődési körének köszönhette. Kedvenc olvasmányai közé a történelmi témájú könyvek tartoztak. A magyar regényírók közül Jókai Mór kötetei örvendtek nagy népszerűségnek. A legolvasottabb azonban egy XIX. századi Biblia volt. Napi rendszerességgel forgatták, így az egész család ismerte és értette a Szentírást. A szülők mélyen vallásosak voltak, gyermekeiket is hithű keresztényekké nevelték. A római katolikus egyház tevékeny tagjaiként részt vettek a kórógysszentgyörgyi kápolna 1932-ben tartott harangszentelésén is. Dédapám az I. világháborúban való részvétele folytán néminemű orosz tudással is rendelkezett. Ennek nagy hasznát vette az egész család az orosz megszállás idején, amikor sok szegvárit elvittek munkára lovas kocsival. Az I. világháborút megjárt veteránok menlevelet kaptak, mentesítették őket a „málenkij robot” alól.

A Gila család tagjai tipikusan paraszti életmódot folytató tanyasi emberek voltak nemcsak a két világháború közötti időszakban, hanem előtte is, és utána is sok-sok évig. Az 1970-es évek végén költöztek be a faluba.

Csenki Ágnes

Felhívás a tótkomlói temetőkapu helyreállítására

A tótkomlói Ó- és Újtemető kapuépítményei már két évszázada dacolnak az idő viharáival. Napjainkra éppen az, ami eddig védte őket, az elhagyatottság jelenti számukra a legnagyobb veszélyt. Hazánkban külső helyszínen igen ritkák az ilyen, 1838-ból és 1875-ből való ósláv és szlovák gót betűs vésetek. A fekete deszkákon bibliai idézetek és a templomszentelő egyházi méltóságok nevei olvashatók. 2003 nyarán, sajnálatos módon megrongálódott az Újtemető kapujának faszerkezete, fedele és latin betűkkel felvésett szlovák szövege. Az értékes véseteket biztonságba helyeztük, a szerkezetet fóliába csomagoltuk, hogy megvédjük az esőtől és a hótól. A 2003 nyarán alakult Tótkomlói Városvédő Egyesület elhatározta, hogy a kapukat felújítja s a környezetet rendbeteszi.

Tótkomlói Városvédő Egyesület – 5940 Tótkomlós Fő u. 12.

Bankszámlaszám: OTP 11733182-20041982

A rekonstrukció szervezése elkezdődött. Kérjük a komlóiakat és mindenkit, akinek az ősi kapuk felkeltették érdeklődését, segítsen rendbe tenni ezeket az elhanyagolt építményeket, hogy közös ottunkunk féltett és mutatnivaló büszkeségei legyenek.

Dr. Kancsó János

Egy szirmabesenyői plébános fotográfiái

A bodroglői Rad plébániáján az elavult melléképületek elbontása közben találtak rá a munkát végző helybeliek egy 350 üvegnegatívot tartalmazó ládikára. Papjuk, Böőr Roland derítette ki, hogy a felvételeket egyik elődje, Petrik Béla plébános készítette.

A fotográfus plébános 1888-ban született, a Tisza-parti Kistárkányban. Elemi iskolája után Sátoraljaújhelyen járt gimnáziumba, majd a kassai szeminárium hallgatója lett. 1911-ben szentelték pappá. Nagykövésden és Sárospatakon káplánoskodott, közben hittanári szakvizsgát tett. Elvégezte Kassán a Jogakadémia, aztán a Kolozsvári Egyetemen kánonjogból doktorált. 1918-ban a Kereskedelmi és Főreál Iskolában hitoktató, később a püspökség Regina Pacis Internátusának prefektusa. A trianoni békeszerződés aláírása után azzal az ürüggyel távolították el állásából, hogy nem beszéli megfelelő szinten a szlovák nyelvet.

1920 októberétől 1957 októberéig a Tice folyócska kanyarulatában fekvő, egykor a minorita rendhez tartozó Rad lakóinak volt lelki gondozója. Nyugállományba vonulása után visszaköltözött Kistárkányba és itt szolgáltatta magához 1971-ben a teremő.

Ismerősei szerint a fotográfia már gyermekkorától izgatta. A papnevelésben sajátította el a fényképezés mesterfogásait. 1910-től rendszeresen megörökítette családját és környezete jeles embereit, eseményeit, építményeit, gazdálkodását. Kedvtelése egész életén át mindenhol elkísérte. A most előkerült hagyaték a Bodroglői egyik legjelentősebb kordokumentuma. A felvételek másolatait a miskolci Herman Ottó Múzeum Néprajzi Adattárában helyezték el. A negatívok minősége a hosszú tárolás következtében romlott ugyan, de a róluk készített fényképek zöme még így is élvezhető. A kollekción sokszínűségét a mellékelt fotókkal szemléltetjük:

Petrik Béla, 1910

Cséplés a radi szérőn, 1925.

Petrik Béla felvételei a hátsó belső borítón láthatók.

TERMÉS

A csanyteleki római katolikus egyházközösség és templomai

A csanyteleki római katolikus egyházközösség csaknem ezer éves története a magyar egyházszervezés kezdetéhez vezethető vissza. Templomos helyé nyilvánítását I. István király II. törvényének köszönheti, mely előírta, hogy minden tíz falu építsen templomot.¹ Csanytelek temploma és parókiális egyháza a váci egyházmegye egyik legrégebbi egyházi intézménye. Ezt bizonyítja I. Géza király (1074–1077) által 1075. április 14-én kiadott, a garamszentbenedeki apátság alapításáról szóló oklevele, mely szerint „(...) Csany (Chonu) nevezetű falunak Jézuskrisztus Üdvözítő Keresztjének tiszteletére emelt parókiális egyháza és temploma van.” Az okirat Csanyt a „Villa piscatorum nomine Chonu”² kifejezésben említi.

A Jézus Krisztus Üdvözítő Keresztjének tiszteletére emelt első temploma a XI. század első felében épült Csanyon a környező 16 kisebb település lelki központjában, a régi rétoldalon (ma Ady Endre u. 8–20. számú telkek által határolt területen).³ A templomot az 1075-ben kiadott ősi oklevél: „ecclesiam parochialem” (plébániatemplomnak) nevezi. E templom azonban nem keresztelők háza, hanem csak „ecclesiam parochialis”, „rituli minores” (kisebb szertartások)⁴ volt.

A környező települések közül vajon miért éppen Csany élvezte a templomépítés kiváltságát? Ennek két oka lehet. Az egyik, hogy már az előző történelmi korokban is lakott hely volt.⁵ A másik, a legvalószínűbb, amelynek megértéséhez egy, a germán feudális jogból sarjadt jogintézmény adja meg a kulcsot: a „saját vagy magánegyház, az ún. Eigenkirche”.⁶ Ez azt jelenti, hogy egyházi intézményt mindig csak a földesúr hozhat létre. Az alapítás azonban mindig a földtulajdon tartozéka, amely továbbra is birtokában marad. Akié a fundus (telek), azé a kapella (felépítmény) elv alapján. Csany, akkor koronabirtok volt.

A saját egyház felfogása uralmának végpontján még igen határozottan tudták megfogalmazni ezt a kérdést. Még inkább magától értetődő volt István király államot és egyházat szervező uralma idején, hogy egyházi intézményt elsősorban királyi birtokon lehetett létrehozni: ahol a király akaratának érvényesülését semmi nem akadályozta.

Ez a templom a legtöbb szerző szerint a tatárjárás áldozata lett és a következő 560 évre nincs semmi elképzelésük. Lehet, hogy megrongálódott, vagy nem szilárd anyagból készült, ennek ellenére 1560-ban, a faluban volt egy szerény templom és parókia, sőt a tömörkényi út mentén lévő domb tetején is állt még a XVIII. században is egy rozoga, deszkából épült kis templom, amelynek szintén deszkából készült huszártornya volt. Azonban figyelembe kell venni azt is, hogy IV. Béla király az ország helyreállítása során számos új építkezést szorgalmazott és a szétszóródott lakosság összegyűjtését a templomok újjáépítésével látta lehetségesnek. Károly Róbert, Nagy Lajos és Zsigmond királyok idejében is megszorodtak a feu-

¹ Magyar Kodex I. Budapest. 1999, 92. old.

² I. Géza Király (1074–1075), 1075. április 14-i, oklevele a garamszentbenedeki apátság alapításáról. (Másolatban a szerző tulajdonában.)

³ *Forgó István*: A csanyteleki római katolikus egyházközösség rövid története Makó. 2003. 3. old.

⁴ Váci Püspöki Levéltár (későbbiekben: VPL) *Varga Lajos*: A Váci Egyházmegye Történeti Földrajza. 1997. 7. old.

⁵ *Szádeczky-Kardoss Samu*: A Középv-Duna medence az Árpádok előtt. Fejezetek a régi magyar történelemből. I. Bp. 1984.

⁶ *Timon Ákos*: Magyar jogtudomány és jogtörténet. Bp. 1902. 248–264. old.

dális birtokokon a régi templomokat, plébániákat felújító mozgalmi, sőt ezek már esetenként gazdag művészeti felszerelésekkel lettek ellátva.⁷

Kevésbé valószínű tehát, hogy Csany, ahol már az egyházszerzés óta templom és parókhia volt, ebből kimaradt volna. Okmánnyal is bizonyítható tény, hogy az apátság itteni birtokán 1327-ben Miklós fráter (rendtag, de nem felszentelt pap) volt prókátor.⁸ 1442-ben pedig Hidajai Bálint (Valentinus Hidaja) volt a gazdatiszt (officiális)⁹, aki az egyházi teendőket is ellátta.¹⁰ Az is hihetetlennek tűnne, hogy a tatárjárástól (az egyház birtokcseréjéig) eltelt 223 év során 1465-ig szolgálatban lévő, szám szerint 19 váci egyházmegyei püspök valamelyike is elhanyagolta volna egyházmegyéje egyik legkorábbi egyházközösségét, illetve templomának felújítását, újraélesztését. Minden valószínűség szerint az első templom rekonstrukciója, felújítása volt a követett út.

Téves az a hiedelem is, hogy Csany a török uralom alatt nem létezett volna. 1558–1676 között például, az 1559. évi defter szerint 6001 akcse adót fizetett be a török kincstárnak.¹¹

A törökök vallás tekintetében nem voltak türelmetlenek, különösen a protestánsokkal szemben, akiknek templomozása közelebb állott az övékéhez, viszont a katolikusokat többször háborgatták, aminek oka részben abban rejlett, hogy a katolikusok mind királypártiak voltak, tehát az ő ellenségük hívei. Igen kellemetlen zaklatásnak volt kitéve viszont a csanyi plébánia a kötelező vendéglátás miatt, amelyet a török urak részére volt köteles nyújtani. A falu csak akkor kaphatott egyházi helytartót, ha a lakosság megígérte, hogy összeadják a török vendéglátáshoz kívánt étkeket, italokat, a lovak abrakját és szénáját.¹² A másfél százados oszmán megszállás alatt az egyházi teendőket diakónusok és a szegedi ferencesrendi atyák látták el.

Csany török szpáhi birtok volt és azok nem törődtek a templom sorsával. Az első templom ebben az időszakban vált használhatatlanná. Mivel a templom életveszélyes állapotba került, az uradalmi tiszt lak (Ady Endre u.) egyik szobáját használták misézésre.

Csany 1722–1723-ban gróf Károlyi Sándor altábornagy személyében új földesurat kapott, aki teljesen új felfogásban szervezte meg a birtokát. Felismerte, hogy a birtokán fekvő településnek, a rajta élő embereknek fontos szerepük van a feudális gazdálkodás kiszolgálásában. Törekedett a birtokán fekvő települések rendezésére, azok embert megtartó szerepének fejlesztésére. Igyekezett a munkáskezeket helyhez kötni. Új telepéseket is hozott más megyékből. A számban is megnövekedett lakosság szorgalmazta a meglehetősen megrongálódott templom rendbehozását, vagy új templom építését.

Az egyházi élet újjászervezése először helyi káplánságként II. József királynak köszönhetőn,¹³ 1786-ban Chobot szerint 1787-ben.¹⁴ A lakosok a Károlyi grófok segítségével teljesen újjáépítették és megnagyobbították a megrongálódott templomot s azt Szent Imre tiszteletére ajánlották.¹⁵

1787. augusztus 6-án foglalta el állomáshelyét az első önálló lelkész, Bogoshy György (1787–1792) domonkos rendi szerzetes. A nép – fehér ruházata miatt – „fehér barát”-nak nevezte. Ekkor ehhez a kápolnasághoz csatolták Baks és Síróhegy pusztai településeket is.¹⁶

A nepomuki Szent János tiszteletére szentelt templom 1804-ben a falu végén, a kisnyomás keleti oldalán, a mai templom (Kossuth Lajos u. 10. sz.) helyén, magas, száraz, tűztől aránylag védett helyen a földre épült, alap nélkül. A földtől középmagasságig téglából, innen

⁷ Magyar Kodex. Bp. 1999. II. k. 7., 22., 25. old.

⁸ Historia Domus. Csanytelek, plébánia (továbbiakban: H.D.)

⁹ Uo.

¹⁰ Uo.

¹¹ Uo.

¹² Zsilinszky Mihály: Csongrád megye története. I. 130. old.

¹³ VPL. Varga Lajos i.m. 79. old.

¹⁴ VPL. Csanyteleki plébánia levelei. Csanyteleki dobozok.

¹⁵ Uo.

¹⁶ HD.

felfelé pedig vályogból volt a fala. Faszindellyel volt lefedve. Fából ácsolt kis huszártorony volt a tetején, amely kettős keresztben végződött. Mellette harangtorony állt, három haranggal. Mennyezete deszkából készült, kórusa, keresztútja úgyszintén fából volt faragva, belül rézedény volt a keresztvíz őrzésére rendszeresítve. Az olajakat is ebben őrizték. Egyetlen oltára volt. Radics István egykori csongrádi intéző (provizor), s ugyanezen vármegye ülnöke készítette 1804-ben. Az oltáron falépcső (magasítvány) volt. Azon feszület és hat, fából készült gyertyatartó állt. Mindegyik aranyozottan. Az oltár fala falazással készült, rajta hordozható oltárkő (artale-portalis), három kánontábla, egy párna és egy könyvállvány. Az oltáron volt beépítve a tabernaculum (Szentség ház). A Szentség ház előtt örökmécses világított. A falon három kifüggesztett kép, amelyek közül az egyik Szent Mihályt a másik Szent Györgyöt, a harmadik Szent Vendelt ábrázolta. A nyitott gyóntatószék, cserénnyel ellátva, a templom

falához volt támasztva. Volt szenteltvíztartó is. Az idősebb csanyiak még emlékeztek rá, hogy a templom jól karbantartott árokrendszerrel volt hajdan körülvéve.¹⁷

Ez a templom nemcsak szerény, de gyenge építmény is lehetett, mert már 1807-ben kidőlt az oldala, s ideiglenes jelleggel magánházban kényszerültek misézni. Miután megjavították a templom épületét, nem sokáig használhatták, mert az 1819. év Szent István havában (júniusban) nagy szélvihar és heves jégeső következtében tönkrement a tetőzete és a torony, valamint a plébánia épülete is lakhatatlanná vált.¹⁸

1823-ban ismét rendezték a csanyi katolikus egyházközösség területi illetékességét. Filiaként idecsatolták Baks, Bánomhegy, Dongérhát, Fehértó, Síróhegy, Szentgyörgy, Sovány és Vidretorok lakott területeket.¹⁹

A templom 1823-ban olyan rossz állapotba került, hogy életveszélyesnek nyilvánították és bezárták.²⁰ Csany község elöljárósága a filiánsokkal együtt sürgették a tönkrement templom kijavítását. Kérelmet nyújtottak be a Helytartótanácsához. Egyébként a kérelmezők és a váci püspök egyetértettek abban, hogy a régi épület helyett új templom kellene. A püspök erről tájékoztatta a királyt és felhatalmazást kért az építkezésre. V. Ferdinánd király (1835–1848) a Helytartótanácsra keresztül a csányi pusztán építendő új Szent Egyházra nézve felhatalmazta gróf Nádasdy Ferenc váci püspököt. Ezek után a püspök a királyi felhatalmazásról értesítette gróf Károlyi Györgyöt, a falu birtokosát, kérve arra, hogy birtokából hasítson ki telket az új templom és plébánia részére, megjelölve azt a helyet, amelyet a kérelmezők kiszemeltek. Károlyi gróf elzárkózott az új telek (fundus) kijelölésétől.²¹ Közben a püspök megbízta a pesten lakó Kovács János helyhatósági mérnököt a kiszemelt telek talajmechanikai megvizsgálásával. Kovács János, miután megbízását teljesítette, szakvéleményét megküldte a váci püspöknek, amelyben a következőket rögzítette: „Alól írott bizonyítom, hogy azon fundus, melyen a mostani Csanyi templom fenn áll, az újonnan építendő templomra is elegendő, sőt a kijelölt fundusnál azért alkalmasabb, mivel azon nem oly mély fundamentumok kívántatnak, minthogy többnyire agyagból áll, az új funduson pedig 9 lábnyira is folyóhomok találtatik. Költ Pesten. 13-ik, február, 1839. Kovács János m. k. építőmester.”²²

Gróf Nádasdy Ferenc váci püspök újabb levelet intézett gróf Károlyi György földbirtokos, császári kamarás és főispáni helytartóhoz, kérve őt arra, hogy véglegesen foglaljon állást a csanyi pusztán felállítandó templom ügyében. Gróf Károlyi György terjedelmes válasz levelében kifejtette: „(...) hogy mi ugyan azt, hogy tekintetes Csongrád vármegyében helyeztetett Csany nevű pusztánkon Isten dicsőségére, és az ájtatos keresztények lelki vigasztalására, az ő telken templomot építtessék, akadályozni nem akarjuk.”²³

Háromévi levelezés után az előbbi templom helyén 1841. október 17-én megtörtént az új templom alapköv letétele. A templom terveit Vedres István uradalmi mérnök készítette.²⁴ A téglát és a faanyagot gróf Károlyi István földesúr adta, s a kézimunkát és a fuvarat pedig a hívek biztosították.²⁵ Az építést Kovács János nagykovácsi vállalkozó végezte 10 000 forintért.²⁶ Alvállalkozója Svitek Ignác szolnoki mester volt, akivel ezáltal a munkabérért több évig pereskedtek.

1842. június 18-án az új templomban bokrétaünnepélyt tartottak, majd szeptember 12-én, pünkösöd után a 15-ik vasárnapon áldotta meg a templomot Tikler Ferenc főesperes, a dorozs-

¹⁷ Uo.

¹⁸ Uo.

¹⁹ Uo.

²⁰ Uo.

²¹ VPL. Csanyteleki dobozok: gróf Nádasdy Ferenc püspök levelezése a Csanyteleki új templom ügyében gróf Károlyi Györggyel.

²² Uo. Kovács János levélváltása gróf Nádasdy Ferenc püspökkel.

²³ Uo. Csanyteleki újtemplom tervezése tekintetében. Uo.

²⁴ Uo.

²⁵ HD.

²⁶ VPL. Kovács János és Svitek István peres ügyei a templom építés következtében.

mai apátplébános, nagy papi segédlettel. Az alkalomhoz illő beszédet hajmáskői gróf Vécsei jáki apát, hódmezővásárhelyi plébános mondta²⁷

1887-ben a templomot és a plébániát fel kellett javítani. A munkát Tóth Imre kiskunfélegyházi vállalkozó végezte.²⁸ A templom 1897-ben újra roskatag állapotba került. Nagy repedések keletkeztek a bolthajtásokon. 1899-ben a templom életveszélyessé vált, ezért a hatóság bezáratta. Két éven keresztül zárva volt az építmény.

Felföldi Mihály csanyi földbirtokos a templommal szemben lévő telken egy 12 öl hosszú, teljesen új és ép, erősen alkotott, még semmire sem használt faépületet (deszkából készült színt) díj nélkül ajánlott fel ideiglenes templomnak.²⁹ Ez a hajlék nyáron melegnek, télen pedig hidegnek bizonyult, de azért jó szolgálatot tett az egyháznak. Akkoriban a hívek oly sokan áldoztak, hogy az utcán, a szabad ég alatt kellett a szentségeket kiszolgáltatni. A köznapi istentiszteletet a plébánián lévő két szobából álló uradalmi irodában tartották.³⁰ (Mivel a fából készült faszínpadon tartották az ünnepi miséket, a környéken azzal élcelődtek az emberek, hogy a csanyiak „csak színből tisztelik az Istent”.)

1901 tavaszán megkezdődött a mostani templom építése, ez tulajdonképpen az előző megnagyobbított változata. Az építéskor a nehéz téglaboltozat helyébe – a szentély kivételével – „Rabitz-féle” boltozat került. Ekkor épült a nyugati oldalon lévő sekrestye is.³¹ A tornyot, mely addig a templom bejáratára volt építve, 1901 és 1904 között lebontották és új, tervezett-nél sokkal alacsonyabb tornyot építettek.³² (Állítólag azért, mert a plébános nem küldött a mester elé kocsit a csongrádi vasútállomásra.)

A toronyszenteléskor a plébános vadonatúj krajcárokat hozatott és azokat marékszámra szóratta az újonnan épült torony ablakából. A templom toronyfalába befelé menet jobbról, középtájon, vagy egy méter magasságban emléksorok vannak elhelyezve, amelyek úgy az építkezés adatait, mint az akkori vallási és társadalmi állapotokat foglalja magába.³³

Az építkezéskor derült ki, hogy az előző templomok régebbi berendezéseit ki kell cserélni, mert a korhadt és szúvas darabok teljesen összetöredeztek. Csáky Károly váci püspök 4000 koronát, gróf Károlyi Sándor 4000 koronát, gróf Károlyi Mihály 1000 koronát adott a berendezésre, az összeg többi hányadát a Varga Mihály plébános úr által szerkesztett „Reménységünk” című folyóirat gyűjtötte össze.³⁴

A fő és a három mellékoltárt, a Szentsír oltárt, a szószéket a rákospalotai Komány cég, míg az orgonát a Reiler cég a többi felszerelést a Rétai és a Benedeki nevű budapesti cégek, a padokat egy Felföldi nevű helybéli asztalosmester készítette el. A költségek meghaladták a 30 000 koronát.³⁵

A templom rendbehozatalának és kifestésének emlékét barokkos módon a Szentély baloldali ablakán két ágakkal és levelekkel összefonódó pajzson örökítették meg. A baloldali pajzson ez áll: „Nemes lelkek bőkezűségéből helyreállítva az Úr 1901. esztendejében.” A baloldali pajzson az (volt) olvasható: „Varga Mihály pápai Őszentsége tb. ttb. tiszteletbeli titkos káplánja”.³⁶ 1927–1928-ban fődémcserét kapott a templom, azóta van palacserepe.³⁷

1953 karácsonyán, az éjfélti misén – a község villamosításának napján – kigyúltak a főoltár villanygyertyái.³⁸ 1960-ban sor került a templom és a plébánia festésére. A munka 60 000 forintba került. A festést Nagy István orosházi templomfestő végezte.³⁹

²⁷ HD.

²⁸ Uo.

²⁹ VPL. Csanyteleki dobozok.

³⁰ HD.

³¹ Uo.

³² Uo.

³³ Uo.

³⁴ Uo.

³⁵ Uo.

³⁶ Uo.

³⁷ Uo.

³⁸ Uo.

³⁹ Uo.

1969-ben készült el a mostani oltár. A régi áldoztató rács három alkotórészét beépítették az oltár elő- és hátoldalába. Később a bábok közé faragott képek kerültek: Jézust, Máriát, apostolokat és angyalokat ábrázoltak és faragtak ki a táblaképeken. Nem művészi alkotások, de jól mutatnak.⁴⁰ 1970-ben a templom külsején végeztek el hibajavító munkákat. 2000-2001-ben a templom és a plébánia gázfűtést kapott.

A templom észak-déli tájolású, eklektikus stílusú, egyhajós, robosztus, minden oldalról támpillérekkel megerősített, pala héjazatú nyerges tetővel ellátott, műemlék jellegű épület.⁴¹

Csany 1902-ben vette fel a Csanytelek nevet. A község római katolikus egyházközsége kezdetektől fogva a váci egyházmegyéhez tartozott, 1995-től a Szeged-csanádi egyházmegyéhez tartozik. Filiaként hozzátartozik: Baks és Tömörkény.

A jelenben működő Egyházközség Tanácsának tagjai: Bánfi Sándor plébános, Bodor Ferencné, faragó Mihály, Kátai István, Lajos József, Lócskai Mihály, Matuszka Jenőné, id. Nagy Ferenc, ifj. Nagy Ferenc, dr. Papp Erika, Poczós Jánosné (Forgó Katalin), Révész Antal, Szombathelyi Jánosné, Tököly Mihály, Turi Imréné.

Dr. Forgó István

Újszentiváni gyermekek játéka a XX. század derekán

Újszentiván a Tisza-Maros szögben, Szegedtől 10 km-re fekszik, közel a trianoni határhoz. A területen nagy számban talált régészeti leletek azt bizonyítják, hogy vidékünk a legrégebbi idők óta lakott terület (Kőrösi-, Tiszai-kultúra). A XIX-XX. század fordulóján kezdődtek a környéken régészeti ásatások, amelyek igen becses szarmata-jazig tárgyakat tártak fel. Avarkori temetők és lelőhelyek sokasága is napvilágra került.

A község létezésének írásos nyoma már a XV. században fellelhető. 1411-ben a Szeged, Szőreg, valamint Szeged, Szentiván (Zenth Iwan) és Gyála közti bizonyos földterületek miatt kirobbant határvitát Zsigmond király két oklevél kiadásával zárta le. Ékkortájt kisebb nemesi családok bírták a községet. Az 1548. évi defterben (adólista) fel van sorolva a település tartozása. 1579-80-ban az adófizetők száma 30, 1620 körül már csak 19 család. 1647-ben még lakott hely volt. A XVII. század második felében a falu elpusztult.

1746-ban a csanádi tiszttartóság a mai Tiszasziget (1955-ig Ószentiván) területére szerbeket telepített. 1781-ben a királyi kamarától Szeged városa vette meg a területet. A szerbek a mai Újszentivánra, voltaképpen a középkori Szentiván helyére költöztek át. (A közelmúltban végzett ásatások tanúsága szerint a szerbek eredetileg is a mai Újszentivánon telepedtek meg.)

1849 tavaszán a szegedi polgárőrség rátámadt a Szentivánon tanyázó szerbiánusokra, s azokat innen kiűzte, majd Perczel Mór verte vissza itt a szerbek és császáriak támadását. A szomorú végű szőregi-szentiváni csata (1849. augusztus 5.) után a községet Haynau tábornagycsapatok szállták meg.

A németek letelepítése a Maros-Tisza szögébe 1790 után kezdődött, nagyobb rendszeres telepítés a XIX. században volt. Ez idő tájt telepedett át Ócsanadról nagyobb számú németesség a faluba. 1911-ben a házak száma 314, lakosaié 1435, akik közül 335 a magyar, 515 a német és 585 a szerbajkú. A Szegedről kirajzott gányó (dohánytermelő), cselédsorban élő magyarság volt hosszú időken át a falu legszegényebb rétege.

A község az I. világháború után, 1918. november 19-étől, 1921. augusztus 20-áig a szerbek (egy ideig francia gyarmati katonaság) megszállása alatt állott. Ezután a szerbek jelentős hányada átköltözött a Szerb-Horvát-Szlovén Királyságba.

⁴⁰ *Forgó István*: im. 13. old.

⁴¹ *Dudás Lajos*: Csanytelek. In: Csongrád megye építészeti emlékei. Szerk.: Tóth Ferenc. Szeged, 2000. 31-32. old.

A II. világháború és a szovjet megszállás következményeként a németiség zöme nyugatra menekült. Az itthon maradottakat 1945 után kitelepítették. Ma a falu lakossága 1510 fő. A szerbek lélekszáma nem éri el a százat, a németeké a tizet.

A falu az előző két évszázadban az istállózó állattenyésztéssel és a korszerű földműveléssel mutatott példát a környező községeknek. Kővér bánati földek mindig biztos megélhetést nyújtottak a lakosságnak.

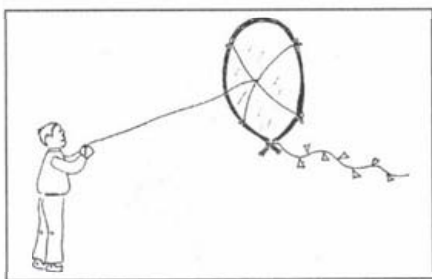
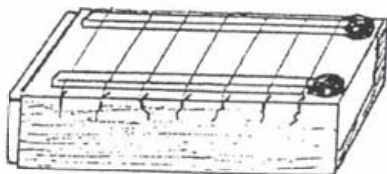
Amint a leíratakból kitűnik, gyermekkoromban háromféle nép élt a faluban. A szerbeknek külön iskolájuk volt. A német és a magyar gyerekek közös iskolába jártak. Kis falu lévén, mindenki mindenkit ismert. A gyermekek – főleg az egymáshoz közel lakók – összejártak játszani is. Kedvenc játszóhelyeink is voltak. A falu melletti téglagyárból is jártak be az iskolába gyerekek. Vasárnaponként ezért gyakran játszottunk, *lórétünk* a téglagyár területén. A falu északi határán húzódó temesvári vasút a trianoni határ megvonása után „használaton kívül” került. A bébi állomásig – ez az utolsó település a szerb határon innen – is el-elgyalogoltunk. *Kaviccsal céloztuk* meg a telefonpóznák porcelánjait. A falunak három halastava volt. Télen egész napokat a jégen töltöttünk, sokszor még az ebédről is megfeledeztünk. *Korcsolyáztunk* fakorcsolyával), *csúszkáltunk*, *jégen bicikliztünk*, *hokiztunk*. Tavasztól őszig – titokban – *pecáztunk* is.

A falu déli részén volt egy libalegelő, a Sztatina, melyet a záporosók sokszor előntöttek vízzel. Félnapokat is *gázoltunk* a *langyos vízben*. Két nagy határa volt (van) a falunak, a Nagyrét és a Part. Kilométereket gyalogoltunk vasárnaponként a magunk készítette *ijjal* és *nyíllal* abban a reményben, hogy nyulat lövünk. Ez ugyan sosem sikerült, de jól elfáradva értünk este haza. Tavasszal a Tisza szélén lévő árterület madarait sem hagytuk nyugodtan, *tojást gyűjtöttünk*. A futballpálya melletti Epres – amit a selyemhernyó-tenyésztést segítő létesítettek még a XIX. század végén – , kitűnő hely volt a *focizásra*, *bújócskázásra*, *iptiapacsozásra*, no meg falevélszedésre, mert minden tavasszal *tenyésztettünk selyemhernyót*.

Kleblsberg Kunó jóvoltából az 1940-es évek elején kötelezővé tették a nyolc elemi elvégzését. Így nyolc évig jártunk együtt iskolába. Az iskola udvara kiváló alkalom volt a különböző játékok játszására: (*foci*, *karbidózás*, *adsz-e király katonát*, *fogócska*). Az utca egyik fő tere volt játékaiknak (*porrugdosás*, *kancsikázás*, *saraskodás* stb.). A házak előtti vízlefolyók is játékokra csábítottak (*békapécázás*, *gázolás*, *átugrálás* stb.).

A következőkben bemutatok néhány közérdeklődésre számot tartó játékot.

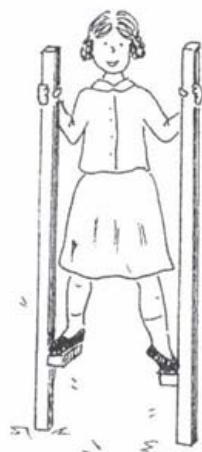
Citera gyufásdobozból. A gyufásdoboz sok játék tárgya volt. Egyik ilyen a *citera*. A skatula mindkét oldalát éles késsel bevagdostuk, s mindkét végébe strumpándligumit (harisnyakötő gumija) erősítettünk. A dobozotetű mindkét szélén gyufaszálat bújtatunk át, így a megfeszült gumiszálak pengetve „zenei hanggal” szolgáltak.

Sárkányeregetés. Sárkányokkal tavasszal lehetett leginkább játszani, ugyanis lágy szellőben lehetett jó magasra feleereszteni. A sárkányt otthon készítettük. Kellékei: egy hosszú fűzfaág, csomagolópapír, ragasztó (ez általában kovászból készült), cukorspárga. Ha enyhe szél fúj, kimentünk a falu végére, s ott eregettük. Széllel szemben szaladtunk, s a sárkány zsinórját lazán felfelé eresztve az mind magasabba emelkedett. Az volt a „győztes”, akinek legmagasabba ment fel a játéka.

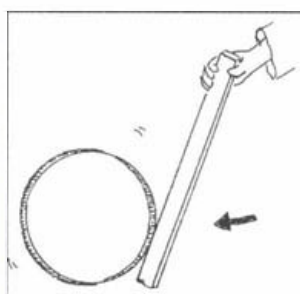
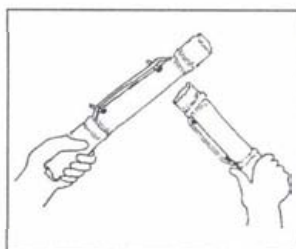
Töklámpa. A tök nemcsak a jószágok tápláléka volt, hanem az emberé is. Többféle tököt is termeltünk. A lovak a takarmánytököt kedvelték, mi meg a pirított magját. A sütőtököt étkezésre is használtuk. Még lekvárt is főztünk belőle. Kitűnő ünnepi eledel volt a tökös rétes. Ha sok termett ebből a hasznos növényből, lámpát és más játékot is formáltunk belőle. A töklámpa közepén gyertya égett, este ezzel még ijesztgettük is egymást.

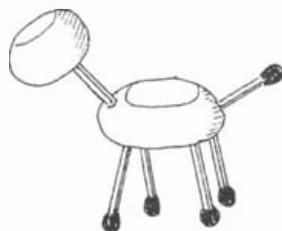
Gólyaláb. Mi mankónak hívtuk. Két erős lécs alsó részébe, kb. térdmagasságban egy-egy erős lécdarabot szegeltünk, erre álltunk fel, és felváltva emelgettük előre, mint amikor lépegettünk. Ha többen voltunk, versenyeztünk is, hogy ki ér el leghamarabb egy megjelölt helyre. Ma is látni ilyen játékokat.

Szárizékből muzsika. A kukoricaszár a háziállatok fontos (téli) tápláléka, takarmánya (ló, tehén, kecske, juh stb.). A lerágott szárizéket fűtésre használták, de játékot is lehetett belőle fabrikálni. A kukoricaszár két ízet éles késsel levágtuk, a két végénél a héját a kés hegyével felfeszítettük, majd alá tettünk egy kis pálcikát vagy gyufaszálat, amely feszessé tette a „húrokat”. Ha két ilyen muzsikát hegedű és vonóként húzogattunk, nyikorgó hangot hallattunk. Ezt a zeneszerszámot cirokból is lehetett készíteni, de nálunk nem termeltek cirkot.

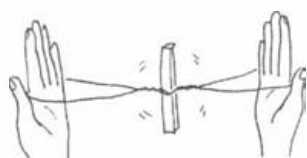

Gurigázás. Az abroncs (abrincs) fémszalagból vagy hajlékony ágból, vesszőből készített lapos pánt, amely valamit szorosan körülfog, erősen összetart. Ha a hordó elhasználódott, vagy a bicikli (bicaj, bringa, kerékpár) tönkrement, a hordó dongáját, a kerékpár abroncsát gurigázásra, kerekezésre használtuk. Egy darab vékony léccel előre lökögettük, és jóízűt futottunk utána.

Gesztenyejátékok. A mi vidékünkön csak vadgesztenyefák éltek. Kedves darabjuk a burkából kibontakozó (gesztenye) barna gyümölcsük. A vadgesztenye keserű íze miatt élvezhetetlen volt, viszont megfelelő helyeken kilyukasztva, állatok készültek belőlük. (Mi a húsból csirizt főztünk.) (A burgonya szintén alkalmas volt állatfigurák készítésére. Hasonlóan pálcikákból készült a szarvuk, farkuk, lábuk stb.)

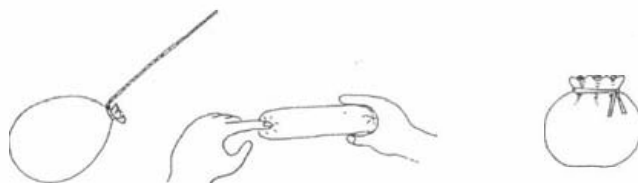

miatt élvezhetetlen volt, viszont megfelelő helyeken kilyukasztva, állatok készültek belőlük. (Mi a húsból csirizt főztünk.) (A burgonya szintén alkalmas volt állatfigurák készítésére. Hasonlóan pálcikákból készült a szarvuk, farkuk, lábuk stb.)

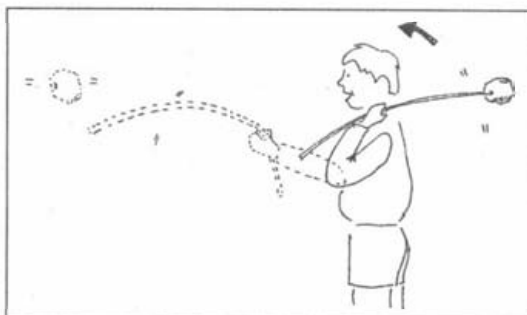
Brúgatás. Egy erős madzagot vagy zsinórt összekötöttünk. Két kezünkkel szétfeszítve kettőt fordítottunk rajta, előtte a közepén keletkezett hézagba fadarabot helyeztünk. Hogy ki ne essen, sodorni kezdtük a zsinórt. Jó sokszor megpörgettük, s utána „húzd meg – ereszd meg”-szerű mozdulatokat végeztünk. A tárgy forgott és közben bűgő hangot adott.

Hólyag, plock, dohányzacskó. A disznótor is ünnepszámba ment, mert az is egyszer volt csak egy évben. Általában karácsony előtt bonyolították le, hogy az ünnepen legyen mit az asztalra tenni. A disznótorban is sok mindent csináltunk. A levágott disznónak nem volt olyan része, amelyet fel nem tudtak volna használni. Az állat megtisztítása után kidobták belőle a húgyhólyagját. Megtisztítás után a „száján” levegőt fújtunk be, a végét befogtuk, hogy hízzon. Így lényegesen megnövekedett a térfogata. Spárgát kötöttünk a szárára, s szalagáltunk vele, mintha léggömbünk lenne. Az idősek, akik pipáltak, a hólyagot megszárazítás után dohányzacskónak használták. A disznótor mellékterméke – többek között – a disznó nyelöcsőve, amelyet eltávolítanak, lehúzzák róla a külső hússzerű részt, majd timsós vízben kimossák, az egyik végét spárgával jól elkötik, s utána kifordítják. A szabadon maradt végét a szájunk elé téve tele fújtuk levegővel, megsodortuk az egésztestet. Amikor jó kemény volt már a plock, a hátsó felébe belenyomtuk az ujjunkat, mire az elpukkant.

A szabadon maradt végét a szájunk elé téve tele fújtuk levegővel, megsodortuk az egésztestet. Amikor jó kemény volt már a plock, a hátsó felébe belenyomtuk az ujjunkat, mire az elpukkant.

Sárgolyóröpítés. Eső után lehet a kocsin vagy a kertben olyan földet találni, amely – mivel vizes – formálható. Vesszünk egy hosszú fűzfavesszőt, a vékonyabb végére rászúrunk egy galambtojás nagyságú, összegyúrt sarat; megemelt karral a vesszőt a hátunk mögül előre lendítjük, s ha ezt gyorsan csináljuk, a sárgolyó messze elröpül. Az a győztes, aki messzebre tudja a sárgolyót röpíteni.

Tojás koccitás. Húsvét hétfőjén végigjártuk a falut. Minden házba bementünk,

ahol lány volt, locsolkodni. (Kivéve a szerbeket, mert náluk később volt húsvét.) Locsolásért piros tojást kaptunk (meg pénzt; a kabátunk gomblyukába pedig rozmaringot tűzték a lányok). Ha sok tojás összegyűlt, hazavittük, majd folytattuk a locsolkodást. Előfordult, más locsolgó fiúkkal összetalálkoztunk, s elkezdtünk játszani. Egy-egy tojást összekocintottunk, s az nyert, aki a másik tojását behorpasztotta. Természetesen a behorpadt tojás az övé lett.

Sok hasznos játékot is meg kell említenem. A *fára mászás* szinte napi „művelet” volt. Ezt szüleink ki is használták. Tavasszal, amikor már kiürült a kamra meg a pénztárca, selyemhernyót igényeltek. Ez azt jelentette, hogy egy hónapig mászhattunk az eperfákra falevelet szedni. Játszva csináltuk. Begubózás előtti napokban már egy mázsa levelet is elfogyasztottak. Sokszor hosszasan elnézegettük, milyen mohón „nyírják” a levelet. A legizgalmasabb a begubózásuk volt. A mezőről vadrepcszárat kellett gyűjtenünk; erre másztak fel, amikor már abahagyták az evést. Ilyenkor a testük aransárga volt. Szinte átütött a bőrukön a selyem. Pár napig tartott begubózásuk. Utána azonnal be kellett vinni őket Szegedre az átvevőhelyre, mert nyolc nap után kirágták a gubót, s kibújt belőlük a pille. Ekkor már értéktelenné vált a gubó. Ez a gubó egy száz selyemből készült. A nem első osztályúakkal eljászadoztunk. Egy cénaurigára visszatekertük a selyemszálakat.

Fára kellett másznunk tavasszal a hársfa virágzásakor is, ugyanis egész évre elegendő mennyiséget kellett leszednünk, hogy a kitűnő gyógytea el ne fogyjon.

Az eperfa (két hatalmas állt az udvaron) is csalogatott bennünket. Eperérés idején sokszor egy darab kenyérral másztunk fel. Főleg a lány kenyér volt kiváló reggeli a nagyon édes fehér eperrel. Az eper nevetésre is serkentett bennünket, ugyanis a lehullott érett epert nagyon szerették a kacsák. Csakhogy bizonyos idő után a begyünkben a cukor megerjedt s berúgtak tőle. Mi ilyenkor a hasunkat fogtuk, olyan jól neveltünk a részeg kacsákon, amik úgy lerészegedtek, hogy hanyatt vágódtak, s lábuk égnek állt.

A hársfa virágja mellett nélkülözhetetlen volt a kamilla (székfűvirág, libavirág), melynek begyűjtése szintén a gyerekek feladata volt. Szedése megkönnyítésére apánk csinált egy kamillaszedő alkalmatosságot. Ez a szerszám hasonlított a személtapáthoz. Az elejét fésűfogszerűen bevagdosta, így csak húzni kellett, hogy a kamilla leszakadjon és a lapátfélén foglaljon helyet. Ezt a gyógynövényt nagyon sok mindenre használtuk: teának, dagadásra borogatósnak, szemgyulladásra stb. Nem hiányozhatott a falusi ember „házipatikájából”.

A játszásnak felfogott és szívesen végezt munkák sokaságát végeztük el, mint a *kalászszedést*, a *jószágok legeltetését*, *zöldtakarmány szedését* a háziállatoknak. A faluban kevés volt a szőlő. Szüret után – hogy mi is ehessünk szőlőt – bebarangoltuk a szőlőskerteket, az ott felejtett fürtöket boldogan helyben elfogyasztottuk. Hasonló műveletet végeztünk a kukorica betakarítása után. Összeszedtük az elhagyott csöveket. Olcsó takarmánya volt ez baromfiállományunknak.

Az iskolai szünetekben mindig segítenünk kellett szüleinknek a gyermekek által végezhető munkákban. Végül is a munka és a játék nem különült el élesen, hiszen mi mindent játékosan fogtunk fel.

Gyermekkorunkban minden örömi forrása a játék volt. Nagyon szerettünk játszani. Ezt a szüleink is jól tudták, ugyanis ha rosszak voltunk, nem veréssel büntettek meg bennünket, hanem nem engedtek el játszani. Ennél súlyosabb büntetést el sem tudtunk volna képzelni.

A rajzokat Vecsernyés Ildikó készítette

Vecsernyés János

A Honismereti Szövetség 2003. évi tevékenységéről

(közhasznú beszámoló)

Honismereti Szövetségünk Elnöksége – 1998 óta közhasznú szervezetként – az Alapszabályban megfogalmazottak szerint végezte munkáját, amelyet a Közgyűlés által megvitattott és elfogadott éves feladat- és költségterv határozott meg.

SZERVEZETI ÉLETÜNKET a megyei egyesületek és az Elnökség javaslatai alapján, a Küldöttgyűlés által elfogadott tervezet szerint végeztük.

A Szövetség *küldöttgyűlése* március 12-i ülésén – előzetesen megküldött írásos anyag alapján – megvitatta és elfogadta a 2002. évi közhasznú beszámolót és pénzügyi elszámolást, valamint a Felügyelő Bizottság jelentését. Meghatározta a 2003. évi feladatokat, és a megvalósításhoz szükséges költségterveket.

Az országos *Elnökség* négy alkalommal ülésezett az elnök meghívása szerint. Áttekintettük az országos és helyi szinten végzendő időszzerű feladatokat, előkészítettük a rendezvényeket. Az elnökség tagjai tájékoztatót adtak az általuk képviselt megyei egyesületek munkájáról, az elnökségi ülések között történetekről. Folytattuk a megyei egyesületek munkájáról szóló beszámolók meghallgatását (Budapesti Honismereti Társaság, Balassagyarmati Honismereti Kör).

A *Honismeret* című folyóiratunk *Szerkesztő Bizottsága* hat alkalommal ülésezett. Megvitatták a számok javasolt tartalmát, a közlésre szánt írásokat, az Akadémia tematikus számát. A 2002-ben megjelent Honismereti Évforduló Naptár alapján a bizottság megtervezte a jeles évfordulóra emlékező írásokat – részben felkért szerzők írásai, részben a beérkező cikkek alapján. Döntött a konferenciáinkon elhangzott előadások, a szervezeti életünkről szóló beszámolók közzétételéről.

A *Tábori Munkabizottság* májusban közzétette kiírását a táborok támogatására, majd a megyei egyesületek ajánlásai alapján értékelte a beérkezett pályázatokat és ajánlást tett az Elnökségnek a támogatások összegére. A jóváhagyott támogatás összesen 500.000 Ft volt.

Az *Ifjúsági Bizottság* közreműködött a VIII. Országos Ifjúsági Honismereti Akadémia előkészítésében, és a Pest Megyei Egyesülettel közös megrendezésében.

A konferenciák, az Akadémia programjainak megtervezésében, az előadók fölkérésében *ad hoc bizottságok* működtek közre az Elnökség fölkérése alapján.

A megyei egyesületek saját alapszabályuknak megfelelően tartották közgyűléseiket, elnökségi üléseiket, szervezték rendezvényeiket.

Tagszervezeteink, egyéni tagjaink száma hétezer fölött van. Három határon túli és egy hazai társszervezettel működünk együtt.

ORSZÁGOS RENDEZVÉNYEINK között:

– Kiemelkedő helyen szerepelt a XXXI. *Országos Honismereti Akadémia*, amelynek Szabolcs-Szatmár-Bereg megye adott otthont Nyíregyházán, június 30. és július 4-e között. Az Akadémia előadásai a Rákóczi szabadságharc 300. és Nyíregyháza újratelepítésének 250. évfordulójának témája köré szerveződtek. A szervezésben kiemelkedő szerepet vállaló Megyei Honismereti Egyesület munkáját segítették a helyi közgyűjtemények, közművelődési intéz-

mények, iskolák. Erkölcsei és anyagi támogatást nyújtott a megye közgyűlése, és Nyíregyháza Város Önkormányzata. Jelentős anyagi támogatást kaptunk a Nemzeti Kulturális Alapprogram Igazgatóságától, a Miniszterelnöki Hivatal Civil Kapcsolatok Főosztályától és a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma Nemzeti Évfordulók Titkárságától. A mintegy 200 résztvevőnek nagy élményt nyújtottak a nagyszerű előadások, a megye értékeit bemutató tanulmányutak, a házigazda egyesület tagjainak szívélyessége, mindenre kiterjedő figyelme. A résztvevők közül kilencven fő a szombati napon fakultatív program keretében ellátogatott Kárpátaljára – Beregszász, Munkács érintésével a Vereckei-hágóhoz.

– Ötödik alkalommal szerveztük meg az *Iskola és Honismeret Konferenciát*. A rendező házigazda szerepét ezúttal a Fejér Megyei Honismereti Egyesület vállalta a Megyei Művelődési Központ támogatásával. Az október 11-13-a közötti rendezvénynek Zamárdiban, a Művész Üdülőben kaptunk kedvezményes és nagyon jó elhelyezést. Központi témaként a honismereti táborok és szakkörök szervezésének szakmai, módszertani kérdéseit vitattuk meg a mintegy hatvan résztvevővel.

– *Regionális ünnepi ülésen* emlékeztünk Deák Ferencre születésének 200. évfordulójára. Az emlékező konferenciára Zalaegerszegen került sor október 18–19-én, amelynek fő szervezője a TESZ Megyei Szervezete és a Megyei Honismereti Egyesület volt. A Deák életét, munkásságát áttekintő előadásokat követően meglátogattuk azokat a helyeket, amelyek a nagy államférfi életének meghatározó állomásai voltak (Söjtör, Zalatárnok, Pusztaszentlászló).

Szövetségünk továbbra is kiemelt feladatának tekintette az *ifjúságot* mozgósító, céljainknak megnyerő rendezvények szervezését.

A VIII. Országos Ifjúsági Honismereti Konferenciát (az elmúlt évtől Akadémiát) a Pest Megyei Honismereti Egyesülettel közösen szerveztük szeptember 25–28-a között, Esztergom-Búbánatvölgyben. A diákok előző évi javaslatai alapján a *tárgyi és szellemi néprajzi gyűjtés, feldolgozás* kérdéseit vitattuk meg. A résztvevők között hat határon túli diák is szerepelt. A bevezető felnőtt előadásokat követően a hatvan résztvevő diák közül harmincnégynek hangzott el korreferátuma. A program keretében egy teljes napot a Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeumban töltöttünk, ahol a központi téma elméleti és gyakorlati kérdéseivel „élőben” találkoztak a diákok.

– A Mésztegyőre tervezett honismereti tábort a Faluház nem tudta vállalni, így a gyűjtés korábban megkezdett feldolgozását talán a következő évben folytathatjuk. A nemzetközi tábor szervezését viszont pályázat keretében támogattuk.

– A „Hős Rákóczi népe” címmel tervezett *vetélkedő* meghirdetését és megrendezését 2004-re halasztottuk, támogatási lehetőségek híján.

Magyei egyesületeink igen sokrétű munkát végeztek: helyi konferenciákat, évfordulós megemlékezéseket, honismereti napokat szerveztek, összefogói voltak helyi pályázatok, vetélkedők kiírásának, a táborok szervezésének.

A PÁLYÁZATOK terén:

– Közzétettük a Magyar Nemzeti Múzeummal közösen meghirdetett két éves *helytörténeti pályázat* kiírását a 2003–2004-es évről.

– A Németi Múzeummal közösen megjelentettük a felhívást az *1956-os forradalom 50. évfordulója* témában. A Nemzeti Múzeum a pályázat keretében tárgyi gyűjtést is meghirdetett.

– Folyóiratunkban közöltük társszervezetek pályázati felhívását illetve azok értékelését is.

Az országos és helyi rendezvények, vetélkedők szervezésével, pályázatok kiírásával több ezer emberrel (felnőttek és diákok) kerültünk rendszeres vagy alkalmi kapcsolatba, nyújtottunk részükre szakmai, módszertani segítséget, újabb ismereteket, élményeket. Ezért valamennyi közreműködőnek, segítőnek köszönetet mondunk.

Budapest, 2004. február 23.

Bartha Éva
titkár

Pénzeszközök alakulása 2003. évben
(Ft-ban)

Nyitó egyenleg 2003. 01. 01-én		2.982.461,-
OTP Bankszámla egyenlege	2.920.461,-	
Házipénztár egyenlege	62.321,-	
Pénzügyileg rendezett bevétel (A./1.)	+12.966.657,-	
Pénzkiadások (E./1.+E./4.)	- 14.116.344,-	
Kötelezettségek változása (Mérleg F. 2003. évi – 2002. évi)		
2003. évi kötelezettség	77.908,-	
2002. évi kötelezettség	100.700,-	
Záró egyenleg 2003. 12. 31-én		1.855.566,-
OTP Bankszámla egyenlege	76.272,-	

Budapest, 2004. február 23.

Készítette: Gál Sándorné

A 2003. évben kapott támogatások

Támogatást nyújtó	Célja	Igé- nyelt	Meg- ítélt
		Összeg/E Ft	
<i>Miniszterelnöki Hivatal</i> Civil Kapcsolatok Főosztálya Társadalmi Kapcsolatok Főosztálya	XXXI. Honismereti Akadémia működésre	800 2000	800 300
<i>Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma</i> Közművelődési Főosztály Pályázati Igazgatóság	Rákóczi vetélkedő működésre eszközvásárlásra	500 2600 400	500 2100 400
Nemzeti Évfordulós Emlékbizottság	XXXI. Honismereti Akadémia	800	400
<i>Nemzeti Kulturális Alapprogram</i> Ismeretterjesztés és Környezetkultúra Konferencia	folyóirat	3000	3000
Közművelődési Koll.	XXXI. Honismereti Akadémia VIII. Ifjúsági Honismereti Akadémia eszközvásárlás	1200 600 344	900 500 340
<i>Oktatási Minisztérium</i> Közoktatás-fejlesztés Alapkezelő Igazgatóság	folyóirat Deák Ferenc Konferencia	1300 400	1000 340
<i>Művelődési és Szabadművelődési Alapítvány</i>	működés	250	200
	Összesen	14 194	10 780

„Becsület és kötelesség”

Regionális emlékkonferencia Deák Ferenc születésének 200. évfordulóján

„Még ma is van mit tanulnunk Tőle” – fogalmazott ünnepi megnyitóbeszédében *dr. Gyimesi Endre*, Zalaegerszeg megyei jogú város polgármestere a zalai megyeszékhelyen 2003. október 18-án kezdődő kétnapos „Deák Ferenc: A haza bölcse” című regionális emlék-konferencia nyitányaként. *Horváth Miklós*, a Társadalmi Egyesületek Zala Megyei Szövetsége ügyvezető elnöke mint főszervező, köszöntötte az ország minden részéből érkezett szép számú résztvevőt, majd *Halász Péter*, az Országos Honismereti Szövetség elnöke megnyitója hangzott el. Az emlék-konferenciának Zala Megye Önkormányzatának díszterme adott otthont a Zala Megyei Levéltár patinás épületében.

A kétnapos rendezvény előadásai a Deák-bicentenárium jegyében a „Haza bölcse” életnek időszakait, főbb állomásait idézték meg színvonalas előadások formájában, amelyeket a korszak és a téma ismert s elhivatott kutatói tártak az emlékező közönség elé.

Az időrendi sorrendiségnek megfelelően a Deák ősök nyomán elsőként *Turbuly Éva* invitálta időutazásra a megjelenteket, amely a Mura-menti Zsitkócra, időben pedig a XVII. századba vezetett. A söjtöri periódus, a születés és a szülőház történiáját *Megyeri Anna* ismertette. Deák Ferenc zalatárnoki gyermekéveiről, s a legendás életmentésről, amikor a gyermek Deák életét az egerszegi városi hóhér mentette meg, *dr. Szinku Mihály* Deák-kutató, a ma élő és szerztegázó Deák-rokonság kiváló ismerője referált.

Molnár András, a Zala Megyei Levéltár igazgatója a kehidakustányi Deák-kúria történetét ismertette, amelynek előzményei a török korba nyúltak vissza, amikor is azon a helyen a Háshágyi-család várszerűen megerősített, nemesi udvarháza állott. Részletes összefoglaló hangzott el a Deák-kúria reformkori szerepéről, mint politikai színtérről, annak neves vendégeiről, báró Wesselényi Miklóstól gróf Batthyány Lajoson és Kossuth Lajoson át Vörösmarty Mihályig, majd az 1850-es évek időszakáról, annak körülményeiről, és miként jutott a kúria gróf Széchenyi István fia, gróf Széchenyi Ödön tulajdonába. Molnár András előadása után Deák Ferenc nagykanizsai és győri gimnáziumi éveit foglalta össze, *Kunics Zsuzsanna* és *Horváth József* adatokban és eseményekben bővelkedő ismertetőjében.

A délután folyamán autóbuszos emléktúrára indult a konferencia közönsége, amelynek során felkeresték a legkiemelkedőbb Deák-emlékhelyek sorából Zalatárnokot, Pusztaszentlászlót és Söjtört. Zalatárnokon emlékező főhajtásra került sor a volt ferences templomban, amelynek kriptájában Deák családtagjai nyugszanak. Pusztaszentlászlón, a ma is álló Oszterhuber-kúria déli traktusában újonnan felavatott Deák Ferenc emlékkiállítás várta a látogatókat, majd Söjtörön az egykori katonai szállásházból lett szülőház példaértékűen helyreállított együttesében léphettek a látogatók a XIX. század elejét idéző hangulatos enteriőrökbe. Október 19-én első programként *Béres Katalin*, a Göcseji Múzeum történész-muzeológusa fogadta a konferenciát a „Becsület és kötelesség” című Deák-emlékkiállításán, ahol részletes áttekintést kaptak a jelenlévők Deák Ferenc életútjáról, különös tekintettel a Zala megyei vonatkozásokra, illetve a fennmaradt tárgyi emlékekre.

Az ezután folytatódó konferencián *Völgyesi Orsolya* Deák pozsonyi, majd *Katona Csaba* a balatonfüredi tartózkodásainak foglalatát tárta a hallgatók elé.

A pusztaszentlászlói időkről *Kiss Gábor*, végül a pest-budai évekről *Körmöczy Katalin* szólt, s végül a konferencia zárszavai *Molnár András*tól és *Horváth Miklóstól* hangzottak el.

Hangodi László

Szász Károly szobor Kunszentmiklóson

Átmeneti korunk fanyar fintorai lépten-nyomon fellelhetőek társadalmunk különböző területein. Kunszentmiklóson is létrejött az a paradox helyzet, hogy az utca és térjelző táblák még a vakvágányra jutott vörös rendszer „hősei”-nek kétes emlékét őrzik, de az igaz értékek, mint a hóvirág a hosszú dermesztő tél után, a jég alól is utat törnek a világosság felé.

2003. október 23-án, a szabadság ünnepnapján, Szász Károly a püspök-literátor visszatért Szentmiklós városába. Még Karl Marxról van elnevezve a helység egyik patinás tere, de közepén már ott áll az eddig méltatlanul elhallgatott református lelkész-irodalmár-politikus bronzszobra. A nemzeti elkötelezettségű önkormányzat, Bödi Szabolcs pedagógus-polgármesterrel az élen, a sanyarú anyagi lehetőségek ellenére is szükségét érezte, hogy az idegen eszmék által félresiklatott értékrend helyére kerüljön.

1829-ben született Nagyenyeden, az erdélyi református főiskolai jogtanár, 1848–49-es államtitkár fia, ifjabb Szász Károly. A honvédsereg hadnagyként érte meg a szomorú világosi fegyverletét. 1851-ben papi vizsgát tett, 1853-ban Kecskeméten a gimnáziumban tanított, majd 1857-ben Kunszentmiklósról hívták meg lelkésznek. Itt bekapcsolódott a város legendásan gazdag szellemi életébe. A gyülekezetben nem volt egyszerű dolog elfogadtatnia magát, hiszen a messze földön híres, csodás orgánumú szónok, kiváló egyházi író, Fördös Lajos volt a helység előző papja, aki a 48-as forradalom idején igaz hazafiként szerettette meg magát gyülekezetével.

1858-ban Szász Károlyt a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választották, 1860-ban a Kisfaludy Társaság tagja, majd alelnöke lett. 1865-ben a Kiskunság országgyűlési képviselőjévé választották. Ez a kerület akkor fülöpszállási választókerület néven volt bejegyezve, hiszen az 1848-as botrányos Petőfit elűző Szabadszállás központ Fülöpszállásra helyezték. 1869-ben ideiglenes pestvármegyei, majd Jászkan kerületi tanfelügyelővé nevezték ki. 1882-ben bölcséleti doktori címet kapott, 1884-ig miniszteri tanácsos, de ez évben még Dunán melléki egyházkerületi püspöki kinevezéssel is megtisztelték. 1905-ben, a Magyar Tudományos Akadémia alelnökeként éri a halál, püspöki székét a szintén kunszentmiklósi lelkész-néprajzos-irodalmár, Baksay Sándor foglalja el.

Szász Károly jelentősége irodalmi munkásságában a legkiemelkedőbb. Nem feltétlen a versíró hajlandóságával, de sokkal inkább a világirodalom klasszikusainak öt nyelvből való fordításával, azoknak irodalomtörténeti megismertetésével lett a XIX. század legsokoldalúbb és talán legtermékenyebb magyar literátora. Országgyűlési karcolatait igazi kortörténeti-politikai borostyánoknak nevezhetjük, püspöki látogatásairól készített rendkívül alapos részletes feljegyzései a meglátogatott helységek helytörténeti forrásainak igazgyöngyei.

Kunszentmiklóson 1857–1863-ig lelkészkedett. Egy megsárgult, 1863-ból származó, Leschitz Mátyás takarékpénztári igazgató által írt magánlevélből ismerhetjük meg Szász Károly népszerűségét. Barátjának, a szintén kunszentmiklósi vármegyei ügyész Gergey Károlynak írt levelében szemtanúként számol be az elköltöző pap búcsúztatásáról: „...Szemtanúja voltam először is Szász Károly úrnak a Casinóban tartott búcsúlakomáján, a mikor a sok felkösztöntésben és éljenzésekben gyönyörködtem, sirtunk és bünkban ittunk reggeli 6 óráig. 9 óra után volt az elmeneteli idő, ha láttad volna a népet, hogy tolongott, az egész piac tele volt, Szász Károly sírva és elfogultan ment és jött, de ha száz keze lett volna, nem győzött volna menekülni a nép tolongásából, igaz ugyan, hogy előtte való napokban minden szegényes házakba is eljárt búcsúzni, amikor tapasztalta, hogy nemcsak szeretik, de imádják, mert a maga beszédje szerint is a hova csak ment, mindenütt sírva fogadták, a szegényebb nép miután másképpen nem tudta magát vagy érzését kimagyarázni, az ágyra borult és zokogott, elkísértük a Kunszentmiklósi határig 25 vagy 30 kocsi, a nép pedig az epresig gyalog ment (...) ifjú Gyenes József búcsúbeszédét mondott, mire Szász a népet sorba egytől egyig sírva ölelte és kijelentette, hogy soha de doha nem felejtí azt a ragaszkodást, azt a jóindulatot, amit iránta tanúsított (...) szentmiklós népe (...)”

Az új papválasztási gyűlésen Ocsay András uram pedig úgy emlékezett Szász Károlyról: „...A hölgyek sírtak (...) Jaj, jaj, háromszor jaj nekünk. Úgy annyira, hogy már mindnyájan azt vártuk, hogy ismét Szász Károlyt akarja ajánlatába hozni...” – írta Leschitz levelében. Az új lelkész pedig a nagy elődök méltó utódja Könyves Tóth Kálmán, aki a későbbiekben híres társadalomtudós – meseíró – történész-lelkész lett.

Szász Károly Kunszentmiklóson töltött hat éve alatt gyötrelmes és gyönyörű élményeket élt át. A híres halasi Bibó család Antónia nevű leánykáját vette nőül, hogy haláláig elkísérje a

boldogság, ám Krisztus keresztjét is vállaira vette, midőn Ilonka leánykáját kísérte örök nyughelyére a Fölszögi temetőbe. A fájdalmas dalciklus, melyben megemlékezik kicsi leánykája tragédiájáról, csodálatos lelkéről árulkodik.

Szász Károly nem végleg távozott 1863-ban Kunszentmiklósról, sokszor visszatért látogatóba híveihez. Unokája Vargha Tamás hosszú évtizedekig volt e gyülekezet népszerű pásztorra, dédunokái, Vargha Tamás és Domokos, az ismert írók is itt nevelkedtek a Baksay Sándor által Bakerionnak nevezett tekintélyes parókiában, püspöki lakban az akkor még bővizű Bakér nádas övezte, szittyókeretezte partján.

Szász Károly csaknem 150 könyvet hagyott az utókorra, ebből gyűjteményekben 120-at őrzök eredeti kiadásban, jórésztük dedikált, a püspök bejegyzéseivel, verses ajánlásaival. Fotók, kéziratok, dokumentumok, relikviák, kritikák, méltatások, emlékezések teszik jelentőssé a legnagyobb Szász Károly gyűjteményt, melyet most Kunszentmiklósról költözéssel magammal hoztam, Murányi Péter szombathelyi egyetemi tanár – Szász Károly ükunokája – és tanítványa, Haramia Mónika közreműködésével 280 oldalas Szász Károly bibliográfiát jelentettünk meg.

Mint a tél után a mosolygós tavasz, úgy tért vissza a nagyszerű ember Kunszentmiklósról bronzszobor formájában, hogy az idők végezetéig emlékeztesse a város és az ország népét: aki szereti embertársait, aki tesz valami hasznosat értük, aki maradandót alkot a nemzet, a haza felvirágoztatása érdekében, azt az utókor nem felejt el, annak élete példaértékű lesz az új nemzedékek számára, annak az emlékezete és dicsősége örök.

Akkor is így igaz, ha önmaga hitvallását ekképpen fogalmazta meg: Soli Deo Gloria.

Fülöpszállási Székely Gábor

Horsa Istvánné, Sebestyén Gyula-éremmel jutalmazott önkéntes gyűjtő¹

Horsa Istvánné Fekete Zsuzsanna 1939-ben született. Szülőfalujából, a csallóközi Gutáról az 1947-es „lakosságcsere” során került Magyarországra.

Tanárként 25 évig dolgozott a Komáromi Szakmunkásképző Intézetben, ahol az építőipari szakmák oktatása mellett a tanítványaiból szervezett Szakma – és Várostörténeti Szakkör vezetője volt. Honismereti munkájuk során fotógyűjteményt készítettek a városképi szempontból fontos épületek homlokzatairól. Szakma- és ipartörténeti gyűjtéseikért országos pályázatokon kaptak elismerést.

Nyugdíjba vonulása után, 1993-tól kezdte el a Csehszlovákiából Magyarországra telepített családok emlékként megőrzött tárgyainak (viseletek, bútorok, gazdasági, háztartási eszközök, fényképek, stb.) gyűjtését. A több száz darabból álló anyagot leírókartonok, az adatközlőkről készített videofilmek és fényképek kíséretében 1997-ben, a Klapka György Múzeumban megrendezett „Két haza egy szívben” című kiállítás után a múzeumnak adományozta.

2000-ben ugyanott, „Határon innen – határon túl” címmel a Magyarországra áttelepített és a Csehszlovákiában maradt családok hajdani közös életének jellegzetes kézimunkáit mutatta be. A kiállítás anyagáról CD is készült.

2000-ben a „110 éves a komáromi Erzsébet híd” című kiállítás híd-installációján a néprajzi gyűjtemény felvidéki viseletei voltak láthatók életnagyságú bábukon.

Horsa Istvánné gyűjtőmunkájának célja és egyben „haszna” a fentiekben túl a következő: ismeretterjesztés a városban az áttelepítettek sorsáról; értékmentés, tekintettel az adatközlők idős korára; kutatási lehetőség teremtése a téma iránt érdeklődők számára. Tevékenységéért az országos Néprajzi- és Nyelvjárás Pályázaton, 1997-ben első díjat, 1998-ban ezüstérmet, 2001-ben Komárom város Polgármesterétől Polgármesteri-díjat kapott.

¹ A XVIII. Országos Néprajzi és nyelvjárás gyűjtőtalálkozón, 2003. július 24-én Sebestyén Gyula Emlékéremmel kitüntetettek közül a Honismeret 2003. 5. számából sajnálatos módon kimaradt Horsa Istvánné méltatója. Szerzőtől, olvasóktól elnézést kérve most közöljük a szöveget. (Szerk.)

In memoriam

Dudás Lajos

Időbe telik, míg elhisszük, hogy csendben elköszönt tőlünk Dudás Lajos, tanári diplomával rendelkező néptanító – ahogyan önmagát titulálni szerette. 1927. augusztus 24-én született Csongrádon. 1947-ben szerzett tanítói oklevelet, később pedig diplomát a Szegedi Tanárképző Főiskolán. Kezdetben nem tudott elhelyezkedni, kitanulta hát a fényképész mesterséget. A sorkatonai szolgálat után kezdett tanítani a Császár úti tanyai iskolában, 1950-ben. 1951-ben került az iskolához Kása Rozália, akivel 1952-ben házasságot kötöttek. Házasságukból három gyermekük született. 1958-tól a szántói iskolába helyezték át őket. 1964-ben a Síp utcai Általános Iskolába került, onnan ment nyugdíjba 1987-ben. Képessége sokirányú tevékenységre predesztinálta, s ő szinte mindenbe belevágott. Pedagógusi munkássága mellett, legfigyelemreméltóbb az a szellemi teljesítmény, amit helytörténeti munkáiban nyújtott. Cikkei és tanulmányai, nemcsak helyi, hanem országos kiadványokban is megjelentek. Elkészítette Csongrád város belterületének és jelenkori (hely)névjegyzékét, a város épületeinek leírását, feldolgozta a kül- és beltéri köz- és magántulajdonban lévő képzőművészeti alkotásait, emléktábláit, emlékműveit, foglalkozott a közoktatás, közművelődés történetével, feltérképezte Csongrád temetőit. Tudta, hogy ami esemény ma, az holnap történelem; több ezer helytörténeti jelentőségű fényképfelvétel maradt utána. Hagyatékában vannak hangfelvételek, térképek, dokumentumok, és technikatörténeti jelentőségű tárgyak is. Ezek a helyi levéltári-, és múzeumi gyűjteményt gazdagítják. Alapvető emberi vonása volt a segítőkészség. Középkorú és egyetemista diákok támogatását támogatta pályázataik, szigorlati-, és szakdolgozataik készítése közben. Helytörténeti ismeretei révén szerepe volt a város idegenforgalmának segítésében is. Szívesen vállalt múzeumi tárlatvezetést, városnéző kalauzolás. Olyan szervezetekben is hasznosította magát, mint a Magyar Néprajzi Társaság, Irodalomtörténeti Társaság, a Honismereti Szövetség, a helyi Honismereti-, és Helytörténeti Bizottság a Városi Közlekedési Tanács és más szervezetek. Pedagógiai tevékenységét az évek során három állami kitüntetéssel ismerték el. Szülővárosa 1990-ben a Pro Urbe Csongrád kitüntetést adományozta számára.

A honismereti mozgalomban az 1960-as évek elején megalakult Csongrád Megyei Honismereti Bizottság keretében a megalakulása óta részt vett. Alapító tagja az 1990-ben civil szervezatként megalakult Csongrád Megyei Honismereti Egyesületnek és a Honismereti Szövetségnek, ahol három ciklusban képviselte küldöttként az Egyesületet. Rendszeresen részt vett az Egyesületi munkáiban. Kiemelt szerepe volt az 1996-ban a Honismereti Szövetség és a Csongrád Megyei Honismereti Egyesület által Csongrádon szervezett országos Honismereti Akadémia előkészítésében és sikeres megrendezésében. A honismeret területén végzett tevékenységét 1999-ben a Honismereti Szövetség a „Honismereti munkáért” oklevéllel ismerte el, 2001-ben pedig a „Honismereti munkáért Emlékérem” kitüntetéssel jutalmazta.

Távozása vesztesége Csongrád szellemi életének, és a honismereti mozgalomnak, mert tehetséges és önzetlen volt.

Csongrád Megyei Levéltár Csongrád Levéltára, Tari László Múzeum,
Csongrád Megyei Honismereti Egyesület és a helytörténész barátok

Zsótér József újkígyósi helytörténeti kutató

Ha a kígyósi pusztán arcunkba csap a koraőszi szél és orrunkba hozza azt a felejthetetlen fanyar mocsárszagot, amit csak az itteni laponyagok képesek kibocsátani, különös érzés keríthet minket, a két Kígyós szülőtteit hatalmába, az otthonlét megfoghatatlan, mégis megnyugtató érzése. Az érzés pontosabb meghatározásához csak akkor juthatunk közelebb, ha Juli pusztán, az őszeleji napsütésben, nagyon halkán, valahol az apró felszíni zajok és a mindent betöltő mélységes csönd mögött, meghalljuk az újkígyósi harang szavát, amint az esti Úrangyalát kondítja.

Látnunk kell, értenünk és éreznünk, hogy rendkívüli helyen vagyunk, szülőfalunk, szülőföldünk varázskörökkel gazdagon megáldott földjén. Ez a bizonyos „varázs” nem egyszerűen a földrajzi helyből árad, hanem attól, hogy a tér és idő koordinátái egy adott ponton valamely történelmi eseményben „akkor” és „ott” keresztezték egymást. Ez a *genius loci*, ami akár a teremtés pillanatától is létezhet, akár egy adott pillanatban is születet. A *genius loci* egyenes fordításban azt jelenti: a hely szelleme. A *genius* a régi rómaiaknál azonban nem egyszerűen szellemet, hanem valóságos védőszellemet jelentett, aki az embert élete kezdetétől egészen a végéig, sőt azon túl is kísértte, részt vett örömeiben és bajaiban. Mint az embereknek, úgy az egyes helyeknek, államoknak és intézményeknek is voltak *geniusai*: *genius loci*, *genius urbis* és így tovább. A hazai köznyelv a hely szelleme kifejezést leginkább valamely nagy múltú kulturális intézménnyel kapcsolatban szokta használni, ahol a szellem, a szellemiség az intézményhez kapcsolódó nevek, események által ragadható meg. Pedig a hely szelleme sokkal inkább jellemezhet egy tájat, halmokat, nádasokat és határköveket, öreg fákat és nagy füves síkságokat. Jellemezhet távoli harangszót, szántóföldeket és majorokat is.

Kígyós „*genius loci*”-ja éltette Zsótér Józsefet a község történetének avatott kutatóját és legjobb ismerőjét. Őrzője volt a hely szellemének, és a hely szelleme őrizte őt. Zsótér József 1927. október 19-én született Újkígyóson. Mind a Zsótér, mind pedig az anyai ági Bozó család a Kígyóst megalapító nemzetségek közül való. Az anyai nagyapa, Kígyós nevezetes „Bozó bírója” népi legendákba való, jellegzetes figurája volt. Bajszos, csizmás alakja a hagyományos paraszti világ és gondolkodásmód jelképévé emeli őt. A szülőház is már-már jelképes, hiszen olyan falakról van szó, melyek egy régi katonai térkép tanúsága szerint, már a község betelepítése előtt is állottak. S ezek a keményre döngölt agyagfalak vagy két évszázadig szolgálták a benne lakókat, közvetlenül a Keresztény Polgári Olvasókör szomszédságában, mindjárt jobbra, a templom felől.

Elemi és polgári iskoláit Újkígyóson és Békéscsabán járta. A mezőgazdasági középiskolát Békéscsabán, majd a háború viharát követően Ókígyóson, a Wenckheim kastélyban végezte, ahol 1948-ban érettségizett. Az utolsó évfolyam volt az övé, aki a nemzet és az iskola hagyományait követve zsinóros Bocskaiában és magyaros csizmában koptatta az iskolapadot. Utánuk, már zabolálatlanul érvényesült a múltat végképp eltörölni akaró ördögi törekvés, ami megnyilvánult mind külsőségekben, mind pedig az oktatás tartalmában és a régi magyar gazdatudat átformálásában.

A mezőgazdaság erőszakos átszervezése miatt az érettségitől 1960-ig különböző Állami Gazdaságokban dolgozott, majd nyugdíjazásáig – 30 évig – az Újkígyósi Aranykalász Tsz-ben, leginkább, mint valamelyik állattelep vezetője. Felsőfokú tanulmányokra készülve az 1960-as években technikusai minősítést szerzett a Békéscsabai Közgazdasági Technikumban, majd Hódmezővásárhelyen elvégezte az Állattenyésztési Főiskolát is.

Diákkora óta érdekelte a történelem és az irodalom. Községtörténeti anyaga 15-20 dossziés irat és térkép. 1965-ben az ő kezdeményezésére, több szerzőtárral együtt írta és szerkesztette élete első, kötötté szerveződő művét, a Jubileumi emlékkönyvet, amely Újkígyós község megalapításának 150. évfordulójára jelent meg.

Az 1960-as évek második felében, egyszemélyes szerkesztőségként, munka mellett indította útjára Újkígyós első újságát, a Kígyósi Híradót. A megsárgult újságlapokat föllapozva látjuk, hogy a lap írásában, szerkesztésében Zsótér József társa az a Harangozó Géza volt, aki az 1956-os forradalom napjaiban higgadt, világos, tiszta gondolataival a Községi Forradalmi Bizottság vezető szereplőjévé vált és a települést képviselte Gyulán a Járási Forradalmi Bizottságban.

1979-ben, a Földművelési Minisztérium felhívására benyújtott anyagából, a pályázat írásának javát összegző „Emlékező falu” című kötetbe 10 rövid elbeszélését válogatták be. Zsótér József ezekben az években szinte kettős életet él. Lóháton járja a kigyósi határt. Elszabadult ménest üldöz, számadóként gondját viseli Megyeri Puszta jószágállományának, miközben az újkigyósi iskolában rendhagyó történelemórákon honismeretet, helytörténetet tanít. Község-történeti kutatásai mellett szinte küldetészerűen foglalkozik a határon túli magyarság ügyének ébren tartásával. Munkatársaival Erdély és a Felvidék útjait járja, családjával gyakran fölkeresi a közeli nagyvárosokat, elsősorban Aradot és Nagyváradot. Erdélyi körutazásáról készült diaképes összefoglalójával járja a környék könyvtárait, iskoláit és TIT csoportjait. Teszi mindezt akkor, amikor a hivatalos sajtóban Bratiszlaváról, Zrenjaninról meg Gabcsiková-Nagymarosi erőműtervekről olvashatunk, Farkaslakáról, Pusztináról, Oltzakadatátról meg éppen szó sem eshet.

Az 1990-es évek elején alapítója, szervezője az „Ipolyi Arnold Népfőiskola” Kulturális Egyesületnek. 1993-ban, a Lakitelek Alapítvány felhívására írta a „Falu közepe” című munkáját, melyben a hagyományos kiscsajda világ végnapjait, a kigyósi dohánykertészek társadalmát mutatta be, személyes élményei alapján. A pályadíjas munkát az Ipolyi Arnold Népfőiskola adta ki könyv formájában. 1996-ban, régi szerzőtársa, Füzessy Etelka *Újkigyós* című könyvében jelent meg Kigyós tanyáiról, földrajzi neveiről és az utcák betelepülési idejéről készített térképe. Az utóbbi években sokat dolgozott a „Falu közepe” folytatásán, amelynek a „Téesszvilág a falu közepén” címet adta. Nagyon örült neki, hogy írásának kiadását az „Újkigyósért” Közalapítvány Kuratóriuma föl vállalta, ám annak megjelenését már nem tudta megvárni. Mindezeket túl számos megyei és országos lapban jelent meg írása. Megyeszerte több helyen község-történeti kiállítással és előadással öregbítette Újkigyós jó hírét. 2000-ben Újkigyós Község Képviselőtestülete „Újkigyósért” kitüntetést adományozott neki.

Zsótér József igazi lokálpatrióta volt, szinte atyai szeretettel vonzódott a faluhoz. Pár hete még körülnézett a határban, mintha csak búcsúzni akart volna a határkövektől és halmoktól, a fáktól, a tanyáktól.

Szívesen állt meg beszélgetni ismerősökkel, ismeretlenekkel. Nehezen fogadta el a világ változásait, ahogy ő mondta „romlását”. A gyors, pergő világ helyett, a nyugodt, békés, csöndes életet szerette. Vallásos családban nevelkedett. Istenbe vetett hitétől az ateizmus tobzódásának évtizedei sem távolíthatták el. A krisztusi szeretetről életével is tanúságot tett. Tevékeny életet élt, és még voltak tervei. Pár éve korunk félelmetes betegsége támadta meg szervezetét. Hite, életerege, pozitív gondolkodása és Istenbe vetett töretlen bizalma segítségével sikerült felülkerekednie és legyőznie a szörnyű kórt. Most azonban, egy váratlan pillanatban mégis itt hagyott bennünket.

Zsótér Józsi bácsi meghalt, de a genius loci, a hely szelleme tovább él. Ennek azonban most már ő is kitörőhatalmú részévé vált. Tudjuk, érezzük, tapasztaljuk, itt van velünk, és itt is marad örökre.

Harangozó Imre

A Honismereti Szövetség 2004. február 23-i tisztújító közgyűlésén megválasztott Országos Elnöksége

Elnök: *Halász Péter*

Alelnökök: *dr. Havassy Péter, Mándli Gyula, dr. Selmecci Kovács Attila, dr. Tóth Béla*

Titkár: *Bartha Éva*

Az Elnökség tagjai: *Bartos György, Károlyi Attila, Kozma Gyula, Sáray László, dr. Szikossy Ferenc, Gábrriel Tibor (Budapest), dr. Simor Ferenc (Baranya), Székelyné dr. Kőrösi Ilona (Bács-Kiskun), Fabulya Lászlóné (Békés), Titkos Sándorné (Borsod-Abaúj-Zemplén), Bogdán Lajos (Csongrád), Nagy Éva (Fejér), Jászberényi Ferencné (Győr-Moson-Sopron), Szőke János (Hajdú-Bihar), dr. Csiffáry Gergely (Heves), dr. Nagy Molnár Miklós (Jász-Nagykun-Szolnok), ifj. Gyüszti László (Komárom-Esztergom), Kovalcsik András (Nógrád), Halminé dr. Bartó Anna (Pest), Gálné Jáger Márta (Somogy), dr. Szabó Géza (Szabolcs-Zatmár-Bereg), Kaczián János (Tolna), Zsámboki Árpád (Vas) Hangodi László (Veszprém), Horváth Miklós (Zala)*

A Felügyelő Bizottság: elnök: *dr. Bolla Dezső*, tagok: *Braun Lászlóné, Dékány Sándorné, Hajdú Jánosné, Kajus Ferencné, Karacs Zsigmond, Kenyéri Kornélia, dr. Rémiás Tibor, Szüle Katalin*

Az Alapítvány Kuratóriuma: elnök: *Székely Gábor*

KÖNYVESPOLC

Kürti László:

Történelem és emlékezet

Lajosmizsei fényképek 1896–1946

Miként Zsigó Viktor polgármester előszavából megtudhatjuk, 1877-ben alakult önálló nagyközséggé Jászberény legelőterületének egy részéből: Lajos és Mizse pusztából, meg az egykori Bene falu területéből. Benén honfoglalás kori régészeti leletek kerültek elő, Lajos egykori magyar, Mizse pedig kun birtokosának nevét őrzi. Jászberényből és Jászládányból érkezett telepések szerveződtek önálló közigazgatási egységgé a XIX. század utolsó harmadában. Érkeztek bevándorlók Nagykőrösről, Dabasról, Örkényből, Inárcsról, Gyónból és távolabbi vidékekről. Katolikus, református, zsidó vallásúak keveredtek itt, nemzetiségre nézve magyarok, szlávok, zsidók, cigányok. Fél évszázad alatt a népesség csaknem megháromszorozódott, 1930-ra meghaladta a 11 ezer főt. Mára (1993) Lajosmizse poros kis alföldi faluból kisvárossá növekedett.

1896 és 1903 között épült meg a katolikus, a református és a zsidó templom. Megépültek az elemi iskolák, majd 1932-ben a polgári iskola. A lakosság többsége a XX. század elején is tanyán élt. 1905-ben adták át a Kecskemét–Lajosmizse vasútvonalat. Egymás után nyíltak a vendéglők, éttermek, működött a XIX. század végén kaszinó és dalárda, olvasóköri, olvasóegylet. Egymás után létesültek a gazdasági egyesületek is. Az 1890-es évek végén nyílt meg az első fényképész műterem, s néhány évtized múltán már egyre több amatőr fénykép is készült. Vásárokbán, búcsúkon vándorfényképészek is tevékenykedtek. Az 1896–1946 közötti időből mintegy négyezer fényképet sikerült összegyűjteni, s ennek tizede került bele jelen kiadványba. A nemtörődomség meg a rossz tárolási körülmények miatt igen sok fénykép elveszett, vagy annyira megrongálódott, hogy reprodukálásra alkalmatlanná vált.

Kürti László gyűjtötte, rendezte a helytörténet képi forrásanyagát, kilenc tematikus egységbe foglalva.

Az első csoportot a képes levelezőlapok alkotják. A 12 lapon a település nevezetességeit láthatjuk: a vasútállomást, a községházat, a Budai malmot, vendéglőket, a római katolikus templomot és a piacteret, kereskedők üzleteit a főutcán, a gazdakör épületét, az iskolát, az országzászlót. Ide került Kis Juhász József főbíróról készült (1916) posztán elküldött fotó is, noha ennek a háborús képek között lenne a helye.

A következő tematikus egység: nagyközség, hivatal, tisztviselők. Ünnepek, bírók, rendőrök, csendőrök, tűzoltók, a község vezetőinek képei, útépitések, építkezések képei sorakoznak itt.

Az egyház, vallásosság, rítusok tematikáját magába foglaló részben láthatjuk a régi plébánia épületét, a református presbitérium csoportképét (1927), katolikus egyletek képeit, elsődözőket, református és katolikus papokat. Ide kerültek az egyes párokról, meg a násznapról (a lakodalmas háznál) készült esküvői képek. Utóbbiakat célszerűbb lett volna a családi tematikába helyezni, hiszen a képek nem az egyházi esketési szertartással kapcsolatosak. A tematikus egységet a temetői képek zárják.

A mezőgazdaság, gazdák, tanyasi élet fejezetben szüreti képeket, az állattartással, a szántóföldi műveléssel kapcsolatos munkákról (szántás, aratás, cséplés, hordás, stb.) készült felvételeket láthatunk.

Az iparosok, kereskedők, mesterek részben látható asztalos-, kerékgyártó-, bádogos-, kovács-, pék-, cipészműhely, malom, kereskedő, borbély, gyógyszerész, vendéglős, kéményseprő, piaci árus, kegytárgy árus, fagyaltos, hentes, mészáros. A varrótanfolyamokról készült képek zárják a sort. Ennek az egységnek a képei voltaképpen tematikailag rendezetlenek.

A gyermekkor, ifjúság, iskola részben az iskolai képek dominálnak (általában jellegzetes csoportképek), de vannak óvodai felvételek is. Érdekesek a gyermekek által bemutatott színdarabok részleteit bemutató képek, s a népi táncszabványok képei. A cserkészmozgalom is megjelenik néhány felvételen. Néhány fiatal csoportképét követően a leventeképek zárják ezt a tematikus egységet.

A katonaság, háború fejezet a gyermekkor-ifjúság, iskola, valamint családot bemutató rész közé ékelődött be. Célszerűbb lett volna ezt elkülönítve a kötet végére helyezni, mert így megbontja a többi fejezet logikai rendjét. Az első világháború időszak sokkal jobban dokumentált, mint a második, pedig általában a dokumentumok száma és megmaradása szempontjából éppen fordított a helyzet. Feltűnően a kevés a fronton készült képek száma. A fényképek közé egy rajz reprodukciója is bekerült, ami nem illik bele egy kizárólag fényképeket közlő kötetbe.

A család, rokonság fejezet érthetően a legterjedelmesebb, csaknem száz képet foglal magába. A családi (beállított) csoportképek, – köztük két nagy terjedelmű, kihajtható is akad – teszik ki a fejezet jelentős részét. Majd következnek a műtermi képek lányokról-asszonyokról, férfiakról, házaspárokról. Megdőbbsentő a Braun-családot bemutató képsor: az apa (50 éves), az anya (39 éves), s a három gyermek közül kettő (11 és 17 évesek) náci haláltáborban pusztultak el. A szörnyűségét csupán egyetlen gyermek élte túl. A Lusztig család is elveszítette 13 éves kislányát. Balassa Flóra fényképész élete is 1944-ben ért véget, a haláltáborban.

A kultúra, szórakozás rész a kötet záró fejezete. Kirándulás, nyaralás-, lovas- és vadászképek sorakoznak egymás után. A kerékpározás és a labdarúgócsapat sem marad ki. Szindarabok szereplői, szüreti mulatságokon fölvert jelenetek, dalárda, zenekar, mind megörökítésre került, csakúgy, mint egyes baráti asztaltársaságok. Olyan neves vendégek is megfordultak Lajosmizsén, mint Jávor Pál, vagy Móricz Zsigmond.

A kötetet a képekhez kapcsolódó jegyzetek (magyarázó szöveg) zárja. A 412 kép közül mintegy a harmada esetében csupán a képalírás ismétlődik meg. A többenél több-kevesebb részletességgel íródott magyarázatot olvashatunk. Véleményünk szerint szerencsésebb lett volna a magyarázó szöveget a képek mellé nyomtatni, mert így az állandó oda-vissza lapozás a kép és a magyarázat egybevetéséhez fölösleges többletmunkát jelent.

Mivel a kötetben nem közlik a képek eredeti nagyságát (szükséges lett volna!), nem tudjuk, mely képek esetében került sor a reprodukálás során kicsinyítésre vagy nagyításra. A képes levelezőlapok esetében a nagyítás valószínűsíthető. A nyomda átlagos színvonalú munkát végzett, a reprodukálás során a képek többségének minősége alighanem jól észrevehetően romlott, ami (részben) a nagyításnak is betudható. Szerencsére olyan mértékű nagyításra nem került sor, amely egyes képek széteséséhez vezetett volna (amire jócskán akad példa hasonló kiadványok esetében). Az előző, a bevezető és a fejezetcímek angol és német nyelven is olvashatók. A képek meghatározása viszont csak magyarul olvasható. Emiatt viszont a magyar nyelvet nem ismerő számára a képek egyes esetekben meglehetősen nehezen értelmezhetők.

A lajosmizsei kötet megjelentetése az értékmentés egyik sikeres darabja. Az egyes családok birtokában lévő fényképek közül a történeti értékek megmentésének egyik lehetősége az, ha így kötetben megjelennek.

Az elmúlt egy-másfél évtizedben egész sor hasonló kiadvány látott napvilágot. Mintaszerű alaposságú *Romsics Imre* szerkesztésében a Kalocsa anno... Kalocsai fotográfiák című kötet (Kalocsa, 1999). Hasonló hozzá *Székelyné Körösi Ilona* kitűnő összeállításában a Kecskemét anno... Képek a régi Kecskemétről (Kecskemét, 1998). *Demeter Zsófia* és *Gelencsér Ferenc* összeállítás (Székesfehérvár anno... Pillanatképek egy város életéből. Székesfehérvár, 1990) minőségét lerontja a gyenge nyomás. E kiadványok előzménynek tekinthető a Budapest anno... Fényképfelvételek műteremben és házon kívül. *Klősz György* ismert és ismeretlen kortársainak felvételei (Seenger Ervin összeállításában. Bp. 1979).

Fehér Zoltán tanár, aki 1996-ban jelentette meg *Bátya* életrajza című kötetét, 2002-ben adta ki újabb gyűjtését: *Fekete* faluban *fehér* torony látszik (bátyai képeskönyv). Csaknem kétszáz, 1945 előtt készült fénykép alapján alkothatunk képet a Duna menti falu (Kalocsától délre fekszik) életéről, egykori emberei mindennapjairól, ünnepeiről,

családjairól. A kötet témakörök szerint rendezett (táj, falukép, épületek, munka, ünnepek, óvoda, iskola, művelődés, családok, katonaelet). A nyomtatás minősége jóval gyengébb, mint a lajosmizsei köteté, főleg a színes képek esetében. Ebben közrejátszhat az is, hogy több képet a közléshez fölnagyítottak, s ez az eljárás is rontotta minőségüket. A jegyzetekben közölt szövegeket e kötet esetében is lehetett volna az egyes képekkel közölni, így minden adat együtt tanulmányozható lenne.

A képes levelezőlapok gyűjtése egyre népszerűbb. Aukciók során komoly áron cserélnek gazdát az egyes darabok. Az utóbbi években Pápa, Szombathely, Zalaegerszeg, Nyíregyháza, Nagyvárad, Kolozsvár és más városok régi képeslapjait tették közzé egy-egy kötetben. *Tóth-Baranyi Antal* magángyűjteményének egy részét tette közzé és mutatta be kiállításra is Siófokon, 2000-ben (Siófok. Pillantás a múltba. Képeslapok a századfordulóról. A helytörténeti leírásokat *Matyikó Sebestyén József* készítette). A Magyar Nemzeti Múzeum kiadásában jelent meg (1996) a *Volt* egyszer egy Magyarország. A századvég és a századelő világa című kötet (*Gerő András, Jalsovszky Katalin* és *Tomsics Emőke* munkája), amely mintát ad arra, hogyan kell válogatni egy összeállítást, s a kiadást hogyan kell gondozni.

Reméljük, a képeslapok, régi fényképfelvételek közzététele a jövőben is folytatódik. A gondot csak az jelenti, hogy a viszonylag drága képes kiadványok megvásárlása az érdeklődők számára egyre nagyobb nehézségbe ütközik. (*Lajosmizsei Helytörténeti és Kulturális Egyesület*, 2002).

Csorba Csaba

MAROSVÁRI ATTILA-ZOMBORI ISTVÁN

A legmakaibb makai

Tanulmányok a 75 éves dr. Tóth Ferenc tiszteletére

Előjáróban megjegyzem, hogy személyesen nem, csak szakmai „hírből” ismerem Tóth Ferencet. Mégis szerkesztőnk, Halász Péter kérésére – több okból is – könnyen és jó szívvvel vállaltam, hogy írjak a születésnapján tisztelegő kötetéről. Elsősorban azért természetesen, hogy a Honismeret szerkesztő bizottsága és olvasói nevében is, igaz, némileg megkésve, csatlakozzam a háromnegyed évszázados, „kerek” születésnapon től köszöntőkhöz, további eredményes munkát, töretlen alkotó kedvet és jó egészséget kívánva. Másrészt azért, hogy megemeljem a kalapom Tóth Ferenc tiszteletére parancsoló tudományos életműve előtt: az ünnepi kötet függelékében a Mátó Erzsébet által összeállított bibliográfia az 1965–2002 közötti időszakból 350-et meghaladó publikációt tartalmaz, s rendkívüli szerkesztői munkáról is tanúskodik. De elsősorban azért vállaltam az írást, hogy – magam is majd három évtizede múzeumban dolgozván – tisztelegek a vidéki múzeumban szinte egyszemélyes „intézményként” tevékenykedő kiváló emberek előtt, akik nélkül messze nem tarta-

na itt sem a magyar múzeumi ügy, sem annak társadalmi háttere, megbecsülése.

Számos településen, ahol muzeális közgyűjtemény működik, annak léte, sorsa, működése évtizedeken át jószerével egy-egy személyiség életével, tevékenységével kapcsolódik egybe. Ha bárki idegen a múzeum iránt érdeklődik, vagy a helyi történelem bármely szellemi-tárgyi emléke érdekli, mindenki egy személyhez küldi: olyanhoz, aki jószerével maga a múzeum, maga a közös múlt, emlékezet letéteményese. Erősíti ezt a kötést és megbecsülést, ha az illető a város vagy a szűkebb táj szülőtte, esetleg – élete egy szakaszában – pedagógusként nevelte a település ifjúságát. Számosan voltak, vannak, akik maguk kezdték szervezni vagy újraszervezni a múzeumokat is, s életük elválaszthatatlan annak működésétől. Példaként említsem a régiókból a gergelyi református lelkész Csizsár Árpádot, a vásárosnaményi Beregi Múzeum létrehozóját, vagy Lukács Gáspárt, aki gimnáziumi tanársága után, nyugdíjasként lett a mezőkövesdi Matyó Múzeum igazgatója. Szerencsére, ma is élnek közöttünk hasonló személyiségek, a Tóth Ferenchez hasonló lokálpatrióták, akik azonban messze túltekinthetnek saját településük határára, s annak múltját a társadalom és a műveltség történetének általánosabb összefüggérendszerében vizsgálják. A napi múzeumi feladat persze szikár adminisztrációt, a múzeumépületről, raktárról való gondoskodást a város kulturális életében való sokféle feladatot jelent, nem csak a tudományt, s még jó, ha vannak hozzá társak, segítők.

Természetesen az adott település helye és helyzete, szellemisége, az elődök teljesítménye nagyban behatárolja a múzeumépítők mozgásterét. Úgy gondolom, hogy Tóth Ferenc ebben az értelemben gazdag kulturális tradíció örököse és folytatója. Maga Makó jelentős, nagy múltú település. Szeged közelsége és szellemisége is számos összefüggésben tetten érhető. Gondoljunk csak azokra a jelesekre – az ügyvéd, hírlapíró *Éspersit János*, *Móra Ferenc*, *Juhász Gyula*, *József Attila* – akik kulturális hidakat alkottak. Vagy a *Szegedi Fiatalok* körére, a két háború között induló társadalomkutatói tevékenységre. Ez utóbbiban persze nem elhallgatva a makói születésű *Erdei Ferenc* nevét, aki nem csupán kitűnő társadalomkutató volt, de a vidéki Magyarország modernizációjában éppen a Duna-Tisza közti tanyás település és gazdasági-társadalmi fejlődés példáinak szánt kitüntetést figyelmet. De utalnom kell az „örökség” kapcsán *Bálint Sándor* szerepére is, aki a *szegedi nagytáj* műveltségét, az abban ható koherens tényezők szerepét feltárta.

Tóth Ferenc ennek az örökségnek, árnyaltan összetett szellemiségnek az örököse és továbbvivője. Múzeuma ugyan a XIX. század végén megszerveződött, de 1950-ben újjá kellett szervezni, ami nem kevés feladatot jelentett. Ha Tóth Ferenc szakirodalmi munkásságát nézzük, az tipikusan tükrözi a vidéki múzeumi ember – részben vállalt, részben kényszerű – sokirányúságát. Az intézmény történetétől, a múzeumbarátok szerveződésének históriájától a marosmenti művésztelepig, illetve a tájban alkotó művészekig, a tárgyi és szel-

lemi néprajz kulturális emlékeitől a helyi társadalom históriájáig, a jellegadó termelvény, a *makói hagyma* természetésének történetétől a városkép változásáig, a térség jeles szülötteinnek életrajzától az irodalomtörténetig terjed. S még számtalan más témára amivel foglalkozott, foglalkozik.

Tisztelői, barátai már öt évvel ezelőtt is egy ünnepi kötetben köszöntötték Tóth Ferencet (Halnagyi Pál szerk.: *Tanulmányok. Tóth Ferenc köszöntése*. A Makó Múzeum Füzetek 90. Makó, 1998.), amelyben kitűnő szakemberek – a teljesség igénye nélkül: Blazovich László, Dömötör János, Halász Péter, Péter László, Vörös Gabriella, a már sajnálatosan örökre eltávozott Kőhegyi Mihály, és még mások tisztelegtek A mostani kötet Csongrád Megye Önkormányzata és Makó Város Önkormányzata jelentette meg. A szerzői kör egy része megmaradt az öt évvel ezelőtiből. Közülük külön is megemlítem a két jeles néprajzos kollégát, akik közvetlenül is Tóth Ferenc személyéhez, illetve a makói József Attila Múzeumhoz kötődnek: a nemzetközi rangú táncukatatót, a kitűnő Felföldi Lászlót (*Hiteles alkotó, hiteles mű, hitelesség. A folklór különféle kontextusokban*), és Markos Györgyit (*Apátfalva születés körüli szokásairól*).

Jelen kötet írásainak első blokkja személyes hangú köszöntéseket tartalmaz, majd a tanulmányok sora következik. Nincs lehetőség itt valamennyi szömbavételére, csupán néhányat említhetek. (Megjegyzem, hogy jelen kötet tematikája jobban a város, Makó felé fordult, mint a korábbiaké.) Blazovich László az erdélyi szászok kiváltságlevele, az Andreanum kapcsán a korai magyar feudális állam szervezésének históriájához közöl érdekes adalékokat. Forgó Géza II. Rákóczi Ferenc hamvainak hazahozatala kapcsán vizsgálja a makói nép viszonyulását, Orbán Imre a Szent István-plébánia épületeinek, intézményeinek 1835-ös állapotát mutatja be. Szabó Ferenc az 1855-1964 közötti faiskola-létesítési törekvéseket mutatja be, Marosvári Attila pedig a XX. század kertbarát mozgalmak helyi históriájáról ír. Juhász Antal a szegedi nagytáj népi építészetének egy elemét a tetőformákat ismerteti, Bárkányi Ildikó pedig hódmezővásárhelyi gyermekjátékokról ír. Péter László írása Németh László – valószínűleg csak eszmei – kapcsolata okán az 1960-as évek elejének végtele-nül bonyolult eszmei-ideológiai küzdelmeiről szól. A leghangsúlyosabban talán a Németh László által képviselt nemzeti gondolatot magát a baloldali hatalmat is megosztották, s a vidéki Magyarország képviselői közül – baloldali elkötelezettként is – számosan kivívták maguknak a központi hatalom korifeusainak haragját. Péter László munkája különös igazolása annak, hogy a szellem, a tudás milyen veszélyes a hatalom számára: a gondolkodónak, alkotónak akár meg sem kell lennie, mégis komoly gondot okoz az ideológia-gyártók számára.

A kötetet Tóth Ferenc szakirodalmi munkásságának bibliográfiája zárja, meg néhány fotó. Az utóbbiak mintha azt (is) sugallnák, hogy a múzeumokban lényegesen több az állandóság, a marandó, mint az azt körülvevő világunkban.

2002-ben, a magyar múzeumügy kétszáz éves évfordulóját ünnepeelve, egyik főszerkesztőként volt alkalmam jegyezni egy életrajzi lexikont, ami a múzeumi terület jeleseit gyűjtötte egybe (Magyar Múzeumi Arcképcsarnok, Budapest, 2002. Tarsoly Kiadó). A munka egyik fontos tanulsága volt, hogy milyen keveset tudunk azokról a múzeumi emberekről, akik nélkül valójában nincs múzeum. Azokról a „mindenesekről”, akiket a maguk köre, közössége ismer, becsül, de amikor a kortársak is elfognak, emléküik száraz bibliográfiai adatként élnek tovább. Úgy gondolom, nagyon jó, hogy elkészült a Tóth Ferencet köszöntő kötet, s hogy hasonló könyvek készülnek, erősítve a múzeumok, helyi közösségek megtartó erejét. (Szeged-Makó, 2003.)

Viga Gyula

DUSNOKI-DRASKOVICH JÓZSEF:

Nyitott múlt

Tanulmányok, történetek Gyuláról,
Békés vármegyéről és a fordított világról

A vasok kötet egyáltalán nem tekinthető füzetnek, még úgy sem, hogy a jóhírű, jól szerkesztett Gyulai Füzetek 12. számaként jelent meg. *Dusnoki-Draskovich József*, fiatal történésünk olyan művelődéstörténeti tanulmánykötetéről van szó, amely a hangsúlyozott lokalitás – Gyula városa, Békés megye – ellenére igen sok általános érvényű történeti, művelődéstörténeti és történeti néprajzi megállapítást, leírást, összefoglaló értékelést tartalmazó tanulmányokból áll. Dusnoki-Draskovich József első renden történész, foglalkozására nézve levéltáros, ami levele ugyanúgy meghatározza munkásságát, mint a muzeológusét a muzeológia. Előbbiét a konkrét tárgyi világ, az utóbbiét a levéltár írott anyagai, a források teszik aprólékosan pontosná, hitelessé, még akkor is, ha egyébként nagyroptű, korokon, egyéniségeken átívelő tárgyakról beszél.

Fontos, általános érvényűeknek vehető kérdések alapján és módszerekkel vizsgálja például Gyula városa „kezdeteit”, legkorábbi történetét, feltéve a kérdést: Hol volt „Julamonostora” és Vata földvára? Már ennek a fejtegetésének is van némi néprajzi vonatkozása, de Gyula mezőváros topográfiájának kérdései (XIV–XVIII. század) című tanulmánya aztán igazán nagyszerű történeti-néprajzi munka. Alapozó jellegű tanulmányban foglalkozik Bél Mátyás és Békés vármegye felfedezése címmel egy, a nagy múltú város kutatása forrásainak, személyiségeinek pontosabb, hatásában-jelentőségében felmért értékeinek körvonalazásával is. Néprajzi-művelődéstörténeti vonatkozásban kiemelkedő a Mogyoróssy János: Egy kisvárosi nemes könyvei és műveltsége című tanulmánya; hiszen ne feledjük, hogy Mogyoróssy János volt az egyik legkorábbi közkönyvtár és múzeum alapító-adományozója. Kevesen foglalkoztak azzal a témával, hogy milyen volt, kik és hogyan csinálták, milyen forrásokból táplálkoztak a kastélyaikba

visszavonultan, de széleskörű társasági életet élő, hivatásos mulattatót is foglalkoztató XVIII. századi főúr, illetve főúri család „időmulatása” (Egy XVIII. századi arisztokrata család mulattatója. Antonius atya históriái). Antonius atya egyfajta „fordított világgal” szórakoztatta főúri közönségét. Nem is gondolva arra, hogy jó két évszázad múltán az a bizonyos „fordított világ” mily nagy mértékben fogja foglalkoztatni a néprajztudomány, a kulturális antropológia vezető személyiségeit. Dusnoki a kiváló elméleti és módszertani tájékozottságon alapuló tanulmánya elején tárgyára vonatkozóan ezt írja: „A fordított világ először is egy rendkívül hosszú élettartamú kollektív mentális reprezentációnak tekinthető, amely a legkülönbözőbb verbális, írásbeli és képi formákban nyert kifejezést, azt mondhatjuk, hogy részét alkotta a világról folyó diskurzusnak (...) így egyfajta mentális magatartásmódról vagy magatartásmódról beszélhetünk, amelynek megvolt a maga saját logikája és jelrendszere. Az említett társadalmi interakciók és azok rejtett vagy világosan kifejeződő szimbolikájának kutatásában elsősorban a néprajz, illetve a kulturális antropológia művelőiehez társulhat a történész.” (Sajnos, ennek a nagyszerű „par excellence” néprajzi-kulturális antropológiai tanulmánynak a részletes ismertetésére ebben a recenzióban nem térhetünk ki, viszont felhívhatjuk rá a figyelmet, főleg azokat, akik hasonló témákkal foglalkozva nem, vagy keveset tudnak erről a tanulmányról.)

Hasonlóan nemcsak lokális szempontból szármíthat érdeklődésre a tanulmánykötet utolsó közleménye is: Implom József helytörténeti munkásságáról. Az eredetileg nyelvész, de a régészettől, a néprajzotól a történelemtudományig sok mindennel foglalkozó *Implom József* élettörténete különböző írásokból eléggé ismert, úgy tűnik, hogy helytörténeti munkásságáról külön szólni, még hozzá olyan módon, hogy munkássága egészét a helytörténeti tevékenységéből származtatja, sok új szempont felvetésével járhat. Természetesen szerzőnk ezúttal is elvi-módszertani bevezetéssel, problémafelvetéssel áll elő, ami nagyon érdekesen kibővíti nemcsak a helytörténet műfaji, hanem tartalmi kereteit is. Dusnoki Draskovich Józsefnél a többek által „komplex helytörténetek” nevezett kutatási-feldolgozási módszernek és szempontoknak egy, a korábbiánál lényegesen bővebb, szélesebb elvi-módszertani szemléleten és gyakorlaton alapuló meghatározásával találkozhatunk. Ráadásul egy konkrét személyiség, Implom József helytörténeti munkásságának elemzése kapcsán. A tanulmányokhoz, amelyekről egy külön, rövid fejezet is tájékoztató (Tájékoztató a kötet írásairól), számos, érdekes és viszonylag ritka képanyag, valamint bőséges németnyelvű összefoglaló járul.

A főként néprajzi szempontból ismertett tanulmánykötet (több más, hasonlóan értékes, inkább történeti tanulmányáról nem is szólva) mindenképpen figyelemfelkeltő és ismerete néprajzos-antropológusaink számára nélkülözhetetlen. (Gyulai Füzetek 12. Gyula 2000.)

Dankó Imre

Híres selmecbányai tanárok

Dr. Csáky Károly Ipolyságon élő etnográfus, helytörténész, pedagógus neve jól ismert a hajdani Hont, a mai Szlovákia néprajzi, helytörténeti, pedagógiai és közéleti érdeklődési személyei előtt, de nem ismeretlen a Honismeret olvasói számára sem, hiszen rendszeresen publikál a folyóiratban. A dunaszerdahelyi Liliom Aurum kiadó immár harmadik, az egykori Hont vármegye illetve Selmecbánya szabad királyi város neves alakjait bemutatató kötetét adta ki szerzőnktől 2003-ban.

Az 1990-es évek elején Hont megye két egykori székhelyének, Kemencének és Ipolyságnak általános iskolái „Múlttal a jövőért” címmel helytörténeti, néprajzi, természetismereti, irodalomtörténeti vetélkedősorozatot indítottak 10–14 éves tanulóik részére. A felkészüléshez bizony elég szűkös volt elsősorban a megye kiemelkedő személyiségeire vonatkozó irodalom. Az Ipolyságon megjelenő Honti Lapok ekkortájt kezdte közölni Csáky tanár úrnak a megyében született jeles személyeiről írott kisportréit. E cikkek aztán fénymásolat formájában jutottak el a diákokhoz, s szolgálták a fiatal generációk – de nem utolsósorban az őket felkészítő tanárok – hiányos helytörténeti ismereteinek gyarapítását. A cikksorozatból könyv született: *Honti Arcképcsarnok* címmel 104, a vármegyében született jeles XV–XIX. századi személy portréját közölte 1998-ban.

Ezt a kötetet követte 2002-ben a *Jeles elődeink*, majd a mostani *Híres selmecbányai tanárok* című, hogy az 1998-as művének Előszavában leírt hiányérzetét pótolja, de egyúttal az ott megfogalmazott ars poeticáját is teljesítse: „A portrészort tán lehetett volna bővíteni és tökéletesíteni, de mindez egy ilyen jellegű kötet késleltetését jelentette volna. Márpedig egy-egy régióban csak az hasznosítható, amit letehetünk a szellemi asztalra. S az még a maga hiányosságaival is szolgálhatja nemes ügyünket: az emlékeztetést és emlékeztetést, az öntudaterősítést, múltunk szellemi birtokbavételét s jövőnk alapozását.”

A szerző legújabb kötetében a földrajzilag Hont vármegye területén lévő bánya-, illetve szabad királyi város neves oktatóiról, pedagógusairól közöl – a geológus Adda Kálmántól a vegyész Zemplén Gézáig – portréit. Betűrend szerint előbb 161 tanárról részletesebb – a munkásságukat fémjelző műveik megemlékezésével és a rájuk vonatkozó irodalom feltüntetésével – míg 40 oktatóról vázlatosabb életutató ismerhet meg az olvasó.

Mindezek előtt azonban – a szerző szerinti szerény alcímmel – Selmecbánya vázlatos iskolatörténetével ismerkedhetünk meg. A felvidéki városok győngyszemeként is emlegetett, a világ kulturális örökségének részévé nyilvánított települést a bányászaton túl, vagy a bányászat mellett az itt folyó, a régi-régi múltban gyökerező, magas szintű, európai kisugárzású nevelés, tanítás, oktatás tette híressé.

Az iskolatörténeti áttekintésből megtudhatjuk, hogy Selmecbányán is az egyház már a virágzó középkorban lerakta az oktatás alapjait: vélhetőleg a XIII. század közepén már plébániai iskolával, a XVI. századtól gimnáziumi szintű középiskolával rendelkezett a bányaváros. Mint jelentős arányban német anyanyelvű lakosságú településen, Luther tanai a városban már korán elterjedtek, s ennek köszönhetően az evangélikusok is hozzáfogtak az iskolák szervezéséhez. Nem kizárt, hogy 1528-ban már evangélikus gimnázium működött a városban, ahol kezdetben német és latin volt az oktatás nyelve, rangja pedig hol kis- majd nagygimnázium, 1837-től pedig líceum. Közismert, hogy falai közt diákoskodott Petőfi Sándor és Mikszáth Kálmán. Az 1840-es évek elejétől megjelent a magyar és szlovák nyelv oktatása is.

A reformáció által háttérbe szorított katolikus egyház a jezsuita rend városban történt megalapításával az iskoláztatásban is ismételt aktív szerephez jutott. 1649-re tehető a Selmecbányai Királyi Katolikus Nagygimnázium alapításának esztendője, ahol latin majd 1784-től német nyelven folyt az oktatás. A jezsuita rend eltörlését követő néhány évvel a piaristák veszik át az intézményt. 1807-től tantárgyként oktatták, 1844-től tanítási nyelvként használták a magyart. A szlovák 1861-től tannelvet, az 1870-es évektől „segédnyelv” a magyar mellett.

Nem kevésbé izgalmas a selmeci Bányászati és Erdészeti Főiskola történetéről adott áttekintés. Történelemből általános iskolai tananyag, hogy a Magyar Királyság a XIV. században az aránybányászatban Európában az első, ezüst kitermelésben a második helyet foglalta el, s már az Árpád-korban számottevő volt a sóbányászat. A bányászat pedig nem nélkülözhetette a műszaki és természettudományi ismereteket, sőt igényelte az ilyen irányú kutatásokat, találmányokat. Közismert, hogy a gőzgép kifejlesztésére is a bányászat igényei (a bányavíz eltávolítása, kiszivattyúzása, a kitermelt ásványok felszínre hozatala) gyakoroltak számottevő hatást.

Csáky Károly – mint ahogy ezt megtette az előbbi két intézménynél is – a szervező, vezető oktatók nevének megemlékezésével, munkásságuk rövid méltatásával ismerteti az „akadémia” történetét. III. Károly 1735. június 22-i leiratában K. k. Bergschule – Bányászati-kohászati Tanintézet néven állította fel az első magyar bányatisztképző iskolát. 1762. október 22-én pedig Mária Terézia részvételével összeülő tanácskozáson olyan döntés született, hogy az egész birodalom számára létre kell hozni egy bányász-műszaki szakembereket képző intézetet. Ennek helyéül Selmecbányát választották, mert „a birodalmon belül itt található meg a legkorszerűbb s legsokrétűbb bányászati-kohászati berendezések”. Ez a határozat, ez a rendelet teremtette meg az akadémiai szintű képzést elsőként nemcsak Magyarországon, de az egész birodalomban, sőt Európában is! Az oktatás nyelve a birodalmi érdekek megfelelően a német lett. Az akadémia mellett 1808-ban erdészeti tanintézetet létesítettek, melyet aztán 1846-ban az akadémia tanszékévé

szerveztek. Ennek megfelelően kapta új nevét: Bányászati és Erdészeti Akadémia, mely aztán 1867-től magyar állami intézménnyé vált, s 1868-tól magyar nyelven oktatta hallgatóit. A XIX. század végén új épületekbe költözött intézmény val azután az első világháborút követően tragikus alakul: 1919-ben kényszerűségből Sopronba költöztetik, s ebből a sebből a város máig sem gyógyult ki.

A továbbiakban nézzük meg, kiket tart érdemesnek szerzőnk a selmecbányai arcképcsarnokban való elhelyezésre. Oktalanság lenne itt felsorolni azt a kerekén kétszáz nevet, kiknek életútjával megismerteti az olvasót. Talán szerencsésebb megoldásnak tűnhet, ha a recenzens önkényes választása szerint néhány ismertebb személy alakját ragadjuk ki. Előre kell bocsátanunk, hogy Selmecbánya a középkortól fogva német ajkú bányászok, polgárok valamint szlovákok és magyarok lakóhelye volt, így természetesen kell vennünk azt, hogy az iskolák oktatói, tanítói, tanárai között egyaránt találunk magyar, szlovák és német anyanyelvűeket, de gyakran működtek itt a birodalom határán kívülről érkezett professzorok is.

Arany Dániel (1863–1945) matematikus nevét ma leginkább a róla elnevezett középiskolai matematika versenyről ismerhetjük; 1889–90-ben az akadémia mennyiség-tani tanszékének tanársegéde. Győri munkássága idején indította, és három évén át szerkesztette a Középiskolai Matematikai Lapokat.

Bergfest Árpád (1881–1964) nevét pedagógusként (elemi iskolai tanító, technikum óraadó tanár), a szlovákiai bányatörténeti kutatások úttörőjeként, a bányászati levéltár egyik legalaposabb és leghozzáértőbb rendszerezőjeként és nem utolsósorban a *Hont vármegye történelmi földrajza* című könyvecske szerzőjeként illik megjegyeznünk.

Breznyik János (1815–1897) Mikszáth egykori magyar nyelv és irodalom szakos tanára az evangélikus líceumban, aki három ízben is betöltötte az intézmény igazgatói tisztét, s feldolgozta a selmeci evangélikus egyház és líceum történetét, érintve Petőfi Selmecbányán töltött hónapjait is.

Dobšínský Pavol (1828–1885) szlovák evangélikus lelkész, író, publicista, műfordító és néprajzi gyűjtő 1858–1861 között a líceumban „a tót nyelv és irodalom” előadására kapott megbízatást.

Doppler, Christian (1803–1853) osztrák matematikus, fizikus 1848–49-ben az akadémia matematika–fizika–mechanika tanára; nevét világszerte ismertté tette a „Doppler-effektus” elvének felfedezése.

Mikoviny Sámuel (1700–1750) professzor, a Porosz k. r. Tudományos Társaság tagja, korának jelentős magyar polihisztorja, a tudományos térképezés megalapítója, a selmeci vízfelfogó rendszer megteremtője 1735. szeptember 28-án kapott III. Károlytól kinevezést a Bányászati-kohászati Tanintézet oktatói állására, s sok-sok diákból nevelt szakembert a tudományok számára.

Szártrisz Ferenc (1834–19.?).), a piarista gimnázium tanárának nevével az 1889 és 1909 között ki-

adott Selmecbányai Katolikus Nagygyimnázium értesítőiben találkozhat a bűvárkodó érdeklődő; személye abból a szempontból is figyelemre méltó, hogy az 1895/96. évi értesítőben közzétette *A selmecbányai kir. kath. gymnasium története* című terjedelmes iskolatörténeti dolgozatát.

Wehrle Alajos (Vehrlé, Alois) (1791–1835), a morvaországi születésű nemzetközileg elismert vegyész, mineralógus, tudós professzor 1820 és 1835 között működött az akadémia kohászat – kémia – ásványtan tanszékén. Elismerésre méltó elemzéseivel a Magyar Életrajzi Lexikon is kiemeli, hogy „... Wehrle elemezte a Selmecbánya környéki, ezüstöt tartalmazó tetradimitet és a Hont megyei Börzsöny hegység bizmuttelligidit ásványát, amely szintén nevét viseli.”

Kiemelhetnénk még a jeles tanárok, oktatók közül Ambrózy Sámuel (1748–1806) evangélikus prédikátor, egyházi író; Benyák József Bernát (1745–1829) piarista tanár, író, filozófus, nyelvész; Blatny (Blatny) Tibor (1883–1969) erdőmérnök és botanikus; Boleman Géza (1876–1961) műgyógyászati tanár, fizikus; Boleman István (1795–1882) tanár és lelkész, pedagógiai és egyházi író; Böckh Hugó (1874–1931) geológus és mások nevét is. Megtehetnénk, hiszen a szabad királyi városban, a történelmi Hont megyében, a Magyar Királyságban másutt vagy a Habsburgok birodalmában, sőt azon túl született és Selmecbányának, mint iskolavárosnak hírért-nevét öregbítő tudósok, szakírók, kutatók vagy csupán csak nevelő és oktató tanítók, tanárok száma örvendetesen tekintélyes.

S örülhetünk annak is, hogy akad lelkes lokálpatrióta, aki nem sajnálja az ilyen gyűjtőmunkára idejét, fáradozását, sőt azon örvend, hogy a feledéstől megmentse régióink megbecsülésére méltó személyiségeinek emlékét. Csáky Károly eddigi munkássága ezen törekvése példaeértékű. Kívánjuk, hogy megjelent és készülő munkái tovább gazdagítsák Hont vármegye hely- és művelődéstörténetét, néprajza iránt érdeklődők és a kutatók ismereteit, a fiatal generációk tudását, s miként a Bevezetésben a szerző maga fogalmazza meg: „önismeretre, önbecsülésre oklison, a tudományok iránti érdeklődésre ösztönözzön”.

Az izléses kivitelű kötetben a legtöbb tanárról képet találunk, a szerző közzéteszi egy-egy művük címlapját, bemutatja a Selmecbányán nyugvó hírességek síremlékét. A kötet végén bőséges jegyzékét találjuk a feldolgozott, felhasznált irodalomnak, forrásmunkáknak valamint magyar–szlovák helységnévtár egészíti ki a művet.

(Lilium Aurum, Dunaszerdahely, 2003.)

Dr. Koczó József

Ajkai életrajzi lexikon

Veszprém megyében hagyománya van a biográfiai kiadványoknak. Az 1929-es év kiemelkedő kötete volt a helyi nobilitásokat feldolgozó *Veszprém megyei fejek* című munka, amit Sziklay János műve a *Veszprém város az irodalomban és művészet-*

ben követett 1932-ben. Ugyancsak Sziklay gyűjtésében és szerkesztésében jelent meg a *Dunántúli kultúrmunkások* című kézikönyv 1941-ben, amelyben helyet kaptak a megyéhez valamilyen módon kötődő hírességek életrajzai is.

A folytatásra sokáig kellett várni, de a Harmath-Katsányi: *Veszprém megye irodalmi hagyományai* című, életrajzi adatokat is bőségesen tartalmazó kézikönyv a maga négy kiadásával (1984-ig) mutatta az igényt a hasonló művekre. A már címében is műfaját jelző kiadványt, az egyetlen nagyobb szabású szakmunkát, a *Pápai pedagógus lexikont* 1997-ben adták ki. A teljes megyei anyag közlésére a Varga Béla főszerkesztésében 1998-ban közreadott *Veszprém megyei életrajzi lexikon* és a 2001-ben megjelent *Veszprém megyei kortárs életrajzi lexikon* vállalkozott. Merítési mélységét terjedelme jelentősen korlátozta, ezért máig nagyon fontosá a helyi biográfiai kiadványok közzététele. Veszprém megye városai közül elsőnek a *Tapolcai életrajzi lexikon* jelent meg 2000-ben, majd ugyanennek a második kötete a 2003. év elején.

A rendszerváltás előtti korszakban jelentős szerepet játszó iparváros, Ajka lezárt életpályájú hírességeinek életrajzait tartalmazó *Ajkai életrajzi lexikon* 2003-ban jelent meg. A kötet anyagát Tilhof Endre, a városi könyvtár nyugalmazott igazgatója gyűjtötte és szerkesztette.

Ajka fiatal város. Kialakulása a XX. század közepén, 1950-ben kezdődött Ajka és Bódé községek összevonásával. Ugyanabban az esztendőben jött létre Tósok és Tósokberénd egybekapcsolásával Berénd. Ajka nagyközségből – Tósokberénddel egyesítve – 1959-ben lett város, amely 1977-ben Ajkarendek és Bakonygyepes területével és népességével tovább gyarapodott. Ajka jelenlegi méretét 1984-ben érte el, ekkor olvasztották be a Cséktúrból és Padragból 1961-ben létrejött Padragkút községet.

Az Ajka városát alkotó nyolc községhez köthető személyek életrajzai és fényképei töltik meg a majd 200 oldalas munkát, és az több mint 350 személyre vonatkozóan ad információt. Az összeállítás a megyei életrajzi lexikon anyagán és a témakörhöz kötődő egyéb műveken túlmenően feldolgozza mindazokat a lezárt életpályájú helyi közéleti szereplőket, akik a szerkesztő, Tilhof Endre látókörébe kerültek.

A községek története meghatározza a kötet szereplőinek a körét is. Más városok hasonló kiadványaival összehasonlítva érdekes összevetések tehetők. A középkorban már meglévő városokkal ellentétben a csak néhány évtizedes múltra visszatekintő Ajka város esetében jellemzően a XIX–XX. században élt személyek biográfiai teszik ki a döntő többséget. A korábbi évszázadokat alig tucatnyi nemesi család, földbirtokos, katona, és egyházi személy reprezentálja. A kötetben szereplők több mint felét a várost alkotó községekben valaha munkálkodó tanítók, tanárok, és a különböző vallási felekezetek papjai, lelkészei, illetve a város jellegéből adódóan a bányá és a különféle ipari üzemek műszaki szakemberei adják. Ez utóbbiak al-

kotó munkássága zömmel a XX. századra esik. Végül is nekik, illetve munkahelyeiknek: a bányának, az alukohónak, a timföldgyárnak, az üvegyárnak, a hőerőműnek köszönhető a városi rang megszerzése és a községek beolvadása-beolvasztása. A következő nagyobb létszámú kategória, a csaknem negyven fővel (alig több mint 10%) a falusi és városi tisztségviselők köre. A kiadványban egyenként az öt százalékot sem érik el az iparos-kereskedő, író-újságíró, művész, orvos-ügyvéd és sportoló életrajzok.

Számos szócikk primer forrásközlésnek is tekinthető, hiszen a túlélő házastárs vagy leszármazott szolgáltatta adatokat meg sehol sem közölték. A szerkesztő a biográfiák végén közli a felhasznált irodalmat is. A tevékenység helyét (a nyolc község nevét vagy a munkahely városrésze utaló megnevezését) vastagon szedve emeli ki, vizuálisan is szemléletesebbé téve a szócikk tartalmát.

A lexikon függeléke felekezetenként és községenként időrendben közli működési idejükkel együtt a lelképásztörök és a tanítók nevét. A közélet szereplői közül megadja a körjegyzők, főjegyzők nevét és működési területüket a szolgálati idővel kiegészítve. Szemléletes ábra mutatja Ajka város kialakulásának időrendjét. A kiadvány utolsó oldalán a mai Ajka térképe szerepel, a várost alkotó falvak nevének, mint városrészeknek a feltüntetésével.

A világos szerkesztésű Ajkai életrajzi lexikon – a Tapolcai életrajzi lexikon két kötetével együtt – a Veszprém megyei helyismereti-helytörténeti gyűjtemények eminens részeként példának szolgálhat a további lokális biográfiai munkák számára, melyek szükségessége a lokálpatriotizmus kialakítása és fejlesztése érdekében vitathatatlan. (Ajka, 2003.)

Csiszár Miklós

KISS ERIKA:

A Hűtőgépgyár és Jászberény fél évszázada

Kézbe véve a szép kiállítású kötetet, rögtön felvetődik a kérdés, hogy az önálló vállalat történeti kötetekkel, a szinte folyamatosan vezetett üzemtörténeti krónikával rendelkező, s az egyik legjobb dokumentált hazai középipari vállalat történetéhez – az éppen mindenkor esedékes utolsó évtizednyi időszakot leszámítva – a szerző vajon tudott-e valami újat hozzátenni, valami újjal, mással jelentkezni?

Ma az eléggé ritkán megjelenő hasonló munkák többsége a jelenlegi – nálunk többnyire jó, ha alig évtizedes múltú – cégvezetések sikertörténetei. A hazai jelentősebb cégek gyakran csupán pénzügyi befektetői tulajdonosi köre – úgy tűnik – zömmel csak ezt várja el, hiszen korábban a legkritikáiban volt bármilyen kötődésük is az adott vállalathoz, céghez vagy intézményhez. Az új – és ez vonatkozik a külföldi, de a hazai tulajdonú cégek-

re egyaránt – tulajdonosok ritkán építik be a külvilágnak szóló képükbe a múlt emlékeit és eredményeit. Vagy ha igen, a múlt ismerete és ápolása többnyire akkor is a mindenkor PR és marketing érdekeknek rendelődik alá.

Itt más történet. A kötet arányosan foglalkozik múlttal és jellel, vállalattal és környezetével, s mindenekelőtt az emberekkel. Szerzőnk alapvető módszere a történeti múlt dokumentatív kutatása mellett az emberek megszólaltatása volt. A történetírásnak, a múlt dokumentálásának korunkban is az írásos anyagok a legfontosabb információs forrásai. A visszaemlékezés, a szóbeli forrás és a személyes dokumentum így az első pillanatra valamiféle forráspótlónak tűnik. Nélkülük viszont jó néhány történeti probléma megoldhatatlan, mert a felmerülő kérdésekről valamilyen oknál fogva nem hozzáférhetők a történeti dokumentumok, nem maradtak meg a hivatalos feljegyzések, vagy sok esetben ilyenek nem is készültek. A visszaemlékezéseket – legyen az riport, vagy bármilyen más módon rögzített anyag –, nélkülözhetetlennek is kell tekintenünk, mert a személyes élmények a múlt élőbb ábrázolását teszik lehetővé, s általuk jobban érthetővé válnak az események és mozgatórugóik is.

A szóbeli történelem iránt megnyilvánuló érdeklődésnek az utóbbi évtizedekben alig van köze a döntésekben résztvevők megszólaltatásához, tudásuk és tapasztalatuk történeti forrásként való hasznosításához. Átpolitizált jelenünkben többnyire csak a politika résztvevői szólnak meg, a gyakorlati gazdasági életé szintje alig. Ezért is fontos e kötet, mert ebben elsődlegesen a vállalat gazdasági és a műszaki-szakmai vezetése szól meg

A vállalati mindennapok mikro- és makrokapcsolatai tárulnak fel az a kettős szerkezettel, amikor is a dokumentált eseményhez, annak történetéhez kapcsolódóan megszólal benne résztvevő, a történeteket esetenként jelentősen befolyásoló egykori és mai vezető, mérnök és feltaláló. Jelentősen színesebb, árnyaltabb kép rajzolódik így az olvasó elé, akár az itt először ismertett (honvédségi) acélhüvelgyártásról, a Heller-Forgó rendszerű hőcserélők világsikeréről s az egyre jelentősebb teret nyerő hűtőgépgyártásról, a környék legjelentősebb munkaadójává nőtt egykori Gorjancz-birodalomról, egy-egy megtett évtizedről, annak számos momentumáról, majd a legutóbbi évtized minden korábitól merőben különböző voltáról.

A módszere által a valóság sokszínűbben jelenik meg, s nem csak munkakapcsolatok, a munkamódszerek vizsgálatában, hanem lehetőség nyílik a humán szféra számtalan területének és az életlehetőségeknek árnyaltabb elemzésére, a városhoz is szorosan kapcsolódó társadalmi valóság minél szélesebb spektrumú feltárására és megajzolására. De ide sorolhatók az iratokkal és dokumentumokkal kellő mélységig talán soha meg nem jeleníthető részletek: egy alkotó, feltaláló, egy adott vezető gondolkodásmódja, töprengései, a lényegre találásának tudozanatai, vagy akár maga a tudományos felfedezés. A vállalati döntésmechaniz-

mus, a ma jellemző lobbyzás, a párt- és egyéb kapcsolatok sem igen foghatók meg más eszközzel, mint az itt példamutatóan használt szóbeli történet – az *Oral History* – módszereivel és azok alkalmazásával.

A kötet eset- és életrajz, esemény- és cégtörténet füzére végigkíséri a vállalat történetét az 1952-es alapítástól eltelt fél évszázadnyi időszakban. A már sok helyről és sokféleképpen ismert történeti események mellett újak, ismeretlenek is felbukkannak szép számmal, mivel már megengedti az időtávtal, s nem utolsó sorban a megváltozott élet.

A máskor megszokott történetfolyam, az események kronologikus és egyenletes üteme itt nem a megszokott. Azok az események kapnak nagyobb hangsúlyt, terjedelmet és fontosságot, amelyek a korábbi munkákból számtalan ok miatt kimaradtak, de amelyek ma már elemezhetők, értékükön tárgyalhatók. Mellettük érdemi szó kerül az itt dolgozókról, a munkásoktól a felsővezetőkhöz, a mindennapokról, a mindezeket keretbe foglaló Jászberény városáról egyaránt.

Az évtizednyi főfejezetekre osztott történetek legjelentősebbje „a változások korszaka” jelzővel illetett 1980-as évek története, amelynek vége átvezetett a mindenben gyökeres változásokat hozó privatizációs eseménysorozathoz. A tulajdonosi, termelési, gazdálkodási, szervezési és személyi átalakítások és átrendeződések rövid nyomon követésével plasztikusan jelentette meg a Szerző azt a nehézségekkel is teli tüzdel utat, amelynek során az egykori Lehel Hűtőgépgyár mára a svéd multinacionális cég, az *Electrolux* legfontosabb európai gyártóbázisává nőtte ki magát.

Kiss Erika gyártörténete jó és érdekes munka, üde színfolt a korábbi évtizedek virágzó üzem- és vállalat-történeti munkáinak mára jelentősen megkopott sorában.

(Gépipari Tudományos Egyesület, Jászberény, 2003.)

Bencze Géza

MÁRTON ZOLTÁN:

A búcsú – Pünkösöd Csíksomlyón

Márton Zoltán erdélyi születésű, Svédországban élő fotóművész. 1994 óta rendszeresen fényképezi a csíksomlyói pünkösdi búcsú eseményeit. Ebből a hatalmas anyagból állt össze egy igényes album, mely képet ad a magyarság legnagyobb zarándokhelyéről, a búcsú hangulatáról. Mert különleges hangulata van a csíksomlyói búcsúnak, ahová eljönnek a katolikus székelyek, a gyimesi és moldvai csángók, az erdélyi, felvidéki, délvidéki és magyarországi zarándokok, de érkeznek mindenhonnan a nagyvilágból, ahová magyarokat vett a sors, az utóbbi időben nemcsak a katolikusok, hanem egyre több protestáns is. A pünkösöd-szombati búcsú a világon szétszóródott magyarok legnagyobb találkozóhelye, a magyar nép Má-

ria-tisztelete és együvé tartozása mutatkozik itt meg. Eltűnnek a mesterséges országhatárok és vallási különbségek. Sajnos igaz az is, hogy a mind nagyobb, több százezres tömeget megmozgató esemény során a régi hagyományok némelyike már-már helyenként elveszni látszik.

Márton Zoltán megörökíti a pünkösdi záránkdoklat hagyományos mozzanatait, s a fényképeket a következő hat téma köré csoportosítja: *A kegytemplomban – Felvonulás. A keresztút – A nyeregben. Szentmise – Levonulás. A kegytemplom előtt – A passiójáték – Napfelkelte.* A szerző az album végén rövid történeti áttekintést ad a csíksomlyói búcsújárás történetéről, a kegytemplomról és kápolnákról, a kegyzoborról és a keresztút stációiról.

Vajon mi az oka, hogy ez a Mária-kegyhely, a nyugati kereszténység egyik legkeletibb pontján ekkora tiszteletnek örvend? Sokan foglalkoztak ezzel, P. Daczó Árpád, Tánczos Vilmos, Székely László, Harangozó Imre, Molnár V. József, hogy csak a közelmúlt jelentősebb kutatóit említsük.

Csíksomlyó minden valószínűség szerint már a kereszténység felvétele előtt szent hely, az ősi Boldogasszony tisztelet helye volt, ami később a katolikus székelység megszentsé helye is lett. IV. Jenő pápa 1444-ben egy bullában említi, hogy óriási záránkdokló tömeg szokott oda összegyűlni. 1442–1448 között a korábbi román kori templom helyére Hunyadi János támogatásával gótikus katedrális emeltek, melynek búcsúja Sárlos Boldogasszony ünnepe volt (július 2.). 1567-től a búcsújárás napja pünkösdszombatra került át, annak emlékére, hogy ezen a napon védtek meg a csíki székelyek katolikus hitüket az unitárius erdélyi fejedelem ellenében. A gyergyóalfalvi István pap vezetésével a katolikus székelyek fegyvert fogtak, és a Somlyói Szűz Mária segítségét kérve a hargitai Tolvajos tetőn legyőzték az ellenük küldött sereget. A csata után a résztvevők Csíksomlyóra mentek hálaadásra, és imádkozva, énekelve megkerülték a Kissomlyó hegyet.

A búcsúmenet hagyományos rendje a mai napig is az egykori vonulási sorrendet tükrözi, első Gyergyó, majd Felcsík, Alcsík következik, ezután Nyárádmente, Sóvidék, Marosmente, Háromszék székely népe, a barcasági magyarok, a gyimesi csángók, legvégén a moldvai csángómagyarok. A csengőszóval, zászlókkal érkező székely „keresztalják” – hagyományosan – még száz kilométerről is gyalog érkeztek. A távolabbi vidékekről is szervezeten jönnek, buszokkal. Régi hagyomány, hogy a szomszédos falvak megvárják egymást, és együtt haladnak tovább. Sokan már előző nap estére Somlyón vannak, és a kegytemplomban alsznak. A mai barokk templomot 1804-ben kezdték építeni és 1876-ban szentelték fel.

Az ünnep fontos eseménye a kegyzobor megérintése. Az 1510-es években hársfából készített kegyzobor a világon ismert legnagyobb ilyen szobor, a Napba öltözött Madonnát ábrázolja a gyermek Jézussal. Lába alatt a hold, veje körül pedig tizenkét csillagból álló koszorú van. Elsősorban a moldvai csángók szoktak ruhadarabokat, kendő-

ket hozzáérinteni, mivel hitük szerint a kegyzobor kegyelmi ereje a hozzáérintett tárgyakra is átterül. A kegyzoborhoz sok csodás esemény fűződik. Tűz nem fogott rajta, többször olyan fényben ragyogott, hogy a világgóság betöltötte a templomot, a tatárok nyolc ökörrrel sem tudták elvontatni. A szobor arcát sohasem kell takarítani, arca sugárzó, de katasztrófa előtt szomorúnak látják.

A búcsú napján kora reggelől érkeznek a „keresztalják”, a templom előtt meghajtják zászlóikat, azután vonulnak fel a Kissomlyó és Nagy-somlyó hegy közti nyeregbe, ahol a déli ünnepi szentmisét tartják. Sokan az igen meredek keresztutat, a Jézus-hágót választják. A keresztút stációfeliratai tükrözik a székelység lelkiületét.

A kegytemplom elől, harangszó kíséretében indul el a „kordon”, a csíkszeredai Segítő Mária Gimnázium népviseletbe öltözött tanulói által mozgatott kötérendszer, melyen belül halad a papság és a ministránsok, itt viszik a templom jelvényeit. A gimnázium legjobb végzős diákját éri minden évben az a kitüntetés, hogy viheti az un. labarumot, a mintegy 30 kilogramm súlyú egyházi jelvényt, amit a hargitai győzelem emlékére készítettek. A hegyre való felvitelle embert próbáló teljesítmény. A menet a Kissomlyót megkerülve érinti a Salvator kápolnát, majd jut el a Hármashalom oltárhoz, ahol az ünnepi szentmisét tartják.

A szentmise utáni elvonulás is rendezetten, a hagyományos sorrendben történik, bár az utóbbi években ez a rendezettség is egyre inkább kezd felbomlani. Az egyes keresztalják hazaindulása is meghatározott időben és rendben történik. Vanak, akik a nagymisé követően délután már útnak indulnak, mások csak vasárnap reggel. Akik maradnak, megnézhetik a passiójátékok, részt vehetnek a moldvai csángók számára tartott misén, a plébániatemplomban, s átvirrasztják az éjszakát. A virrasztás a Salvator kápolnában, a kegytemplomban és a plébániatemplomban történik. A búcsú felemelő élménye az éjszakai keresztút, a hajnali mise a Salvator kápolnánál, és a napfelkelte várása. Pünkösdvásárnap hajnalban a hívők, különösen a moldvai magyarok a Szentvedő Jézus kápolna közelében imádkozva és énekelve várják a felkelő Napot, amiben hitük szerint a Szentlélek galambját, a Szentháromságot vagy Máriát látják meg. A Napot kendőn keresztül nézik a csángók, s a látottakból az esztendő további eseményeire is következtetnek. Ezek a meghitt pillanatok tükröződnek a fényképeken is.

Márton Zoltán a búcsú hangulatát az apró részletek felvillantásával rakja össze. A kegytemplomban hosszú sor áll a szobor előtt, emberek imádkoznak, virrasztanak, és alszanak, a hegyen gyónást végzők képei, a keresztalják és a kordon vonulása, a papság a zenekarok az áhítattal elmélyülők, és a hajnali napvárók képeiből áll össze az album. A képek válogatása úgy történt, hogy megőrizze az ünnep meghittségét, szakralitását. A tiszta értékeket helyezi előtérbe és nem a sajnos mindent egyre jobban eluráló értéktelenséget, az itt is nagy számban árult gicces termékeket. Szükség van az ilyen művészi dokumentálásra, hiszen le-

het, hogy évek múlva a hagyományos somlyói búcsújárás egyes elemeit már hiába keresnénk, elkopik, átalakul, egyszerűsödik, ami által elveszti régi varázsát. A 78 színes és 22 fekete-fehér képet tartalmazó kötetet P. Márk József ferences atya bevezetője és Visky András költő záró gondolatai teszik teljessé.

(Idea Design & Print Kiadó Kolozsvár, 2003)

Údvarhelyi Nándor

LAKI-LUKÁCS LÁSZLÓ (szerk.):

Millenniumi Bódva-völgyi képeskönyv

Annak ellenére, hogy 1956-ban már megjelent egy Bódva-völgyi képeskönyv (írta és fényképezte Szabó Béla), s hogy a tájféldrajz kutatói ide, a Cseréhátra is eljutottak (Dénes György: A Bódvaszilasi-medence 700 éves története, 1983.; Dobány Zoltán: A Cseréhát történeti földrajza XVIII–XX. század, 1999., stb.) elmondhatjuk, hogy a Bódva-völgy a közvélemény előtt mind a mai napig eléggé ismeretlen. A legutóbbi időben a Bódva völgyében is erőteljes mozgásba lendült honismereti munkálatoknak köszönhetően megnőtt mind helyben, „odahaza”, mind másutt az országban, (kiemelten Miskolc, Nyíregyháza, Debrecen és Edelény kulturális intézményeiben, föld- és néprajzi, történeti kutatóiban) az érdeklődés a Cseréhát, ezen belül a Bódva völgye, a néhai Torna vármegye, Északnyugat-Borsod tájai, települései, az itt kialakult társadalom és kultúra iránt.

Arról is kell szólnunk, hogy az utóbbi időben számos tájról, településről, természeti érdekességről jelenik meg többé-kevésbé jól szerkesztett képeskönyv, szinte kizárólagosan az idegenforgalom fellendítése, a falusi turizmus propagálása céljából. Elmondhatjuk, hogy ezekben a kiadványokban is találkozhatunk olykor-olykor jó, szakszerű, a gyakorlati célokon túl is értékelhető, a tudomány számára is jelentős részekkel, adatokkal, térképekkel, képekkel. Azonban nem ilyenek közreadása lévén a céljuk, helytörténeti szempontból nem is, vagy csak igen ritka, kivételes esetekben értékelhetjük őket.

A Laki-Lukács László szerkesztette, Hadobás Pál, Koleszár Krisztián és Laki-Lukács László által írt, Hevesi Attila, Rémiás Tibor által lektorált Millenniumi Bódva-völgyi képeskönyv nem ilyen jellegű kiadvány. Summázatul előre bocsátva véleményünket azt mondhatjuk róla, hogy szerkesztésében, formájában újat, utat kereső, megfogalmazásában mindenféle propagandától mentes, csak a lényegre figyelő, rövidre fogott, értelmes szövegekből, voltaképpen „képaláírásokból” áll. Ez a fajta szövegközlési mód a lehető legszorosabb kapcsolatot teremti meg a kép és a szöveg között. Eleve ismeretközlő jellegű és értékű. Sokszor arra kell gondolnunk, hogy egy nagyszerű kiállításon vagyunk és a kiállítás tárgyait nézegetve, a jobb, a teljesebb megértés érdekében segítségül hívjuk a tárgyaláírásokat. A tárgyaláírásokról még csak annyit,

hogy azok összefüggve egy-egy önálló tanulmányocskává állnak össze.

Képeskönyvünk négy, egymástól jól elkülöníthető fejezetből áll. Az első fejezetet (A Bódva mente természeti képe) Koleszár Krisztián írta. A második Hadobás Pál munkája (A Bódva mente múltja). A harmadik fejezet Az egykori Borsod vármegye Bódva menti településeit mutatja be, abc rendben. Ennek a fejezetnek a szerzőjét ugyanúgy nem jelölte meg a szerkesztő, mint a következőt, a negyedik fejezetét, ami pedig Az egykori Torna vármegye Bódva menti településeit állítja elének. Nyilván azért nem, mert ez a két fejezet közös munka eredménye. Az első két fejezet rövid és adatgazdag bevezető összefoglalással kezdődik. A lényeg azonban itt, ezekben a fejezetekben is a képekben van. A képek általában kisméretű, de nagyon éles színes fényképek, amelyeknek a rendkívül jó minőségű, fényezett műnyomó papíron a közlési (felismerési, megértési) készsége nagyon magasra nő. A képanyag itt is, mint a többi fejezetben enciklopedikus jellegű, tehát néprajzi tárgyú is. Sőt, elmondhatjuk, hogy a nem kimondottan néprajzi tárgyú képek is sok esetben olyanok, hogy néprajzi illusztrációként is „elmennek”, vagy éppen „néprajziségükkel” járulnak hozzá a kérdéses kép jobb, teljesebb megértéséhez.

A két utolsó fejezet lehet számunkra a legfontosabb. Itt ugyanis 50 Bódva-menti település képes bemutatásáról van szó. Minden település ismertetését egy rövid, négy-öt mondatból álló bevezetés kezdi. Ezek a bevezetések feltűntetik a települések területének nagyságát és a lélekszámot. Minden további tudnivalót képekről és a hozzájuk tartozó képaláírásokból tudhatunk meg. A képek nagyon változatosak – egy oldalon átlagosan négy kép foglal helyet – tájképek, természetrajzi, növény-, állatképek, vadászati-halászati stb. képek, építményképek (sok templom, lakóház és egyéb műemlék), viseleti-, helyi népművészeti képek, sok síremlék, fejfa képe és néhány arckép is a településsel kapcsolatba hozható neves emberekről. A képekről általában elmondhatjuk azon túl, hogy jó minőségű felvételek, tipografizálásuk is kitűnő. Mindezeket figyelembe véve ez a Bódva-völgyi képeskönyv első rendű tájféldrajzi, történeti, néprajzi értékkel rendelkezik.

Dankó Imre

LANCZENDORFER ZSUZSANNA-GÜLCH CSABA:

A vérző lilium

Dely Mária balladája a néphagyomány és a költészet tükrében

A magyar népköltészetben a balladának megkülönböztetett helye van. Megrázó emberi tragédiák, feloldhatatlan konfliktusok tömör művészi szintű előadásának adnak keretet, és a különös szimbólumrendszerükkel, motívumkészletükkel, etikai mondandójukkal alapvető üzenetet közvetí-

tenek. A művészi, esztétikai érdemeik ellenére idehaza mégis kevés szó esik a balladáról mostanában, kevés idevonatkozó munka hoz új eredményt, míg a nemzetközi folklorisztikában új reneszánszát éli a balladakutatás. Éppen ezért érdemes felfigyelni Lanczendorfer Zsuzsanna és Gülch Csaba észak-dunántúli helyi balladáiról írt munkájára. Érdemeiket fokozza az a tény, hogy mindmáig nem készült el a helyi balladák, a gyilkosság-balladák rendszerezése, módszeres áttekintése. A folklorisztikai eredmények elsősorban a klasszikus szépségű balladákra vonatkoznak. Így a két szerző a folklorisztika és az irodalom segítségével egy kevésbé ismert világba kalauzolja az olvasókat.

A XIX. század végén, XX. század elején az ország legkülönbözőbb részén szívesen énekeltek helyi hősről, balesetben elhunytakról, verekedések áldozatairól, szerelmi féltékenység következményeiről, gyilkosságról. A helyi eseményekről szóló balladák ritkán kerültek ki az adott vidék szűk földrajzi határain, talán akkor, ha a vándormunkások, summások énekes kedve segített ebben. Korunkra a helyi balladák többsége kihull az emlékezetből. Szerencsénk van, ha egy-egy szorgalmas gyűjtő egybeszedte a vidékük dalkincsét, köztük a balladákat is, és így némi utánjárással megtudhatjuk, hogyan alakult a balladaéneklés a XX. században.

Lanczendorfer Zsuzsanna fáradhatatlanul keverte Dely Mária balladáját, az eseményhez köthető történeti emlékeket, az írott források, újságok híradásait, a népi emlékezetben megőrzött visszhangot. Az adatfeltárás mellett megkereste a ballada rokonságát a magyar néphagyomány egészében, így érzékeltette, a helyi ballada helyét a magyar népköltészetben. Mivel valószínűleg a népköltészetet kedvelők is alig ismerik ezt a hagyományt, hadd idézzem egy Győr környéki ballada rövid változatát:

<i>Szegény Deli Mária</i>	<i>Jajgatott, jajgatott,</i>
<i>De sokat szenvedett</i>	<i>Senki sem hallotta,</i>
<i>Mikor a ladikból</i>	<i>Szegény szeretője</i>
<i>A Dunába esett.</i>	<i>A parton siratta.</i>

*Harangok, harangok
Szépen konogjatok,
Szegény szeretőnek
Szép verset mondjatok.*

A ballada hús változata között vannak terjedelmesebbek, amelyek a hallgatóság érzelmi hozzáállásáról tanúskodnak, és vannak olyanok, amelyek a szomorú eset körülményeit részletezik a népköltészetünk ismert motívumkincsével. A variánsok bizonyítják, hogy nem egy kikristályosodott forma terjedt el, hanem az énekesek által szá-

badon módosított szöveg. Így a népköltészet érdekes dokumentumait összegzi a kötet az igaz történetekkel együtt.

A balladai történet különböző élményelbeszélések egészítik ki, mert nem csak azt illett tudni az áldozatról, hogy Dely Mária a molnárlegény kérésére csónakba ült, és a szóváltást követő testi bánatalmazás nyomán a vízbefúlt, hanem azt is, hogy mi előzte meg, hogyan történhetett a halálos esemény, mit éreztek a szülők. Szegény Dely Mária halála után száz évvel is jól tudják, hogy a fiatal lány szép volt, talán árva is, sőt mondják, hogy közelebbről ismerte a vízimolnár fiát, Török Józsit, akivel csónakázni indult. Csak az ártatlanság védelme miatt dulakodtak, ezért esett a Dunába a szép hajadon, és halt meg sok szenvedés után. Esete elrettentő példa mind a lányoknak, mind a kaland után vágyó ifjaknak. Az élményelbeszélések érzelmileg a halott lány mellett állnak, és azok, aki ismerték vagy elképzelték a régi történetet, sokféleképpen magyarázták a gyilkosság hátterét. A szerelmi tragédia igazi balladai téma. Hány szerelmi gyilkosságot tart számon a kriminalisztika? És hányféleképpen beszéltek egyről-egyéről? Erre válaszolni sem lehet. A népköltészeteti vetülete is sokféle.

Folklorisztikai szempontból itt befejezhetném az ismertetésemet, ha a ballada nyomán meg nem születik Gülch Csaba monodramája. Az elfelejtett, egykor megrázó gyilkosság valóságos eseményeihez kapcsolható történeteket, lelki folyamatokat balladához illő szaggatottságban, változatosságban varázsolja elénk. Kortól, helyről, időtől függetlenül igazak, elgondolkodtatóak Gülch Csaba pillanatképei, lélekrezdülései. A halálba torkoló út sokféleségét, a lány vergődésének, testi és lelki kínlásának hátterét, a konfliktus lehetséges előzményeit mutatja be hidegen, távolról, vagy érzelmileg vele azonosulva. Ezzel a ballada igazi értékére vet fényt. Mindazt, amit az egyszerű új stílusú népballada nem tudott magába tömöríteni, Gülch Csaba érzékelteti. Segít bennünk abban, hogy a népballada világában eligazodjunk, mélységét megértsük. A népköltészet ereje éppen abban van, hogy a látszólag egyszerű történet mögött egy egész emberi sors, annak minden ága-boga benne van. A ballada rendszerint csak az egyik oldalról, az áldozat felől mutatja be a tragédiát, ahol legtöbbször nő a főszereplő. Az ő sorsát a kiszámíthatatlan végzet, a társadalmi elvárás megpecsételi, mert kiszolgáltatott, védtelen, elesett. Dely Mária balladájáról szóló munka éppen a ketős megközelítés révén, a folklorisztika és a költészet eszközeinek felhasználásával lesz értékes a hagyomány iránt nyitott olvasóknak. (Győr, 2003)

Krizsa Illdikó

Honismereti Bibliográfia

Andruskó Károly: A zentai csata képei – Slike Senčanske bitke. Thurzó Lajos Közművelődési Központ. Zent. 2003. 55 old.

Barna Gábor: Egy szent raktár – A sacred depot. Tárgyak, szimbólumok, kommunikáció. *Devotio Hungarorum* 10. SzTE Néprajzi Tanszék. Szeged. 2003. 94 old.

Bartha Júlia: A Kunság népi kultúrájának keleti elemei. *Studia Folkloristica et Ethnographica* 44. Szerk.: *Ujváry Zoltán*. Debrecen. 2002. 246 old.

Bács-Kiskun megyei Honismereti Hírlevél. Szerk.: *Székelyné Körösi Ilona*. Különszám. 2003. december, 16 old. – *Székelyné Körösi Ilona*; *Rákóczi-kultusz Kecskeméten*; *dr. Józsa Iván*: Bottyán János vezénylő tábornok és Kecskemét; *Kenyeres Dénes*: II. Rákóczi Ferenc Aranygyapjas rendjének története; *Kenyeres Dénes*: Emlékeim az 1976–1977-es Rákóczi emléktúráról; *Neszénéder Klára – Csaplár Krisztina*: Honismereti Akadémia a Rákóczi-szabadságharc jegyében; *Csáki Katalin*: A Rákóczi-év rendezvényei Kiskunfélegyházán 2003-ban; *Vas László*: Rákóczi dombormű avatása a [kiskunfélegyházi] iskolában; *Varga István*: A II. Rákóczi Ferenc emlékévé Fülöpszálláson a Herpai Vilmos Általános Iskolában; *dr. Mándics Mihály*: Új helyen a csávolyi falumúzeum; *Bereznai Zsuzsanna*: Néprajzi gyűjtőkör Kiskunfélegyházán; *Tóth Sándor*: Szabadszálás ünnepelt; *Romsics Imre*: In memoriam Kuczy Károly.

Bácsország. Vajdasági honismereti szemle. Szabadka, 2003. X–XII. (27. szám) 106 old. – A tartalomról: *Szedlár Rudolf*: Deák Ferenc; *Uri Ferenc*: A kehidai Deák-kúria és környéke; *Kunkin Zsuzsanna*: Deák Ferenc és a párdányi Bogdanovich család kapcsolatáról; *Karacs Zsigmond*: Deák Ferenc Pest-Budán; *Németh Ferenc*: „A haza bölcsé türelemre intett bennünket; *Kallós Péter*: A haza bölcsé; *Deák Péter*: Deák Ferenc alakja a filatéliában; *Jenei Dezső*: A szenttamási kálvária 1864–2001; *Szűcs István*: Nagyfénnyől Žednikig – A település nevének eredete; *Solymár Imre*: „Madár dalolt a kriptában” – A józseffalviak „Székely Kálváriá”-ja tárgytörténetéhez; *Ókresz Károly*: „Oh mily szép a tiszta nemzedék”; *Balassy Ildikó*: A zentai Történelmi Levéltár kincsei; *dr. Majláth Róbert*: Savoyai Eugén herceg, államférfi és hadvezér; *dr. Majláth Róbert*: Gróf Claudius Florimund Mercy; *dr. Vékony László*: Kanizsa 1694-ben; *Hovány Lajos*: Radanóvac Baltsek környéki vízenyos területei; *Gerlovics Szilveszter*: Középkori magyar pénzek veredhelyei a Vajdaságban I.; *Becherer Károly*: A bajai szükségpénzek; *Papp György – Rajslí Ilona*: Tájékp emberekké, száznegyven év távolából – Szemelvények Pesty Frigyes kéziratosa Helynévtárának bácskai anyagából; *Weissenbeck József*: A bácsföldvári református szórványgyülekezet története; *Weissenbeck József*: A nazarénusokról; *dr. Molnár Csikós László*: Közélepek az adai római katolikus egyházközség

múltjából; *Kovács Mária*: Rózsa Sándor nyomában; *Mikó Pál*: Kupuszina története; *Becherer Károly*: Károly király száműzetése; *Lányi Károly*: Bács-Bodrog vármegye öröklő nemes sereg népviselete képes levelezőlapokon; *Lányi Károly*: Az első zombori lovas omnibusz; *Lányi Károly*: Zombor város világitása; *Virág Gábor*: Identitászavar Csantavér névrendszerében; *Weissenbeck József*: A szervezett oktatás 300 éve Földváron; *Silling István*: Szent Vendelnek, a jószágartók patrónusa tiszteletének emlékfószlányai a Dél-Alföldön; *Kovács Endre*: Frányó, a szontai szeptember; *Lebach Gyula*: Megemlékezés a bácskai Lebach családról; *dr. Virág Gábor*: Topolya mezőváros fekete krónikája 3.; *Ricz Péter*: A Kárpát-medencei avar állam sohasem létezett, avagy a sötét középkor (VII–X. sz.) nem más, mint kitaláció; *Vágyi Vata*: Néhány gondolat Solymár Imre magyarországi német nemzetiségi kutatásairól.

Benedek Gyula – Kürti László: Bene, Lajos és Mizse oklevelei, történeti dokumentumai. *Cumania Könyvek* 2. Kiadja a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Múzeumi Szervezete és a Lajosmizsei Helytörténeti és Kulturális Szervezete. Kecskemét. 2004. 240 old.

Bene János – Szabó Péter: A magyar királyi honvéd huszár tisztikar 1938–1945. *Jósa András Múzeum Közleményei* 52. Nyíregyháza. 2003. 566 old.

Bodnár István: Az Alföld élő múzeuma: Barangolás erdőn, lápon és vízen. Kaleidoszkóp. Nyíregyháza. 2003. 130 old.

Csáky Károly: Jeles elődeink. 130 kisportré az egykor Hontban tevékenykedő neves személyekről. *Lilium Aurum*. Dunaszerdahely. 2002. 186 old.

Csengődi Rezső: A bácsalmási szőlőkről 1932–1956. Szerk.: *Szénásiné Harton Edit*. Bácsalmás Baráti Köre Egyesület. Bácsalmás, 2003.

Csöke Sándor: Rabszolgaság a XX. század közepén Magyarországon. Szerzői kiadás. Tatabánya, 2002. – Interjúk az 1950. június 23-án Kormópusztára internáltakkal, valamint a bácsalmási járásból elszármazott jeles személyiségekkel.

Dombrád. Szerk.: *Németh Péter*. Városi Önkormányzat. 2003. 232 old.

Droppáné Debreczeni Éva: Az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum története, különös tekintettel a könyvtári gyűjtemény kialakulására I. (1877–1933). OPKH Bp. 2003.

Edelényi Adél: A harangozóhegyi vár története a sokorói szájhagyományban. Kiadja Sokorópátka Község Önkormányzata. Győr, 2003. 116 old.

Emlékkötet Vajkai Aurél születésének századik évfordulójára. Szerk.: *S. Lackovits Emőke*. Kiadja a Laczkó Dezső Múzeum. Veszprém. 2003. 272 old. – *V. Fodor Zsuzsa*: Köszöntő; *S. Lackovits*

Emőke: Vajkai Aurél a néprajztudós-muzeológus; *Lukács László*: A népi építészet kutatója, Vajkai Aurél; *Cseri Miklós*: Vajkai Aurél és a tájházak; *H. Csukás Györgyi*: Lakáskultúra és a ház élete Vajkai Aurél vizsgálataiban; *Grynaeus Tamás*: A népi orvoslás Vajkai Aurél munkásságában; *Petőnovics Katalin*: Vajkai Aurél érdemei az ösfoglalkozások vizsgálatában; *Selmeczi Kovács Attila*: A pásztorkodás és a népművészet kutatása Vajkai Aurél életművében; *Csoma Zsigmond*: Vajkai Aurél szőlészeti-borászati vizsgálatai; *Hála József*: Vajkai Aurél, a népi közlekedés és szállítás kutatója; *Lantosné Imre Mária*: Szentgál monográfusa, Szentgál anyagi műveltsége; *Kriza Ildikó*: Szentgál folklorjáról 60 év után; *Borók Zsuzsa*: Vajkai Aurél nyomában Szentgálon; *Mészáros Veronika*: Vajkai Aurél, a fotográfus I.; *Schleicher Veronika*: Vajkai Aurél, a fotográfus II.; *Gulyás Anna*: Hit és gyógyulás – gondolatok Vajkai Aurélnak a néphit és a népi vallásosság területén végzett kutatásaihoz: újabb fejezet az Ősi-i javasember vizsgálatához; *Sonnevend Anna*: A közös udvarok európai párhuzamai – Vajkai Aurél emlékére; *Balázs György*: A Somló-hegyi taposó kút; *Ács Anna*: Vajkai Aurél és szépirodalom; *Gopcsa Katalin*: Vajkai Aurél és a képzőművészet; *Vidi Nándorné*: Az ismeretterjesztő Vajkai Aurél; *Éri István*: A néprajztudós, a muzeológus kolléga; *Schildmayer Ferenc*: Vajkai Aurél és Balatonalmádi; *Vajkai Zsófia*: Vajkai Aurél és Cserszegtomaj; *Keszi Kovács László*: Zárszó helyett (Gondolatok a Vajkai-emlékkiállítás megnyitóján); Vajkai Aurél munkásságának bibliográfiája (*Borók Zsuzsa*).

Az Esze Tamás Gimnázium évkönyve 2002. Szerk.: *Kovácsné Bálint Mária, Szabóné Zsoltos Valéria, Vargáné Harman Anna*. Mátészalka 2003. 367 old.

Ethnica. Szerk.: *Ujváry Zoltán*. Kiadja a Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszék. Debrecen, 2003. 4. 109–148. old. – A tartalomról: *Szabó Csaba*: A sámani transzállapotok létrejöttét befolyásoló tényezők; *Szöke Anna*: A szubkultúrák hátterei a vajdasági Kiszegyesen; *Bódi Erzsébet*: XVI. századi adatok táplálkozáskultúránk történetéhez; *Pásztor Ágota*: Egyesületek Dévaványán a XIX. század közepétől a II. világháborúig; *Bódnán Zoltán*: A gyimesi csánok öngyilkosságához kapcsolódó hiedelmeinek vázlata; *Csáky Károly*: Bólogató figurájú perselyek templomainkban; *Grin Igor*: Egy sarkadi népi mesemondó, aki szerkeszti a mesét (Lakatos Jánosról és tündérmeséiről); *Dorgayné Nagy Angelika*: Az elsődolozási szokások változásai az ungvári járásban; *Gabóda Éva*: Beregdéda tánclete a 1900-as évektől napjainkig; *Lukács Miklós*: Orpheus, Romulus és Remus mondák a Mezőföldről; *Dallos Csaba*: Privát kép – szöveg – elemzés. Családi fényképgyűjtemények kutatásáról; *Viga Gyula* – *Viszóczky Ilona*: Egy regionális turisztikai szimbólum: a görögországi számár; *Szilágyi Miklós*: Szövegemlékek egy családi tragédiáról; *Bartha Elek*: Hoppál Mihály köszöntése; *Füzes Endre*: Balassa M. Iván 60 éves; *Kriza Ildikó*: Emlékezés Vajkai Aurélra; *Petkes József*: Zsoboki kiskapuk.

Édes Anyanyelvünk. Az Anyanyelvpolók Szövetségének folyóirata. 2003. 5. 20. old. – A tartalomról: *Kovács József*: Fesztiválfesztivál; *Bán Ervin*: Mintát az érthetőségre!; *Balázs Géza*: Marcella eszik; *Minye Károly*: Tolmácmelkéim; *Büky László*: Lemegy kutatóba; *Holczér József*: Kerítészaggató; *Tomán László*: Idegenszerűségek, tükörfordítások a vajdasági magyar sajtónyelvben; *Timár György*: Egy író dörmögéseiből.

Édes Anyanyelvünk. Az Anyanyelvpolók Szövetségének folyóirata. 2004. 1. 20. old. – A tartalomról: *Zimányi Árpád*: Egyre többet kommunikálunk; *Balázs Géza*: Jó és rossz szótárak; *Berényi Zsuzsanna* *Ágnes*: Mi mindenről árulkodnak a nevek?; *Kemény Gábor*: Nyelvi mozaik; *Rubóczky István*: Halak és mondások; *Játék és nyelvművelés* – *Szűts László* nyelvész, egyetemi docens válaszol *Maróti István* kérdéseire; *Kovács József*: Nyelvi udvariasság; *Portik Erika*: Kell-e az anyanyelvet védeni – Kell-e az anyanyelvet tanítani?; *Brézai Zoltán*: „Az anyanyelvet értékek tekintjük.

Édes Anyanyelvünk. Az Anyanyelvpolók Szövetsége folyóiratának különszáma. A folyóirat 1–25. számának mutatója. Összeállította: *Balázs Géza*. Bp. 2004. 68 old. – *Grétsy László*: Előszó; A megjelent közlemények jegyzéke a szerzők betűrendje szerint; Névtelen közlemények; Tárgymutató; Szó- és kifejezésmutató.

Éger György – Szesztay Árpád: Alsóór. Szerk.: *Botlik József*. Száz magyar falu könyvesháza Kht. Bp. [2002]. 146 old.

F. Dobosy László: Őzd a XXI. század küszöbén. CEBA Kiadó Bp. 2001. 224 old.

Fedinec Csilla: A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája 1918–1944. Fórum – Lilium Aurum, Galánta – Dunaszerdahely. 2002. 533 old.

Fél Edit: Régi falusi társadalmak. Szerkesztette és bevezette: *Hofer Tamás*. Kalligram Könyvkiadó. Pozsony. 404 old.

Folia Historica. A Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Évkönyve. Főszerk.: *Kovács Tibor*. Bp. 2000. 282 old. – A tartalomról: *Orgona Angelika*: Jan Zygmont. János Zsigmond lengyelországi udvara; *Papp Júlia*: „A’ mit magunkért nem akarnánk, akarjuk Hazánkért!”; *Nagy Sándor*: Egy renitens honvédtiszt hányattatásai; *Bencze Géza*: Az Oelt Antal Vasöntőde és Gépgyár Rt. története II. (1938–1948); *Szémán Attila*: Dísz bányászkalapácsok és –ékek a Magyar Nemzeti Múzeum Gyűjteményében; *Szoleczky Emese*: Pax in Nummis 1648–1748 – A béke megjelenítése emlékérmeken; *Tompos Csilla*: Egy történelmi esemény tükröződése a viseletben.

Füredi História. Helytörténeti folyóirat. Szerk.: *Elek Miklós*. Kiadja az Aranyhíd Kulturális Szolgáltató Intézet és a Balatonfüredi Helytörténeti Egyesület. Balatonfüred. 2003. 3. sz. 40 old. – *Varga Lászlóné*: A balatonfüredi katolikus temető sírjelei az 1800-as évektől 1945-ig; *Z. Karkovány Judit*: Fejezetek egy füredi polgárcsalád történetéből; *Katona Csaba*: Egy szeghalmi földbirtokos Balatonfüreden; *Vastagh György*: A tudós-emlékfák története (1972–2003); *Dibusz László*: Főhajtás a kopjafáknál:

Szekér Ernő; *Sárközíné Sárovi Hajnalka*: Tízéves a városi helytörténeti gyűjtemény;

Gömöri János: Castrum Sopron. Sopron vára és környéke az Árpád-korban. Scarbantia Társaság, Sopron. 2002.

Gömörország. Az észak magyar peremvidék fóruma. Főszerk.: *B. Kovács István*. Kiadja a Gömör-Kishonti Múzeum Egyesület. Rimaszombat 2002. 2. 88 old. – A tartalomról: *B. Kovács István*: Szombathy Viktor, „a” polgár; *Szombathy Viktor*: Önéletrajzi visszaemlékezések; *Turczel Lajos*: Emlékezések Szombathy Viktorra; *B. Kovács István*: Levelek Szombathy Viktortól; *Sz. Haltenberger Kinga*: Gömör és Nógrád művészei 5.; *Neogrady Antal*; *Gaál Lajos*: Gömör természeti öröksége 8.; *A Fábianszeg alja*; *Batta István*: A rozsnyói Metercia; *Halász Péter*: A szepti római katolikus plébánia története 6.; *Danis Ferenc*: Szokolyi Lajos emlékezete; *Szombathy Viktor*: Rimaszombat; *Haltenberger Ince*: Az Ósva mentén.

Heltai Nándor: „És egyszer csak elkezdődtek a kecskeméti népzenei találkozók”. Kecskeméti Lapok Kft. 2003. 232 old.

Helyismereti művek: Hajdú-Bihar megye, 2002. Összeállította: *Bényei Miklós*. Kiadja a Méliusz Juhász Péter Megyei Könyvtár. Debrecen. 2003. 142 old.

Hevesi Honismeret 7–8. Szerk.: *Csiffáry Gergely*. Eger, 2003. 70 old. – *Hajdú Jánosné*: A Heves Megyei Honismereti Egyesület 2001. évi közhasznúsági és számviteli beszámolója; *Hajdú Jánosné*: A Heves Megyei Honismereti Egyesület 2002. évi közhasznúsági és számviteli beszámolója; *Németi Gábor*: A hatvani mezőgazdaság átalakítása (1948–1962); *Csiffáry Gergely*: Történetek Kossuth Lajosról.

Kárpátalja. Fényképezte és írta: *Kovács László, Nagy Zoltán*. Tölgyfá Könyvek. Bp., é. n. 104 old. (Színes fotóalbum)

Kerényiné Szalai Katalin – Szénásiné Harton Edit: A bácsalmási Hunyadi János Gimnázium 50 éves jubileumi emlékkönyve. Kiadja a Gimnázium. Bácsalmás, 2003.

Magyarország történeti statisztikai helységnévtára 16. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye. KSH Népszámlálási Főosztály, 2000. 341 old.

Miklós Péter: Kálmány Lajos csanádpalotai éve. *A Makói Keresztény Értelmiségi Szövetség Füzetei* 35. Szerk.: *Tóth Ferenc*. Makó. 2003. 28 old.

Moldvai Magyarság. Hargita Kiadóhivatal. Csíkszereda. 2004. 12. 24 old. – A tartalomról: *Gazda Árpád*: Áttörés a nunciaturán – Csángó küldöttség kérte a magyar misét Bukarestben; *Mirk Szidónai-Kata*: Petrás Incze János-emlékkönyvség Egerben; *Tánczos Vilmos*: A tér szelleme, avagy a zárt tér biztonsága; *Oláh-Gál Elvira*: Csomafalvi Csángó Nap; *Nyisztor Ilona*: Frumósza, Pusztina, Gyegyócsomafalva; *Ambrus Lujza*: Csángó Nap Csíkszeredán; Gyimesvölgyi népi gyógyászat – *Antalné Tankó Mária* könyvének bemutatása; *Mirk Szidónai-Kata*: „Fotói nem készülnek, hanem születnek...” – *Ádám Gyula* fotókiállításáról;

lancu Laura: Csángó reneszánsz?; *Botezatu Victoria-Oana*: *Borbáth Erzsébet*: Köszönjük az élményt!; *Pozsony Ferenc*: Egyházi élet a moldvai magyar közösségekben; *Jáki Sándor Teodóz*: Csángókról igaz tudósítások; *Ferencs István*: Moldovának árva népe XXXV.; Az onesti Betlehem-játék (Domokos Pál Péter gyűjtéséből); *Halász Péter*: A csiki karácsony; *lancu Laura*: A csonka létben kér helyet.

Moldvai Magyarság. Hargita Kiadóhivatal. Csíkszereda. 2004. 1. 24 old. – A tartalomról: Megemlékező szentmise a csíkdelnei Szent János templomban; *Imreh István*: A madéfalvi veszedelem; *Nagy Szusanna*: Egy nap a szeretet jegyében; Felsőrekecsini csángók Kolozsváron; *Hegyeli Attila*: Advent tanulságai; *Halász Péter*: Pályázati értékelő; *Gazda László*: Románvásár; *Pozsony Ferenc*: Egyházi élet a moldvai magyar közösségekben; Visszamegyek tanítani – Egy Budapesten tanuló csángó diáklány vallomása; *lancu Laura*: Kézbe kapaszkodó kezek.

Moldvai Magyarság. Hargita Kiadóhivatal. Csíkszereda. 2004. 2. 24 old. – A tartalomról: Ha aprók is, mégiscsak sikeres – Nyisztor Tinkával, a Pusztina Szent István Alapítvány elnökével beszélget Gyarmath János; *Istók György*: Klézsei történetek; *Pozsony Ferenc*: Egyházi élet a moldvai magyar közösségekben; *Halász Péter*: *lancu Laura*: Jóhófiú Jankó; *Halász Péter*: Pusztina helynevei; *Halász Péter*: Pusztina belterületi helynevei; *Gábor Felicia*: Csángó vagyok; *Jáki Sándor Teodóz*: Csángókról igaz tudósítások; *lancu Laura*: Szabadságunk keserű méze.

Múltunk Emlékei. Honismereti, műemlékvédelmi, turisztikai magazin. Kiadja a Művelődés- és Kultúrtörténeti Intézet, KT Lap- és Könyvkiadó, Komárom. Főszerk.: *Dr. Szénássy Árpád*. 2003. 9. 22 old. – *Szénássy Árpád*: Jobb sorsra váró kastélyok, *Vágvölgyi Szilárd*: Az érsekújvári szentháromság-szobor „vándorlásai...”; *Motesiky Árpád*: Őseink nyomában a Zsitva völgyében; *Böszörményi István*: Séta a füleki várban; *Böszörményi Jánosné*: Múzeumavatás Dunamocson; *Juhos Melinda*: Részletek Nádszeg krónikájából II.; *Sipka László*: A Fiumei úti sírkert; *Vágvölgyi Szilárd*: Czuczor Gergely; *Szénássy Árpád*: Klapka György sírja; *Dr. Szénássy Zoltán*: Jókai Mór sírja; *Petrovay R. Sándor*: A (kémendi, nemes és báró) Szalay család; *dr. Csáky Károly*: Petőfi és Selmezbánya; *dr. Budai Ernő*: A százdi temető; *Bogoly János*: Árpád-kori templomok a Felső-Bodroghközben; *Sztreckó Rudolf*: Kempelen sakkzoo automatája.

Múltunk Emlékei. Honismereti, műemlékvédelmi, turisztikai magazin. Kiadja a Művelődés- és Kultúrtörténeti Intézet, KT Lap- és Könyvkiadó, Komárom. Főszerk.: *Dr. Szénássy Árpád*. 2004. 1. 22 old. – *dr. Budai Ernő*: Emlékek és emlékművek; *Szénássy Árpád*: Az egykori császári és királyi kastély, lovarda és szeszgyár; *dr. Kiss László*: Kétszáz éve született Krajtsir Károly; *Böszörményi Jánosné*: „Csillagom, révésem, vigy által a Dunán” – régi mesterségekről; *Krén Emil – Mazi Béla* – *Rozsondai Béla*: Thomas Endre felvidéki akvarelljei az interneten; *Vágvölgyi Szilárd*: Az „újvári” kódexek;

Juhos Melinda: Részletek Nádszeg krónikájából II.; *Petrovay R. Sándor*: A (ns., hernádvécsei, báró nagybodolói) Vécsey család; *dr. Csáky Károly*: Egy szalkai népművész munkáiról; *Motesiky Árpád*: A kistapocsányi pellengér; *Sztracsó Rudolf*: A nagyidai zsidó zsinat.

Múzeumőr. A Kiskun Múzeum lapja. Szerk.: *Bánkiné Molnár Erzsébet*. Kiskunfélegyháza. 2004. 1. 28 old. – A tartalomról: Móra Ferenc (1879 – 19334); *Ujváry Zoltán*: Néprajz Móra Ferenc műveiben; *Luchmann Zsuzsanna*: A kereszténység Móra Ferenc műveiben; *Fazekas István*: Móra Ferenc két diákkori beszéde; *Eszik Alajos*: Egy szegény elbitangolt kiskun panasza; *dr. Nánási László*: Magyarország ügyészségének története az I. világháborúig; A Jászság népviselete, Konferencia Móra Ferenc tiszteletére; *Fodor Ferenc*: Móra Ferencre emlékezünk; *Székelyné Kőrösi Ilona*: Hetven éve halt meg Móra Ferenc, a „búzamezők énekese”; *Székelyné Kőrösi Ilona*: A Katona József Emlékház Kecskeméten; *Mészáros Márta*: Megelevenedett népdalok – Hegedűs Sándor fafaragásai; *Mészáros Márta*: Táplálkozási hagyományaink: Disznóvágás Kiskunfélegyházán.

Műemlékvédelem. Kulturális Örökségvédelmi folyóirat. 2003. 6. 375–450. old. – A tartalomról: *Granasztóiné Györfly Katalin*: Restaurálás a műemlékvédelemben; *Bóna István*: A gödöllői kastély színháztermének falfestés-restaurálása; *Radovics Krisztina*: A mátramindszenti katolikus templom főoltárának restaurálása; *Janó Irén – M. Kaló Judit*: A gyűgyei református templom helyreállítása; *Kovács Attila*: A gyenesdiási Szentháromság-szobor restaurálása; *Jeney Zoltán*: A ravazdi Szent Márton-templom főoltárképének restaurálása; *Paszt György – Zahora András*: A Gresham-palota homlokzatának kőszobrászati restaurálása; *Román András*: A kaposszentjakabi bencés romok újbóli helyreállításának kritikája.

Műemlékvédelem. Kulturális Örökségvédelmi folyóirat. 2004. 1. 68 old. – A tartalomról: *Tóth J. Attila*: Egy aszályos nyár régészeti mérlege: leletek és lelőhelyek Európa kiszáradt folyómedreiben; *Miklós Zsuzsa*: A légi fotózás szerepe a templomkutatásban II: Újabb Tolna megyei templomok felfedezése; *K. Németh András*: Szibrik középkori temploma: felmenő falmaradvány egy Tolna megyei középkori templom helyén; *Sylvester Edina*: A tatai angolkert történeti kertként való védetté nyilvánítása; *Tóth Krisztina*: Szlavnicai Sándor Vince és családjának bajnai síremléke; *Bozóki Lajos – Nagy Veronika*: A súlysápi Szűz Mária születése plébániatemplom.

Nyakas Miklós: Eltűnt iratok nyomában. Egy hajdanvolt kiváltságos kerület, Báródság. *Studia Oppidorum Hajdunicalium V.* A Hajdúsági Múzeum és a Polgármesteri Hivatal kiadványa. Hajdúböszörmény. 2001. 304 old.

A nyíregyházi Krúdy Gyula Gimnázium évkönyve 2001–2002. Szerk.: *Birkó Sándorné, Kajatin Béla, Sallai Judit*. Nyíregyháza. 2003. 120 old.

Rálátás. Zsákai Helytörténeti – honismereti, kulturális tájékoztató. Szerk.: *Dankó Imre*. Zsáka,

2004. 1. 40 old. – *Paládi-Kovács Attila*: A nemzeti kulturális örökség fogalma, tárgya. Örökség, hagyomány, néprajz; *Dankó Imre*: Zsáka és a Bocskai-szabadságharc. Rhédei Ferenc tevékenysége; *Dankó Imre*: Varga Gyula nyolcvan éves; *Bánkiné Molnár Erzsébet*: „Csak egyet bánok” (A nászúgy megrontása a XVIII. szd-ban); *Nyakas Miklós*: A Hajdú Kerület története; *Novák László Ferenc*: Hatalom és népi (hagyomány) kultúra;

Redemptio. A Jász és kun települések honismereti lapja. Fel. szerk.: *Kiss Erika*. Kiadja a Jász Múzeumért Alapítvány. 2004. 1. 20 old. – A tartalomról: *Kiss Erika*: In memoriam Gyurkó Miklósné; *Fülöpszállási Székely Gábor*: Balogh Mihály új könyvei a Kiskunságról; *Szathmáry István*: Gyermekvilág Magyarországon; *S. A.*: Kultúra és turizmus; *dr. Gledura Lajosné Bóna Éva*: Régi emlékek Jászfákóalmáról; *dr. Bartha Júlia*: Emlékezés Györfly István születésének 120. évfordulóján; *Besenyi Vendel*: Rákóczi emlékek Jászberényben; *Fütesny Anikó*: Népművészek a változó világban; *Szabó Lászlóné dr. Gulyás Éva Laki Kálmán-díja*; *Benedek József*: Apáról fiúra; *Gecse Annabella*: Ötven éves a népzenekeutató intézményes formája; *Győri János*: Kölesdi emlékeim;

Rozsnyói Kalendárium. Összeállította és szerkesztette: *Ambrus Ferenc*. Kiadja a Pákh Press és a Rosarium – Rozsnyói Magyar Közművelődési Intézet. Rozsnyó, 2004. 118 old. – A tartalomról: *Szabolcs András*: Lélekben mindig Rozsnyói maradtam; *Ambrus Ferenc*: Miért nem jó, ha Rozsnyón a múzeum mellé kerül a Kossuth-szobor?; *B. Kovács István*: Gömör vármegye kialakulásáról; *Kolár Péter*: Gömör vármegye magyar hivatásos színjátszásának történetéből; *Mezei Lucia*: Szilice földrajzi nevei.

Szágárné Koncsek Aranka: Jász történelmi arcképcsarnok. Jász Múzeumért Alapítvány. Jászberény. 2003. 263 old.

Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Szemle. A megye önkormányzatának folyóirata. Főszerk.: *Mező András*. Kiadja a Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár. Nyíregyháza, 2004. 1. 128 old. – A tartalomról: *János Zoltán*: Búcsú Mező Andrásról; *Mizser Lajos*: Régi utca nevek Szatmárban; *Kávóssy Sándor*: Dr. Gergely László emlékezései (részletek); *Hajdú Bertalan*: Munkaerőpiaci helyzetkép, foglalkoztatási feszültségek Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében; *Filepné Nagy Éva – Fábrián Gergely*: A Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei népesedési szociális helyzete és egészségi állapota; *Szoboszlai Katalin*: Hajléktalanok a Keleti-régióban;

Szakály Orsolya: Egy vállalkozó főnemes Vay Miklós báró (1756–1824). ELTE Eötvös K. 2003 264 old.

A Szent László Szakközépiskola jubileumi évkönyve 1992–2002. Szerk.: *Szanyi Katalin*: Kisvárd. 2003. 266 old.

Szeged. Várostarténeti, kulturális és közéleti magazin. Főszerk.: *Zombori Mihály*. Kiadja a Szegedi Ifjúsági Ház Kulturális, Fejlesztő és Média-központ Kht. Szeged. 2003. 1. 48 old. – A tartalomról: *Blazovich László*: A honfoglalás és az államalapítás

Szegeden és vidékén; *Ruszoly József*: A város intézménytörténetéből 1872–1918; *Antal Tamás*: A királyi ítélőtábla újraszervezése 1890–1891; *Ványai László*: Fejezetek a szegedi repülés történetéből; *M. Szabó Magdolna*: A szegedi fényirda (110 éves volt a fényképészü műterme); *Trogmayer Ottó*: Rég volt-e a közelmúlt? (Fél évszázadnyi muzeológia).

Szeged. Várostörténeti, kulturális és közéleti magazin. Főszerk.: *Zombori Mihály*. Kiadja a Szegedi Ifjúsági Ház Kulturális, Fejlesztő és Médiaközpont Kht. Szeged. 2003. 2. 48 old. – A tartalomról: *Blazovich László*: Városalaprajz, városkép, a társadalmi tagozódás és térbeli rendje; *Ruszoly József*: A város intézménytörténetéből 1872–1918; *Klukovitsné Peróczy Katalin*: Európa szellemi elitjének budapesti találkozájáról: szegedi professzorok a Nemzetek Szövetségének 1936-os összejövetelén; *Takács András*: Történetek Ráday Gedeonról; *Bakacsi Géza – Csákány Béla*: Egy néptanító emlékezte: portrévázlat Gáspár Dezsőről; *H. Tóth Ilona*: „Dorozsma szinte bekapcsolódik Szegedbe”: a 7-es villamos története; *Miklós Péter*: Egyházközségi és vallási élet Újszentivánon a XIX–XX. szd.-ban; *Tóth Ferenc*: Urbanizáció Makón a XIX. szd. végén.

Szeged. Várostörténeti, kulturális és közéleti magazin. Főszerk.: *Zombori Mihály*. Kiadja a Szegedi Ifjúsági Ház Kulturális, Fejlesztő és Médiaközpont Kht. Szeged. 2003. 4. 48 old. – A tartalomról: *Blazovich László*: Szeged történetének rövid foglalata: A városi élet; *Fári Irén*: Baurfeind Gyula jurátus a forradalomban: 1848-as szegedi relikviák; *Kanyó Ferenc*: Világháborúk szegedi hősi halottai; *Ruszoly József*: Osztróvszky és a szegedi királyi tábla; *Báttyai Gitta*: A Károlyi grófok vadászatai.

Szeged. Várostörténeti, kulturális és közéleti magazin. Főszerk.: *Zombori Mihály*. Kiadja a Szegedi Ifjúsági Ház Kulturális, Fejlesztő és Médiaközpont Kht. Szeged. 2003. 8. 48 old. – A tartalomról: *Blazovich László*: Szeged történetének rövid foglalata: Új városkép születése; *Enyedi Zoltán*: Képek Ópusztaszer történetéből (fotók); *Nagy László*: Egy nomád település szálláshelyei; *Miklós Péter*: Péter László könyve a szegedi ferencesekről; *Zombori István*: A ferencesek Szegeden; *Miklós Péter*: A Szeged-alsóvárosi katolikus egyházközség megalakulása 1921-ben; *Gyulay Endre*: Hatvan éve hunyt el Glattfelder Gyula püspök; *Miklós Péter*: Glattfelder Gyula és Apor Vilmos kapcsolatához; *Meszlényi László*: Száz éve született Vaszy Viktor; *Gyémánt Csilla*: A Szegedi Nemzeti Színház első operatársulatának szervezése és története (1945–1949); *Kozma József*: Gondolatok Szőkefalvi-Nagy Béla emléktáblájánál; *Hatvani László*: Szőkefalvi-Nagy Béla emlékezte; *Hencz Péter*: A Napba öltözött asszony csillagkoszorújától az Európai Unió zászlajáig; *Kristó Gyula*: Magyarország és Európa; *Takács Ferenc*: Petz István vízi túrája a Maroson 1904 nyarán.

Székelyföld. Főszerk.: *Ferenczes István*. Csíkszereda, 2004. 1. 162 old. – A tartalomról: *Ferenczes István*: Havazás élvezem; *Csoóri Sándor – Sára Sándor*: Madéfalva, 1764 (Filmregény); *Halász Péter*: A „csíki karácsony”; *Tánczos Vilmos*: A tér szelleme,

avagy a zárt tér biztonságága; *Szőcs János*: Beke István az idő sűrűjében; *Albert Ernő*: Az 1764-es madéfalvi veszedelem előzményei és lefolyása; *Lázár István levele bátyjához, csíktaploci Lázár Imréhez.*

Tököly Gábor: Kastélyok, kúriák, udvarházak Gömörben. Méry Ratio Könyvkiadó. Somorja. 2003.

Török Zsolt: Bél Mátyás, Mikoviny Sámuel és a honismereti iskola. Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum. Bp. 2003. 180 old.

Turán. A magyar eredetkérdéssel foglalkozó tudományok lapja. Fel. szerk.: *Esztergály Előd*. 2003. 6. sz. 128 old. – A tartalomról: Szerkesztőbizottsági gondolatok; *Bosnyák Sándor*: Gyűjtöm a lángot máglya alatt – Jegyzetek a magyar napkultuszról; *Takács György*: „Hajjad fülem, hajjad angyalok zöngésit!” – A mennybe vitt leány balladájának csángó imapárhuzamai; *Végyvári József*: Anyanyelvemről, huszonegy tételben; *Gál Péter József*: Attilahon néphagyományai 4.; *Esztergály Zsófia Zita*: Út a kiteljesedéshez – Beszélgetés Grandpierre Attilával; *Halász Péter*: „Attilával áldomtam”; *Porubszky Zoltán*: Attila és kora; *Farkas Éva*: „Attila, Attila, hunok nagy királya”; *Gál Katalin*: A hun nép jövője; *Kós Károly*: Attila királyról való ének

Udvardy József: Bácsalmás község plébánia története. A szöveget gondozta *Sövény Mihály*. *Bácsalmási dolgozatok* 6. Bácsalmás Baráti Köre Egyesület. Bácsalmás. 2003.

Udvari István: A Mária Terézia-féle úrbérendezés forrásai magyarországi délszláv népek nyelven 2. Örökségünk K. Nyíregyháza. 2003. 214 old.

Udvari István: Vasvári Pál családjáról, életéről. *Vasvári Pál Társaság füzetei*. Vasvári Pál Szakiskola és Kollégium. 2003. 73 old.

Újpesti Helytörténeti Értesítő. Az Újpesti Helytörténeti Alapítvány lapja. Szerk.: *Rojkó Annamária*. Kiadja Újpest Önkormányzata. Bp., 2001. 1–2. 32 old. – A tartalomról: Újpest alapítólevele; *Mezey Barna*: Gróf Károlyi István urbaniális szerződése Új-Megyér lakosaival; *Kőrös Anikó*: Újpest utcaneveinek története, 1.; *Döményné Mészáros Éva*: Kaffka Margit Újpesten; *Iványiné Konrád Gizella*: Hol lehetett Lotz Károly műterme; *dr. Kerényi István*: Két dokumentum Berda József életrajzát illetően; *dr. Kriska György*: „Zöld szigetek” Újpesten – Farkas-erdő életközösségei: fás társulások; *Hir-mann László*: Gróf Károlyi Sándor; *Szöllősy Marianne*: A „grófi” úton végig; *Gábel Tibor*: Hagyományaink őrzői.

Újpesti Helytörténeti Értesítő. Az Újpesti Helytörténeti Alapítvány lapja. Szerk.: *Rojkó Annamária*. Kiadja Újpest Önkormányzata. Bp., 2001. 3–4. 32 old. – A tartalomról: *Szöllősy Marianne*: Halassy Olivér; *Buda Attila*: A Károlyi család legjelentősebb tagjai, 1.; *dr. Sallai János*: Újpest katonai térképeken, 1.; *Krizsán Sándor*: A társaskocsiól a metróig; *Paffia Gergely*: A színjátszás kezdetei Újpesten; *Kőrös Anikó*: Újpest utcaneveinek története, 2.; *Iványi János*: Az újpesti vasúti Duna-híd rövid története; *dr. Kriska György*: „Zöld szigetek” Újpes-

ten – Farkas-erdő életközösségei: lápvilág; *Hir-
mann László*: Ugró Gyula; *Szöllősy Marianne*: A
bronzkor Újpest határában.

Újpesti Helytörténeti Értesítő. Az Újpesti
Helytörténeti Alapítvány lapja. Szerk.: *Rojkó Anna-
mária*. Kiadja Újpest Önkormányzata. Bp., 2002. 2.
32 old. – A tartalomról: *Szöllősy Marianne*: Újpest,
1912. május 23. Vérvörös csütörtök; *Buda Attila*: A
Károlyi család legjelentősebb tagjai, 3.; *Fejes Antal*:
Újpesttől Budapestig – A Neuschloss család 40
esztendeje (1833–1873); *Kálmán István*: Fejezetek
egy asztalosdinasztia életéből; *Iványi János*: Újpest védett épületei; *dr.
Maklári Jenőné*: Egy kreatív gyáros: Kollár Miklós;
Salamon Lajos: A kitelepítés; *dr. Kriska György*:
„Zöld szigetek” Újpesten, 4. – A homoktövis élőhe-
lye; *Rétei Eszter*: Babits Mihály Újpesten; *Hir-
mann László*: Szekrényessy Kálmán; *Opauszki Viktória*: Az
Attila utcai elemítől a mélylélektanig.

Újpesti Helytörténeti Értesítő. Az Újpesti
Helytörténeti Alapítvány lapja. Szerk.: *Rojkó Anna-
mária*. Kiadja Újpest Önkormányzata. Bp., 2002. 2.
32 old. – A tartalomról: *Szöllősy Marianne*: 1894.
április 2-án, Budapesten temették Kossuth Lajost;
Szöllősy Marianne: Kossuth Lajos, Újpest díszpol-
gára; *Díszpolgári Oklevél Kossuth Lajos Polgár-
társunknak, Magyarország volt kormányzójának*
Újpest összes polgárai 1889.; *Krizsán Sándor*: Új-
pest és a vasút; *Szentpáli Gábor*: Az forradalom új-

pesti mártírja: Rajki Márton ügyvéd; *Iványi János*:
A felújított és az egykori UTE Stadion; *dr. Kriska*
György: A Mogyoródi-patak; *Jozefka Antal*: Nagy-
bányai Nagy Zoltán; *Hir-
mann László*: Dr. Cserba
Elemér; *Szöllősy Marianne*: Egész munkásságát Új-
pest és Rákospalota betegeinek szentelte [Dr.
Újszászy László].

Vasi Szemle. A Vas Megyei Közgyűlés tuda-
mányos és Kulturális folyóirata. Szombathely,
2004. 1. 132 old. – A tartalomról: *Nagy Alajos*: „Ha
Mária és Szent István országa felett lehull a
moszkvai hitetlenség csillaga” – Mindszenty ham-
vainak hazahozatala; *Unger Ilona*: „Nyisd fel sze-
meidet, és láss!”; Huszonnégy év dr. herceg
Batthyány-Strattmann László oltalma alatt; *Csokits*
János: Két különleges kép Bárdossyról [a gör-
römböly-tapolcai strandon]; *Mészáros István*:
Bárdossy László utolsó órái; *Kovács Sándor Iván*:
Listius László (1628–1662); *Krizsán László*: Magyar
László hitelesen; *Lőcsi Péter*: Válogatás Beke Ödön
és Csaba József levelezéséből; *Körtvélyes Zsuzsanna*:
Adalékok Szombathely közegészségügyének
történetéhez a dualizmus korában.

Végh Ferenc: Roduan-Csilizradvány: egy csi-
lizközi község közel ezeréves története. Csiliz-
radvány, 2003. 248 old.

Voit Pál: Hét nemzedék szilvafák nélkül: a sop-
roni toronyzenésztől Bartók Béláig. Családi króni-
ka. Argumentum K. Bp., 2002. 195 old.

MEGRENDELŐLAP

Megrendelem a HONISMERET című folyóiratot példányban.
Az előfizetési csekket az alábbi címre kérem:

Név: irányítószám:

Cím:

Az előfizetés díja egy évre: 1500,- Ft
fél évre: 750,- Ft

A megrendelőlapot kérjük a Honismereti Szövetség címére visszaküldeni:
1370 Budapest, Pf. 364.
Tel./fax: 327-77-61

Dátum:
aláírás

Petrik Béla, szirmabesenyői plébános fotográfiái

Radi faluvég, 1925.

Árvíz Radon, 1924.

A radi Tice-híd, 1920.

A kistárkányi szárazmalom és olajütő, 1910.

Szilvóriumfőzés Kistárkányban, 1910.

A radi iskola tanterme, 1925.

Képek a csíksomlyói búcsúból – a levonulás
(Márton Zoltán felvételei)

